तानसेन नगरपालिका
प्रदेश नं ५, नेपाल

नगर बृहत योजनाको मस्यौदा

(बृहत योजना नगर विकासका क्षेत्रगगत नीति, योजना तथा कार्यक्रमको मार्गदर्शक दस्तावेज हो । यो दस्तावेजलाई अन्तिम रुप दिनुअघि सर्वसाधारण नागरिक र सरोकारवालाहरूको पृष्ठपोषणका लागि नगर कार्यपालिकाबाट सार्वजनिक गरिएको हो । यसमा सुझाव सवै सरोकारवालाको सुझाव संकलन र विश्लेषण पश्चात भाषा र अन्य सम्पादकीय कार्य पुरा गरी अन्तिम रुप दिइने छ ।)

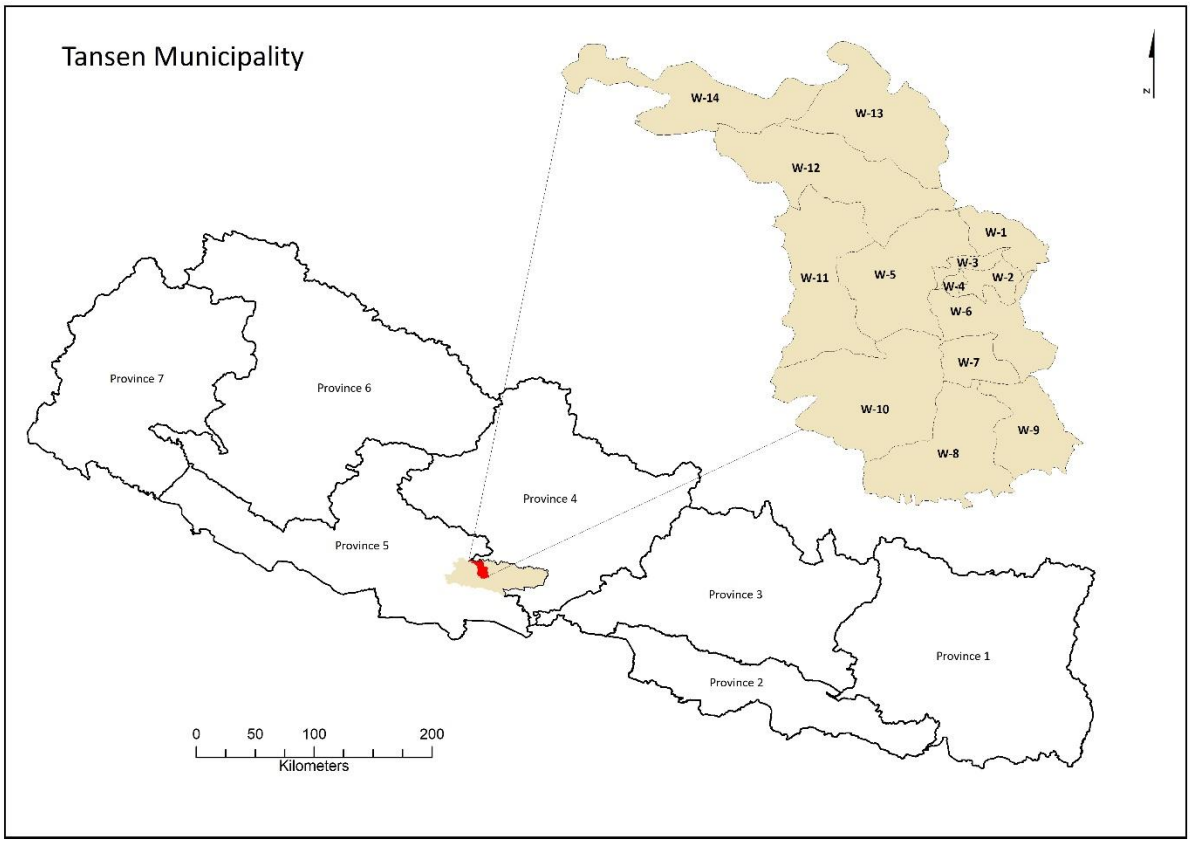

सूचना

नगर बृहत योजना तानसेन नगरपालिकाको विकास कार्यक्रम तर्जुमा र कार्यान्वनलाई योजनावद्ध बनाउन क्षेत्रगगत नीति, योजना तथा कार्यक्रमको मार्गदर्शक दस्तावेज हो । यो मस्यौदा टोल, वडा तथा नगर स्तरमा अध्ययन तथा छलफल र अन्तरक्रिया गरी पृष्ठपोषण उपलब्ध गराउन आम नगरवासीलाई अवसर उपलब्ध गराउने उद्देश्यले कार्यपालिकाको निर्णयानुसार सार्वजनिक गरिएको छ । नगरको समष्टीगत लक्ष्य तथा क्षेत्रगत योजनाको प्रारम्भिक मस्यौदा माथि नगर कार्यपालिकामा थप छलफल गरी योजना तर्जुमाको प्रारम्भिक चरणमा गरिएका समस्या पहिचान र सुझाव संकलन प्रक्रियामा सहभागि नागरिक र सम्वन्धित सवैबाट अध्ययन र पृष्ठपोषण प्राप्त भएपछि यसले अन्तिम रुप पाउने छ । यसमा नगरवासीको सुझाव लिनको लागि नरपालिकाको विस्तृत योजना तर्जुमा कार्यविधि २०७६ अन्तर्गत गठित नागरपालिका नीति तथा योजना परिषद् मार्फत नगर स्तरीय सार्वजनिक सुनुवाई आयोजनाका हुनेछ । जसका नगरपालिकाले प्राविधिक सहयोग पनि उपलब्ध गराउने छ । यसरी छलफल वा अन्य विधिमार्फत प्राप्त हुने पृष्ठपोषण तथा सुझावका आधारमा बृहत योजनालाई नगरपालिकाले अन्तिम रुप दिई थप छलफल र अनुमोदनका लागि नगर सभामा पेश गर्नेछ । नगरसभावाट स्वीकृत दस्तावेज सवैका लागि उपयुक्त स्वरुपमा पुनः सार्वजनिक गरिने छ । यो क्रममा भाषिक सद्धासुद्धि तथा केहि प्राविधिक पक्षमा कार्य हुनेछ ।

……

……

विषय-सुची

खण्ड एक : प्रारम्भिक
१.१. परिचय
१.२. बृहत योजनाको कानुनी आधार र सान्दर्भिकता
१.३. बृहत योजनाको क्षेत्र र सिमा
खण्ड दुई : बृहत योजना तर्जुमा विधि
२.१. योजना तर्जुमा प्रक्रियाको सामान्य झलक
२.२. वस्तुस्थिति विश्लेषण
२.३. प्रारम्भिक मस्यौदा तयारी
२.४. मस्यौदा स्वीकृति र सार्वजनिकिकरण
२.५. योजना कार्यान्वयन
खण्ड तीन : नगर परिचय
३.१. पृष्ठभूमि
३.२. नगरको जनसांङ्खीक अवस्था
खण्ड चार : समष्टिगत लक्ष्य
४.१. नगर प्रमूख प्राथमिकताका क्षेत्र
४.२. नगरको दुरदृष्टी
४.३. तथा दिर्घकालिन लक्ष्य
खण्ड पाँच : क्षेत्रगत योजना
५.१. परिचय
५.२. आर्थिक विकास
५.३. सामाजिक विकास
५.३.१. शैक्षिक विकास
५.३.२. स्वास्थ्य
५.३.३. सम्पदा संरक्षण
५.३.४. लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण
५.४. पुर्वाधार विकास
५.४.१. भू उपयोग तथा आवास व्यवस्थापन
५.४.२. पार्क तथा मनोरञ्जन
५.४.३. यातायात
५.४.४. सार्वजनिक निर्माण *(खानेपानी तथा सरसफाई, सिंचाई, सामुदायिक भवन तथा पुस्तकालय, विद्युत र सञ्चार)*
५.५. वन, वातावरण र विपद् व्यवस्थापन
५.५.१. प्राकृतिक स्रोत र वातारण
५.५.२. विपद् तथा आपतकालिन व्यवस्थापन
५.६. संस्थागत विकास र सुशासन
५.६.१. संस्थागत विकास
५.६.२. सुशासन

खण्ड एक : प्रारम्भिक

१.१. परिचय

वि.सं. २००७ सालमा स्थापित तानसेन नगरपालिका नेपालको पुरानो नगरपालिका मध्ये एक हो। ऐतिहाँसीक पाल्पा दरवार सहितको सेनकालिन राज्यको समृद्ध इतिहाँस बोकेको यस नगरको मूख्य भाग भौतिक पुर्वाधारयुक्त रहेको भएपनि ती पुर्वाधारले ओगटेको क्षेत्र तथा बस्ती क्षेत्रको सघनता योजनावद्ध शहरी विकासको मापदण्ड पुरा गर्ने किसिमको छैनन् । अर्कातिर २०४८ र २०७३ मा नगरमा गाभिएका ग्रामिण इकाई विकास पुरानो नगर क्षेत्रको तुलनामा निकै कम विकसित रहेका छन् । यसरी तत्कालीन शासकको चाहना तथा समुदायको अग्रसरता र स्वविवेक तथा तत्कालिक आवश्यकता संवोधन गर्दै जाने विकासको स्थानीय अभ्यासको उपजका रुपमा तानसेन नगरले वर्तमान स्वरुप प्राप्त गरेको हो । यसका वाबजुत विकासका कार्यक्रमलाई सुव्यवस्थित र योजनावद्ध रुपमा अघि बढाउन नगरले विभिन्न प्रयास गर्दै आएको छ ।

यद्यपी समग्र रुपमा मध्यकालिन र दिर्घकालिन विकास योजना निर्माण र कार्यान्वयनले मुर्त रुप पाउन नसकेको सन्दर्भमा उपलब्ध स्रोत साधनको उपयोगलाई थप उपलब्धीमुलक बनाउन र स्रोतको उपलब्धता र विकासको आवश्यकताका विचमा सन्तुलन कायाम गर्न योजना निर्माणलाई थप सहभागितामुलक र व्यापक वनाउनु पर्ने आवश्यकता महशुष गरी नगर बृहत योजना तयार गरी लागु गर्ने प्रण लिइएको हो । विकास र सेवाको क्षेत्रगत नीति, योजना, कार्यक्रम र लगानीको प्राथमिकता निर्धारण गर्ने मार्गदर्शक दस्तावेजका रुपमा नगरले पहिलो पटक बृहत योजना निर्माण गर्न लागेको हो । पहिलो पटक योजना तयार गर्दा रहेका सिमितता जिवन्त दस्तावेजका रुपमा कार्यान्वन, निरन्तर अध्यावधिक र परिमार्जन गर्ने क्रममा पुरा हुदै जानेछन् ।

तानसेन नगरपालिकाले नागरिक सहभागितामा आधारित विधि मार्फत नगर वृहत योजनाको मस्यौदा तयार पारेको छ । नगरको अवस्था पहिचानका लागि गरिएको घरधुरी सर्वेक्षणको विधिबाट तयार गरिएको नगर पार्श्वचित्र २०७६ तथा वडागत रुपमा भएको व्यापक विषय केन्द्रीत नागरिक समुह छलफल, नगरका विषयगत शाखा केन्द्रित रहेर गरिएको क्षेत्रगत सवल र कमजोर पक्ष तथा अवसर र चुनौती (SWOT) विश्लेषण तथा नगर स्तरीय योजना तर्जुमा निर्देशक समिति नगर कार्यपालिका र अन्तरगतका समिति स्तरमा छलफल गरी नगरको समष्टीत लक्ष्य तथा क्षेत्रगत योजनाको प्रारम्भिक मस्यौदा तयार गरिएको हो। सो मस्यौदालाई नगर कार्यपालिकामा थप छलफल गरी योजना तर्जुमाको प्रारम्भिक चरणमा गरिएका समस्या पहिचान र सुझाव संकलन प्रक्रियामा सहभागि नागरिक र सम्वन्धित सवैका लागि अध्ययन र पृष्ठपोषणको अवसर उपलब्ध गराउनका लागि तयार गरिएको हो ।

यसमा नगरवासीको सुझाव लिनको लागि तानसेन नरपालिकाको विस्तृत योजना तर्जुमा कार्यविधि २०७६ अन्तर्गत गठित नागरिक सल्लाहकार परिषद् मार्फत नगरपालिकाको प्राविधिक सहयोगमा नगर स्तरीय सार्वजनिक सुनुवाई आयोजनाका हुनेछ । यसरी छलफल वा अन्य विधिमार्फत प्राप्त हुने पृष्ठपोषण तथा सुझावका आधारमा बृहत योजनालाई नगरपालिकाले अन्तिम रुप दिई थप छलफल र अनुमोदनका लागि नगर सभामा पेश गरी अनुमोदन गरे पश्चात कार्यान्वयनमा लगिने छ ।

विकासका कार्यक्रमलाई अनताको अपेक्षा अनुरुप अघि बढाई थप उपलब्धीमुलक बनाउन तथा लगानीको मौद्रिक मुल्य सार्थकता हाँसिल गर्नमा सहयोग गर्नु बृहत योजनाको उद्देश्य भएको तथा यसमा समेटिएका क्षेत्रको व्यापकताका कारणले आगामी २० बर्ष सम्मका लागि तय गरिएको समग्र कार्यक्रमको लागत अनुमान गरी विश्वसनीय आँकडा प्रस्तुत गर्नु असंभव प्रायः भएकोले यो मस्यौदालाई अन्तिम रुप दिने समयसम्मका केहि पुर्वाधारका कार्यक्रमको लागत तयार गर्न नगर प्रयारत रहेको भएपनि सवै योजना र कार्यक्रमको लागत अनुमान तयार गरिएको छैन । समग्र कार्यक्रमको लागत विश्लेषण यस योजनामा निर्धारित प्राथमिकताका आधारमा क्षेत्रगत नीति तथा योजना तयारीका क्रममा तयार पारी आवधिक रुपमा यस योजनालाई समेत थप विस्तृत बनाउँदै लगिने छ ।

१.२. बृहत योजनाको कानुनी आधार र सान्दर्भिकता

नगरको समष्टीगत लक्ष्य, उद्देश्य नीति तथा प्राथमिकताका आधारमा विकासका कार्यक्रमलाई नतिजा मुलक बनाउने कामको नेतृत्व नगरपालिका स्वयंले नै गर्न सकेमा मात्र समृद्ध नेपाल सुखी नेपालीको सोच हाँसील हुन सक्ने हुनाले तानसेन नगरपालिकाले नगरवासीको समुन्नतीलाई राखेर विस्तृत योजना निर्माणको कार्य अघि बढाएको हो । नगर बृहत सिमित स्रोत र साधनको आदर्श उपयोगको सुनश्चितताको नगरवासीको चाहना पुरा गर्नमा योगदान गर्न नगरवासीकै सहभागितामा तयार गरिएको दस्तावेज हो । त्यसैले नागरिक सहभागिता नै यो योजनाको वैधानिकताको प्रमूख आधार हो । नगरको सेवा प्रवाह र विकासका कार्यक्रम तर्जुमालाई निर्देशित गर्न तयार गरिएको नगर बृहत योजनाले विकास र समृद्धिको जनचाहना पुरा गर्न लाग्ने समय कम गर्न र नगरको विकास प्रयासको प्रभावकारीता बढाउनमा योगदान गर्ने अपेक्षा रहेको छ ।

नगरले आफ्नो वार्षिक विकास योजना तर्जुमा र प्राथमिकीकरण गर्दा दीर्घकालिन लक्ष्य तथा प्राथमिकता अनुरुप बनाउन सक्ने वातावरण निर्माणका आधारको रुपमा बृहत योजना निर्माण गरिएको हो । बृहत योजनाले नगरपालिकाको राजस्व सुधारको विधि निर्धारण र कार्यान्वयन, पुँजी सुधार कार्यक्रम निर्माण तथा भू-उपयोग योजना तयारीमा पनि योगदान गर्नेछ । दीर्घकालिन विस्तृत योजना, मध्यकालिन विकास योजना र वार्षिक विकास कार्यक्रम निर्माणको सबै प्रक्रियामा नागरिकहरूको कार्यात्मक संलग्नता मार्फत मात्र विकास कार्यक्रमको प्रभावकारीता र दिगोपना सम्भव छ भन्ने मान्यतामा आधारित रहेर यो प्रक्रियालाई अधिकतम सहभागितामुलक बनाउन खोजिएको हो ।

यस पृष्ठभूमिमा नेपालको संविधान २०७२ को धारा ५७(४) अनुसारको अनुसुची ८ मा उल्लिखित स्थानीय सरकारको अधिकारको सूची र धारा ५९ मा उल्लिखित विकास आयोजना सम्वन्धि प्रावधान तथा स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ को दफा ११, १२, १४, १५ र २४ को अधिनमा रहि दफा १०२ ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी नागरिकहरूको सहभागितामा व्यवस्थित र प्रभावकारी रुपमा नगरपालिकाको विस्तृत योजना (Comprehensive Plan) तर्जुमा गर्ने सम्बन्धमा आधारभूत प्रक्रिया र विधि निर्धारण गर्न तानसेन नगरपालिकाले विस्तृत योजना तर्जुमा कार्यविधि २०७६ जारी गरी सोही कार्यविधिका आधारमा पहिलो पटक नगर बृहत योजना तयार गरेको हो । संवैधानिक रुपमा नगरको एकल अधिकार तथा संविधानमा साझा अधिकारको रुपमा राखी स्थानीय सरकार संचालन ऐन मार्फत स्पष्ट गरिएका विषयका र जनताको घरदैलोमा रहेको सरकारबाट जनताले गर्ने अपेक्षा पुरा गर्नमा निर्वाह गर्नुपर्ने व्यवहारिक रुपमा नगरमा रहेको जिम्मेवारीका विषयलाई समेत ध्यानमा राखेर योजना तयार गरिएको हो ।

कार्यविधिमा नगरको विस्तृत योजनाको अवश्यकता, योजना तर्जुमामा ध्यान दिनुपर्ने विषय, योजना निर्माण प्रक्रिया, योजना तर्जुमाका क्रममा जन सहभागिताको विधि र प्रक्रिया, विभिन्न पक्ष तथा निकायको भूमिका, योजना कार्यान्वयन तथा परिमार्जन लगायतका विधि निर्धारण गरिएको छ ।

कुनै पनि विकास योजना सम्वन्धित कार्यकारीको विकासको गन्तव्य निर्धारक र दिशा निर्देशक हो । तथापि परिवर्तित सन्दर्भलाई आत्मसात गर्दै त्यसमा आवश्यक सुधार र परिमार्जन गर्दै विकासका योजना कार्यान्वयन हुने कुराको प्रत्याभूति आम नागरिकलाई दिलाउन सकेमात्र राज्यप्रति नागरिकको विश्वास प्राप्त हुन्छ । त्यसैले तानसेन नगरपालिकाले बृहत योजनामा नगरवासीको अपनत्व सुनिश्चितताका साथै नगरवासीको परिवर्तित आवश्यकता सम्वोधन गर्दै यसलाई समय क्रममा अध्यावधिक गरी जिवन्त बनाइ राखिने छ । सवै विकास योजनालाई मार्गदर्शन गर्ने कानुनी आधारको रुपमा समेत बृहत योजना तयार गरिएको हो ।

२.२. बृहत योजनाको क्षेत्र र सिमा

तानसेन नगरपालिकाको बृहत योजनाले नगरको ऐतिहाँसिक पहिचानलाई अझ जिवन्त बनाउँदै विकास र सेवा प्रवाहका प्रमूख क्षेत्रहरूलाई समेट्ने प्रयास गरेको छ भने नगरको आन्तरिक स्रोत विस्तार र वाह्य स्रोत प्राप्तीमा समन्वयका विषय समेत समेटिएको छ । साविक विकास कार्यक्रम निर्माउाको अभ्यासमा समेटिने गरेको आर्थिक विकास, सामाजिक विकास, पुर्वाधार विकास, वन वातावारण र विपद् व्यवस्थापन

तथा संस्थागत विकास र सुशासन जस्ता विषयगत क्षेत्र अन्तर्गतका विशिष्ठ सेवा क्षेत्र समेटेर यो बृहत योजना तयार गरिएको हो । जसमा विगतमा खास विषयगत क्षेत्रमा नरहेका भू उपयोग, नगरको आपतकालिन व्यवस्थापन जस्ता विषयलाई पनि उपयुक्त विषयगत क्षेत्रभित्र राखिएको छ ।

बृहत योजना निर्माणका क्रममा प्रयोग भएको तथ्यांक तथा सूचनाको विश्वसनीयताका लागि नगर आफैंले घरधुरी सर्वेक्षण गरी नगर पार्श्वचित्र तयार गरेको थियो भने तथा केन्द्रीत समुह मार्फत आम नागरिकको धारणा संकलनको विधि मार्फत बृहत योजनालाई वास्तविक समस्याको केन्द्र सम्म पुगेर समस्या समाधानको आधार पहिल्याउने माध्यमका रुमपा अघि बढाउन खोजिएको छ । योजना तर्जुमा प्रक्रियामा भएका केन्द्रीत समुह छलफल प्रतिनिधिकुलक र वडा स्तरमा मात्र हुनु तथा बृहत योजना तयारीका क्रममा वडा स्तरसम्मका हरेक विशिष्ठ गतिविधि र वार्षिक कार्यतालिकाको सूची र तीनको लागत समावेश गर्न नसकिनुलाई यो योजनाको सिमितता मान्न सकिन्छ । यद्यपी जिवन्त दस्तावेजका रुपमा पहिलोपटक तयार पारिएको यस बृहत योजनालाई स्थानीय कार्यविधिमा तोकिए बमोजिम आवधिक रुपमा परिस्कृत गर्दा तथा क्षेत्रगत नीति, रणनीति तथा वार्षिक विकास कार्ययोजना मार्फत यो सिमितता पुरा हुनेछ ।

खण्ड दुई : योजना तर्जुमा विधि

२.१. योजना तर्जुमा प्रक्रियाको सामान्य झलक

तानसेन नगरपालिकाको नगर विस्तृत योजना तर्जुमा कार्यविधि २०७६ ले निर्धारण गरेका विधि र प्रक्रिया मार्फत बृहत योजनाको यो मस्यौदा तयार परिएको हो । योजना तर्जुमाका लागि सुझाव संकलनका क्रममा सहभागि भएर आ आफ्नो राय राख्न आम नागरिकलाई प्रदान गरिएको खुला अवसर, मस्यौदाको हरेक विषयमा नगरका जनप्रतिनिधीहरू तथा विषयगत शाखा विचमा भएको व्यापक छलफलले यो मस्यौदालाई अधिकतम जनसहभागितामा आधारित बनाएको छ । मस्यौदा अध्ययन र पृष्ठपोषणका लागि सार्वजनिक गरी सुझाव संकलन गर्ने विधिबाट नागरिक सहभागितामा रहेका कमी पुर्ति हुने अपेक्षा गरिएको छ ।

बृहत योजनाको समग्र प्रक्रियामा नगरले सहयोगी संस्थाको प्राविधिक सहयोग लिएको थियो । यो मस्यौदाको स्तरसम्म आउँदा नगरले नागरिकको लागि सार्वजनिकिकरण गर्नु अघिका सबै उल्लिखित चरण (हरियो वक्समा राखिएको) पुरा गरेको छ भने निर्धारित अन्य चरण पनि पुरा गरी मस्यौदालाई अन्तिम रुपमा दिइने छ ।

- नगर कार्यपालिका वा नगर स्तरीय आवधिक योजना तर्जुमा निर्देशक समितिबाट नगर बृहत योजना निर्माणको विधि निर्धारण गर्ने ।
- बृहत योजना प्रक्रियालाई सहजिकण गर्न र सहभागिता मुलक बनाउन नगर र वडा स्तरमा नागरिक संरचना गठन
- नगरपालिकाबाट नगरवासीले प्राप्त गर्ने सेवा र विकासका विषय बस्तुलाई विषय क्षेत्रगत रुपमा विभाजन
- नगरपालिकाको दीर्घकालिन योजना निर्माणका लागि केन्द्रित समुह छलफल गर्न सम्वन्धित विषयगत क्षेत्रको जाँच सुची तयारी
- सेवा प्रवाहका निर्धारत क्षेत्रमा केन्द्रित रही केन्द्रित समुह छलफलका लागि लागि सहभागि पहिचान
- सेवा र विकाससँग सम्वन्धित विषयगत क्षेत्रमा केन्द्रित भई समुह (विभिन्न टेवलमा) छलफल गरी सचना संकलन र प्रविष्टी
- सबै वडाको समुहगत छलफलको सूचना, नगर पार्श्वचित्रको सूचना तथा अन्य सान्दर्भिक सूचनाका आधारमा विषयगत साखाबाट SWOT विश्लेषण
- बृहत योजना निर्देशक समितिबाट वडागत रुपमा प्राप्त दुरदृष्टिको तथा नगर स्तरको छलफलबाट नगरको दुरदृष्टि निर्धारण ।
- राष्ट्रिय, प्रादेशिक र स्थानीय योजनाको विचमा सामञ्जस्यता कायम गर्ने गरी विषयगत समितिबाट क्षेत्रगत योजनाको प्रारम्भिक मस्यौदा तयारी र एकीकरण
- बृहत योजनाको एकीकृत मस्यौदा तयारी र कार्यापालिकामा प्रस्तुत गरी थप नागरिक पृष्ठपोषणका लागि सार्वजनिकिकरण ।
- नगर योजनाको एकीकृत मस्यौदा माथि वडा स्तरीय विषयगत नागरिक कार्यदलमा आन्तरिक छलफल
- वडा स्तरको सुझाव समेत राखेर बृहत योजनाको मस्यौदा माथि नगर स्तरीय नागरिक सल्लाहकार परिषद् बैठक र संकलित नागरिक सुझाव एकीकरण ।
- नगरिक सल्लाहकार परिषद्को सहजिकरणमा बृहत योजना सम्वन्धमा नागरिक सुझावका लागि नगर स्तरीय सार्वजनिक सुनुवाई
- सार्वजनिक सुनुवाईबाट आएका पृष्ठपोषण सहित नागरिक सल्लाहकार परिषद्को उपयुक्त देखिएका राय समेटी मस्यौदालाई
- नगरसभामा बृहत योजनामाथि सार्वजनिक सुनुवाई र योजनाको अन्तिम स्वीकृति

तानसेन नरपालिकाले निर्धारण गरेको विस्तृत योजना तर्जुमा प्रक्रियामा आम नागरिकको अधिकतम सहभागिताका लागि वडा तथा नगर स्तरमा नागरिक केन्द्रित संरचना अर्थात् वडा स्तरीय विषयगत कार्यदल

तथा कम्तिमा सवै वडा समेतको प्रतिनिधित्व हुने गरी नगर स्तरीय नागरिक सल्लाहकार परिषद् निर्माण गरेको थियो भने योजना तर्जुमाको मुख्य जिम्मेवारी नगर स्वयंले लिएको थियो । योजनाको समग्र प्रक्रियामा विभिन्न पक्षको भूमिकालाई विस्तृत योजना तर्जुमा कार्यविधि मार्फत व्यवस्थित गरिएको छ । जसको प्रमूख पक्ष यहाँ प्रस्तुत छ ।

क) नगरसभा : नगर कार्यपालिकाले अन्तिम स्वीकृतिका लागि सभामा पेश भएपछि बृहत योजनामाथि योजना माथि छलफल गरी अन्तिम स्वीकृति प्रदान गर्ने ।

ख. योजना तर्जुमा निर्देशक समिति : योजना निर्माण प्रक्रियाको नेतृत्व र आवश्यक नीतिगत निर्णय, सोच, लक्ष्य तथा उद्देश्य निर्धारण गर्ने ।

ग. नगर कार्यपालिका : योजनाको मस्यौदा माथि नागरिक स्तरमा छलफलको वातावरण बनाउने तथा नागरिक सुझाव समेत लिएर नगर बृहत योजनाको मस्यौदा तयार पर्ने र आवश्यक परिमार्जन गर्ने र मस्यौदा माथि दफावार छलफल गरी नागरिक सुझाव समेत अध्यन गरी त्यसका आधारमा बृहत योजनाको अन्तिम मस्यौदा स्वीकृतिका लागि नगरसभामा पेश गर्ने ।

ग) विषयगत समिति र शाखा : योजना निर्माणमा आफ्नो क्षेत्रसँग सँम्वन्धित सूचना संकलन, एकीकरण र विश्लेषण गरी योजना निर्माणको प्राविधिक कार्यको नेतृत्व र कार्यपालिकासँग समन्वय गर्ने ।

घ) नागरिक सल्लाहकार परिषद् : विषयगत समिति, नगर कार्यपालिका तथा वडा स्तरीय नागरिक कार्यदलसँग निरन्तर सम्पर्क र समन्वयमा रही नागरिकका तर्फबाट योजनाको मस्यौदामा पृष्ठपोषण दिने ।

ङ) वडा समिति : वडा स्तरीय केन्द्रित समुह छलफल र नागरिक कार्यदलमा हुने छलफलहरूको सहजिकरण गर्ने र बृहत योजनामा विषयगत कार्यदलले दिने सुझाव तथा पृष्ठपोषण, नागरिक सल्लाहकार परिषद् तथा नगरपालिकामा पठाउने ।

च) वडा स्तरीय विषयगत कार्यदल : वडा स्तरमा नागरिकका समस्या र समाधानका विकल्प बारे आम जनताको प्रतिनिधित्व गरी वडा वा नागरिक सल्लाहकार परिषद् मार्फत नागरिक आवाजलाई नगरपालिका सम्म पुऱ्याउने, केन्द्रित समुहछलफलमा सहभागिता जनाउने तथा सहभागि जुटाउने ।

छ) सहयोगी संस्था : योजना तर्जुमा प्रक्रिया अन्तर्गत पुर्वतयारी, सूचना संकलन, विभिन्न तहका छलफल र मस्यौदा तयारीमा लगायतमा नगरपालिकालाई प्राविधिक एवं विशेषज्ञ सेवा उपलब्ध गराउने ।

बृहत योजना तर्जुमामा संलग्न संरचना तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

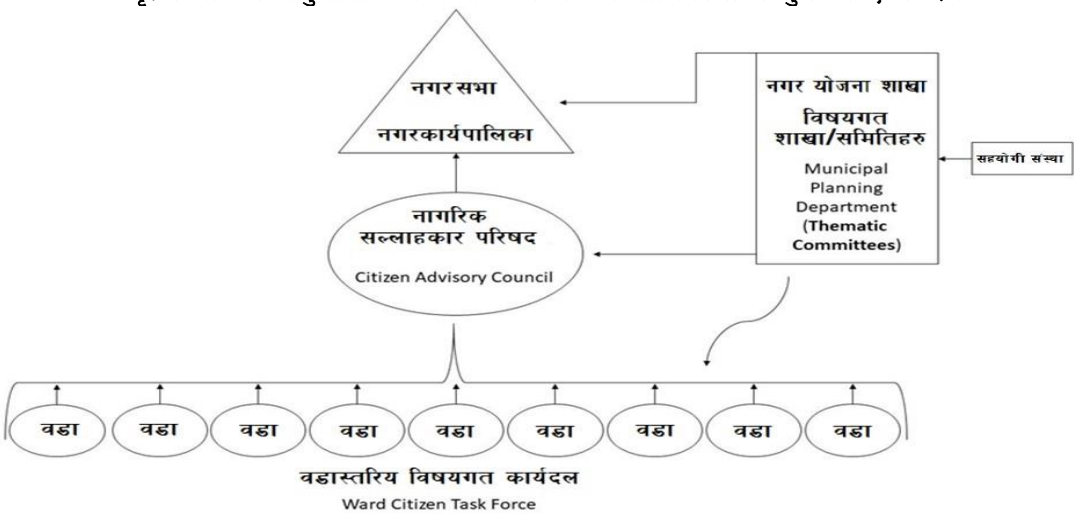

माथि उल्लिखित प्रक्रिया तथा संस्थागत संरचनाले बृहत योजना तयारीमा आवश्यक भूमिका निर्धारण गरेको भएता पनि योजना निर्माणको समग्र प्रक्रियालाई मुतल तीन प्रमूख चरणमा विभाजन गरिएको थियो । जसलाई तलको चित्रमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

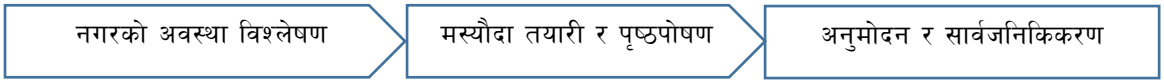

२.२. अवस्था विश्लेषण

बृहत योजना निर्माणलाई नगरपालिकाको वास्तविक समस्या समाधानमा केन्द्रीत गर्न नगरको वस्तुस्थिति विश्लेषण प्रक्रियालाई सकेसम्म वैज्ञानिक र सहभागितामुलक बनाउने प्रयास गरिएको थियो । वस्तुस्थिति विश्लेषणका लागि अवलम्वन गरिएको प्रमुख तीनओटा विधि तल प्रस्तुत छ ।

१. घरधुरी सर्वेक्षण मार्फत नगर पाश्वचित्र तयारी तथा तथ्यांकको थप विश्लेषण
२. केन्द्रित समुह छलफलबाट नागरिक विचार संकलन
३. नगरको विषयगत शाखाबाट नगरको क्षेत्रगत सवल पक्ष, कमजोर पक्ष, अवसर र चुनौती (SWOT) विश्लेषण

नगर बृहत योजना तयारीको पुर्व तयारी स्वरुप नगरको जनसंख्या, विभिन्न विकास र सेवाको स्तर र पहुँचको अवस्था लगायत महत्वपुर्ण सूचना घरधुरी सर्वेक्षण मार्फत संकलन गरिएको थियो । नगरपालिकाहरूले निर्धारण गरेका तल उल्लिखित ५ ओटा विषयगत क्षेत्र र बृहत योजनाको लक्ष्य प्राप्तिमा योगदान पुग्ने गरी अन्य क्षेत्र समेत समेटेर नागरिकको आवश्यकता पहिचान र योजना निर्माण सम्वन्धि समुदाय स्तरीय छलफल गरिएको थियो ।

सर्वसाधारण नगरवासीले नगरपालिका (सरकार) बाटप्राप्त गर्नुपर्ने आधारभूत सेवा जस्तै, शिक्षा, स्वास्थ्य, खानेपानी, सरसफाई, विद्युत, सिंचाई, कृषि तथा पशु प्राविधिक सेवा आदिले बृहत योजनामा पर्याप्त स्थान पाउने सुनिश्चिताका लागि विभिन्न विषयगत क्षेत्र अन्तर्गतका उपक्षेत्रको समुह बनाइएको थियो ।

क्रं.स.	विषयगत क्षेत्र	प्रमूख क्षेत्र अन्तर्गतका उपक्षेत्र
१	आर्थिक विकास	कृषि र पशुपालन, स्वरोजगार, उद्योग तथा बाणिज्य, पर्यटन, सहकारी, वित्तीय क्षेत्र
२	सामाजिक विकास	शिक्षा, स्वास्थ्य, खानेपानी तथा सरसफाई, संस्कृति, लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण
३	पूर्वाधार विकास	सडक तथा पुल, झोलुङ्गे पुल, सिंचाइ, भवन तथा सहरी विकास, उर्जा, लघु तथा साना जलविद्युत, बैकल्पिक उर्जा, सञ्चार, पार्क, खेल मैदान आदि, यातायातको बैकल्पिक माध्यम
४	वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन	वन तथा भू- संरक्षण, जलाधार संरक्षण, वातावरण संरक्षण, जलवायु परिवर्तन, फोहरमैला व्यवस्थापन, जल उत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण, विपद् पुर्वतयारी र प्रतिकार्य

५	संस्थागत विकास सेवा प्रवाह तथा सुशासन	मानव संसाधन विकास, संस्थागत क्षमता विकास, सेवाप्रवाहका मापदण्ड निर्धारण, सेवा प्रवाहमा विद्युतिय सूचना प्रविधिको प्रयोग, सूचनाको हकको प्रत्याभूति, लेखांकन, राजस्व परिचालन, वित्तीय अनुशासन आदि ।

माथि उल्लिखित विषयगत क्षेत्रलाई तल उल्लिखित मुख्य विषयमा समाहित गरिएको थियो भने संस्थागत विकास र सुशासनलाई सवै क्षेत्रको अन्तरसम्वन्धित सवालका रुपमा समेटी समुदाय र नगर स्तरमा छलफल गरिएको थियो ।

क्षेत्र १ : भू-उपयोग
क्षेत्र २ : आर्थिक विकास
क्षेत्र ३ : यातायात
क्षेत्र ४ : सार्वजनिक निर्माण
क्षेत्र ५ : वातावरण
क्षेत्र ६ : शिक्षा
क्षेत्र ७ : स्वास्थ्य
क्षेत्र ८ : आपतालिन सेवाक्षेत्र
क्षेत्र ९ : प्राकृतिक स्रोत साधन
क्षेत्र १० : आवास विकास
क्षेत्र ११ : पार्क तथा मनोरञ्जन
क्षेत्र १२ : ऐतिहासिक/साँस्कृतिक सम्पदा संरक्षण

हरेक क्षेत्रका समस्या तथा समाधानका उपायका सम्वन्धमा नागरिकले आफ्नो राय स्वतन्त्र रुपमा राख्न सक्ने र खास व्यक्तिको धारणाले अन्यको भावना प्रस्तुतीलाई सिमित नगर्ने गरी वडा स्तरमा भौगोलिक क्षेत्र, पेशा तथा व्यवसाय एवं महिला, वालवालिका, अपांगता भएका व्यक्ति तथा जेष्ठ नागरिक सहितको सहभागिता सुनिश्चित हुने गरी छलफल सञ्चालन गरिएको थियो । सहयोगी संस्था तथा नगरको सम्वन्धित शाखाका प्रतिनिधिको सहजिकरणमा केन्द्रित समुह छलफल गरी सवैको सुझाव छलफलकै समयमा टिपोट गर्ने व्यवस्था मिलाइएको थियो । नगर प्रमूख, उपप्रमूख, प्रमूख प्रशासकीय अधिकृत, वडा अध्यक्ष तथा कार्यपालिका र नगरसभा सदस्यबाट यो प्रक्रियाको अनुगमन र सुपरिवेक्षण गरिएको थियो । वडागत छलफलको अन्त्यमा सहभागिबाट नगरको दुरदृष्टि निर्धारणका लागि सुझाव लिइएको थियो । प्रक्रियामा तानसेनका १४ वडाका ८ सय ६३ जना नगरवासीको प्रत्यक्ष सहभागिता थियो ।

केन्द्रित समुह छलफलबाट प्राप्त नागरिकको विचार तथा सुझाव एकीकृत गरी समस्या र समाधानका उपायको वडागत सँगालो तयार गरिएको थियो । त्यसैगरी केन्द्रित समुह छलफल, नगर पार्श्वचित्र, अन्य नीतिगत दस्तावेज तथा वाह्य स्रोतका सूचना समेत समावेश गरी सम्वन्धित क्षेत्रमा नगरको सवल पक्ष, कमजोर पक्ष, अवसर तथा चुनौति विश्लेषण गरिएको थियो ।

२.३. मस्यौदा तयारी र पृष्ठपोषण

नगरको वस्तुस्थिति विश्लेषण पछि सवै क्षेत्रका समस्या समाधानका उपायका सन्दर्भमा नागरिकको सुझाव पुनरावलोकन गरी नगर प्रमूखको संयोजकत्वमा नगर कार्यपालिका तथा विषयगत शाखा सहितको वैठकबाट नगरको दुरदृष्टि र दिर्घकालिन लक्ष्य निर्धारण गर्नुका साथै प्राविधिक समुहले तयार परेको क्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, नीति तथा प्राथमिकताका सहितको बृहत योजनाको क्षेत्रगत प्रारम्भिक मस्यौदा माथि सम्वन्धित विषयगत समिति तथा सम्वन्धित शाखाका प्रमूख तथा प्रतिनिधि विचमा विस्तृत रुपमा छलफल गरी नगर पार्श्वचित्रको प्रारम्भिक मस्यौदा तयार गरिएको हो । प्रारम्भिक मस्यौदा तयारी पछि मस्यौदालाई पुर्णता दिने र पृष्ठपोषण लिने प्रक्रिया निम्नानुसार निर्धारण गरिएको छ ।

- ✓ नगर कार्यपालिकामा बृहत योजनाको एकीकृत मस्यौदा माथि छलफल गरी आवश्यक परिमार्जन सहित नगरिक स्तरीय टिप्पणी तथा पृष्ठपोषणका लागि सार्वजनिकिकरण
- ✓ नागरिक सल्लाहकार परिषद्को नेतृत्वमा वडागत छलफल तथा नगर स्तरीय सार्वजनिक सुनुवाई
- ✓ नागरिक सल्लाहकार परिषद्बाट नागरिक स्तरमा संकलित सुझाव एकीकृत गरी विषयगत समिति मार्फत नगर कार्यपालिकामा पेश

२.४. मस्यौदा स्वीकृति र सार्वजनिकिकरण

नगर कार्यपालिकाबाट यस सार्वजनिक गरिएको मस्यौदा माथि जनस्तरमा भएका छलफल तथा विभिन्न सरोकारवालाबाट प्राप्त हुने टिप्पणी र सुझाव अध्ययन गरी बृहत योजनालाई आवश्यकता अनुसार नगर कार्यपालिकाले आवश्यक परिमार्जन सहित अन्तिम स्वीकृतिका लागि नगर सभामा पेश गर्नेछ । नगरसभाले आवश्यकता अनुसार परिमार्जन र स्वीकृत गरेसँगै गरी बृहत योजना कार्यान्वयनमा जानेछ । यसरी अन्तिम स्वीकृत भई लागु हुने बृहत योजना आम नगरिकले नगरपालिकालाई थप जवाफदेहि बनाउन सुसूचित भूमिका निर्वाह गर्न सक्ने छन् ।

२.५. बृहत योजना कार्यान्वयन

बृहत योजना समग्र विकास योजना तथा कार्यक्रमको मार्गदर्शक नीतिगत दस्तावेजका रुपमा रहने छ । यसमा उल्खितित नीति तथा कार्यक्रम यहि योजनामा उल्लेख भएको प्राथमिकता अनुसार नै कार्यान्वयन हुनेछ । बृहत योजना कार्यान्वयनको अवस्थाको समिक्षा तथा आवश्यकता अनुसार परिमार्जन पहिलोपटक कम्तिमा अल्पकालिन समय (पहिलो २ बर्ष) व्यतित भएपछि र त्यसपछि आवश्यकता अनुसार समय समयमा गरिने छ । योजना कार्यान्वयन, परिमार्जन वा संशोधनको प्रक्रियालाई पनि अधिकतम सहभागितामुलक बनाइने छ । यो योजनाले सुझाएका विभिन्न क्षेत्रगत नीति, कानुन, रणनीति तथा योजना निर्माण र कार्यान्वयनलाई पनि प्राथमिकताका साथ अघि बढाइने छ । यो प्रक्रियाको सहजिकरणका लागि प्रमूख प्रशासकीय अधिकृतको प्रत्यक्ष सुपरिवेक्षण हुने गरी एक नगर स्तरीय योजना शाखा निर्माण गरी क्रियाशिल गरिने छ । यो प्रक्रियालाई संस्थागत गर्न दिर्घकालमा नगर स्तरको योजना आयोगको परिकल्पना पनि गरिएको छ ।

योजनाको कार्यान्वन, समय समयमा नागरिक सुझावका आधारमा परिमार्जन तथा योजनाको तथ्यमा आधारित नागरिक खवरदारीको माध्यबाट योजनाको सान्दर्भिकता निरन्तर कायाम भइराख्ने अपेक्षा गरिएको छ । स्थानीय कानुन बमोजिम निर्माण भएको यो योजनामा थपघट तथा परिमार्जनका लागि पनि कानुमा निर्धारित सहभागिता मुलक पद्दतिको अधिकतम उपयोग गरिने छ । बृहत योजना अन्तर्गत तयार गरिने वार्षिक कार्ययोजना तथा पुँजी सुधार योजना लगायतको निर्णय गर्दा पनि अधिकतम नागरिक सहभागिताको पद्धति अवलम्वन गरिने छ ।

खण्ड तीन : नगर परिचय

३.१. पृष्ठभूमी

२००७ सालमा ११ वडा सहित स्थापित यस नगरपालिका वि.सं. २०४८ सालमा ४ वडा थप गरी यस नगरपालिकामा १५ वडा कायम गरिएको थियो । त्यसपछि संघीय संरचना अनुसार २०७३ फागुन २२ गते साविकका तानसेन नगरपालिकामा, वराङ्गदीका (२-६), मदनपा खरा, तेल्घा, बन्दिपोखरा, बौघापोखराथोक, बौघागुम्हा र अर्गली गाविसहरू समावेस गरी तानसेन नगरपालिकाको नयाँ संरचनामा १४ वडा कायम गरिएको छ । सेन वंशका दशौ पुस्ताका राजा चन्द्र सेनका छोरा रूद्र सेनले वि.सं. १५६३ मा पाल्पा राज्यको स्थापना गरेका थिए । त्यस समयमा पाल्पाका शक्तिशाली राजाको रूपमा चिनिने रूद्र सेनले पाल्पा राज्यको विस्तार गरी आफ्नो राज्यको राजधानी तानसेनलाई बनाएको पाइन्छ । पाल्का राज्यको राजधानी तथा आसपासका क्षेत्र समेटर वर्तमान तानसेन नगरपालिका बनेकोले यस नगरको आफ्नै विशिष्ठ पहिचान रहेको छ ।

नक्शा ३.१ : तानसेन नगरपालिको राजनीतिक विभाजन

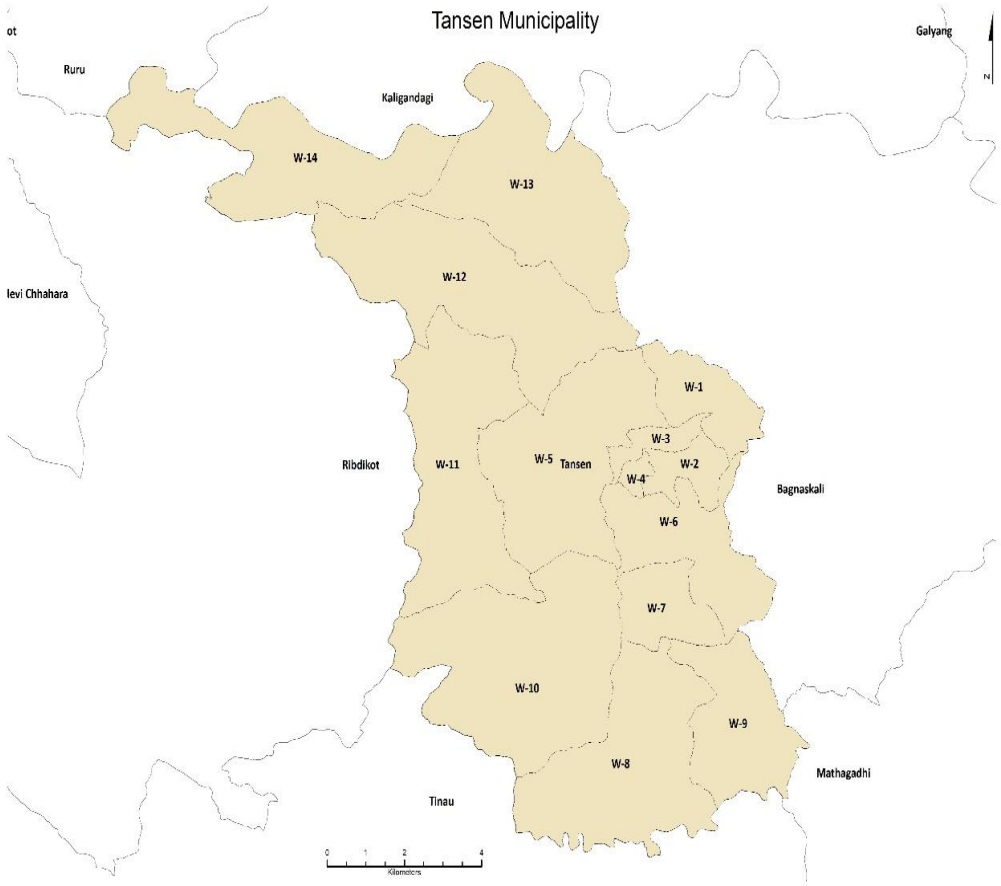

संघीय नेपालको नेपालको प्रदेश नं ५ मा पर्ने पाल्पा जिल्लाको सदरमुकाम सहितको तानसेन नगरपालिका ऐतिहासिक, पुरातात्विक, धार्मिक र सांस्कृतिक दृष्टिकोणले प्रसिद्ध एवम् रमणीय नगरपालिका हो । तानसेन नपालकै एउटा महत्वपूर्ण पर्यटकीय केन्द्र समेत हो । पाल्पा दरवार, रानीमहल, विभिन्न ऐतिहाँसीक मठ मन्दिर, कालिगण्डकी किनारमा अवश्थित ऋषिकेष धाम, श्रीनगर आदि यहाँको प्रसिद्ध धार्मिक र पर्यटकीय स्थल हुन् । सिद्धार्थ राजमार्ग मार्फत लुम्बीनी र पोखराको विचमा रहेको यस नगरपालिका लुम्बिनी र पोखरा जाने पर्यटकका लागि शितल हावापानी सहितको आकर्षक थप पर्यटकीय गन्तव्य पनि हो ।

पर्यटकीय महत्व बोकेको तानसेन नगरको मुख्य केन्द्रमा होटल लगायतका पर्यटन पुर्वाधारको आधारभूत व्यवस्थापन पनि रहेको छ। करुवा र ढाकाको उत्पादनले स्थानीय पहिचान र पर्यटन प्रवर्द्धनमा पनि योगदान गरिरहेका छन् । तानसेन बजारको जनघनत्व अन्यत्रको तुनामा अधिक रहेको भएपनि आसपासका क्षेत्रको बस्ती समेत क्रमशः सघन भन्दै गइरहेको छ । भौतिक पुर्वाधार विकासको स्तरमा वडागत र भौगोलिक आधारमा नगरभित्र विभिदता रहेको छ। नगर केन्द्रको तुलनामा सेवा प्रवाहका भौतिक पुर्वाधारको उपलब्धता वाह्य वडाहरूमा कम रहेको छ। समाजिक सचेतनाको स्तर नगरपालिका भर शन्तोषजनक रहेको छ।

सामान्यतया भू उपयोग योजना मार्फत बस्ती तथा अन्य क्षेत्र विभाजन गरी सोही अनुसारका पुर्वाधार विस्तार गरेर मात्र बनेका शहरलाई योजानावद्ध र सुब्यवस्थित शहरको रुपमा लिन सकिन्छ । नेपालका अधिकांश स्थानीय तह जस्तै तानसेन पनि योजनावद्ध शहरी विकासको विधि मार्फत निर्माण नभएको हुनाले सुव्यवस्थित नगरका सवै विशेषता यस नगरमा छैन । ऐतिहाँसीक र पुरातात्विक महत्व बोकेका सम्पदाको उचित शंरक्षण गर्दै आगामी दिनमा हुने पुर्वाधार विकास र सेवा प्रवाहको विधिलाई थप व्यवस्थित बनाउन र विकास निर्माणको विगतको अभ्यासमा रहेका कमी कमजोरीलाई सुधार गर्दै तानसेन वासीको सुख र समृद्धिको दिगो आधार निर्माणका लागि नगरवासीको अधिकतम सहभागिताका आधारमा नगरको पहिलो बृहत योजना तयार गरिएको छ। यसले नगरको सवै संयन्त्रलाई गतिशिल बनाई सिमित स्रोत र साधनको आदर्शतम उपयोग मार्फत तानसेनको परम्परागत पहिचानको संरक्षण र विशिष्ठ पहिचान निर्माणमा टेवा पुग्ने विश्वास छ।

३.२. नगरको जनसाङ्खिक अवस्था

तानसेन नगरपालिकामा २०७५ सालमा सम्पन्न गरिएको पारिवारिक तथ्याङ्क सङ्कलनबाट प्राप्त आँकडा अनुसार अनुसार १४ वटा वडा रहेको र कुल १०९.७९ वर्ग कि. मि. क्षेत्रफलमा फैलिएको यस नगरपालिकामा १३,१२२ घरपरिवार रहेका छन् । जसमा २१,४१४ पूरुष, २५,९९२ महिला गरी नगरको जनसंख्या कुल ४७,४०६ रहेको छ । तथ्याङ्क अनुसार यहाँको लैङ्गिक अनुपात प्रति १०० जना महिलाहरूमा पुरुषको जनसङ्ख्या भने कम अर्थात् ८२.३९ प्रतिशत देखिन्छ। प्रतिवर्ग किलोमिटर क्षेत्रफलमा ४३२ जनाको दरमा जनघनत्व रहेको छ।

क्षेत्रफलका हिसावले नं. १० सबैभन्दा ठूलो वडा र सबैभन्दा सानो वडाको रूपमा वडा नं. ४ रहेको छ। त्यस्तै जनसङ्ख्या हिसाबले वडा नं. ३ को जनसंख्या सबैभन्दा धेर र वडा नं. १३ को सबैभन्दा कम रहेको देखिन्छ। जनसङ्ख्या, घरधुरी र जनघनत्वको हिसाबले बजार क्षेत्र बढि सघन रहेको छ। शिक्षा, स्वास्थ्य, रोजगार, आवास, सुरक्षा, व्यापार आदीको कारण सो क्षेत्रमा बढि जनसंख्यान बसोबास गर्छन्।

वडागत विवरण अनुसार सबैभन्दा धेरै घरधुरीहरू वडा न. ३ मा १,५२२ घरधुरीहरू र सबैभन्दा कम वडा नं. ९ मा ७४३ घरधुरीहरू रहेका छन् । वडागत जनसङ्ख्याको महिला/पुरुषको अनुपात लैङ्गिक अनुपात विवरण असमान किसिमको देखिन्छ। प्रत्येक वडामा महिलाको जनसङ्ख्या पुरुषकोभन्दा बढी देखिन्छ। तानसेन नगरपालिकामा अक्सर बसोबास गर्ने १५-१९ वर्षका जनसङ्ख्या हेर्दा सबैभन्दा उच्च ५,०१४(१०.५८ प्रतिशत) देखिन्छ। कुल जनसङ्ख्याको सबैभन्दा ठूलो हिस्सा ४४ प्रतिशत भन्दा बढी ४ वर्षदेखि २४ वर्ष सम्मको उमेर समूह रहेको छ।

तालिका १ : नगरको वडागत जनसांखिक स्थिति

वडा नं.	परिवार संख्या	अक्सर बसोबास गर्ने जनसङ्ख्या			लैंगिक अनुपात	औषत परिवार आकार	क्षेत्रफल (वर्ग कि.मि.)	जनघनत्व प्रति वर्ग कि.मि.
		पुरुष	महिला	जम्मा जनसङ्ख्या				
१	१,०२६	१,८९८	२,१२७	४,०२५	८९.२३	३.९२	३.५७	११६०
२	१,१४१	१,८२८	२,०८६	३,९१४	८७.६३	३.४३	१.७९	२१८७

३	१,५२२	२,३६७	२,९२१	५,२८८	८१.०३	३.४७	१.१	४८०७
४	९०१	१,४१४	१,६४२	३,०५६	८६.११	३.३९	०.४२	७२७६
५	९२९	१,५९४	१,८६२	३,४५६	८५.६१	३.७२	११.२८	३०६
६	१,१७०	१,८५५	२,२२८	४,०८३	८३.२६	३.४९	६.३९	६३९
७	१,३५०	२,३०२	२,६९८	५,०००	८५.३२	३.७०	३.१४	१५९२
८	८०५	१,३४३	१,६६८	३,०११	८०.५२	३.७४	११.७१	१५७
९	८८२	१,३१०	१,७४३	३,०५३	७५.१६	३.४७	६.३७	४७९
१०	८१९	१,५३५	१,७७५	३,३१०	८६.४८	४.०४	१५.६८	२११
११	५९९	९३६	१,१९९	२,१३५	७८.०४	३.५६	१२.०७	१७७
१२	६२२	९४३	१,२८१	२,२२४	७३.६१	३.५८	१३.४६	१६५
१३	५१९	८०३	१,०६९	१,८७२	७५.१२	३.६१	१२.०८	१५५
१४	८३७	१,२८६	१,६९३	२,९७९	७५.९६	३.५६	१०.८३	२७५
जम्मा	**१३,१२२**	**२१,४१४**	**२५,९९२**	**४७,४०६**	**८२.३९**	**३.६१**	**१०९.७९**	**४३२**

स्रोत : नगर पार्श्वचित्र २०७५

नगर पार्श्वचित्र अनुसार नगरपालिकामा रहेका कुल १३,१२२ परिवार मध्ये २ देखि ३ जना सदस्य सङ्ख्या भएको परिवार सबैभन्दा धेरै ५,६९८ (४३.४४ प्रतिशत) रहेको छ। दोस्रोमा ४ देखि ५ जना सदस्य सङ्ख्या भएको परिवार ४,७४२ (३६.१५ प्रतिशत) र तेस्रोमा ६ देखि ७ जना सदस्य सङ्ख्या भएको परिवार १,१९६ (९.१२ प्रतिशत) रहेका छन्। त्यस्तै ८ जनाभन्दा बढी सदस्य सङ्ख्या भएको परिवार ३८९ (२.९७ प्रतिशत) रहेका छन् भने १ जनामात्र सदस्य सङ्ख्या भएको परिवारको समेत रेकर्ड गरिएको छ। जसको सङ्ख्या १,०९१ रहेको छ। समग्र तथ्याङ्कलाई हेर्दा परम्परागत संयुक्त परिवारमा रहने परिपाटी परिवर्तन भई सामान्यतया बाबु-आमा र तिनका अविवाहित छोराछोरीहरू रहेको २ वा ३ जनाको परिवारको नै बाहुल्यता बढेको तथ्याङ्कले देखाउँछ। २ देखि ३ जना मात्र भएको परिवारको सङ्ख्या समेत ३१.१२ प्रतिशत हुनुले यो क्रम बढ्ने अर्थात् आगामी दिनमा सानो परिवारको परिवारको सङ्ख्या बढी हुँदै जाने तथ्य स्पष्ट छ।
तल प्रस्तुत गरिएको जनसंख्याको पिरामीड २०७५ मा गरिएको घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलनबाट प्राप्त जनसंख्याको आधारमा तयार गरिएको हो। जसमा नगरपालिकाको जनसंख्याको लैङ्गिक अनुपात र बिभिन्न उमेर समूहको संरचनाको चित्रण गरिएको छ।

उमेरसमूह अनुसार जनसंख्याको विवरण

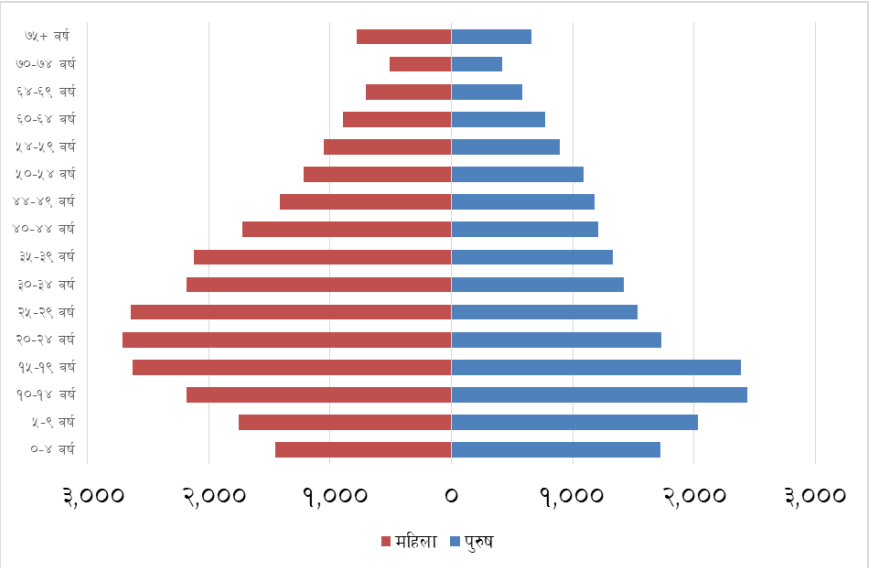

नगरपलिकामा बिभिन्न उमेर समूहको जनसङ्ख्या मध्य पुरुष उमेर समूहमा १०-१४ र १५-१९ सब भन्दा धेरै रहेको छ भने महिला उमेर समूहमा १५-१९, २०-२४ र २५-२९ सब भन्दा धेरै रहेको छ । समग्रमा नगरको उमेर समूहको जनसङ्ख्यालाई हेर्दा १०-१४, १५-१९, २०-२४ र २५-२९ का जनसंख्या अन्य समुहभन्दा धेरै रहेको छ । कुल जनसङ्ख्याको सबैभन्दा ठूलो हिस्सा १० वर्षदेखि २९ वर्ष सम्मको उमेर समूह रहेको छ । यो उमेर समूहको जनसङ्ख्या भनेको आत्मनिर्भर भई नसकेको जनसङ्ख्या पनि हो भने अहिलेको तुलनामा नगरपालिका भित्र आगामी दशकमा श्रमशक्ति धैरै संख्याले बढ्ने आधार पनि हो । जसले गर्दा नगर भित्र बढि भन्दा बढि रोजगारको आबश्यकता पर्छ भने उत्पादन सम्भाव्यता पनि अधिक हुन्छ । लैङ्गिक अनुपातको हिसाबले उक्त उमेर समूहका पुरुषको महिलाको तुलनामा संख्या घट्दै गएको देखिन्छ । बैदेशिक वा अन्य अवसरका लागि बाहिर जाने गरेको कारण गणनाका क्रममा पुरुषहरूको न्यून उपस्थिति भएको नगरको अनुमान छ । तथापि यसको यथार्थ विवरण छैन । वर्तमान अवस्थाले आगामी २० बर्षमा जेष्ठ नागरिकको संख्या पनि बढ्ने देखिन्छ । त्यसलै जेष्ठ नागरिक सम्मान र शुरक्षा कार्यक्रम पनि नगरले कार्यान्वयन गर्नुपर्ने हुन्छ ।

३.२.१. जनसङ्ख्या प्रक्षेपण

बृहत योजनाले भावी जनसंख्याको आवश्यकता सम्वोधन गर्नुपर्ने हुन्छ । तानसेन नगरपालिकाको दुरदृष्टी, दिर्घकालिन लक्ष्य, उद्देश्य, नीति तथा कायक्रम तय गर्दा तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको जनसंख्यालाई आधार बनाइएको छ । जनसंख्या प्रक्षेपण गर्न केन्द्रीय तथ्याङ्क बिभागबाट प्राप्त नगरपालिकाको बिगतका वि.सं २०२८ साल देखिको दश-दश वर्षको फरकमा रहेको जनसंख्या तथा नगरले गरेको पारिवारिक सर्वेक्षणबाट प्राप्त तथ्याङ्कलाई लिइएको छ । नगरपालिकाको जनसंख्याको पुर्वानुमान गर्दा बिभिन्न समयमा भएको राजनितीक परिर्वतनसंगै स्थानीयको पुनर्सचनाहरूमा आधारित भएता पनि सम्पुर्ण तानसेनको हालको सर्मचनासंग मिल्ने गरि मिलाउन कोशिस गरिएको छ ।

तानसेन नगरपालिकाको सन्दर्भमा, नेपालको पुरानो नगरपालिकाको रूपमा यस नगरपालिकाको स्थापना वि.सं. २००७ साल चैत्रमा ११ वडा कायम गरी भएको हो । वि.सं. २०४८ सालमा ४ वडा थप गरी यस नगरपालिकामा १५ वडा कायम गरिएको थियो । त्यसपछि संघीय संरचना अनुसार २०७३ सालमा साविकका तानसेन नगरपालिकामा, वराङ्गदीका (२-६ बडाहरू), मदनपोखरा, तेल्घा, बन्दिपोखरा, बौघापोखराथोक, बौघागुम्हा र अर्गली गा.वि.स.हरू समावेस गरी हालको तानसेन नगरपालिकाको स्थापना भएको थियो । नयाँ संरचनामा अनुसार यस नगरमा १४ वडा कायम गरिएको छ ।

संघीय संरचना अनुसार साबिकको तानसेनलाई वडा नं २,३,४,६,७ तथा १ र ५ का केहि भुभागहरू, वराङ्गदीलाई वडा नं १ र ५ का केहि भुभागहरू, मदनपोखरालाई वडा नं ८ र ९, तेल्घालाई वडा नं १०, बन्दिपोखरालाई वडा नं ११, बौघापोखराथोकलाई वडा नं १२, बौघागुम्हालाई वडा नं १३ र अर्गलीलाई वडा नं १४ गरि जम्मा १४ वटा वडाहरूमा बिभाजन गरिएको छ । त्यसकारण, बिगत २०२८ साल देखिको हाल सम्मको तानसेनको जनसंख्या निकाल्दा साबिकको गाउँ बिकास समितिहरू/ गाउँ पञ्चायतहरूको जनसंख्यालाई लिन सकिन्छ । त्यसकारण, बिगत २०२८ साल देखिको हालको तानसेनको जनसंख्या निकाल्दा साबिकको गाउँ बिकास समिति/गाउँ पञ्चायतहरू/नगर पञ्चायत तानसेन, वराङ्गदी, मदनपोखरा, तेल्घा, बन्दिपोखरा, बौघापोखराथोक, बौघागुम्हा र अर्गलीको जनसंख्यालाई लिन सकिन्छ । संघीय संरचना अनुसार २०७३ सालमा साविकका तानसेन नगरपालिकामा साबिकको विभिन्न ७ गा.बि.सहरूलाई समाबेस गर्ने क्रममा वराङ्गदी गा.बि.सको भने २-६ बडाहरू मात्र समाबेस गरिएको थियो । त्यसकारण, २०२८ साल देखी २०६८ सम्म नगरको जनसंख्या विवरण राख्ने क्रममा २०३८ र २०४८ सालको सबिकको गाविसको वडागत जनसंख्या केन्द्रीय तथ्याङ्क विभागमा उपलब्ध हुन नसकेको कारणले गर्दा वराङ्गदी गा.बि.सको जनसाङ्ख्यालाई समान ९ भागमा विभाजन गरी ५ भागलाई २-६ वडाको जनसंख्याका रुपमा समावेश गरिएको छ ।

३.२.२ जनसंख्या प्रक्षेपण विधि

जनसंख्या प्रक्षेपणमा रेखीय वृद्धि दर (Linear Growth Rate) ज्यामितीय वृद्धि दर (Geometric Growth Rate), घातङ्कीय बृद्धि दर (Exponential Growth Rate) तथा समूहगत आंशिक पद्धति (Cohort Component Method) आदि उपयोग गर्न सकिने भएता पनि समुहगत आंशिक पद्धति (Cohort Component Method) निकै उपयुक्त हुन्छ । यस पद्धतिले प्रजनन् दर, मृत्यु दर, तथा प्रवासन दरलाई मध्यनजर गर्दछ । तर, सानो क्षेत्रफल तथा समूहगत विभाजन सहितको जनसाङखिक तथ्याङकको अभावमा यी परिमाण अनुमान गर्न असम्भव हुन्छ ।

तानसेन नगरपालिकाको सन्दर्भमा २०२८ देखि २०६८ सम्म नगरले सकरात्मक वृद्धि दर देखिन्छ । तथापि दरमा उतार चढाव देखिन्छ । तर, २०७५ मा नगरपालिकाले गरेको घरपरिवार सर्वेक्षण बमोजिम यस नगरको जनससंख्या २०६८ को भन्दा करिब ३००० ले घटेको देखिन्छ । पहाडी भू-भागहरूमा भौतिक तथा समाजिक पूर्वधारको विकासको कमी, सडक सञ्जालको अपर्याप्तता, उर्वरा जमिनको अपर्याप्तता तथा राष्ट्रव्यापी रुपमा देखिएको बड्दो आन्तरिक तथा वाह्य प्रवाशनले तानसेन नगरपालिकाको जनसंख्या वृद्धि दर नकरात्मक बनाउनमा योगदान गरेको हुनसक्ने अनुमान छ ।

यद्यपी, २०७३ मा भएको राज्य पुनरसंरचना, संघीय शासन प्रणालीको पुर्ण कार्यान्वयन तथा स्थानीय राजनीतिक स्थायीत्वका कारण तानसेन हालको भन्दा थप आकर्षक बसोबास स्थल बन्न सक्ने तथा विभिन्न उद्देश्यले नगर वाहिर रहेको जनसंख्या पनि नगरमा फर्कन सक्ने भएकोले आगमी दिनमा यस नगरको जनसंख्या बढ्ने विश्वास लिइएको छ ।

तसर्थ, २०५८-६८ मा तानसेन नगरपालिकाको जनसंख्या वृद्धि दर १.३६ % रहेकोले, सोहि वृद्धिदरलाई आधार मानेर २०७५ को जनसंख्यालाई आधार बर्षको जनसंख्या ममानी पहिले २०७८ को जनसंख्या प्रक्षेपण गरियो भने २०७८ देखि २०९८ सम्मको समयलाई पाँच वर्षको अन्तरालमा विभाजित गरि घातङ्कीय बृद्धि दर पद्धतिको प्रयोगद्वारा उक्त समयको जनसंख्या प्रक्षेपण गरिएको हो । घातङ्कीय बृद्धिदर पद्धतिले दुईवटा समय अवधिको जनसंख्या वृद्धि दरलाई अनुमान गरी भावी जनसंख्या पुर्वानुमान गर्दछ ।

घातङ्कीय बृद्धि दर (Exponential Growth Rate) $Pt = P_0 e^{rt}$
जहाँ, Pt = 't' समय पछि हुने जम्मा जनसंख्या; P_o= प्रारम्भिक जनसंख्या; e= २.७१८२८; r= बृद्धि दर(%);र t= समय अबधि हो ।

नगरपालिकाको आगामी वि.स २०९८ सम्मको जनसंख्या प्रक्षेपण निम्नानुसार रहेको छ ।

जनगणनात्मक जनसाङिख्क विवरण		जनसंख्या वृद्धि दर		पुर्वानुमानित जनसाङिख्क विवरण (वृद्धि दर = १.३६%)	
साल	जनसंख्या	साल	दर (%)	साल	जनसंख्या
२०२८	२५,३१९	२०२८-३८	३.९२	२०७८	४९३८१
२०३८	३७१०४	२०३८-४८	०.१९	२०८३	५२८५५
२०४८	३७८०९	२०४८-५८	१.५२	२०८८	५६५७४
२०५८	४४००१	२०५८-६८	१.३६	२०९३	६०५५५
२०६८	५०४०५	२०६८-७५	-०.६१	२०९८	६४८१६
२०७५	४७४०६				

स्रोत: केन्द्रिय तथ्याङ्क विभाग (बि.सं २०२८-२०६८), नगर पार्श्वचित्र (बि.सं २०७५)

२०७५ सालको जनसाङ्खिक विवरण तानसेन नगरपालिकाको नगर प्रोफाइल निर्माण गरिने क्रममा हरेक घरघरमा पुगी गरिएको सर्वेक्षणमा आधारित रहेको छ । उक्त गणना अनुसार यस नगरपालिकाको जम्मा जनसंख्या ४७,४०६ रहेको थियो । २०७८ देखि २०९८ सम्मको समयलाई पाँच वर्षको अन्तरालमा विभाजित गरि, १.३६% वृद्धि दरको प्रयोग गर्दा, २०७५ को जनसंख्यामा करिब २,००० ले वृद्धि भई २०७८ को जनसंख्या ४९,३८१ हुन आउने देखिन्छ । यसैगरी, सोहि पद्धति र वृद्धि दरको प्रयोग गर्दा विक्रम सम्वत २०८३ को ५२,८५५ ; २०८८ को ५६,५७४ ; २०९३ को ६०,५५५ र २०९८ को जनसंख्या ६४,८१६ रहने अनुमान गरिएको छ ।

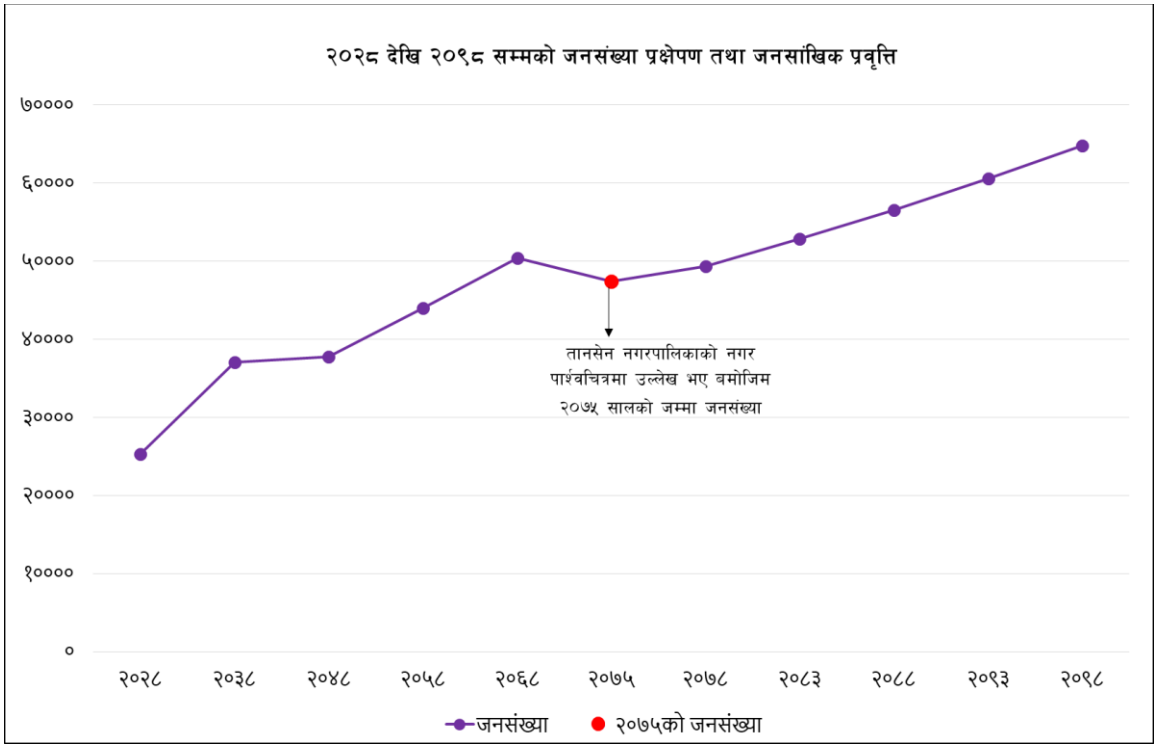

तानसेन नगरपालिकाको पहिलो बृहत योजनाले नगरपालिकाको वर्तमान तथा भावी जनसंख्याको आवश्यकता सम्वोधनका लागि पुर्वाधार व्यवस्थापन, सम्भाव्य वस्ती विकास, जनसंख्याको मिश्रण अनुसार उपयुक्त रोजगारीका अवसर सिर्जना जस्ता पक्षलाई वैज्ञानिक बनाउनमा जनसंख्या प्रक्षेपणको अधिकतम उपयोगको प्रयास गरेको छ । २०७८ मा हुने राष्ट्रिय जनगणना तथा आवश्कता अनुसार नगरले गर्ने स्थानीय सर्वेक्षणका आधारमा जनसंख्याको प्रवृति विश्लेषण गरी आवश्यकता अनुसार जनसंख्या प्रक्षेपण मार्फत जनसांख्कि अवस्थामा आउने परिवर्तनलाई समेट्दै र त्यसका आधारमा बृहत योजनाका खास प्राथमिकतालाई पनि समयक्रममा परिमार्जन गरिने छ ।

खण्ड चार : नगरको समष्टीगत लक्ष्य

४.१. नगरको मुख्य प्राथमिकता

तानसेन नगरपालिकाले बृहत योजना तयारीका क्रममा भएका वडा स्तरीय विषय केन्द्रित छलफल मार्फत नगरको विकासका प्राथमिकता निर्धारणमा नागरिक सुझाव संकलनका गर्न सहभागितामुलक पद्धति अपनाइएको थियो । खुला मतदानको विधिबाट पहिचान गरिएको प्राथमिकता तथा नगरको मुख्य प्राथमिकताको क्षेत्र सम्वन्धमा विभिन्न तहमा प्रस्तुत धारणाहरू समेत राखेर नगरको योजना तर्जुमा निर्देशक समिति स्तरमा छलफल गरिएको थियो । मत सर्वेक्षेणमा तानसेन नगरपालिकाले शिक्षा क्षेत्रलाई मूख्य प्राथमिकता दिनुपर्ने देखिएको थियो भने स्थाथ्य, यातायात र आर्थिक विकासलाई क्रमशः अन्य महत्वपूर्ण प्राथमिकतामा राखिनुपर्ने देखिएको थियो । सोही क्रममा नगरको दुरदृष्टी निर्धारणका लागि सुझाव दिने क्रममा १४ वडाका सवैभन्दा बढि नागरिकले नगरलाई पर्यटनमा केन्द्रित हुनुपर्ने सुझाव दिएका थिए भने शिक्षा तथा स्थानीय उत्पादन तथा आयमुलक गतिविधिलाई सुख र समृद्धिको आधार बनाउनुपर्ने सुझाव दिएका थिए । यसरी नगरवासीको धारणा र नगरपालिकाको समग्र हितका लागि कार्यपालिका तथा विषयगत शाखाको सहभागितामा प्राप्त सुझाव समेत पर्यटन र स्थानीय व्यवसायिक उत्पादन र पुर्वाधार विकासलाई नगरले सवैभन्दा महत्वपुर्ण प्राथमिकतामा राख्नेछ । शिक्षा र स्वास्थ्यलाई पनि नगरले पर्याप्त प्राथमिकता दिने छ ।

४.२. नगरको दुरदृष्टी

करिव ११० किलोमिटर क्षेत्रफलमा फैलिएको तानसेन नगरपालिका नदी तल्लो नदी तटीय क्षेत्र देखि उच्च पहाडी भागसम्मको फैलिएकोले पर्यावरणीय विभिदतायुक्त नगर हो । पाल्पा जिल्लाको केन्द्रमा रहेको तानेसेन नगरपालिका ऐतिहाँसीक पाल्पा राज्य सहित विभिन्न ऐतिहाँसीक, धार्मिक र सांस्कृतिक सम्पदाले भरिपुर्ण छ । पाल्पा दरवार, ऋषिकेश धाम, रानीमहल, विभिन्न ऐतिहाँसीक महत्व वोकेका मन्दिर, पाल्पा संग्रहालय, श्रीनगर डाँडा आदि यहाँका प्रमूख पर्यटन गन्तव्य हुन् । विशिष्ठ कला र संस्कृतिले तानसेनको स्थानीय पहिचान वोकेका छन् । शान्तिका दुत गौतम वुद्धको जन्मस्थल लुम्वीनीबाट ४५ किलोमिटरको दुरीमा रहेको यस नगर नेपालकै पर्यटकीय केन्द्र पोखरावाट १२४ किलोमिटरको दुरीमा छ । सितल र स्वच्छ हावापानी तथा मनोरम वातावरणका कारण तानसेन लुम्वीनी भ्रमण गर्ने पर्यटकका वैकल्पिक पर्यटन गन्तव्य समेत हो । यसैगरी राष्ट्रिय स्तरमा समेत पहिचान बनाएका ढाका र करुवा जस्ता स्थानीय उत्पादनले पर्यटनमा समेत टेवा प्रदान गर्न सक्छन् । यसरी साँस्कृतिक नगरको पहिचान सहितको पर्यटकीय नगरका रुपमा विकास गरी समुन्नत नगर वनाउन सकिन्छ ।

ढाका टोपी लगायत ढाकाका कपडा तथा करुवा उत्पादनमा पाल्पा जिल्ला र विशेष गरी तानसेन नगरपालिकाले ख्याती कमाएको छ । परम्परागत प्रविधिमा आवश्यक सुधार गरी प्राप्त स्थानीय पहिचानमुलक उत्पादनको स्तर सुधार र व्यवसायिकरण मार्फत नगर समुन्नती हाँसील गर्नमा योगदान दिन सक्ने स्तरमा पुऱ्याउनु आवश्यक छ । यसरी स्थानीय उत्पादन बृद्धि र सवै किसिमका स्थानीय उत्पादनमा तानसेनको पहिचान झल्कने गरी ब्राण्डीङ गरी पहिचानमुलक उत्पादनका आधारमा समृद्धि हाँसील गर्ने दुरदृष्टी नगरले लिएको छ ।

तानसेन नगरपालिका नेपालकै पुरानो नगरपालिका मध्ये एक हो । त्यसैले पुरानो नगर क्षेत्रमा आधारभूत शहरी पुर्वाधारको व्यवस्थापन भएको छ । तथापि पछिल्लो समय नगरमा समाहित ग्रामिण क्षेत्रको भौतिक पुर्वाधार विकास शुरुवाती अवस्थामा नै छ । व्यवस्थित भू-उपयोग योजना सहित योजनावद्ध रुमपा विकास गरिएको नगर नभएकाले मिश्रीत भू उपयोगको व्यवस्थापकीय समस्या तथा चुनौती नगरले सामना गरिरहेको छ । त्यसैले पुर्वाधार विकास भइसकेका क्षेलाई क्रमशः वैज्ञानिक भू उपयोगमा आधारित बनाउँदै लाने र नयाँ विकास हुने पुर्वाधारलाई सकरात्मक भू उपयोगमा आधारित वनाउने लक्ष्य राखिएको छ । यसका

आधारमा शहरी मापदण्ड अनुकुल पर्याप्त र गुणस्तरीय भौतिक पुर्वाधार, सम्वन्धित सेवाको भरपर्दो व्यवस्थापन र पहुँच सुनिश्चित गरी तानसेनलाई सुव्यवस्थित पुर्वाधारयुक्त नगर बनाउने दुरदृष्टी राखिएको छ ।

यस नगरपालिकामा ८७ ओटा सामुदायिक वन रहेका छन् । नगरपालिकाको कुल क्षेत्रफलको करीव ४७ प्रतिशत भू-भाग वनजंगलले ढाकेको छ । विश्वले जलवायु परिवर्तनको चुनौती सामना गरिरहेको सन्दर्भमा पर्यावरणीय सन्तुलन कायम गर्न तथा जलवायु परिवर्तन अनुकुलन गर्न हरित क्षेत्र संरक्षण र विस्तारलाई यस नगरपालिकाले आफ्नो महत्वपुर्ण प्राथमिकतामा राखेको छ । वन क्षेत्र वाहेक सामुदायिक उद्यान तथा हरित क्षेत्र सहितका वस्ती तथा जैविक उत्पादनमा आधरित कृषि क्षेत्र सहितको हरित नगर निर्माण पनि तानसेनको संकल्प हो । हरित क्षेत्रलाई स्वच्छ वातावरणको आधारका रुमपा लिंदै आवश्यक वातावरणीय पुर्वाधार तथा स्वच्छ व्यवहार सहितको स्वच्छ, सफा र सुन्दर हरित वातावरण युक्त नगर निर्माणको दुरदृष्टी लिइएको छ ।

मगर जातिको वाहुल्य रहेको तानसेन नगरपालिका जनसांखिक समिश्रणको आधारमा वहुजातीय, वहुधार्मिक समावेशी नगर हो । निर्णय प्रक्रियाका सवैको जागरुक शहभागिताले मात्र विकासका कार्यक्रम प्रतिको अपनत्व र दिगोपन सुनिश्चित हुन्छ । त्यसैगरी विकासको प्रतिफल सवै भाषा, धर्म, वर्ग, क्षेत्र, लिङ्ग, सम्प्रदाय र शारिरीक अवस्थाका जनताले समान रुपमा र सहजै प्राप्त गर्ने सुनिश्चितता दिलाउन सकेमा मात्र यो प्रक्रियामा सवैले साथ दिने र सवल स्थानीय लोकतन्त्रको अभ्यास हुने अवस्था सिर्जना हुन्छ । त्यसले राज्यवाट उपलब्ध हुने विकास र सेवामा सवैको समान पहुँच र सहभागिता सहित सवै नगरवासीलाई सम्मानपुर्ण जिवनयापनको अवसर सुनिश्चित गर्ने र समाजिक न्याय र समानता ग्यारेन्टी गर्ने लक्ष्यका साथ नगरलाई समावेशी नगर वनाउने सोच लिइएको छ । यसरी नगरको दुरदृष्टी निम्नानुसार तय गरिएको छ ।

सुव्यवस्थित पुर्वाधार, पहिचानमूलक उत्पादन र हरित वातावरणयुक्त पर्यटकीय, समावेशी, साँस्कृतिक नगर

नगरको दिर्घकालिन लक्ष्य

नगरले आफ्नो दुरदृष्टी वा सोच हाँसिल गर्नका लागि निम्नानुसारको दिर्घकालिन लक्ष्य तय गरेको छ ।

पहिचानमुलक उत्पादन	परम्परागत प्रविधि तथा स्थानीय स्रोत साधनको उपयोगमा आधारित स्थानीय पहिचान सहितको उत्पादन कृषि क्षेत्रमा उत्पादनशिलता र व्यवसायिकता स्थानीय सैस्थानीय कच्चा पदार्थमा आधारित औधोगिक उत्पादन आकर्षक रोजगारीका क्षेत्रको रुपमा कृषि र उद्योग क्षेत्रको विकास
हरित वातावरण	विविधता युक्त वनस्पति सहितको हरित (वन) क्षेत्र पर्याप्त खुला स्थान, हरित पार्क तथा उद्यान प्रदुषण रहित पुर्ण सरसफाइयुक्त नगर हरित वस्ती, हरित ग्राम र हरित शहर
सुव्यवस्थित पुर्वाधार	सकरात्मक भू उपयोगमा आधारित पुर्वाधार तथा शहरी विकास शहरी मापदण्ड अनुकुल पर्याप्त र गुणस्तरीय भौतिक पुर्वाधार शहरी पुर्वाधारको प्रभावकारी व्यवस्थापन र पहुँचयोग्यता व्यवस्थित पुर्वाधार सहितको सामाजिक सेवा
साँस्कृतिक नगर	सेनकालिन मठ मन्दिर तथा विभिन्न तिर्थस्थलको संरक्षण र प्रचार प्रसार तनसेनका ऐतिहाँसीक कला र संस्कृतिको जगेर्ना तथा प्रवर्द्धन

पर्यटकीय नगर	ऐतिहाँसीक, धार्मिक र साँस्कृतिक पर्यटनको विकास र विस्तार पहिचान मुलक उत्पादनमा आधारित पर्यटन नगर वाहिरका पर्यटन गन्तव्य (लुम्वीनी र पोखरा) केन्द्रित पर्यटन हव पर्यटनमैत्री पुर्वाधार र सेवा व्यवसायको विकास र विस्तार
समावेशी नगर	सवैको समान अधिकार र अवसरको सुनिश्चिता सामाजिक न्याय र समानता

खण्ड पाँचः क्षेत्रगत योजना

५.१. परिचय

यो खण्डमा नगरपालिकाले विगत देखि विकास निर्माण र सेवा प्रवाहका लागि विभाजन गरिएको विषयगत क्षेत्र तथा ती क्षेत्र अन्तर्गतका उपक्षेत्रहरूको नीति तथा प्राथमिकता प्रस्तुत गरिएको छ । कृषि, पशुपालन, उद्योग, वाणिज्य, पर्यटन, सहकारी र राजश्व तथा आर्थिक पुर्वाधारलाई आर्थिक विकास अन्तर्गत समेटिएको छ । सामाजिक विकास अन्तरर्गत शिक्षा, स्वास्थ्य, सम्पदा संरक्षण तथा लैंगिक समानता र सामाजिक समावेशीकरणको विषय समेटिएको छ। भू उपयोग तथा वस्ती व्यवस्थापन, पार्क तथा मनोरञ्जन, यातायात र खानेपानी, सरसफाई, सिंचाई, सामुदायिक भवन, विद्युत र सञ्चार जस्ता सार्वजनिक निर्माण र सम्वन्धित सेवालाई पुर्वाधार विकास अन्तर्गत समेटिएको छ । त्यसैगरी बन, वातावरण र विपद् व्यवस्थापन अन्तर्गत प्राकृतिक स्रोत, वातावरण र विपद् तथा आपतकालिन व्यवस्थापन सम्वन्धि विषय समेटिएको छ। यो खण्डको अन्तमा नगरको सुशासन नीति समेटिएको छ । सवै क्षेत्रको पृष्ठभूमि सहित लक्ष्य, उद्देश्य र नीति तथा प्राथमिकतालाई क्रमशः प्रस्तुत गरिएको छ ।

५.२. आर्थिक विकास

मौलिक विशेषता बोकेको तानसेन हावा-पानीका हिसाबले शीतल स्थलका साथसाथै प्राकृतिक सुन्दरताका हिसाबले समेत अद्वितीय नगरका रूपमा परिचित छ । तानसेन एक ऐतिहासिक, धार्मिक, सांस्कृतिक एवं पर्यटकीय महत्वको क्षेत्र भएकोले नगरपालिकाको अर्थतन्त्र मुख्यतयाः पर्यटन, होटल, रेस्टुरेन्ट, होमस्टे, घरेलु उद्योग, व्यापार–व्यवसाय, नोकरी, कृषि, वन, पशुपालन, शिक्षा र स्वास्थ्य सेवा लगायतका क्षेत्रमा भएको देखिन्छ । उपयुक्त हावापानी, भू-बनोटका कारण अधिकांश घरपरिवार प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा कृषि व्यवसायमा सम्लग्न रहेका छन् । नगरपालिकाको सबै वडाहरूमा क्रमिक रूपमा सडक सञ्जालको विस्तार भई रहेका कारण नगरपालिकाको पूर्वाधार विकासमा थप सहज भएको छ । कृषि, व्यापार, सेवामुलक व्यवसाय साथै नगरपालिकामा रहेका ढाका, करुवा लगायत केही साना तथा पुरातन घरेलु उद्योग व्यवसायहरू आर्थिक क्रियाकलापका महत्वपूर्ण आधारका रुपमा रहेका छन् । वैदेशिक रोजगारी पनि नगर क्षेत्रको आयस्रोतको एकपक्ष रहेको देखिन्छ ।

प्राकृतिक सौन्दर्यको धनी, जैविक एवं सांस्कृतिक विविधताले भरिपूर्ण रहेका कारण नेपालको आकर्षक गन्तव्यहरू मध्ये पाल्पा जिल्ला र सो भित्र पनि विशेषतः तानसेन नगरपालिका महत्वपूर्ण पर्यटकीय क्षेत्रको रुपमा रहेको छ । विभिन्न किसिमका जातजातिको विभिन्न किसिमका संस्कृति, रहनसहन तथा चाडपर्व लगायत उल्लेख्य सङ्ख्यामा रहेका धार्मिक, पौराणिक महत्वका स्थलहरू नगरपालिकाको प्रमुख पर्यटकीय आकर्षण केन्द्रको रूपमा रहेका छन् । नगरपालिकामा आधुनिक कृषि तथा पशुपालनका साथै विभिन्न जडिबुटीजन्य प्राकृतिक स्रोत र उपलब्ध कच्चा पदार्थको उपयोग गरी साना उद्योगमा लगानी गर्दै पर्यटकीय स्थानलाई व्यवस्थित बनाउन सके नगरपालिकाको अर्थतन्त्र मजबुत रहने सुनिश्चित देखिन्छ । तानसेन नगरपालिकाको स्थानीय आर्थिक विकासका पक्षहरूमा पर्यटन, उद्योग व्यापार व्यवसाय, कृषि तथा पशुपालन, सहकारी तथा पूर्वाधार विकास रहेकाले क्षेत्रगत आधारमा देहाय बमोजिम नीति तय गरिएको छ ।

५.२.१. सीप तथा रोजगारी

२०७५ को तथ्यांक अनुसार काम गर्ने उमेरका र काम गर्न इच्छुक नगरवासी मध्ये ३३ प्रतिशत नगरवासी आंशिक वा पुर्ण वेरोजगार रहेका छन् । स्वेच्छिक वेरोजगारी समेत जोड्दा यो संख्या अझ धेरै रहेको छ । सवैभन्दा धेरै (३,७८२ परिवार) ले आफ्नो आम्दानी सेवाबाट भएको बताएका छन् भने दोस्रोमा (३,७२५ परिवार) आन्तरिक वा बाह्य विप्रेषणबाट, तेस्रोमा (२,३२३ परिवार) ले व्यापार व्यवसायबाट र बाँकीले पेन्सनबाट, खेतीबाट र पशुपक्षी बिक्रीबाट आम्दानी गरिरहेका छन् । यसबाट बढि आम्दानी हुने खालका

उद्योग तथा उत्पादनशिल क्षेत्रमा सम्लग्न परिवार संख्या न्यून र भने सेवा तथा सामान्य व्यापार व्यवसायमा सम्लग्न परिवारहरूको सङ्ख्या उच्च रहेको देखिन्छ ।

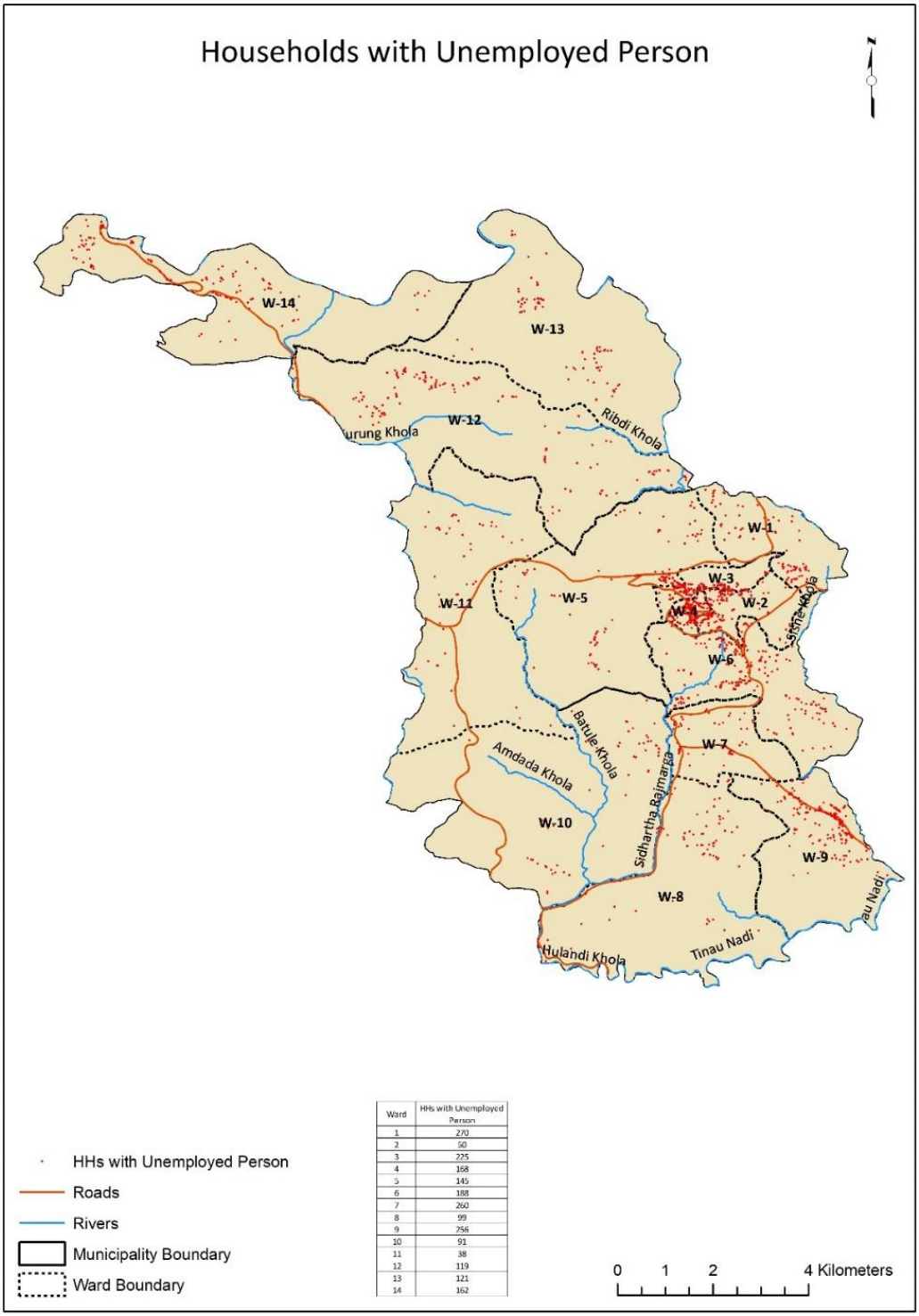

Ward	HHs with Unemployed Person
1	270
2	50
3	225
4	168
5	145
6	188
7	260
8	99
9	256
10	91
11	38
12	119
13	121
14	162

नक्शा १/५.२.१ : नगरमा वेरोजगारीको अवस्था

प्रतिव्यक्ति आयको हिसाबले हेर्ने हो भने अहिलेको राष्ट्रियस्तरको बार्षिक प्रति आय १,०३४ अमेरिकी डलर रहेको छ । यस हिसाबले हेर्दा कुल १३,१२२ परिवार मध्ये ३,५३५ परिवार (२७ प्रतिशत) को वार्षिक प्रति व्यक्ति आय १,०३४ अमेरिकी डलर भन्दा माथि रहको छ भने बाँकी परिवारको राष्ट्रियस्तरको प्रति व्यक्ति

आय भन्दा कम नै रहेको छ । सम्पन्न सूचकाङ्कका आधारमा नगरपालिकामा रहेका घरपरिवारमध्ये राम्रो अवस्थामा रहेका परिवारको सङ्ख्या जम्मा ३४० अर्थात् २.५९ प्रतिशत मात्र रहेको छ । यसको अर्थ मध्यम अवस्थामा रहेका ६,५७० अर्थात् ५०.०७ परिवारहरू बाहेक बाँकी परिवारको अवस्था कमजोर र अति कमजोर देखिन्छ ।

नगर क्षेत्र भित्र बार्षिक रुपमा विप्रेषणबाट रु १ अर्ब १० करोड भित्रिने गरेको छ । विप्रेषण आम्दानी गर्ने परिवारको बार्षिक औसत आम्दानी रु २ लाख ९६ हजार छ । ब्यापार व्यवसायबाट वार्षिक औसत आम्दानी रु ३ लाख ८९ हजार, उद्योगबाट रु ४ लाख ९१ हजार, पशुधनबाट रु ८९ हजार, पशुपंक्षी विक्रिबाट रु. ३१ हजार रहेको छ । कृषिमा संलग्न भई रोजगार घरपरिवार संख्या १,७६५ रहेको छ, जसको आम्दानी तुलनात्मक रुपमा न्यून अर्थात् वार्षिक औसत आम्दानी प्रति परिवार रु ४१ हजार मात्र देखिन्छ । दैनिक ज्यालाबाट गुजारा गर्ने परिवार संख्या भने यकिन भएको छैन । तथापि नगरपालिकाले यस्ता वर्गका लागि न्यूनतम ज्यालादर निर्धारण गर्नुपर्ने देखिन्छ । हालको बरोजगारीको संख्या घटाई बार्षिक रुपमा पर्यटन, कृषि, पशुपालन, व्यापार व्यवसाय उद्योगबाट आम्दानीको वृद्धि गर्नु आवश्यक देखिन्छ । साथै विप्रेषणबाट प्राप्त आम्दानीलाई उत्पादनशिल क्षेत्रमा लगानी गर्न नगरपालिकासँग स्पष्ट नीतिको आवश्यकता छ । उपरोक्त तथ्यांकलाई आधार मानी नगरले देहाय बमोजिमको नीति अवलम्वन गर्नेछ ।

उद्देश्य ५.२.१: *दक्ष जनशक्ति तथा उपलब्ध पुँजीलाई परिचार गरी रोजगारी सृजना गर्ने र स्थानीय आर्थिक विकासमा टेवा पुऱ्याउने ।*

नीति कः नगरका बेरोजगारहरूको तथ्याङ्क तथा अभिलेख व्यवस्थापन अद्यावधिक गर्दै स्वरोजगार तथा सीपमूलक कार्यक्रम कार्यान्वयनमा जोड दिइनेछ । आर्थिक तथा सामाजिक क्षेत्रका हिसाबले पछाडी पारिएका बर्गहरूलाई प्राथमिकता दिई रोजगार कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।

नीति ख. कृषि, पर्यटन, उद्योग तथा अरु व्यवसाय चलाउन चाहिने जनशक्ति तयारीको लागि पुर्व व्यवसायिक र प्राविधिक शिक्षालाई आधारभूत र माध्यमिक शिक्षामा समावेश गराइनेछ ।

नीति ग. नगरपालिकामा स्थापना हुने तथा भईसकेका कारखाना तथा व्यवसायहरू, पूर्वाधार विकास र सेवा प्रवाहको माग बमोजिम जनशक्तिको आवश्यकता पुरा गर्न दक्ष र अर्धदक्ष जनशक्ति उत्पादन गर्ने प्राविधिक शिक्षालयको व्यवस्था गरिनेछ ।

नीति घ. स्थानीय आर्थिक विकासको लागि चाहिने जनशक्तिको प्रकार र सीपको आवश्यकता परिवर्तन भइरहन सक्ने हुनाले सीप र सिकाईलाई समयानुकुल बनाउँदै लगिनेछ ।

नीति ङ. नगरपालिकाले नगर वा जिल्ला वा राष्ट्रमा स्थापना भई सकेका तथा हुन लागेका उद्योग व्यवशायहरूका लागि चाहिने कामदारहरूको ज्ञान सीप र क्षमताका विचमा सामञ्जस्यता ल्याउन समन्वयकारी भूमिका निर्वाह गर्नेछ ।

नीति चः बैदेशिक रोजगारीलाई कम गर्न कृषि, पशुपालन र उद्योग व्यवसायहरूको व्यवसायिकरणमा विशेष प्राथमिकता सहितको कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ ।

नीति छः स्वरोजगार तथा आत्मनिर्भर हुने गरी मौसमी तथा बेमौसमी तरकारी उत्पादनका लागि बैदेशिक रोजगारवाट फर्किएका बेरोजगार युवाहरूलाई प्राथमिकता दिईनेछ ।

नीति जः विप्रेषणबाट प्राप्त हुने रकमलाई उत्पादनशिल तथा रोजगारीमुलक कार्यक्रममा लगानी गर्न प्रोत्साहित गरिनेछ । यसका लागि अनुदान सहित सहुलियत ऋणको समेत व्यवस्था गरिनेछ ।

नीति झः स्थानीयस्तरमा उत्पादन हुने वस्तुहरूको उचित मूल्य निर्धारण र बजार व्यवस्थापन गरी रोजगारीका अवसरहरू सृजना गरिनेछ ।

आवधिक प्राथमिकता तालिका ५.२.१ : सीप तथा रोजगारी

(क) ठूलो सङ्ख्यामा रहेको स्वेच्छिक बेरोजगारी, दक्ष, अर्धदक्ष र बैदेशिक रोजगारीमा जाने युवा जनशक्तिलाई नगरभित्र रोजगारीका अवसर सिर्जना गर्न नगरपालिकामा स्पष्ट नीति र कानूनको आवश्यकता हुन्छ । साथै नगरपालिकाले गर्ने सार्वजनिक निर्माणका कार्य र अन्य सेवाका क्षेत्रहरूमा आवश्यक जनशक्ति आफैंले उत्पादन गर्न, उद्योग व्यापार व्यवसाय तथा सेवा क्षेत्रमा सीपमुलक जनशक्तिको विकास गर्नका लागि आवश्यक नीति तथा कानूनको आवश्यक पर्ने भएकाले प्राथमिकताका आधारमा देहाय बमोजिमका नीति तथा कानून निर्माण गरि कार्यान्वयन गरिन्छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ वर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ वर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० वर्ष)**
१. बेरोजगार तथा बैदेशिक रोजगारीबाट फर्केका जनशक्तिको स्व-रोजगारी व्यवस्थाका लागि कार्यविधि तयार गर्ने (सीप विकास, तालिम, उद्यमशिलता, अध्ययन, अनुदान वा सहुलियत ऋण व्यवस्था सहित)। २. नगरस्तरीय दैनिक ज्यालादर निर्धारण गर्ने ।	१. विप्रेषणबाट प्राप्त रकम र सहकारीको पुँजीलाई उत्पादनशिल तथा रोजगारी सिर्जना हुने कार्यक्रममा सदुपयोग सम्वन्धमा नीति तथा कानुन बनाउने (नगरपालिकाबाट हुन सक्ने अनुदान तथा सहुलियत ऋणको व्यवस्था सहित)।	१. अल्पकाल र मध्यकालमा निर्माण भएका सीप तथा रोजगारी प्रवर्द्धन सम्वन्धि नीति तथा कानुन कार्यान्वयनको समिक्षा र आवश्यक परिमार्जन ।
(ख) नगरपालिकामा विभिन्न सीप तथा क्षमता भएका नागरिकहरू वेरोजगार तथा अर्ध-वेरोजगारीको अवस्थामा रहेका छन् । बेरोजगारहरूको संख्या, बर्गिकरण तथा सोको प्राथमिकता बमोजिम सार्वजनिक निर्माण तथा शहरी सेवाका कार्यहरूमा क्रमशः व्यवस्थापन गरिनेछ । नगरपालिकाले नागरिकको माग वमोजिमका क्षेत्र, बजारको संभावना, स्वेच्छीक बेरोजगार तथा विदेशबाट फर्केका व्यक्तिहरूको चाहना र क्षमताका आधारमा रोजगारीमूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिरहेको छ । यी कार्यलाई निरन्तरता दिइनेछ । तथापि नगर पार्श्वचित्र र नगरस्तरीय विभिन्न तहका छलफल बमोजिम केही सीप विकासक तालिमका क्षेत्र पहिचान गरी तत्काल कार्यान्वयनमा लैजानको लागि समेत प्रस्ताव गरिएको छ। नगरमा विशेष सीप तथा रोजगारी बृद्धिका लागि तपशिलका कार्यहरू गरिनेछ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ वर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ वर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० वर्ष)**
१. सीप र शैक्षिक योग्यताका आधारमा बेरोजगारीको अभिलेख अद्यावधिक गर्ने । २. नगरलाई आवश्यक पर्ने पर्यटन, उद्योग व्यवसाय, कृषि, पशुपालन लगायत शहरी पूर्वाधार र शहरी सेवा आदिका लागि श्रमिक आवश्यकता सर्वेक्षण गर्ने । ३. बजारको माग बमोजिम विज्ञको समूह तयार गरी उद्यमशिल व्यवसाय सञ्चालनार्थ अल्पकालिन तथा मध्यकालिन सीप विकासमा आधारित पाठ्यक्रम तयार गर्ने । ४.महिला, एकल महिला तथा सिमान्तकृत व्यक्तिहरूलाई विज्ञ मार्फत ढाका कपडा बनाउने	१. संघ र प्रदेशको सहयोगमा नगरको माग बमोजिम पुर्व व्यवसायिक र प्राविधिक शिक्षा सम्वन्धी पाठ्यक्रम तयार गर्ने । २. नगरक्षेत्रको माग बमोजिम सीपमुलक तालिम उपलब्ध गराउन १ वटा प्राविधिक शिक्षालयको गठन गर्ने । ३. प्रत्येक वडाका कम्तीमा ३ जनालाई कृषि, भेटेरीनरी, स्वास्थ्य सेवा, इलेक्ट्रिसियन, इन्जिनियरिङ, आदि विषयमा अध्ययनका लागि सहयोग गरी जनशक्ति उत्पादन गर्ने ।	१.बेरोजगारी युवा तथा महिलालाई उद्यमशिलतामा आधारित सीपमुलक तालिमको उपलब्ध गराउने ।

तालिम, करुवा निर्माणको तालिम, जेन्स सिलाईको तालिम, फेसन डिजाईन, बुटिक प्लम्बर, मोबाईल मर्मत आदि सम्वन्धी तालिम कार्यक्रमहरूको आयोजना तथा व्यवस्थापन गर्ने । ५.संघ तथा प्रदेश सरकारको समन्वयमा वैदेशिक रोजगारमा जान इच्छुक युवाहरूका लागि मागमा आधारित क्षमता अभिवृद्धि कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने	४.नगरका बेरोजगार युवालाई नगरको माग बमोजिम सीपमुलक तालिम सञ्चालन गर्ने (उद्योग व्यवसाय सम्वन्धी, सार्वजनिक निर्माणका कार्यहरू लगायत सेवामुलक कार्यहरू जस्तै सवारी साधन मर्मत, हेयर कटिङ, वाइरिङ, सिलाई कटाई, मोबाइल मर्मत आदि) ५.संघ तथा प्रदेश सरकारको समन्वयमा वैदेशिक रोजगारमा जान इच्छुकहरूका लागि माग बमोजिम क्षमता अभिवृद्धि कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ६. प्रत्येक वडाका गृहिणी महिलाहरूको लागि ब्यवसाय संचालन सम्बन्धि विविध तालिम कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने ७. विदेशबाट फर्केका युवा बेरोजगारहरूलाई उनिहरूले आर्जन गरेको सीप तथा क्षमता बमोजिम थप सीपमुलक तालिम सञ्चालन गर्ने र उद्यमशिल व्यवसाय सञ्चालनका लागि सहुलियत ऋण उपलब्ध गराउने । ८. नीजि क्षेत्रको समन्वयमा नीजि क्षेत्रको माग बमोजिम शिक्षित युवालाई होटल व्यवस्थापन, ट्राभल एजेन्सी, होटल पर्यटक गाइड, बैंकिङ, इन्सुरेन्स आदि विषयमा तालिम उपलब्ध गराउने) ।	

नोटः *नगर प्रोफाइल बमोजिम बढी बेरोजगार भएका वडा, महिला, सीमान्तकृत व्यक्ति लगायत उत्कृष्ट शिक्षित युवाहरू रहेका वडाहरूलाई प्राथमिकतामा राखेर रोजगार कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।*

५.२.२ : पर्यटन

तानसेन नगरपलिका प्राकृतिक सुन्दरता, बाह्रै महिना शितल हावापानी एवं स्थानीय कला संस्कृतिका कारण पर्यटनको प्रचुर संभावना रहेको स्थलको रुपमा प्रख्यात रहेको छ । यस नगर भित्र ऐतिहासिक पुरातात्विक मठमन्दिर, कला संस्कृतिको भण्डार भएकाले पर्यटन व्यवसायलाई अवलम्वन गरी आत्मनिर्भर र समृद्धिको

बाटोमा अघि बढ्ने सम्भावना रहेको छ। नगरपालिकाले तानसेनलाई पर्यटकीय केन्द्रका रुपमा विकास गरी नगरवासीलाई पर्याप्त आयआर्जन तथा रोजगारीका अवसर सिर्जना गर्दै समृद्धि हासील गर्ने दुरदृष्टि राखेको छ।

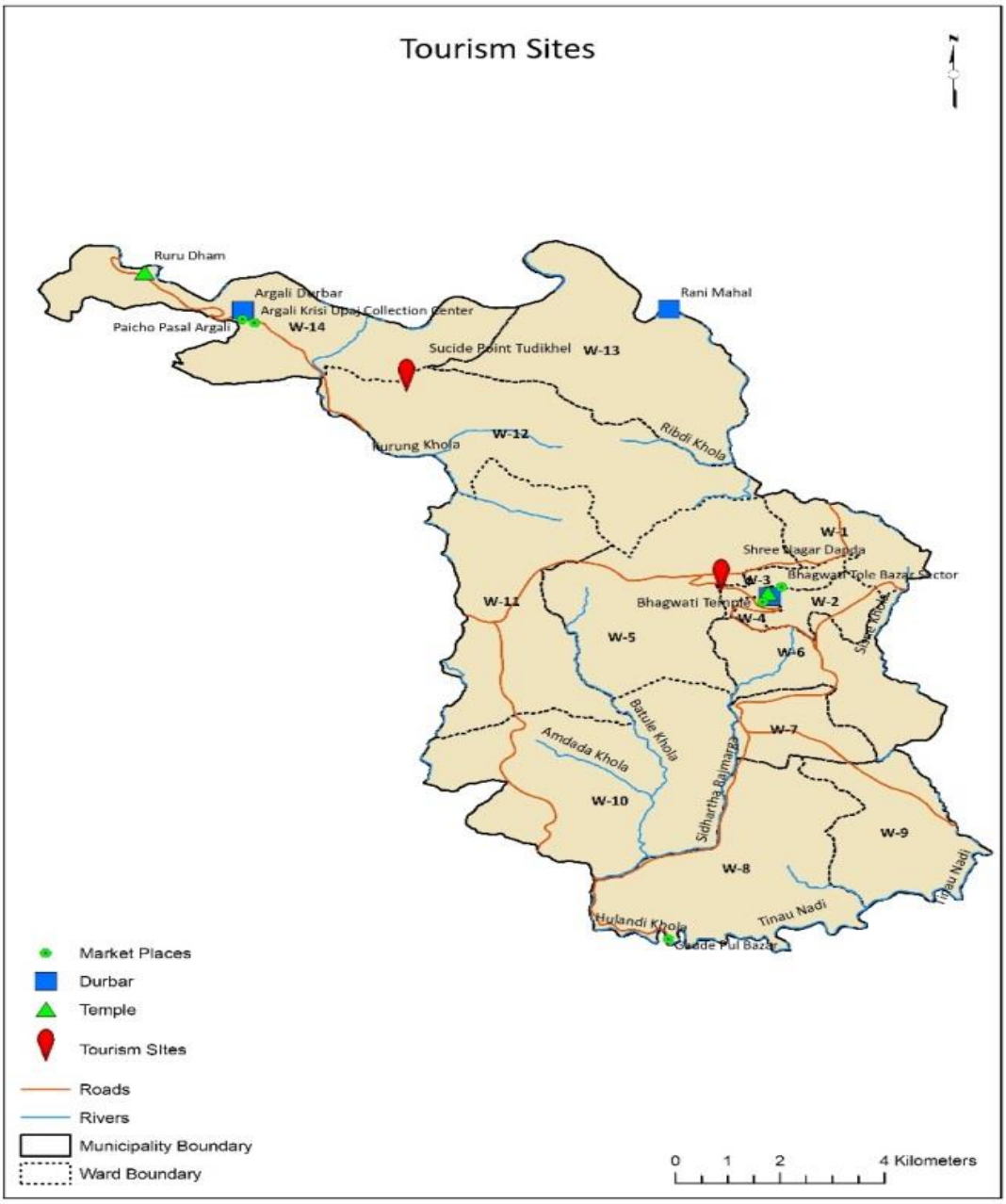

नक्शा नं. १/५.२.२: तानसेन नगरपालिकामा रहेको पर्यटकीय क्षेत्र

यहाँका विभिन्न ऐतिहासिक तथा धार्मिकस्थलहरू, स्थानीय चाडपर्व, जात्रा तथा मेलाहरू आन्तरिक तथा बाह्य पर्यटकका लागि आकर्षण केन्द्रका रुपमा रहेका छन्। बुद्धधर्मको आस्थाको केन्द्र र भगवान बुद्धको जन्मस्थल लुम्बिनी नजिकै रहेको पर्यटकी सुन्दर नगर तानसेन आफैमा प्राकृतिक, धार्मिक र सांस्कृतिक पर्यटकीय नगरका रुपमा विकसित भई आर्थिक विकासमा अघि बढिरहेको छ। पर्यटकहरूको सुविधाका लागि हाल नगर क्षेत्र भित्र एकतारे स्तरको श्रीनगर होटल सहित २३ वटा होटलहरू र १० वटा होमस्टेहरू सञ्चालनमा रहेकाछन्। अधिकांश होटलहरू बजार क्षेत्रमा रहेका छन्। १० वटा होमस्टे मध्ये ८ वटा होमस्टेहरू वडा नं ३ मा र १/१ वटा होमस्टे वडा नं ९ र १३ मा रहेका छन्। नगर प्रोफाइल बमोजिम

०७५ सालमा ७ हजार भन्दा बढी बाह्य पर्यटकहरूले तानसेनको भ्रमण गरेको देखिन्छ भने आन्तरिक पर्यटकहरूको संख्या २७ हजार भन्दा बढी रहेको छ । यो संख्या होटल व्यवसायीहरूबाट होटलमा बास बसेको आधारमा संकलित हो । पर्यटन क्षेत्रको यस पृष्ठभूमिमा यो क्षेत्रको निम्न उद्देश्य तथा नीति तय गरिएको छ ।

उद्देश्य ५.२.२ (१) : पर्यटन पूर्वाधार विकासद्वारा पर्यटनलाई उद्योग व्यवसायको रुपमा प्रवर्द्धन गर्ने र नगर अर्थतन्त्रको प्रमुख आधारको रुपमा विकास गर्ने ।

नीतिहरू

नीति क. तानसेन नगरको पर्यटन उद्योगको विकास एवं विस्तारका लागि **क्षेत्रगत विकास अवधारणा** सहितको पर्यटन गुरु योजना निर्माण गरी उक्त योजनालाई नगरको आवधिक योजना तथा वार्षिक कार्यक्रममा समावेश गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।

नीति ख. नगर भित्र रहेका अमुल्य प्राकृतिक, सांस्कृतिक, धार्मिक, जैविक, ऐतिहासिक तथा मानव निर्मित सम्पदास्थलहरूको संरक्षण, संम्बर्द्धन एवं विकास गरी तानसेनलाई राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय स्तरमा पर्यटकीय दृष्टिले आकर्षक र प्रमुख गन्तव्य स्थलको रुपमा प्रचार प्रसार गरिनेछ ।

नीति ग. नगरपालिकाद्वारा पर्यटक आकर्षित गर्न पर्यटन प्रबर्द्धनात्मक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ । सोको लागि भारत लगायत छिमेकी स्थानीय तह, प्रदेश सरकार र नीजि क्षेत्रसँगको सहकार्यमा तानसेनको पर्यटन प्रबर्द्धनात्मक कार्यहरू कार्यान्वयन गरिनेछ ।

नीति घ. Mission Divert to Tansen लाई कार्यान्वयनमा ल्याउन तानसेन प्रवेश गरिने मुख्य नाकाहरूमा प्रविधियुक्त पर्यटन सूचना केन्द्र तथा जनशक्तिको स्थापना गरिनेछ । साथै संघीय राजधानी, प्रादेशिक राजधानी (पोखरा र बुटवल), छिमेकी स्थानीय तहका क्षेत्रहरू लगायत विमानस्थलहरू र सडकमा तानसेनको चिनारी हुनेगरी विभिन्न प्रचारत्मक गतिविधिलाई पर्यटन प्रवर्द्धनका कार्यका रुपमा अघि बढाइने छ ।

नीति ङ. तानसेनको विद्यमान पर्यटकीय स्थलहरूको प्रवर्द्धन र नयाँ स्थानहरूको पहिचान गरी त्यसतर्फ पर्यटक आकर्षण गर्न पर्यटकीय क्षेत्रको नक्साङ्कन तथा आधुनिक सूचना प्रविधिको उपयोग मार्फत प्रचारात्मक गतिविधिलाई अधिकतम उपलब्धीमुलक बनाइनेछ ।

नीति च. तानसेनको पर्यटन सम्बन्धी बिद्यमान तथ्यांक संकलन तथा सूचना सम्प्रेषण व्यवस्थालाई सुदृढ तुल्याइनेछ । पर्यटकहरूको अभिलेख तथा सूचना कम्प्युटराइज्ड प्रणाली मार्फत एकीकृत गरिने छ ।

नीति छ. प्रदेश नं ५ को राजधानी नजिकै रहेको पर्यटकीय नगरी तानसेनलाई MICE Tourism (Meetings, Incentives, Conferencing, Exhibitions) केन्द्रको रुपमा विकास गरिनेछ । यसका लागि सार्वजनिक जग्गा सहित Land Pooling गरी जग्गाको व्यवस्था गरिनेछ ।

नीति ज. सुरक्षित खानेपानी, सडक, विद्युत र सुलभ तथा भरपर्दो यातायातको माध्यमद्वारा पर्यटन क्षेत्रको विकास, विस्तार र प्रबर्द्धन गरिनेछ । पर्यटन उद्योगलाई आवश्यक पर्ने विद्युत, पानी जस्ता सार्वजनिक वस्तुहरू प्राथमिकताका साथ उपलब्ध गराइने छ ।

नीति झ. पर्यटकको उचित सेवा, सत्कार तथा सुरक्षा प्रवन्ध सहितको पर्यटकीय आवास व्यवस्थापन गर्न नगर क्षेत्रभित्र रहेका सवै होटलहरूको वर्गीकरण, न्यूनतम सेवा र गुणस्तर मापदण्ड निर्धारण, अनुगमन र प्रमाणिकरण तथा नियमनको व्यवस्थापन गरिनेछ ।

नीति ञ. नगरका संभाव्य क्षेत्रहरूको पहिचान गरी ती क्षेत्रहरूमा जलक्रिडा, ‍्याफ्टिङ, केवलकार, रक क्लाइम्बिङ, बन्जी, स्तरीय होटल सञ्चालन जस्ता पर्यटन पूर्वाधारमा नीजि क्षेत्रको लगानी आकर्षण गरिनेछ। निजी क्षेत्रको लगानीलाई आकर्षण गर्न स्थानीय कर सहुलियत, जग्गा लिज वा निःशुल्क प्रयोगको व्यवस्था,

भौतिक संरचना निर्माण गर्दा नक्सा स्वीकृति प्रक्रियाको सरलीकरण तथा एकद्वार सेवा प्रणाली उपलब्ध गराइनेछ ।

नीति ट. नगरपालिका भित्र रहेका स्थानीय भाषा, साहित्य, कला र संस्कृति तथा सम्पदाहरूको संरक्षणमा जोड दिइनेछ । परम्परागत कुँडुले घरहरू संरक्षणका लागि विशेष प्रवर्द्धनात्मक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ।

नीति ठ. पर्यटकीय पूर्वाधारको विकास र निर्माणको क्रममा प्राकृतिक स्रोत र साधनको उपयोग गर्दा वातावरण संरक्षण गर्दै त्यस्ता स्रोत र साधनको दिगो रुपमा उपयोग गरिनेछ ।

उद्देश्य ५.२.२ (२) : पर्यटन क्षेत्रको विविधीकरण र विस्तारद्वारा सर्वसाधारण नागरिकमा स्वरोजगारको सिर्जना गरी पर्या-पर्यटन र ग्रामीण पर्यटनलाई गरिबी निबारणसँग आवद्ध गर्दै उनीहरूको जीवनस्तरमा सुधार गर्ने

नीतिहरू

नीति क. ग्रामिण पर्यटनलाई पर्यटन व्यवसायको उपक्षेत्रको रुपमा अघि बढाइनेछ । नगरको विकास प्रक्रियामा समेट्न नसकिएका महिला, आदिवासी, जनजाती लगायतका विपन्न समूह समेतमा पर्यटन व्यवसायबाट प्राप्त लाभको बाँडफाँड गर्न समावेशी सहभागिता र सहकारीको माध्यमबाट होमस्टे जस्ता उपयुक्त संरचनाको निर्माण र विकास गरिनेछ ।

नीति ख. तानसेन नगरपालिका खास गरी पाल्पाली ढाका तथा करुवाको स्थानीय बिक्री केन्द्रको रुपमा प्रख्यात रहेको तथा अधिकांश आन्तरिक पर्यटकहरू तानसेन भ्रमणको एक प्रमुख कारण पाल्पाली ढाका तथा करुवा खरिद गर्नु रहेको सन्दर्भमा उक्त कार्यलाई व्यवस्थित वनाउन विशेष ध्यान दिनेइछ ।

नीति ग. समुदायको संस्कृति तथा कृषिमा आधारित होमस्टे सञ्चालन एवं प्रबर्द्धनका लागि होमस्टेहरूको क्षमता अभिवृद्धि, पूर्वाधारको विकास र पहुँच, अनुदान लगायत सहुलियत ऋणको व्यवस्था गरिनेछ ।

नीति घ. पर्यटकीय स्थलहरूसँग जोडिने सामुदायिक वनहरूमा पार्कहरू तयार गरिनेछ ।

नीति ङ. वडास्तरमा मौलिक आकर्षण भएका सम्भाव्य टोल वा बस्तीहरू मध्ये प्रत्येक वर्ष कम्तीमा एउटा पर्यटन गाउँको विकास र प्रबर्द्धन गरिनेछ ।

नीति च. तानसेनमा पर्यटन क्षेत्रको जनशक्ति विकास गर्न विद्यालय तह देखिनै पर्यटन विषयलाई पाठ्यक्रममा समावेश गर्नका लागि आवश्यक समन्वय गरिनेछ ।

नीति छ. शिक्षित वा अर्धशिक्षित बेरोजगार युवा जनशक्तिलाई माग बमोजिम पर्यटन व्यवसाय सम्वन्धी (ट्राभल एजेन्सी, टुरिस्ट गाइड, होटल व्यवस्थापन, प्यारागलाइडिङ पाइलट, होमस्टे सञ्चालन तथा व्यवस्थापन आदि) तालिम उपलब्ध गराइनेछ । यस्तो किसिमको तालिम सञ्चालन गर्दा महिला, आदिवासी जनजाति, दलित लगायतका पिछडिएका वर्गलाई प्राथमिकता दिइनेछ ।

आवधिक प्राथमिकता तालिका ५.२.२ : पर्यटन

(क) नगरक्षेत्रमा पर्यटक सत्कारका लागि विभिन्न होटल तथा रेष्टुरेन्ट सञ्चालित छन् । नगरपालिका भित्र रहेका होटलहरूको वर्गिकरण सहित सोको सञ्चालन तथा व्यवस्थापन सम्वन्धी स्पष्ट मापदण्ड निर्धारण हुन भने सकेको छैन । नगर भित्रका होटलको बर्गिकरण र स्तरोन्नती गर्नु आवश्यक छ । ग्रामिण क्षेत्रमा होमस्टेहरू सञ्चालन भैरहेकाले सो सम्वन्धमा समेत स्पष्ट कार्यविधि निर्माण गर्नपर्ने आवश्यकता छ । जसका लागि नगरपालिकाद्वारा तपशिलका नीतिगत कार्य आवधिक उल्लिखित आवधिक प्राथमिकता अनुसार गर्नेछ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ वर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ वर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० वर्ष)**
१. होमस्टे सञ्चालन सम्वन्धि कार्यविधि तयार गर्ने ।	१. नगरपालिकाको पर्यटन गुरु योजना तयार गर्ने (कृषि, शिक्षा, स्वास्थ्य, प्राकृतिक,	१. पर्यटन गुरुयोजना कार्यान्वयनको समिक्षा र अपर्याप्तता पुर्तिका रणनीति तथा कार्ययोजना निर्माण गर्ने ।

२. सरकारी निजी साझेदारी नीति तथा आवश्यक नियमावलीहरू निर्माण गर्ने । ३. होटेलको बर्गिकरण, मापदण्ड तथा सेवाको स्तर र न्यूनतम दर लगायत सम्वन्धी व्यवस्थाका लागि कार्यविधि तयार गर्ने ।	ऐतिहासिक तथ सास्कृतिक सम्पदा आदि क्षेत्रगत आधारमा समेत) २. सम्वन्धित निकायसँगको समन्वयमा स्थानीय पर्यटन शुल्क प्राप्ति सम्वन्धी कानून निर्माण गर्ने ।	२. पर्यटन सम्वन्धि स्थानीय कानुनमा आवश्यक सुधार तथा नयाँ कानुन निर्माण ।
(ख) सांस्कृतिक विविधता र प्राकृतिक सौन्दर्यताको धनी तानसेन नगरपालिका आन्तरिक तथा बाह्य पर्यटकहरूको भ्रमणको एउटा महत्वपुर्ण गन्तव्य स्थलको रुपमा रहेको छ । तानसेनमा नगरपालिका भित्रै पाल्पा दरवार, रानीमहल जस्ता पुरातात्विक महत्वका साँस्कृतिक धरोहरहरू रहेका छन । तथापि कतिपय पूर्वाधारको विकास तथा आवश्यक सुचना तथा सञ्चारको व्यवस्था गर्न नसकेका कारणले गर्दा यस क्षेत्रको पर्यटन क्षेत्रले अपेक्षित उपलब्धी हाँसील गर्न सकेको छैन । पर्यटन प्रबर्द्धन तथा रोजगारी सृजनाका लागि आवश्यक पूर्वाधारको निर्माण सँगै पर्यटकसँग सम्वन्धित सेवाका क्षेत्रहरूलाई विस्तार गरी प्रभावकारी कार्यान्वयन र गुणस्तरमा सुनिश्चितता गरिनुपर्दछ । यसर्थ पर्यटन सेवा विस्तारका लागि नगरपालिकाले आगामी वर्षहरूमा तपशिलका कार्यक्रमहरू आवधिक रूपमा कार्यान्वयन गरिन्छ ।		
१. नगरपालिकाले नगरमा रहेको पर्यटकिय क्षेत्रको वारेमा आवश्यक प्रचार प्रसार गर्न Documentary, Tansen Tourism App तयार गर्ने र विभिन्न सूचना प्रविधिको प्रयोग गरी प्रचार प्रसार गर्ने (श्रीनगर डाँडा, कुईरे भिर (सुसाईड प्वाईन्ट), लभर्स प्वाइण्ट, रानीमहल, पाल्पादरवार संग्रहालय, पाल्पा वजार, वग्गी ढोका,शितलपाटी, विभिन्न कलात्मक भ्यालहरू भएका पुरानो वजार, अमर नारायण, भगवती मन्दिर आदि) २. ग्रामिण वडाहरूमा होमस्टे सञ्चालन तथा व्यवस्थापन सम्वन्धी तालिम प्रदान गर्ने । ३. छाप, पिपलडाँडा र कोकल रानी महल सहित कालिगण्डकी कोरिडोरमा होमस्टे विस्तार गर्ने । ४. वडा नं ८ , ९ र १४ मा कृषि पर्यटनका लागि स्थानीय कृषि प्रविधि मार्फत बेमौसमी तरकारी तथा फलफूलको उत्पादन, पशुपालन, आवास सहितको कृषि फार्म आदिको व्यवस्था गर्न अध्ययन गर्ने । ५. हाल अध्ययन भैरहेको वडा नं ५, ८, ९, १०, १२ र १३ मा पदमार्ग तथा	१. MICE Tourism का लागि सार्वजनिक जग्गा छुट्याउने र गुरु योजना तयार गर्ने । पहिलो चरणमा सभाहल, तालिम केन्द्र स्थापना गर्ने । २. ब्राम्हण समुदायको भजन, मगर र नेवारी संस्कृति समेटेर लोक संस्कृति साँझ खोल्ने र सञ्चालन गर्ने । ३. नेवारी, मगर लगायत अन्य जातजातीलाई समेटेर सांस्कृतिक संग्रालय स्थापना गर्ने । ४. कुडुले घरमा सूचना केन्द्र सहित अन्य उपहार सामाग्रीको व्यवस्था गर्ने । ५. तानसेन - श्रीनगर - रतन पांडे -अलामदेवी रोपवे र डाँडा कटेरीमा रक क्लाइम्बिङ, बन्जी र प्यारग्लाईडिङ सञ्चालन सम्वन्धी संभाव्य अध्ययन गर्ने र नीजि क्षेत्रको सहभागिता मात्र आयोजना सम्पन्न गर्ने । ६. श्रीनगर देखि रानीमहल, कुहिरेभिर देखि ऋषिकेशवसम्म केवल कार सञ्चालनका लागि अध्ययन गरी सार्वजनिक नीजि साझेदारी कार्यक्रम बमोजिम सम्भाव्यता अध्ययन गराउने ।	१. संघ तथा प्रदेश सरकारको समन्वयमा ताजमहल र रानीमहल बिच यातायात सञ्चालन गर्ने । २. MICE Tourism अनुरुप अत्याधुनिक सभाहल, सांस्कृतिक केन्द्र, खेलकुद मैदान, तालिम केन्द्र, अनुसन्धान केन्द्र लगायत अन्य व्यवसायिक भवन आदिको निर्माण भई राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रियस्तरका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने । ३. वडा नं ७ देखि १४ सम्म समुदायमा आधारित होमस्टे सञ्चालन गर्ने । सुविधासम्पन्न कम्तीमा २ वटा तारे होटल निर्माण गर्ने (नीजि क्षेत्र मार्फत) । रानीमहलको गुरु योजना अनुसार निर्माण कार्य सम्पन्न गर्ने । ४.श्रीनगरमा अन्तराष्ट्रियस्तरको न्गाी खेल मैदान, पार्क उद्यान निर्माण गरी मनोरेल सञ्चालन गर्ने । ५. नगरका सवै पर्यटकिय क्षेत्रमा free Wifi को लागि उपकरण जडान गर्ने ।

हाईकिङको लागि निर्माण कार्य सम्पन्न गर्ने । ६. श्रीनगर क्षेत्रमा सार्वजनिक शौचालयको निर्माण तथा खानेपानीको व्यवस्था र रुरु क्षेत्रमा सार्वजनिक शौचालय निर्माण गर्ने । ७.बंशगोपाल पिकनिक स्थलमा सार्वजनिक शौचालय निर्माण र पर्याप्त खानेपानीको ब्यबस्थापन गर्ने । ८. मुख्य पर्यटकीय क्षेत्रमा आवश्यक पर्ने पूर्वाधारहरूको (सडक, विद्युत, खानेपानी, सञ्चार, पार्किङ, सार्वजनिक शौचालय आदि) व्यवस्थापन गर्ने । ९. भारतीय नाका सुनौली देखि नै प्रत्येक ५ कि.मी को फरकमा तानसेनको पहिचान झल्किने गरी ठूला होडिङ बोर्डहरू राख्ने । १०. नीजि क्षेत्रको सहयोगमा वडा नं ८ मदन पोखरा देखि कोकलदेवीसम्म केवल कार निर्माण कार्य सम्पन्न गर्ने । ११. भारतको ताजमहल र नेपालको रानीमहल बीच भगिनी सम्वन्ध निर्माणका लागि पहल गर्ने तथा पर्यटन प्रबर्द्धनका लागि सिकाई आदान प्रदान भ्रमणहरूको आयोजना गर्ने । १२. निजी क्षेत्र सँगको साझेदारीमा नियमित रुपमा पर्यटन सम्वन्धी तालिम सञ्चालन गर्ने (होटल व्यवस्थापन, पर्यटक गाइड , भाषा आदि)	७.रानीमहलको गुरुयोजना तयार गर्ने ८. श्रीनगरमा देहाय बमोजिमको योजना निर्माणका लागि अध्ययन गर्ने (क) श्रीनगरमा अन्तराष्ट्रियस्तरको Gulf खेल मैदान । (ख) पार्क उद्यान र मनोरेल निर्माण गर्ने । ९.नगर बस यातायात सञ्चालन गर्ने (प्रवास देखि रानीमहलसम्म) १०. नगर क्षेत्रमा अवस्थित Highway मा कम्तीमा २ वटा Highway Refreshment Center निर्माण गर्ने । ११. समुदाय तथा नीजि क्षेत्रको समन्वय तथा सहयोगमा कालिगण्डकी नदीमा ड्याम बनाएर बोटिङ, माछा पालन, होमस्टे सञ्चालन गर्ने । १२. नगर भित्रै प्याराग्लाइडिङ पाइलट सम्वन्धी तालिम उपलब्ध हुने व्यवस्था मिलाउने ।	

५.२.३ : उद्योग र वाणिज्य

यस नगरपालिकामा उद्योग व्यापार तथा व्यवसाय मुख्यतयः पर्यटन तथा कृषिमा आधारित रहेको छ । कृषि योग्य जमिनको उपलब्धता, कृषि तथा वनजन्य कच्चा पदार्थहरूको उपलब्धता, परम्परागत तथा जातिगत सीप, कौशल, पर्यटकीय महत्वका स्थलहरूको उपलब्धता लगायतका विभिन्न कारणले नगरपालिकामा कृषि तथा स्थानीय परम्परा र सीपमा आधारित उद्योगहरूको विकासको राम्रो सम्भावना रहेको छ । ढाका, करुवा, तामा तथा काँसका भाँडा बनाउने उद्योगहरू प्रमुख रुपमा रहेका छन् । ह्याचरी, कफी, दूग्धजन्य तथा कृषिजन्य र वनपैदावारमा आधारित साना उद्योगहरू पनि सञ्चालनमा रहेका छन् । झिनिया रोटी बनाउने कुटी र उद्योग, जडीबुटीमा आधारित केही स-साना उद्योगहरूले पनि व्यवसायिक उत्पादन सुरुवात गरेका छन् । यस बाहेक मह, बेसार, अदुवा, भटमासजस्ता कृषिजन्य घरेलु उत्पादनहरूको पनि क्रमशः व्यवसायिक उत्पादन हुँदै जान थालेको छ । विशेषगरी ग्रामीण क्षेत्रका मानिसहरू उल्लेखनीय रूपमा औद्योगिक विकासतर्फ लागि सकेका छैनन् । तथापी, स्थानीय केही मझौला, साना तथा घरेलु उद्योग भने सञ्चालित छन् । यसले

नगरपालिकामा आर्थिक कारोबारको मात्रामा वृद्धि गराउँदै गएकोछ । यीनै उद्योग व्यवसायहरू यस नगरपालिकाको स्थानीय आर्थिक विकासका मेरुदण्डको रुपमा रहेका छन् ।

नगर पार्श्वचित्र २०७५ अनुसार नगर क्षेत्रमा कुल २,१५३ उद्योग तथा व्यवसाय सञ्चालनमा छन् । जसमध्ये मध्ये १,५०५ (६९.९ प्रतिशत) उद्योग तथा व्यवसाय फर्ममा पुरुषको स्वामित्व र ६४८ (३०.१ प्रतिशत) मा महिलाको स्वामित्व रहेको देखिन्छ । कुल मध्ये २२ जना भारतीय व्यवसायीहरू रहेका छन् । तर नगरपालिकामा भने १,४६४ वटा मात्र व्यवसायमा दर्ता भएका छन् । यी व्यवसाय ग्रामिण क्षेत्रमा भन्दा यहा भएका मुख्य १५ वटा बजार केन्द्रमा सञ्चालित छन् । कुल व्यवसायीहरू मध्ये ५३ प्रतिशत व्यवसायीहरूले रु १ लाख देखि ५ लाखसम्म उद्योग व्यापार व्यवसायमा लगानी गरेका छन् भने रु ५० लाख भन्दा बढी लगानी गर्ने व्यवसायीको संख्या एकदमै न्यून रहेको छ । यहाँ १७ वटा (क) बर्गका वाणिज्य बैंक, विकास बैंकका रुपमा ५ वटा (ख) बर्गका, १५ वटा (ग) बर्गका लघुवित्त संस्थाहरू र ४५ वटा सहकारी संस्था रहेका छन् । अधिकांश वित्तीय संस्थाहरू बजारमा रहेका रहेका छन् । यीनीहरूले मुख्यत: कृषि उद्योग व्यापारमा भन्दा पनि घर, जग्गा, गाडीमा लगानी गरेको पाइन्छ । अधिकांश उद्योग व्यापार व्यवसायीहरू बुटवल, भैरहवा तथा तराईका अन्य जिल्लाहरूमा गएकाले तानसेनको व्यापार व्यवसाय घट्दै गएको स्थानीय विश्लेषण पाइन्छ । यस पृष्ठभूमिमा तानसेन नगरपालिकालाई औधोगिक र व्यवसायिक उत्पादनका आधा।मा उत्पादनशिल क्षेत्रका रुपमा विकास गर्न देहाय बमोजिमका उद्देश्य तथा नीति अवलम्वन गरिनेछ ।

*उ**द्देश्य ५.२.३ (१) : नगरबासीलाई पर्याप्त रोजगारीको अवसर सिर्जना सहित तीब्र आर्थिक विकासका लागि उपयुक्त वातावरण निर्माण गर्ने ।***

नीतिहरू

नीति क. तानसेनको तीब्र आर्थिक विकासका लागि आवश्यक लगानी प्रबर्द्धन गर्न तथा सार्वजनिक नीजि साझेदारीमा जोड दिइनेछ । लगानी सम्मेलन को आयोजना मार्फत तय गरिने नीति तथा योजना बमोजिम लागत खर्च, निजी तथा वैदेशिक लगानी भित्र्याउन आवश्यक सहयोग, सम्पर्क, समन्वय र सहजिकरण गर्न नीजि क्षेत्रको सहभागिता सहित विज्ञ टोली गठन गरी निरन्तर क्रियाशिल राखिने छ ।

नीति ख. राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय स्तरका उद्योग तथा व्यापार/व्यवसायलाई नगर क्षेत्र भित्र स्थापना तथा सञ्चालनका लागि नगरपालिकाले स्थानीय कर सहुलियत, जमिनको बहालमा निश्चित अवधिका लागि सुहुलियत वा छुट हुने व्यवस्था, पूर्वाधार निर्माण स्वीकृती कार्यमा सहजता आदि सुविधा प्रदान गरिनेछ । साथै उद्योग स्थापनाको अनुमति, दर्ता, विस्तार कार्यमा उद्योगले पाउने अन्य सुविधाका सम्बन्धमा सरल एवं पारदर्शी समयसीमा अनुरूप तोकिएको समयभित्र सेवा पाउने व्यवस्था सुनिश्चित गर्न "एकल विन्दु सेवा केन्द्र" स्थापना गरी प्रभावकारी सेवा प्रदान गरिनेछ ।

नीति ग. सृजनशिल युवा तथा महिला प्रतिभाहरूलाई कृषि पशुपालन तथा पर्यटनमा आधारित उद्योग स्थापनाका लागि आकर्षित गर्न उद्यमशिलता विकास तथा उद्योग व्यापार व्यवसाय व्यवस्थापन सम्वन्धी तालिम, वित्तीय संस्थासँग सहकार्य तथा सहजिकरणका सेवाहरू उपलब्ध गराइने छ ।

नीति घ. नगरक्षेत्रमा स्थापित हुने वा स्थापित भैसकेका उद्योग व्यवसायसँग समन्वय गरी वजारको माग बमोजिम आवश्यक सीपहरूको सूची तयार गरी नगरक्षेत्रका युवा प्रतिभाहरूलाई प्राथमिकताका आधारमा सीप विकास तालिमको व्यवस्था सहित रोजगारीको अवसर सृजना गरिनेछ ।

नीति ङ. नयाँ किसिमका उद्योग तथा व्यवसाय शुरुवात गर्न नीजि क्षेत्र तथा समुदायलाई प्रोत्साहन गर्न सीप विकास तथा वित्तीय सहयोगको व्यवस्था तथा सहुलियत ऋणको लागि सहजिकरण गरिनेछ ।

नीति च. संघीय सरकार तथा प्रादेशिक सरकारको सहयोग र समन्वयमा नगर भित्र लघु उद्यम, घरेलु तथा साना उद्योग ग्राम स्थापना गरिनेछ ।

उद्देश्य ५.२.३ (२) परम्परागत सामाग्री उत्पादनमा आधुनिक सीप तथा प्रविधिको हस्तान्तरण गरी स्थानीय उत्पादनको प्रबर्द्धन र संरक्षण गर्ने

नीति क. तानसेन भित्रका उद्यमीहरूको व्यवसायिक र व्यवस्थापकीय क्षमता अभिवृद्धिमा जोड दिइनेछ । उद्यमीहरूबाट उत्पादित पाल्पाली ढाका, करुवा, बगनासे साँचो लगायत स्थानीय सीप तथा स्रोत साधन परिचालन गरी उत्पादन गरिएका वस्तुहरूको उत्पादन तथा वजारिकरणको व्यवस्था गरिनेछ ।

नीति ख. पाल्पाली ढाका, करुवा जस्ता सामग्रीहरू निर्माणका लागि नयाँ युवा प्रतिभाहरूलाई प्रोत्साहन गरी नयाँ सीप तथा प्रविधि मार्फत उद्यमशिल बनाइनेछ ।

नीति ग. पाल्पाली ढाकाको प्रबर्द्धन र विकासका लागि (ढाका कपडा ब्राण्डिङ) पाल्पाली गुणस्तर चिन्ह प्रदान गरी प्रमाणपत्र वितरण गरिनेछ । सक्कली पाल्पाली ढाका मात्र उत्पादन र बिक्री गर्ने ढाका कपडा व्यवसायीहरूलाई स्थानीय करमा विशेष छुटको व्यवस्था मिलाइनेछ ।

नीति घ. स्थानीय रुपमा उत्पादन हुने वस्तुलाई स्थानीयस्तरमा नै उपभोग गर्ने नीति अवलम्बन गरिनेछ । यसका लागि यहाँ उत्पादित ढाका कपडा तथा अन्य सामाग्रीलाई सरकारी कार्यालय, सामुदायिक तथा नीजि स्कुल तथा अन्य निकायहरूमा प्रयोगमा ल्याउन जोड दिइनेछ ।

नीति ङ. स्थानीय रुपमा उत्पादन हुने पाल्पाली ढाका, करुवा लगायत अन्य स्थानीय वस्तुको उत्पादन तथा बजार प्रवर्द्धनका लागि उपयुक्त सूचना प्रविधि (Information Technology) प्रयोगको विशेष व्यवस्था गरिनेछ ।

नीति च. प्रदेश सरकार तथा दातृ निकायसँग समन्वय गरी पाल्पाली ढाका तथा करुवा प्रबर्द्धन गर्नका लागि विशेष प्रवर्द्धनात्मक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ ।

आवधिक प्राथमिकता तालिका ५.२.३ : उद्योग र वाणिज्य

(क) यस नगरपालिकामा रहेका प्रमुख व्यापारिक केन्द्रहरूमा सित्तलपाटी, मखनटोल, असनटोल, विशाल बजार, बसन्तपुर, टक्सारटोल, कैलाश नगर, भीमसेनटोल, नारायणस्थान, भुसालडाँडा, गैरागाउँ, वर्तुङ्ग,प्रभास, बाँसटारी, नयाँपाटी, दमकडा, मदनपोखरा, डुम्रे, गणसाल, चन्डीभञ्ज्याङ, बोखर, बौघागुम्बा, अर्गली बजार लगायतका प्रमुख बजारहरू रहेका छन् । ती बजार क्षेत्रलाई सुव्यवस्थित बजार केन्द्रका रुमपा विकास गर्नुपर्ने आवश्यकता छ । यस पृष्ठभूमिमा गरपालिकाको व्यापार व्यवसाय तथा उद्योगधन्दा लगायतको व्यवस्थापन र नियमन गरी नागरिकहरूको आर्थिक समृद्धि तथा थप रोजगारी सिर्जनाका लागि स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ मा व्यवस्था भए वमोजिम नगरपालिकाले उद्योग व्यवसाय सम्वन्धि स्गानीय नीति तथा कानुन निर्माणको प्राथमिकता तल प्रस्तुत छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ वर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ वर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० वर्ष)**
१. उद्योग, व्यवसाय, वजार व्यवस्थापन प्रवर्द्धन र नियमन सम्वन्धि नियम बनाउने । २. पाल्पाली करुवा र ढाकाको प्रबर्द्धनात्मक उत्पादन बमोजिम अनुदान तथा सहुलियत ऋणको व्यवस्थाका लागि कार्यविधि (कोषको व्यवस्था, मापदण्ड आदि) बनाउने ।	१. बजार क्षेत्र विस्तार तथा हाटवजारहरूको व्यवस्थापन गर्ने नीति बनाउने । २. औद्योगिक क्षेत्र विकास सम्वन्धी गुरुयोजना तयार गर्ने । ३. घरेलु तथा साना उद्योग स्थापना र सञ्चालन सम्वन्धी ऐन तथा कार्यविधि बनाउने ।	१. आवश्यकता अनुसार उद्योग तथा व्यवसाय प्रवर्द्धनको लागि आवश्यक नयाँ नीति तथा कानुन निर्माण वा पुरानो नीति र कानुनको परिमार्जन र संशोधन गर्ने ।
(ख) लघु, घरेलु तथा साना उद्योग प्रवर्द्धनमा पुँजी, सीप, कच्चा पदार्थ र प्रविधिको संयोजन गराउन निजी क्षेत्रले नेतृत्व लिन नसक्नु, औद्योगिकरणमा नवीन प्रविधि र उपकरणहरूको प्रयोग गर्न नसकिनु तथा नगरबाट पनि त्यसलाई पर्याप्त प्राथमिकतामा राख्न सकिएको छैन । जसका कारण औद्योगिक क्षेत्रको अपेक्षिथ विकास र विस्तार हुन नसकिरहेको अवस्था छ । तानसेन नगरपालिका क्षेत्र भित्र साना उद्योग, व्यापार व्यवसायहरू सञ्चालनमा रहेका छन् । तर सवैको यथार्थ विवरण नगरपालिकासँग छैन ।		

तिनीहरूको अभिलेखीकरणको कार्यमा थप व्यवस्थित गर्नुपर्ने छ । ग्रामिण क्षेत्रमा हाटबजारको व्यवस्था सहित बजारको व्यवस्थापन गर्न सकिने सम्भावना रहेको छ । नगरपालिकामा नगर उद्योग वाणिज्य संघ, व्यापार संघ लगायतका विभिन्न व्यापारिक संघ संस्थाहरू रहेका छन् । यस पृष्ठभूमिमा सम्वन्धित पक्षसँगको समन्वय र साझेदारीमा उद्योग व्यवसाय प्रवर्द्धन मार्फत नागरिकहरूको आर्थिक समृद्धि तथा रोजगारीको पर्याप्त व्यवस्था गर्ने ध्ययका साथ तपशिल अनुसारका आवधिक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ ।		
१. तानसेन लगानी सम्मेलन गर्ने । २. सार्वजनिक निजी साझेदारी नीति वमोजिम उद्योग व्यवसाय परियोजना कार्यान्वयनका लागि मनशाय सुची तयार गर्ने । ३. नगर भित्र विभिन्न मेला , जात्रा तथा फुड फेस्टिवलहरूको आयोजना गर्ने । ४. जडिबुटी प्रशोधन उद्योग सम्वन्धी अध्ययन गर्ने । ५. उद्योग ग्राम क्षेत्रमा सडकको पहुँच, विद्युत, खानेपानी, , सञ्चार आदि पूर्वाधार विकासका लागि अध्ययन गर्ने ।	१. स्थानीय रुपमा उत्पादन भैरहेका खाद्यान्नहरूको प्रशोधनका लागि भण्डारण तथा प्रशोधन उद्योगहरू खोल्ने (अदुवा, अमिलो जातका फलफूल आदि) । २. टपरी उद्योगको व्यवस्थापन गर्ने । ३. जडिबुटी प्रशोधन उद्योग स्थापना गर्ने । ४. होलाडदीमा व्यापार व्यवसाय भवन सहित बसपार्क निर्माण गर्ने । ५. राजमार्ग क्षेत्रमा Auto Village स्थापना गर्ने ६. अत्यावश्यक सवै वस्तु उपलब्ध हुने गरी बजार क्षेत्रका वडाहरूमा व्यापारिक भवन निर्माण गर्ने । ७. सवै वडामा कृषि उपज बजार तथा संकलन केन्द्रहरू निर्माण गर्ने । ८. आधृनिक प्रविधि तथा पूर्वाधारयुक्त १ वटा थोक बजार केन्द्र निर्माण गर्ने । ९. स्थानीय साप्ताहिक हाट बजारको स्थापना गर्ने र सञ्चालनमा ल्याउने । १०. स्थानीय उद्योग वाणिज्य संघ, व्यापार व्यवसायीहरूको सहकार्यमा पानी, सस, चाउचाउ, सावुन, धुप, झिनिया, पाउरोटी, जुत्ता उद्योग स्थापना गर्ने । ११. संघ तथा प्रदेश सरकारको सहयोग र समन्वयमा उद्योग ग्राम क्षेत्रमा सडकको पहुँच, विद्युत, खानेपानी, , सञ्चार आदि पूर्वाधार निर्माण सम्पन्न गर्ने ।	१. चुन ढुँगा खानीको अध्ययन गरी सिमेण्ट कारखाना स्थापना गर्ने । २. नगर भित्रको उपयुक्त स्थानमा इट्टा उद्योग स्थापना गर्ने । ३. स्थानीय साना तथा मझौला उद्योग सञ्चालन र व्यवस्थापन आवश्यक सहजिकरण र नियमन गर्ने ।

५.२.४. कृषि तथा पशुपालन

मौलिक विशेषता सहितको तानसेन नगर पर्यटकीय महत्वको क्षेत्र हो । यसका ऐतिहासिक, धार्मिक, सांस्कृतिक महत्वका साथै अनुपम प्राकृतिक सौदर्य र व्यावसायिक विशेषताका कारण यसको आफ्नो छुट्टै पहिचान पनि छ । यिनै सम्भावनाहरूको जगमा, नगरले "सुव्यवस्थित पूर्वाधार, पहिचानमूलक उत्पादन र हरित वातावरणयुक्त पर्यटकीय, समावेशी, साँस्कृतिक नगर" को रुपमा विकसित गर्ने दीर्घकालिन सोच लिएको छ । उक्त सोच अनुरुपको उपलब्धी हासिल गर्न व्यापार व्यवसाय, मौलिक घरेलु उद्योगहरूको विकासका साथै कृषि र पशुपालनलाई प्रमुख आधारको रुपमा लिएको छ । कृषि र पशुपालनको हकमा, उत्पादनशिलता र व्यवसायिकतालाई प्राथमिकतामा राखी समग्र कृषि क्षेत्रको विकास गर्दै स्थानीय अर्थतन्त्र सवलिकरणमा योगदान दिने उद्देश्य लिएको छ ।

नगर भित्र २७ प्रतिशत परिवारहरूले नेपालको प्रति व्यक्ती आय जो १,०३४ अमेरिकी डलर छ, सो वा सो भन्दा बढी आम्दानी गर्दछ । अर्थात, ७३ प्रतिशत घर परिवारको आम्दानी राष्ट्रियस्तरको प्रति व्यक्ति आय भन्दा कम छ । यसको सोझो अर्थ हो, बहुसंख्यक परिवारहरू आर्थिक रुपमा पछाडी नै परेका छन् । सम्पन्न सूचकाङ्कका आधारमा पनि लगभग ४७ पतिशत परिवार "कमजोर" र "अति कमजोर" अवस्थामा देखिन्छन् । बेरोजगारी समस्या उस्तै छ । नगर भरीमा स्वैच्छिक बाहेक नै ३३ प्रतिशतको हाराहारीमा पूर्ण वा आंसिक बेरोजगारहरू छन् । पछिल्लो समय उद्यमी व्यवसायीहरूको पलायनले आउने दिनहरूमा गैह्र कृषि क्षेत्रका उद्यम व्यवसायहरू अपेक्षाकृत नबढ्ने हुन कि भन्ने भय पनि उत्तिकै छ । यिनै पृष्ठभूमीमा, रोजगारीको अवसरहरू सिर्जना गर्दै विपन्न परिवारहरूको आय स्तर उकासी समग्र नगरलाई नै आर्थिक रुपमा सवल बनाउन कृषि तथा पशुपालन क्षेत्रको व्यावसायिकरण एक भरपर्दो विकल्प हुन सक्छ । अहिले नै पनि नगर भरीको ३० प्रतिशत परिवार यसैमा आश्रित छन् ।

लगभग ४९ प्रतिशत कृषियोग्य जमिन रहेको तानसेन नगर व्यावसायिक कृषि तर्फ बिस्तारै अघि बढ्दैछ । पारिवारिक प्रयोजनका लागि धेर थोर सबै प्रकारका बालीहरू खेती गर्ने गरे पनि तुलनात्मक लाभ बढी भएका बालीहरू छनौट गरी व्यावसायिक उत्पादनलाई बढावा दिदै गएको पाइन्छ । पकेट क्षेत्र निर्धारण गरी अदुवा, तरकारी, सुन्तला, च्याउ लगायत अन्नबालीहरूमा मकै र धानको व्यावसायिक उत्पादन हुनु यसैको उदाहरण हो । तरकारी र सुन्तला त्यस मध्येका प्रमुख बालीहरू हुन्, जुन नगरका क्रमशः: ११ र ४ वटा वार्डहरूमा व्यावसायिक रुपमा खेती गरिदै आएका छन् । किसानहरू समुह तथा सहकारीहरूमा आवद्ध छन् । हाल नगर क्षेत्र भित्र लगभग ३० वटा सहकारीहरू र १३१ वटा समुहहरू कियाशिल छन् ।

पशुपालनको हकमा, लगभग ३६ प्रतिशत घरपरिवारले पशुपंछी पाल्ने गरेता पनि अधिकाँशको लागि यो अझै घरायसी प्रयोजनका लागि मात्र हो । आन्तरिक बजारलाई लक्षित गरी व्यावसायिक पशुपालन गर्ने किसानहरू पनि राम्रै संख्यामा देखिन्छ, खास गरेर बाखा, बंगुर, कुखुरा (ब्रोइलर तथा लेयर्स) गाई र भैंसी पालनमा । हाल नगर भित्र ४३ वटा त्यस्ता फर्महरू रहेका छन् र यो बढ्दो क्रममा छ । यद्यपी, नगर भित्रको कृषि तथा पशुपालनले अनुकूल भौगोलिक अवस्थिती र बढ्दो स्थानीय तथा वाह्य खासगरेर नजिकको पोखरा तथा बुटवल लगायतको बजारले सिर्जना गरेको अवसरहरूलाई पर्याप्त उपयोग गर्न सकिएको छैन । समग्र कृषि र पशुपालन क्षेत्रको उत्पादनशिलता र व्यावसायिकता नबढाई यो सम्भवपनि हुँदैन । यसका लागि हाल नगर भित्र विद्यमान समस्याहरूको दीगो समाधान पहिलो शर्त हो ।

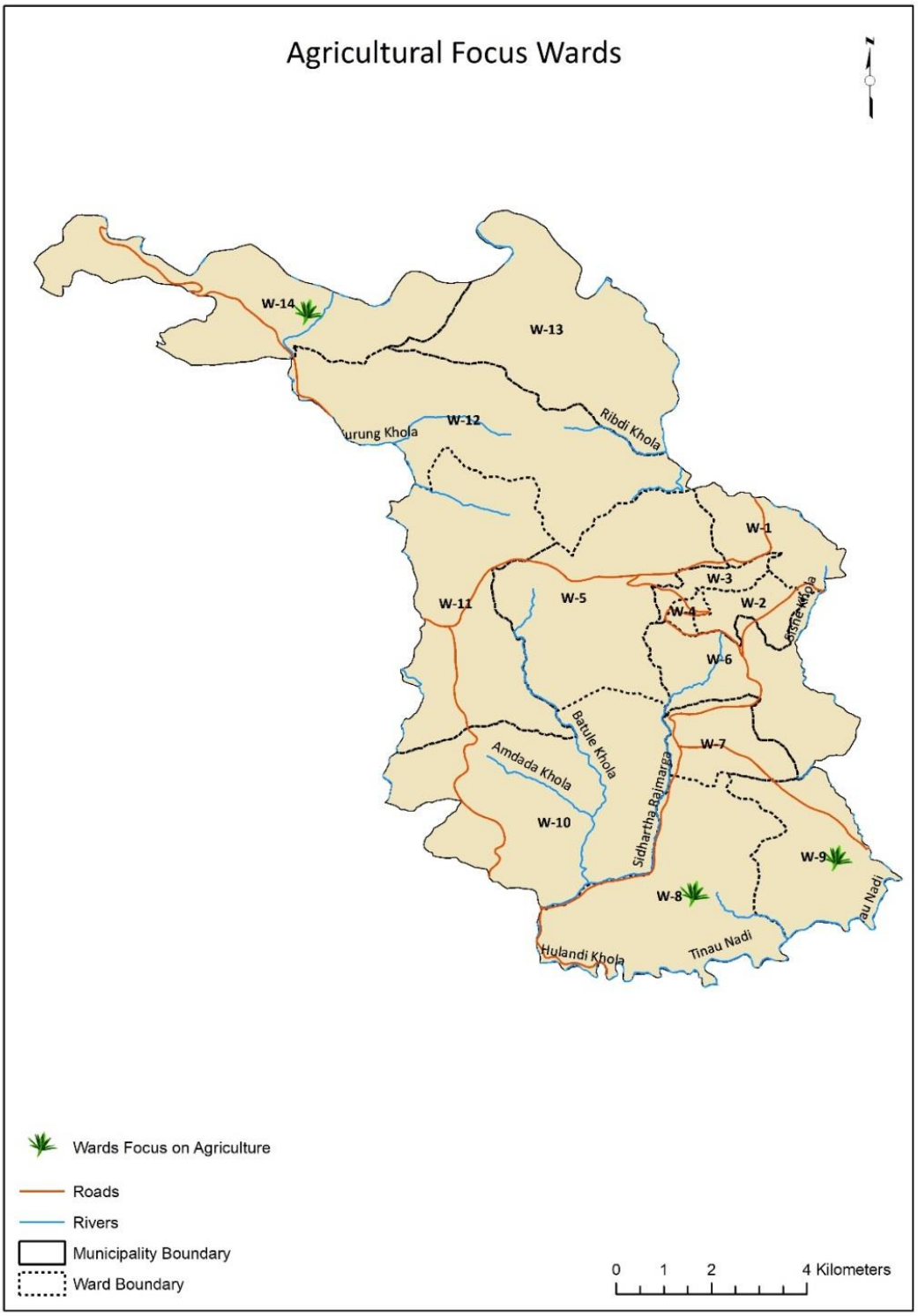

नक्शा १/५.२.४ : तानसेन नगरपालिकाको कृषि उत्पादन क्षेत्र

सिंचाइको अभाव, बजार व्यवस्थापनमा समस्या, उन्नत कृषि आपुर्ती, प्रविधि तथा औजारहरूको सहज उपलब्धता नहुनु, लागत अनुरुपको प्रतिफल नहुनु, उन्नत प्रविधी सम्बन्धी ज्ञान कम हुनु, पूर्वाधारहरूको अभाव (जस्तै : संकलन केन्द्र, कोल्ड स्टोर, सडक आदी), दक्ष प्राविधिक जनशक्तीको अभाव र कामदारहरू कम पाइनु केही प्रमुख तथा साझा समस्याहरू हुन् । पशुपालन तर्फ माथीका अतिरिक्त घांस तथा चरण

क्षेत्रको अभाव, उन्नत जातका पशुहरूको अभाव एवं महङ्गो हुनु तथा प्राविधिक सहयोग कम हुनु आदी केही प्रमुख समस्याहरू हुन् । यिनै समस्याहरूको दीगो समाधान नै कृषि तथा पशुपालनलाई अझ बढी उत्पादनशिल र व्यावसायिक बनाउने सहि उपाय हो ।

उद्देश्य ५.२.४ (१) : कृषि तथा पशुपालन क्षेत्रलाई व्यावसायिक र उत्पादनमुलक वनाउने

भौगोलिक अनुकूलता, स्थानीय माग र ठूला बजारहरू संगको निकटताका कारण तानसेन नगरलाई कृषि तथा पशुपालनलाई व्यावसायिक रुपमा अघि बढाउन निकै ठूलो अवसर छ । बिस्तारै बजारमुखी उत्पादनमा अग्रसर हुदै गएको नगरका किसानहरूलाई आवश्यक पुर्वाधारहरूको साथमा नगरका तर्फबाट किसान तथा सरोकारवाला निकायहरूको चासो एवं समस्याहरूलाई सम्वोधन गर्दै व्यावसायिक कृषि तथा पशुपालन कार्यलाई अघि बढाइनेछ ।

नीति क. व्यावसायिक उत्पादन कार्यलाई प्रभावकारी रुपमा अघि बढाउन प्रोत्साहन सहित क्षमता विकास, सहुलियतपूर्ण वित्त, विमा, प्रविधि, बजार आदीमा पहुँचको सुनिश्चितता गरिनेछ ।

नीति ख. सहकारी संस्थाहरू एवं नीजि उद्यमी व्यवसायीहरूको माध्यमबाट कृषि तथा पशुपालनका लागि आवश्यक सामग्रीहरू, नविन प्रविधि तथा आधुनिक उपकरणहरूको आपुर्तीलाई सर्वसुलभ गराइनेछ ।

नीति ग. आवश्यक दक्ष जनशक्तीको प्रवन्ध गरी तालिम तथा परामर्शको माध्यमबाट प्राविधिक तथा व्यवस्थापकिय क्षमता अभिवृद्धि गरिनेछ । स्थानीय नीजि उद्यमी व्यवसायी (एग्रोभेट) तथा समुह/सहकारी प्रतिनिधि सदश्यहरूको पनि क्षमता अभिवृद्धी गरी सो मार्फत अथवा सो संगको समन्वयमा किसानहरूका लागि आवश्यक प्राविधिक सेवा, सुचना, परामर्श आदी नियमित प्रदान गरिनेछ ।

नीति घ. संकलन केन्द्र र कृषि हाट बजारको स्थापना तथा सुदृढिकरण मार्फत स्थानीय बजार तथा बजार सुचना प्रणाली र सहजिकरण मार्फत स्थानीय कृषि तथा पशुजन्य उपजहरूलाई बाह्य बजारमा पहुंच दिलाइनेछ ।

नीति ङ. आवश्यकता अनुसार उपयुक्त प्रविधिका माध्यमबाट कृषियोग्य जमिनमा सिंचाइ सुविधा सुनिश्चित गरिनेछ ।

नीति च. पशुपालन तर्फ उन्नत पालन पद्धती र नश्ल सुधार मार्फत उत्पादकत्व वृद्धिमा जोड दिइनेछ । पशु नश्ल सुधार कार्यलाई अभियान कै रुपमा लगिनेछ ।

नीति छ.: दुग्ध उद्योगहरू संग समन्वय गरी व्यावसायिक स्तरमा दुध उत्पादन कार्यलाई अघि बढाइनेछ । यसका लागि, नश्ल सुधार, उन्नत पालन पद्धती, सहुलियतपूर्ण वित्त, विमा आदीलाई योजनावद्ध रुपमा संचालन गरिनेछ ।

नीति ज. सीप, पूँजी, प्रविधि, क्षमता विकास, बजार सँगको सम्पर्क विस्तारका अलावा कृषकहरूलाई अनपेक्षित जोखिम (प्राकृतिक वा अन्य कुनै) बाट बचाउन स्थायी स्वरुपको प्रभावकारी उपायहरू अवलम्बन गरिनेछ । विमा, जोखिम कोष, क्षतिमा आधारित अनुदान आदी केहि सम्भाव्य उपायहरू हुन् जसको लागि नगरले आवश्यक श्रोतहरूको व्यवस्था गर्नेछ ।

नीति झ. स्वच्छ र स्वस्थ उत्पादन, त्यस अनुसारको उत्पादन पद्धतीको अवलम्बन, सो को गुणस्तर मापन र प्रमाणिकरणको व्यवस्था गरिनेछ ।

नीति ञ. कृषक समुह तथा सहकारीहरूलाई व्यावसायिक कृषि तथा पशु फर्महरू संचालनको लागि प्रोत्साहित गरिनेछ ।

आवधिक प्राथमिकता तालिका ५.२.४ : कृषि तथा पशुपालन क्षेत्र विकास

अल्पकालिन (पहिलो २ वर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ वर्ष)	दिर्घकालिन (८ देखि २० वर्ष)
कृषिलाई व्यावसायिक रुपमा अगाडी बढाउन त्यही अनुरुपको ऐन कानुनहरू आवश्यक पर्दछ । कुल गार्हस्थ उत्पादनमा २७ प्रतिशत योगदान रहेको र ६०.४ प्रतिशत जनसंख्या आवद्ध भएको कृषि क्षेत्र आर्थिक समृद्धि हासिल गर्ने राज्य तथा नगरपालिको पनि मूल आधार हो । तसर्थ नगरमा कृषिलाई व्यावसायिक रुपमा अगाडी बढाउन हाल नगरमा भएका विद्यमान ऐन कानुनहरू पर्याप्त छैनन् । निम्न नीति तथा कार्यक्रमहरू निर्माण गरी कृषिक्षेत्रको सुधारका कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन गरिन्छ ।		
१.कृषि व्यवसाय प्रवर्धन ऐन, २०७४ को समीक्षा गरी त्यसलाई नयाँ प्राथमिकताका आधारमा परिमार्जन गर्दै, कार्यान्वयनका लागि नियमावली तथा कार्यविधिहरू बनाउने ।	१. नीतिहरूको समीक्षा गरी समयानुकुल परिमार्जन गर्ने ।	१. निरन्तर
कृषि उत्पादकत्व बृद्धि गर्न अपरिहार्य स्रोत-साधन र सामग्रीहरूको न्यून उपलब्धता, आवश्यक भौतिक पूर्वाधारहरू जस्तै सिंचाई , सडक, कृषि बजार, शीत भण्डार, गोदाम घर, चिस्यान केन्द्र, संकलन केन्द्र तथा बिजुली आदिको अपर्याप्तता मूल समस्याका रुपमा देखिएका छन् । कृषिजन्य उत्पादनमा आशातित उपलब्धि हासिल गर्न अत्यावश्यक उन्नत नश्ल तथा बीउको प्रतिस्थापन दर पनि अत्यन्तै कम छ । यसको अलावा वजार क्षेत्रमा जमिनको तीब्र खण्डिकरण तथा ग्रामिण क्षेत्रमा क्रमश जग्गा जमिन बाँझो रहनु तथा कृषि उत्पादनमा वन्यजन्तुको प्रभाव एवं यसको उत्पादनमा असर प्रमुख समस्याको रुपमा रहेको छ । नगरले व्यावसायिक कृषिलाई अगाडी बढाउदै क्रमिक रुपमा कृषिमा रुपान्तरण गरी दीगो, प्रतिस्पर्धी र व्यावसायिक कृषिको माध्यमबाट अधिकतम रोजगारीको अवसरहरू सिर्जना गर्नका लागि निम्न कार्यक्रमहरू संचालन गरिन्छ ।		
१. कृषकहरूको डाटावेश तयार गरी घरायसी, व्यावसायिक तथा व्यावसाय उन्मुख कृषकहरू पहिचान गरी व्यावसायिक कृषि तथा पशुपालनको लागि आवश्यकता अध्ययन गर्ने ।	१. तथ्यांक अध्यावधिक गरी व्यवसायिक कृषि तथा पशुपालनका आवश्यकता परिपुर्तिका कार्यक्रम बनाई कार्यान्वयन गर्ने ।	१.निरन्तर
२. सम्पूर्ण किसानहरूलाई पकेट क्षेत्रहरू मार्फत समेट्ने । भएका पकेट क्षेत्रहरूको सुदृढिकरण र आवश्यकता तथा सम्भावनाका आधारमा नयाँ पकेट क्षेत्रहरू स्थापना गरी त्यसै अनुसारको उन्नत प्रविधि र पद्धती सहितको उत्पादन योजना तयार गर्ने ।	२. युवा तथा विपन्न परिवारेहरूहरूका साथै अन्य कृषकहरूलाई तलिम लगायत वित्त, विमा, प्रविधि, बजारमा पहुंचको लागि सहजिकरण गर्ने ।	२. निरन्तर
३. व्यावसायिक उत्पादन कार्यलाई प्रभावकारी रुपमा अघि बढाउन युवा तथा विपन्न परिवारहरूलाई प्राथमिकतामा राख्दै क्षमता विकास, सहुलियतपूर्ण वित्त,	३. निरन्तर	३.निरन्तर

विमा, प्रविधि, बजार सम्बन्धी आवश्यक्तहरू अध्ययन गरी तदनुरुपको योजनाहरू बनाई कार्यान्वयनमा जाने ।		
४. कृषक समुह/सहकारी प्रतिनिधि र स्थानीय एग्रोभेट लगायतको क्षमता अभिवृद्धि गरी सो संगको निरन्तर समन्वयमा कृषि उपजहरू, प्रविधि एवं प्राविधिक सेवाहरूको उपलब्धता सुनिश्चित गर्ने ।	४. निरन्तर	४.निरन्तर
५. विशेष सहयोग प्याकेज बनाई कृषक समुह तथा सहकारीहरूलाई व्यावसायिक कृषि तथा पशु फर्महरू संचालनको लागि प्रोत्साहित गर्ने ।	५. व्यावसायिक दुध उत्पादन कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने	५.निरन्तर
६. ठुला डेरी उद्योगहरू पहिचान गरी सो संगको समन्वयमा व्यावसायिक दुध उत्पादन कार्य अघि बढाउने योजना निर्माण गर्ने ।	६.निरन्तर	६.निरन्तर
७. व्यावसायिक दुध उत्पादनका लागि इच्छुक किसानहरूको पहिचान गर्ने, तिनको आवश्यकता अध्ययन गरी नश्ल सुधार, सहुलियतपूर्ण वित्त, विमा, गोठ सुधार लगायतका कार्यक्रम शुरु गर्ने ।	७. निरन्तर	७.निरन्तर
८. व्यावसायिक बंगुर तथा बाख्रापालनलाई सहुलियतपूर्ण वित्त, विमा, क्षमता अभिवृद्धि तथा बजार प्रवर्धनमा सहयोग र सहजिकरण गरी वाह्य बजार पहुंच वृद्धि गर्ने ।	८.निरन्तर	८.निरन्तर
९. साना तथा निर्वाहमुखी पशुपालन गर्ने कृषकहरूको पहिचान गरी दाना, घाँस, गोठ, खोर निर्माणमा अनुदान दिने ।	९.उपयुक्त प्रविधिको प्रयोग गरी सिंचाइ सुविधा पुऱ्याउने ।	९. निरन्तर
१०. कृषि योग्य जमिनमा सिंचाइको आवश्यकता अध्ययन गरी उपयुक्त प्रविधिहरूको छनौट तथा कार्यान्वयनका लागि आवश्यक तयारी गर्ने ।	१०.संचालनमा रहेको हाट बजार र संकलन केन्द्रहरूको सुधारको योजना कार्यान्वयन गर्ने ।	१०.निरन्तर
११. संचालनमा रहेको हाट बजार र संकलन केन्द्रहरूको आवश्यकता अध्ययन गरी सुधारको योजना बनाउने ।	११.आवश्यकता अनुसार नयाँ हाट बजार र संकलन केन्द्रहरूको स्थापना र संचालनमा सहयोग गर्ने ।	११.निरन्तर १२.निरन्तर

१२. नयाँ हाट बजार र संकलन केन्द्रहरूको आवश्यकता अध्ययन गर्ने । १३. आधुनिक सुविधा सहितको बजार सुचना प्रणाली स्थापनाको लागि अध्ययन गर्ने । १४. किसान, उसले गरेको कृषि कर्म र त्यसमा प्रयोग हुने जमिन/माटोको डाटाबेश तयार गर्ने । १५. स्वच्छ र स्वस्थ उत्पादन सुनिश्चित गर्न गुणस्तर मापन र आवश्यक प्रमाणिकरणको लागि सम्भावनन अध्ययन गर्ने । १६. कृषकहरूलाई अनपेक्षित जोखिम (प्राकृतिक वा अन्य कुनै) बाट बचाउन स्थायी स्वरुपको प्रभावकारी उपायहरूको खोजी गरी कार्यान्वयनमा जाने ।	१२.आधुनिक सुविधा सहितको बजार सुचना प्रणाली स्थापना एवं संचालन गर्ने । १३.किसान, उसले गरेको कृषि कर्म र त्यसमा प्रयोग हुने जमिन/माटोको डाटाबेश अध्यावधि गर्ने । १४.नगरमा बस्तु तथा उत्पादित फसलहरूको गुणस्तर मापन र प्रमाणिकरण कार्य शुरु गर्ने । १५.उपलब्धीको समीक्षा गरी थप प्रभावकारी उपायहरू पत्ता लगाइ कार्यान्वयनमा जाने ।	१३.गुणस्तर मापन र प्रमाणिकरण कार्यलाई अत्याधुनिक गर्दै उक्त कार्यलाई निरन्तरता दिने । १४.निरन्तर
नगरले राखेको उद्देश्य प्राप्त गर्ने गरी प्रस्ताव गरिएको कार्यक्रमहरू प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि दक्ष जनशक्ती र सेवाग्राहीको क्षमता महत्वपुर्ण हुन्छ । यहि कुरालाई ख्याल गर्दै क्षमता अभिवृद्धिको लागि निम्न कार्यहरू गर्नेछ ।		
१.नगरले योजना अनुसारको दक्ष जनशक्ती व्यवस्थापन गर्ने । २.किसान, किसान समुह तथा सहकारीहरू, नीजि उद्यमी व्यवसायी लगायत सरोकारवाला निकायहलाई आवश्यक तालिम, भ्रमण तथा अभिमुखिकरण कार्यक्रमहरू आयोजना गर्ने ।	१.नगरले योजना अनुसारको दक्ष जनशक्ती व्यवस्थापन गर्ने गर्दै जाने । २.निरन्तर	१.निरन्तर २.निरन्तर

५.२.५: सहकारी

नगरपालिकाको आर्थिक तथा सामाजिक विकासमा सहकारी संस्थाको भूमिका महत्वपूर्ण रहेको छ । स्थानीय स्तरको बचतलाई नगरपालिका बाहिर जानबाट रोकी स्थानीय क्षेत्रमा नै लगानी गरी स्थानीय आर्थिक विकासमा सहकारीको महत्वपूर्ण भूमिका रहेको हुन्छ । नगरमा उद्योग व्यापार क्षेत्रमा लगानी गर्ने उद्देश्यका साथ ४५ वटा सहकारी संस्थाहरू सञ्चालनमा रहेका छन । यी सहकारी संस्थाहरूले नगरमा उद्योग व्यापार क्षेत्रमा लगानी गर्ने उद्देश्यका साथ स्थापना भएका यी सहकारी संस्थाहरूले बचत तथा ऋण, कृषि, दूग्ध, कफी र बहुद्देश्यीय आदि प्रकृतिका सहकारी संस्थाहरूबाट कर्जा लगानी गर्ने गरेका छन् । तर के कति लगानी कुन क्षेत्रमा हुने गरेको छ सो को यकिन तथ्यांक नगरपालिकासँग भने रहेको छैन । सहकारीमा रहेका पुँजीलाई उत्पादनशिल क्षेत्रमा लगानीका लागि लगानी नीति र सम्वन्धित सहकारीको संस्थागत विकासका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ ।

उद्देश्य ५.२.५: सहकारी : *स्थानीयस्तरमा छरिएर रहेको पुँजी र प्रविधिलाई सहकारी मार्फत उत्पादनशिल क्षेत्रमा लगानी गरी सामाजिक न्यायका आधारमा आत्मनिर्भर र दीगो रुपमा स्थानीय आर्थिक विकास सुदृढ गर्ने ।*

नीति कः सहकारीको माध्यमबाट स्थानीय स्रोत श्रम, साधन सीप र पुँजीको अधिकतम परिचालन गरी आर्थिक तथा सामाजिक रुपान्तरण गरिनेछ ।

नीति खः स्थानीय सहकारीहरूलाई विधिसम्मत ढंगबाट सञ्चान गर्न र नियमनको व्यवस्था गरिनेछ साथै सूचना प्रविधिमा आधारित एकीकृत तथ्यांक निर्माण र अद्यावधिक गरिनेछ ।

नीति गः स्थानीय सहकारी संस्थाका पदाधिकारी, कर्मचारीहरूलाई लक्षित गरी सहकारी शिक्षाको माध्यमबाट सहकारी व्यवसाय प्रबर्द्धन गरिनेछ । सहकारीका सदस्यहरूलाई सहकारी शिक्षाको नियमित व्यवस्था मिलाउन सम्वन्धित सहकारी संस्थाहरूलाई जिम्मेवार बनाइने छ ।

नीति गः उत्पादनमा आधारित सहकारी संस्थाहरूको प्रबर्द्धन गरिने छ । उद्यम सहकारी र कृषि सहकारी स्थापनामा जोड दिइनेछ ।

नीति घः सहकारी मर्जिङ कार्यलाइ प्रोत्साहित गरिने छ ।

नीति ङ सहकारी सस्थामा तरल अवस्थामा रहेको पुँजीलाई उत्पादनमुलक रोजगारी सृजना हुने कार्यहरूमा लगानीको वातावरण तय गरिनेछ ।

आवधिक प्राथमिकता तालिका ५.२.५ : सहकारी

सहकारी क्षेत्रलाई उत्पादनमुलक वित्तीय सहजकर्ताको रुमपा विकास गर्न नगर क्षेत्र मात्र क्षेत्राधिकार भएका सहकारी संस्थाले व्यवसायिक योजना बनाई नगरपालिकामा पेश गर्नुपर्ने र सोही बमोजिम नगरपालिकाले नियमन गर्नुपर्ने व्यवस्थालाई कानूनद्वारा नै स्पष्ट गर्न आवश्यकता अनुसार ऐन तथा नियमावलीको संशोधन गर्नुपर्ने हुन्छ । त्यसैले नीति तथा कानुनको निर्माण तथा उपयोगको कार्य तपशील अनुसार गरिन्छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ वर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ वर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० वर्ष)**
१. सहकारी ऐन बमोजिम नियम बनाउने । २. सहकारीहरूका लागि व्यवसायिक योजनाको खाका (Model) तयार गर्ने ।	१. सहकारीलाई उत्पादनशील क्षेत्रमा लगानी गर्नका लागि अध्ययन गरी ऐनमा आवश्यक संसोधन गर्ने ।	१. स्थानीय सहकारी कानुनमा आवश्यक परिमार्जन गर्ने ।
(ख) हाल नगर क्षेत्रमा सवै नगरवासीको सहकारीमा पहुँच नभएको र विषयत सहकारी, उद्यम सहकारी, कृषि सहकारी पर्याप्त मात्रामा स्थापना भएको छैन । सहकारीहरू स्थापना हुने र सञ्चालन नहुने अर्थात् सम्वन्धित निकायबाट नियमन अभावका कारण सर्वसाधारणको रकम जोखिममा पर्ने सम्भावना बढ्दै गएकाले सहकारी प्रतिको विश्वास आम नागरिकहरूमा कम हुँदै गएको छ । दिगो विकासको लक्ष्य बमोजिम नगर क्षेत्र भित्रका न्यून आय समूह एवं सीमान्तकृत समुदाय वा सर्वसाधारण उपभोक्तालाई सहकारीमा पहुँच अभिवृद्धि गर्नुका साथै उनीहरूको पुँजी तथा उत्पादनलाई एकीकृत गरी आर्थिक तथा सामाजिक विकासमा परिचालन गर्न तथा समुदायमा आधारित लोकतान्त्रिक स्वायत्त र स्वशासित संगठनका रूपमा विकास गर्न नगरपालिकाबाट प्रभावकारी नियमन सहित सहकारी क्षेत्रका निम्न प्राथमिकता निर्धारण गरिएका छन् ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ वर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ वर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० वर्ष)**
१. सवै वडाका सहकारी सञ्चालक र कर्मचारीहरूका लागि सहकारी शिक्षा सञ्चालन गर्ने । २. नगर क्षेत्रमा रहेका सवै सहकारीको विस्तृत	१. सवै सहकारीहरूको Business Plan बनाउने र नियमन गर्ने । २. सहकारी संस्थाहरूको विवरण एकीकृत र अद्यावधिक गरी Online System बाट नियमनका लागि Software बनाउने ।	१. प्रत्येक वडामा कम्तीमा १ र १ वटा विषयगत सहकारी संस्था स्थापना गर्ने २. प्रत्येक वडाका सवै वस्तीमाउद्यम सहकारी/कृषि सहकारी स्थापना गर्ने ।

प्रतिवेदन तयार गर्ने (पुँजी, बचत, क्षेत्रगत लगानी, सञ्चालन व्यवस्थापन, प्रविधिको प्रयोग आदि) ३. सहकारी शिक्षाका लागि Apps बनाउने । ४. समान उद्देश्य भएका सहकारीहरुको वैधानिक दायित्व पुरा गराई गाभ्ने प्रक्रिया शुरु गर्ने ।	३. ७ वटा वडाहरूमा विषयगत सहकारी संस्था स्थापना गर्ने । ४. प्रत्येक वडामा १ वस्तीमा उद्यम सहकारी/कृषि सहकारी स्थाप ना गर्ने तथा समान उद्देश्यका सहकारीको संख्या सिमित गराउने । ५. विभिन्न उद्देश्यका सहकारीहरुका लागि स्थानीय आवश्यकता अनुसार कार्य गर्ने क्षेमता विकासका लागि पसम्वन्धित निकायसँगको साझेदारमा आधारभूत तथा विशेष तालिम सञ्चालन गर्ने ।	४. नयाँ स्थापना हुने र गाभ्ने विधिबाट एकीकरण हुने पद्धति मार्फत एक वडा एक विषयको एक सहकारी मात्र हुने अवस्थामा पुऱ्याउने । ५. सहकारीको क्षमता विकासका कार्यक्रमलाई आवश्यक परिमार्जन सहित निरन्तरता दिने ।

५.२. ६. आर्थिक पुर्वाधार र राजश्व परिचालन

माथि उल्लेख बमोजिम पर्यटन, उद्योग व्यवसाय, कृषि, पशुपालन, सहकारी, रोजगारी आदि क्षेत्रमा उल्लेख भए बमोजिम नीति तथा कार्यक्रमलाई प्रभावकारीरुपमा कार्यान्वयन गर्न र सोका लागि आवश्यक पूर्वाधार निर्माण गरी रोजगारीका साथै राजस्व अभिवृद्धिका लागि देहाय बमोजिमको नीति अवलम्वन गर्नु उपयुक्त देखिन्छ:

उद्देश्य ५.२.६: *आर्थिक संभाव्य पूर्वाधारको विकासमा जोड दिई नगरको आर्थिक वृद्धि, रोजगारी सृजना र आन्तरिक स्रोत अभिवृद्धि गर्ने ।*

नीति कः स्थानीय आर्थिक विकासलाई प्रबर्द्धन गर्न रोजगारी अभिवृद्धि र आन्तरिक स्रोत अभिवृद्धि हुने खालका आर्थिक पूर्वाधारमा जोड दिईनेछ । यस्ता पूर्वाधारहरूको निर्माण कुल बजेटको (शसर्त अनुदान बाहेक हुन आउने रकम) निश्चित प्रतिशत रकम सहित ऋण वा सार्वजनिक नीजि साझेदारी अनुरुप सञ्चालन गरिनेछ ।

नीति खः रोजगारी अभिवृद्धि र आन्तरिक स्रोत अभिवृद्धि हुने आर्थिक संभाव्यता भएका आयोजनाहरूको Project Bank तयार गरि सार्वजनिक नीजि साझेदारी अनुरुप निर्माण, सञ्चालन र व्यवस्थापन गरिनेछ ।

नीति गः न्यून संभाव्य भएका पूर्वाधार विकास तथा सेवाहरूमा नीजि क्षेत्रलाई आकर्षण गर्न संभाव्य परिपूर्ति कोष (Viability Gap Fund) को व्यवस्था गरिनेछ । कोषको रकमलाई आवश्यकतानुसार वृद्धि गरिदै लगिनेछ ।

नीति घः नगरपालिकाको आन्तरिक स्रोतमा अभिवृद्धिका लागि पूर्वाधार विकासमा जोड दिइनेछ । पूर्वाधारलाई सेवा शुल्कमा आवद्ध गरिनेछ ।

नीति ङः GIS को माध्यमबाट Tax Mapping Data Base System स्थापना गरी राजस्व अभिवृद्धि गरिनेछ । Online मार्फत कर तिर्ने प्रणालीको विकास गरिनेछ ।

नीति झ.आर्थिक विकासको समग्र पक्षमा आन्तरिक समन्वय र सहजीकरणका लागि नगरपालिकामा स्थानीय आर्थिक विकास शाखालाई प्रभावकारी र जिम्मेवारी बनाइनेछ ।

नीति ञः समग्र नगरपालिकाको स्थानीय आर्थिक विकास सम्वन्धी नीति तथा योजना र पूर्वाधार विकासमा निजी तथा वैदेशिक लगानी भित्र्याउनका लागि आवश्यक सहयोग, सम्पर्क र समन्वय, सहजिकरणका लागि नीजि क्षेत्रको सहभागिता सहितको संयन्त्रको रुपमा विज्ञ टोलिको गठन गरिनेछ ।

आवधिक प्राथमिकता तालिका ५.२.६ : आर्थिक पुर्वाधार र राजश्व परिचालन

(क) नगरपालिकाको सीमित स्रोतबाट मात्र आर्थिक तथा सामाजिक पूर्वाधार लगायत विकास निर्माणका कार्यहरू गर्न प्राय असम्भव देखिन्छ। यसका लागि बैकल्पिक स्रोतको आवश्यकता पर्दछ। बैकल्पिक स्रोतका लागि ऋण, सार्वजनिक नीजि साझेदारी लगायत भू उपयोग लगायत अन्य नविनतम उपाय मार्फत स्रोतको व्यवस्थापन गर्न सकिन्छ। हाल नगरपालिकाले ऋण मार्फत केही आयोजनाहरूको निर्माणकार्यहरू अगाडी बढाएको छ, तथापि आन्तरिक स्रोत न्यून भएका कारण बैंक तथा वित्तीय संस्थाबाट ठूला आयोजनाका लागि थप ऋण लिन सक्ने अवस्था छैन । सार्वजनिक नीजि साझेदारी मार्फत सीमित कार्यहरू हुँदै आएका छन् ।

नीजि क्षेत्रलाई पूर्वाधार विकासमा आकर्षण गर्न, उनिहरूको लगानीलाई सुनिश्चित गर्न, जोखिम न्यूनिकरण वा कम संभाव्य भएका क्षेत्रमा नीजि क्षेत्रको रकमलाई समेत आकर्षण गर्न स्पष्ट सार्वजनिक नीजि साझेदारी ऐनको आवश्यक नगरपालिकासँग स्पष्ट कानुनी व्यवस्था हुनु आवश्यक छ । यसका अलावा नीजि क्षेत्रले सञ्चालन व्यवस्थापन गर्ने परियोजना वा नगरपालिकाले अन्य कुनै पूर्वाधारका क्षेत्रमा लागत उठ्ती र सञ्चालन तथा मर्मत खर्चलाई ध्यानमा राखी सेवा शुल्क लगाउन र संकलनका लागि सेवा शुल्क निर्धारण सम्वन्धी कार्यविधिको समेत आवश्यकता छ ।

सार्वजनिक जग्गा तथा सम्पत्तिको उपयोग गरी स्रोत परिचालन तथा पूर्वाधारको विकास गरी आर्थिक वृद्धि गर्न सकिन्छ । यसका लागि नगरपालिकासँग स्पष्ट नीति हुनु आवश्यक छ । छिमेकी गाउँपालिका वा नगरपालिकाहरूको संयुक्त प्रयासबाट समेत ठूलो स्रोत जुटाई केही ठूला साझेदारी आयोजनाहरू निर्माण गर्न सकिने भएकाले उक्त साझेदारी मार्फत कार्यान्वयनका लागि आर्थिक, मानवीय, भौतिक स्रोत साधनको समुचित परिचालन तथा व्यवस्थापनका कानूनीगत संरचना सहित कार्यविधि आवश्यक देखिन्छ । माथि उल्लेख भएका सम्पूर्ण स्थानीय आर्थिक विकासका पक्षहरू पर्यटन, कृषि तथा पशुपालन, उद्योग तथा व्यापार, सहकारी लगायत पूर्वाधार विकासलाई प्रभावकारीरूपमा कार्यान्वयन गर्नका लागि देहाय बमोजिमका आवधिक कार्यहरू तय गरि कार्यान्वयन गरिन्छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ वर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ वर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० वर्ष)**
१. स्थानीय आर्थिक विकास तथा पूर्वाधार लगानी र सेवा शुल्क निर्धारण सम्वन्धी कार्यविधि तयार गर्ने । २. शहरी पूर्वाधार मर्मत सम्भार कोष सम्वन्धी नीति तथा कार्यविधि बनाउने ।	१. छिमेकी पालिकाहरूसँगको सामूहिकरुपमा आयोजना निर्माण र कार्यान्वयनका लागि संयन्त्रको गठन र कार्यविधि तयार गर्ने	१. सार्वजनिक नीजि साझेदारी नीति र ऐन समयानुकलु परिमार्जन गर्ने संसधोन गर्ने । २. तानसेन नगर योजना आयोग सम्वन्धी ऐन तर्जुमा गर्ने ।

(ख) नगरस्तरीय ठूला पूर्वाधारका योजनाहरूलाई व्यवस्थित रूपमा कार्यान्वयन गर्न माथि उल्लेख भए बमोजिम नगरपालिकाले नीति तथा कानूनको तर्जुमा, जग्गाको व्यवस्थापन, आर्थिक लाभ तथा रोजगारी उपलब्ध गराउने खालका संभाव्य पूर्वाधारका क्षेत्रहरूको पहिचान र कार्यान्वयनमा नगरपालिकालार्य सहयोग गर्न विज्ञ टोलीको आवश्यक पर्दछ। यस्ता खालका ठूला आयोजनाहरू बहुबर्षिय हुने र सोको प्रभावकारी र नतिजान्मुख कार्यान्वयनका लागि पुँजीगत लगानी योजना Capital Investment Plan तथा मध्यकालिन खर्चको संरचना (Mid Term Expenditure Framework-MTEF) जस्ता वित्तीय औजारको प्रयोग गर्नुपर्ने हुन्छ । हालको अन्तर सरकारी वित्त

व्यवस्थापन ऐन, २०७४ ले समेत मध्यकालिन खर्च संरचनालाई स्थानीय तहमा अनिवार्य रूपमा लागू गर्नुपर्ने कानूनी व्यवस्था गरेकाले सोको कार्यान्वयन गर्न आवश्यक देखिन्छ ।

हाल आन्तरिक आयबाट पुँजीगत खर्चमा भन्दा चालु क्षेत्रमा बढी खर्च भैरहेकोले आन्तरिक आयको अभिवृद्धि सँगसँगै पुँजीगत क्षेत्रमा लगानी वढाउन आवश्यक देखिन्छ । नगर क्षेत्रमा पुँजीगत क्षेत्रमा लगानीको अभिवृद्धि सँगसँगै आर्थिक वृद्धि हुन गई आन्तरिक स्रोत समेत वढ्दै जान्छ । हाल नगरपालिकाले सवै करदातालाई करको दायरामा ल्याउन नसकेको सन्दर्भमा सूचना प्रविधिको प्रयोग मार्फत तथ्यांकको अद्यावधिक सहित राजस्व संकलन सकिन्छ । राजस्व प्रशासनको सुदृढीकरण र सूचना प्रविधिको उपयोग मार्फत आन्तरिक स्रोत अभिवृद्धि गर्नु आवश्यक देखिन्छ । यस आधारमा आवधिक प्राथमिकता देहाय बमोजिम हुने गरि कार्यान्वयन गरिन्छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ वर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ वर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० वर्ष)**
१. संभाव्यता भएका आयोजनाहरूको Project Bank तयार गर्ने । २. Capital Investment Plan-CIP प्रारम्भिक प्रारुप तयार गर्ने र मध्यकालिन खर्च संरचना (MTEF) सँग आवद्ध गर्ने । ३. GIS Tax Mapping Database स्थापना र करदाताको लगत अद्यावधिक गर्ने । ४. हालको Software मा सुधार गरी Online मार्फत कर संकलन गर्ने ।	१. छिमेकी पालिकाहरूसँग पारस्परिक हित बमोजिम गर्न सकिने कार्यक्रमहरूको सूची तयार गर्ने । २. सार्वजनिक निजी साझेदारी वमोजिम परियोजना कार्यान्वयनका लागि मनशाय सुची तयार गर्ने । ३.Capital Investment Plan- CIP कार्यान्वयन गर्ने (थप परिमार्जन सहित) ४.हालको राजस्व अभिवृद्धि कार्य योजना (Revenue Improvement Action Plan(RIAP) को समिक्षा गरी प्रचलित कानून बमोजिम कर तथा गैरकर र संभावित आर्थिक पूर्वाधारबाट उठ्न सेवा शुल्क बमोजिम राजस्व अभिवृद्धि कार्य योजना तयार गर्ने । ५.संभाव्य परिपूर्ति कोष (Viability Gap Funding) का लागि अध्ययन गरी आवश्यक बजेट छुट्याउने । ६. मर्मत सम्भार कोषमा आवश्यक बजेट छुट्याउने र खर्च गर्ने । ७. आयोजना निर्माण सम्पन्न भएका आयोजनाहरूबाट सेवा शुल्क निर्धारण गरी संकलन गर्ने	१. छिमेकी पालिकाहरूलाई पारस्परिक हित बमोजिम का आयोजनाहरूको कार्यान्वयन गर्ने । २. निरन्तर ३. निरन्तर ४. निरन्तर ५. निरन्तर

नगरको सर्वाङ्गिण विकासका लागि आफ्नो आन्तरिक क्षमताको पनि बृद्धि आवश्यक पर्दछ । सो अन्तर्गत विशेषत स्थानीय आर्थिक विकासको क्षेत्रमा समुन्नति प्राप्त गर्नको लागि तल उल्लेखित कार्यहरू नगरपालिकाद्वारा कार्यान्वयन गरिन्छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ वर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ वर्ष)	दिर्घकालिन (८ देखि २० वर्ष)
१.ठूला पूर्वाधार, नीजि क्षेत्रको लगानी तथा नीतिगत रुपमा सहयोगका लागि विज्ञटोली गठन गर्ने । २.आर्थिक विकास शाखाको कामको जिम्मेवारी (ToR) तोक्ने ३.जनप्रतिनिधि, आर्थिक विकास शाखा तथा पूर्वाधारसँग सम्वन्धित शाखाका कर्मचारीहरूलाई परियोजना विकास, PPP Financing तथा परियोजनाको आर्थिक तथा वित्तीय विश्लेषण सम्वन्धि तालिम उपलब्ध गराउने । ४.जनप्रतिनिधि, आर्थिक विकास शाखा, आर्थिक प्रशासन, पूर्वाधार आदिसँग सम्वन्धित शाखाका कर्मचारीहरूलाई Capital Improvement Program -CIP तथा मध्यकालिन खर्च संरचना सम्वन्धी (MTEF) तालिम गर्ने । ५.राजस्व शाखामा कर्मचारीको व्यवस्था गर्ने । ६.राजस्व शाखामा कार्यरत कर्मचारीलाई राजस्व व्यवस्थापन सम्वन्धी तालिम प्रदान गर्ने ।	१.निरन्तर २. निरन्तर ३. निरन्तर ७. निरन्तर	१. तानसेन नगर योजना आयोग गठन गर्ने ।

नोटः *माथि उल्लेख भए बमोजिम लगानी सम्मेलनबाट प्राप्त हुने आयोजना लगायत आर्थिक पूर्वाधारसँग सम्वन्धित पर्यटन, कृषि तथा पशुपालन, उद्योग व्यवसाय, लगायत अन्य Physical works, Land Use Plan, Transportation sector र यससँग सम्वन्धित अन्य क्षेत्रहरूमा परेका प्राथमिकता बमोजिमका पुँजीगत आयोजनाहरूको सूची बमोजिम Capital Improvement Program-CIP तयार गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।*

५.२.७ . स्थानीय आर्थिक विकास अन्तर्गत संगठनात्मक क्षमता विकास

माथि उल्लिखित समग्र स्थानीय आर्थिक विकाससँग सम्वन्धित नीति, प्राथमिकता बमोजिमका आवधिक कार्यक्रमहरूलाई कार्यान्वयन गरी उद्देश्य प्राप्तीका लागि संस्थागत संरचना सहित कर्मचारीको व्यवस्थापन हुन आवश्यक छ । नीति तथा कार्यक्रमलाई नतिजामुखी वनाउनका लागि देहाय बमोजिमका प्रमुख नीतिहरू तय गरिएकोछः

उद्देश्य ७.१ : आर्थिक विकासका गतिविधिहरूलाई संस्थागत गरी स्थानीय विकासका कार्यहरूलाई मुलप्रवाहीकरण गर्नु

नीति क : कृषि तथा पशु सेवा, पर्यटन, उद्योग, राजश्व तथा सहकारी हेर्ने आवश्यक जनशक्ति सहितको आर्थिक विकास शाखा स्थापना गरिने छ ।

नीति ख : आर्थिक विकास शाखालाई व्यवसायिक योजना निर्माणका लागि सम्वन्धित व्यक्ति तथा फर्मलाई सहयोग उपलब्ध गराउनुका साथै आर्थिक र व्यवसायिक क्षेत्रका सरोकारवाला सँग समन्वय गर्ने सचिवालयको भूमिका निर्वाह गर्न सक्ने स्तरमा पुऱ्याइने छ ।

नीति ग : नगरमा रहेको श्रमको माग र आपुर्ति विश्लेषण गरी माग र आपुर्तिका विचमा सामञ्जस्यता कायम गर्नका लागि आर्थिक विकास शाखाबाट आवश्यक भूमिका निर्वाह गरिने छ ।

नीति घ : आर्थिक निति निर्माण, कार्यान्वयन, समिक्षा र परिमार्जन गर्ने जस्ता नीतिगत कार्यलाई व्यवस्थित गर्ने तथा बजेट तथा राजश्व समितिका लागि प्राविधिक सहयोग गर्ने भूमिका पनि निर्वाह गर्न सक्ने गरी यस शाखाका जनशक्तिलाई सार्वजनिक वित्त व्यवस्थापन लगायतको सीप विकास तथा तालिम उपलब्ध गराइने छ ।

नीति ङ : नगरको बजेट तथा योजना नीति र प्रक्रियामा सहयोग पुऱ्याउन विज्ञ टोली सहित स्थानीय नगर योजना आयोगको गठन गरिनेछ । साथै स्थानीय राजश्व परामर्श समिति तथा आर्थिक विकास समितिको सचिवालयलाई व्यवस्थित र क्रियाशिल गराइने छ ।

आवधिक प्राथमिकता तालिका ५.२.७ : संस्थागत विकास

(क) नगरमा आर्थिक विकासमा प्रत्यक्ष र परोक्ष रुपमा संलग्न इकाई तथा कर्मचारी रहेको भएता पनि समग्र स्थानीय आर्थिक विकासको सवाल व्यवस्थापन गर्न स्थानीय आर्थिक विकास शाखा छैन । कार्यपालिका अन्तर्गतको आर्थिक विकास समितिलाई पनि क्रियाशिल बनाउनु आवश्यक छ । आर्थिक विकाससँग सम्वन्धित नीति तर्जुमा तथा पूर्वाधार विकासका लागि आर्थिक विकास समितिका पदाधिकारी र आर्थिक विकास शाखाका कर्मचारीहरूलाइ जिम्मेवारी बनाउन आवश्यक छ । त्यसैले नगरमा पर्यटन, उद्योग तथा वाणिज्य, रोजगारी, सहकारी तथा आर्थिक पुर्वाधार, कृषि आदि क्षेत्रका नीति तथा प्राथमिकता बमोजिम कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयनका लागि आर्थिक विकास शाखा गठन गरी आर्थिक विकासका गतिविधिलाई मुल प्रवाहिकरण गर्न देहाय बमोजिमका क्रियाकलाप प्राथमिकताका साथ सञ्चालन गरिने छ ।		
अल्पकाल (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकाल (३ देखि ७ बर्ष)**	**मध्यकालिन (८ देखि २०बर्ष)**
१.संगठन तथा व्यवस्थापन सर्वेक्षणमा अन्यथा भएकोमा वाहेक नगरपालिकाको आर्थिक विकास शाखालाई अधिकृत स्तरको कर्मचारीको नेतृत्वमा कृषि तथा पशुपालन, उद्योग र वाणिज्य, पर्यटन, राजश्व, सहकारी क्षेत्र हेर्ने जिम्मेवार कर्मचारीको व्यवस्था गरी विशेष शाखाको रूपमा विकास गर्ने । २. नगर स्तरिय पर्यटन समितिको गठन गर्ने । ३. नगरपालिकामा पर्यटन डेस्कको स्थापना गर्ने ४. नगरपालिकामा पर्यटन सुचना केन्द्रको स्थापना गर्ने	१.नगरपालिकामा पर्यटन सुचना केन्द्रको स्थापना गर्ने र पर्यटन प्रचार प्रसार तथा Online मार्फत अभिलेखीकरण अद्यावधिकका लागि क्यातधबचभ तयार गर्ने २.पर्यटन प्रहरीको व्यवस्था गर्ने । ३.व्यावसायिक उत्पादनको लागि प्राविधिक जनशक्तीको व्यवस्थापनका लागि एक वडा एक कृषि प्राविधिकको व्यवस्था गर्ने ४.शीत भण्डार सञ्चालनका लागि आर्थिक विकास अन्तर्गत कृषि शाखावाट समन्वय हुने व्यवस्था मिलाउने । ५.आर्थिक विकास शाखालाई श्रम सर्वेक्षण, औद्योगिक गणना, पर्यटन सूचना व्यवस्थापन	१.तानसेन नगर योजना आयोग गठन गर्ने । २.आर्थिक विकास शाखामा आवश्यकता अनुसार इकाई तथा जनशक्ति थप गर्ने । ३.नयाँ कर्मचारीलाई स्थानीय आवश्यकता अनुसारको आर्थिक क्षेत्रको क्षमता विकास कार्यक्रममा सहभागि गराउने । ४.क्षमता विकासका क्षेत्रगत (कषि, पर्यटन, उद्योग वाणिज्य, राजश्व आदि) कार्यक्रमलाई परिमार्जन सहित निरन्तरता दिने । ५.कर्मचारी र जनप्रतिनिधिलाई आर्थिक विकासका समग्र पक्षको

५.विश्लेषणका आधारमा नगरपालिकामा कृषिकार्यको लागि विशेषज्ञ तथा अन्य जनशक्तीको व्यवस्थापन गर्ने ६.स्थानीय तरकारी तथा फलफुल लगायतका उत्पादनको वैज्ञानीक मुल्य निर्धारणका लागि उत्पादक कृषक, स्थानीय व्यवसायी र नगर प्रतिनिधि सम्मिलित एक वजार मूल्य निर्धारण समिति गठन गर्ने । ७.सम्वन्धित कर्मचारी तथा उत्पादक लक्षित उत्पादन (कृषि र औद्योगिक) र वजारीकरण सम्वन्धि क्षमता विकासका कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने । ८.विषयगत सहकारी (कृषि, उद्यम, वहुउद्देश्यीय) कृषि सहकारीहरूको क्षमता विकास र सेवा विस्तारमा लागि आवश्यक सहयोग गर्न कर्मचारीहरूलाई सहजिकरण तालिम कार्यक्रम तय गरी कार्यान्वयन गर्ने । ९.ठूला पूर्वाधार, नीजि क्षेत्रको लगानी तथा नीतिगत रूपमा सहयोगका लागि विज्ञटोली गठन गर्ने । १०.आर्थिक विकास शाखाको कामको जिम्मेवारी (ToR) तोक्ने ११.जनप्रतिनिधि, आर्थिक विकास शाखा तथा पूर्वाधारसँग सम्वन्धित शाखाका कर्मचारीहरूलाई परियोजना विकास, PPP Financing तथा परियोजनाको आर्थिक तथा वित्तीय विश्लेषण सम्वन्धि तालिम उपलब्ध गराउने । १२.आर्थिक विकास सम्वन्धि जिम्मेवारी लिएका नगर कार्यपालिका अन्तर्गतका ईकाइलाई वजेट, राजश्व, योजना प्राथमिकिकरण, आर्थिक विकासका आधारभूत पक्ष आदिको अनुशिक्षण दिने ।	आदि गर्न सक्ने गरी आवश्यक क्षमता विकास तथा सीप उपलव्ध गराउने । ६.आर्थिक विकास शाखाका सम्वन्धित इकाइका कर्मचारीलाई स्वरोजगारी र उद्यमशिलता सम्वन्धि परामर्श सेवा र वित्तिय सहजिकरण सम्वन्धि तालिम उपलब्ध गराउने । ६.आर्थिक विकास शाखामा समग्र नगरको आर्थिक क्रियाकलापको अद्यावधिक गर्ने प्रणालीको विकास गर्ने र कर्मचारीहरूलाई नगरको बार्षिक कुल ग्राहस्थ उत्पादनको विश्लेषण गने सम्वन्धी तालिम प्रदान गर्ने । ७.जनप्रतिनिधि लक्षित आर्थिक विकास सम्वन्धि अनुशिक्षणलाई निरन्तरता दिने ।	अनुशिक्षण वार्षिक रूपमा सञ्चालन गर्ने ।

१३. जनप्रतिनिधि, आर्थिक विकास शाखा, आर्थिक प्रशासन, पूर्वाधार आदिसँग सम्वन्धित शाखाका कर्मचारीहरूलाई Capital Improvement Program तथा मध्यकालिन खर्च संरचना (Mid Term Expenditure Framework-MTEF) सम्वन्धी तालिम दिने । १४. स्थानीय आर्थिक विकास सहजीकरण र प्रबर्द्धनका लागि आर्थिक विकास समितीका पदाधिकारीहरूलाई लाई जिम्मेवार वनाउने ।		

आर्थिक विकास क्षेत्रको अपेक्षित उपलब्धी (आ.व. २०९५/९६ को अन्त सम्ममा)

- हाल नगर क्षेत्रमा रहेका कुल २,१५३ उद्योग व्यापार व्यवसाय वृद्धि भई १० लाख भन्दा बढि पूँजी भएका उद्योग व्यवसायको संख्या ५०० र १ करोड भन्दा माथि पुँजी भएको १०० र ५ करोड भन्दा मथिको २० पुगेको हुनेछ ।
- उद्योग व्यवसाय क्षेत्रमा रोजगारी प्राप्त नागरिकको संख्या कम्तिमा १० हजार पुगेको हुनेछ ।
- सार्वजनिक जग्गाको उपयोग भई छुट्टै औद्योगिक क्षेत्र स्थापना हुनेछ र विभिन्न साना तथा ठूला उद्योगहरू सञ्चालनमा आएका हुनेछन् ।
- परम्परागत उत्पादित वस्तुहरूमा नयाँ प्रतिभाहरूको हात र प्रविधिले पाल्पाली ढाका र करुवाको ब्राण्ड राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय स्तरमा स्थापित भैसकेको हुनेछ ।
- कषिमा व्यवसायिकरण भई कृषि र पशुपालन क्षेत्रमा कम्तिमा १० हजार जनसंख्याले पुर्ण रोजगारी प्राप्त गरेका हुनेछन् ।
- सहकारीमा पहुँच (घरबाट ३० मिनटभित्रको पैदल यात्रामा सहकारीमा पहुँच भएका परिवारको प्रतिशत) लाई दीगो विकास लक्ष्य को सूचक नं SDG 8.3 अनुसार मध्यकालिन अवधि सन् २०२५ (वि.स. २०८२) सम्ममा ७१.३ प्रतिशत, सन् २०३० (वि.सं २०८७) सम्ममा ८० प्रतिशत र सन् २०३९ (वि.स. २०९६) सम्ममा ९० प्रतिशत हुनेगरी लक्ष्य कायम गरिएको छ ।
- नगर क्षेत्रका बेरोजगार, काम गर्ने उमेरका इच्छुक सवै नागरिकले पर्यटन, कृषि, पशुपालन, उद्योग व्यापार व्यवसाय र शहरी पूर्वाधार वा सेवा सम्वन्धी सीपमुलक तालिम लिई रोजगार प्राप्त गरेका हुनेछन् । यो प्रक्रियाबाट हालको बेरोजगारी प्रतिशतलाई दीगो विकास लक्ष्य को सूचक नं SDG 8.5 अनुसार मध्यकालिन अवधि सन् २०२५ (वि.सं २०८२) मा १५.९ प्रतिशत र सन् २०३० (वि.सं २०८७) मा १० प्रतिशतमा कायम गरिनेछ । साथै सन् २०३९ (वि.सं २०९६) मा बेरोजगारको प्रतिशत ५ प्रतिशत हुनेछ ।
- दिगो विकास लक्ष्य बमोजिम सन् २०२५ (वि.सं २०८२) सम्ममा नगरवासीको प्रति व्यक्ति आय औसतमा २,०२९ अमेरिकी डलर, सन् २०३० (वि.स २०८७) मा २,५०० अमेरिकी डलर भन्दा माथि हुनेछ । यस हिसावले सन् २०३९ अर्थात् वि.सं २०९६ सम्ममा ३,००० अमेरिकी डलर भन्दा माथि भएको हुनेछ ।
- वार्षिक रुपमा कम्तीमा ५ लाख आन्तरिक पर्यटक तथा १.५ लाख बाह्य पर्यटक भित्रिने र पर्यटकहरूको औसत बसाई ३ दिनको हुनेछ ।

- नगरपालिकाको आन्तरिक राजस्व हालको रु ४ करोडबाट (आ.व. ०७५।७६ को यथार्थ बमोजिम) वृद्धि भई रु २५ करोड भन्दा माथि भएको हुनेछ । कुल बजेटमा आन्तरिक आयको अंश हालको ४.५ प्रतिशतबाट वृद्धि भई कम्तीमा १५ प्रतिशत पुग्नेछ ।
- आन्तरिक आय अभिवृद्धि भई नगरपालिकाको प्रशासनिक खर्च धानी पुँजीगत खर्चका लागि पर्याप्त रकम भएको हुनेछ । कुल बजेटको ६५ प्रतिशत भन्दा माथि हुने गरी पुँजीगत क्षेत्रमा बजेट विनियोजन भई सो बमोजिम हालको कानून बमोजिम उपमहानगरपालिका स्तरका लागि आवश्यक शहरी पूर्वाधार निर्माण भएको हुनेछ

५.३. सामाजिक विकास

यो खण्डमा तानसेन नगरपालिकाको सामाजिक विकास अन्तर्गत शिक्षा र स्वास्थ्य क्षेत्रको नीति तथा आवधिक प्राथमिकता समावेश गरिएको छ । यस वाहेक सम्पदा संरक्षण तथा सामाजिक समावेशीकरणको विषय पनि यस खण्डमा रहेको छ । नगरपालिकाले समाजिक विकास अन्तर्गत समेट्दै आएको खानेपानी तथा सरसफाई क्षेत्रको नीति तथा कार्यक्रम भने पुर्वाधार विकास अन्तर्गत सार्वजनिक निर्माणमा समेटिएको छ ।

५.३.१. शैक्षिक विकास

शिक्षा विकासको आधार हो । साथै मर्यादित एवम् परिष्कृत जीवन सम्मानित रोजगारी तथा उद्यम विकासको आधार समेत हो । ज्ञानमा आधारित समाजको माध्यमबाट मुलुकको दिगो शान्ति र समृद्धिका लागि शिक्षालाई महत्वपूर्ण माध्यमको रुपमा स्वीकार गरिदै आएको छ । नेपालको संविधानले शिक्षा सम्बन्धी हकलाई मौलिक हकका रुपमा प्रत्याभूत गरेको छ । संविधानले आधारभूत तहसम्मको शिक्षामा पहुँच, अनिवार्य र निःशुल्क शिक्षा तथा माध्यमिक तह सम्मको शिक्षा निःशुल्क पाउने हक प्रत्याभूत गरेको छ । अपांगता भएका र आर्थिक रुपले विपन्न नागरिकलाई कानुन बमोजिम निःशुल्क उच्च शिक्षा पाउने,प्रत्येक नेपाली समुदायलाई कानुन बमोजिम आफ्नो मातृ भाषामा शिक्षा पाउने र त्यसका लागि विद्यालय वा शैक्षिक संस्था खोल्ने र सञ्चालन गर्ने हक प्रत्याभूत गरेको छ । साथै शिक्षालाई बैज्ञानिक, प्राविधिक, व्यावसायिक तथा सीपमुलक तथा रोजगारमुलक बनाउदै शिक्षामा राज्यको लगानी अभिबृद्धि गर्दै नीजि क्षेत्रको लगानीलाई नियमन र व्यवस्थापन गरी सेवामुलक बनाउने नीति अवलम्बन गरेको छ ।

नेपालको शिक्षा क्षेत्रमा विगतमा भएका लगानी र शैक्षिक पूर्वाधारको विकासबाट उल्लेखनीय उपलब्धीहरू प्राप्त भएका छन् । पूर्व प्राथमिक शिक्षामा कुल भर्नादर ८४.७ प्रतिशत पुगेको छ । प्रारम्भिक बालविकासको अनुभवसहित कक्षा १ मा भर्ना हुने बालबालिकाको प्रतिशत ६६.९ पुगेको छ । प्राथमिक तह (कक्षा १ देखि ५), आधारभूत तह (कक्षा १ देखि ८), र माध्यमिक तह (कक्षा ९ देखि १२) को खुद भर्नादर क्रमश : ९६.९, प्रतिशत ९२.७ प्रतिशत र ४६.४ प्रतिशत पुगेको छ । कक्षा ५ र ८ सम्मको टिकाउ दर क्रमश : ८९.६ र ७७.९ प्रतिशत रहेको छ । आधारभूत तथा माध्यमिक तहमा ७२ लाख १४ हजार ५२५ विद्यार्थी भर्ना भई अध्ययन गरिरहेका छन् । प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षामा ९ लाख ७४ हजार बालबालिका अध्ययनरत छन् । लैंगिक समता सुचकाङ्क आधारभूत तह र माध्यमिक तहमा क्रमश : ०.९८ र १.०१ रहेको छ । विद्यालय दोहोऱ्याउने दर आधारभूत तह (कक्षा १ –५) मा ३.८ प्रतिशत र आधारभूत तह (कक्षा ६–८) मा ४.४ प्रतिशत तथा माध्यमिक तह (कक्षा ९–१२) मा ३.७ प्रतिशतमा झरेको छ । मुलुकभर सार्वजनिक र निजी लगानीका गरी ३५०५५ वटा विद्यालयहरू स्थापना भइ सञ्चालनमा रहेका छन् । शिक्षामा पहुँच बढाउन बैकल्पीक तथा खुला शिक्षाका अवसरहरू उपलब्ध छन् । अभिभावकको लगानी परिचालन गरी निजी क्षेत्रले नेपालको विद्यालय शिक्षामा करिव २३ प्रतिशत विद्यार्थीहरूलाई सेवा प्रवाह गरिरहेको स्थिति छ ।

वि.सं २०६८ सालको जनगणनामा १५ बर्ष माथिको जनसंख्याको साक्षरता दर ५८ प्रतिशत रहेको थियो भने आव २०७४/०७५ मा १५ देखि २४ बर्षको उमेर समुहको साक्षरता दर ८८.६ प्रतिशत पुगेको छ । (**स्रोत राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६**)

तानसेन नगरपालिकाको शिक्षाको अवस्था :

तानसेन नगरपालिकामा ५२ वटा सामुदायिक विद्यालय र २२ वटा संस्थागत विद्यालय र एउटा ब्रम्हचार्य आश्रम (गुरुकुलम)गरी जम्मा ७५ वटा विद्यालय रहेका छन् जसलाई नक्शा नं १/५.३.१मा जनाईएको छ । ५३ वटा सामुदायिक विद्यालय मध्ये १८ वटा माध्यमिक विद्यालय र ३५ वटा आधारभूत विद्यालय रहेका छन् जसलाई नक्शा नं २/५.३.१ मा देखाईएको छ भने संस्थागत तर्फ १५ वटा माध्यमिक र ७ वटा आधारभूत विद्यालय रहेका छन् । प्राविधिक विद्यालय ४ सामुदायिक विद्यालयमा सञ्चालन भईरहेका छन् । लुम्बिनी टेक्नीकल कलेज, पाल्पा टेक्नीकल इन्स्टिच्यूट,सिद्धार्थ टेक्नीकल कलेज, तानसेन नर्सिङ कलेज, मदनपोखरा पोलिटेक्निकल र पाल्पा इन्जिनियरिङ कलेज पनि यस नगरमा रहेका छन् । त्रिभूवन बहुमुखी क्याम्पस, तानसेन बहुमुखी क्याम्पस, माण्डव्य बहुमुखी क्याम्पस, अर्गली बहुमुखी क्याम्पस र पाल्पा बहुमुखी क्याम्पस सञ्चालनमा रहेका छन । ५३ वटा सामुदायिक विद्यालयमा विद्यालर्थी संख्याको आधारमा कक्षाकोठा संख्या पर्याप्त रहेको छ तर कक्षागत आधारमा यसलाई मापन गरिएको छैन ।

तानसेन नगर भित्रका ५३ वटा सामुदायिक विद्यालयमा प्रति कक्षा कोठा ४० जना विद्यार्थीको आधारमा सबै सामुदायिक विद्यालया क्षमता भन्दा कम बालबालिका अध्ययन गरिरहेका छन् जसलाई नक्शा नं ३/५.३.१ र ४/५.३.१ मा संकेत गरिएको छ । नगरपालिका भित्र रहेका १८ वटा माध्यमिक ३५ वटा आधारभूत

विद्यालय मध्ये ५ वटा मा.वि र ३५ वटा आ.वि.मा विज्ञान प्रयोगशाला स्थापना भएको छैन । २ वटा मा.वि र १९ वटा आधारभूत विद्यालयमा कम्प्यूटर ल्याव स्थापन हुन सकेको छैन । १ वटा मा.वि.र १७ वटा आ.वि.मा पुस्तकालय सुविधा पुगेको छैन । १८ वटा मा.वि.र ३५ वटै आ.वि.मा प्राथमिक उपचार कक्ष व्यवस्था हुन सकेको छैन । १ वटा मा.वि. र २१ वटा आधारभूत विद्यालयमा घेराबारको निर्माण भएको छैन । घेराबार निर्माण भएका विद्यालयहरूमा पनि ५ वटा मा.वि.र ८ वटा आ.वि.मा अस्थायी र बालबालिकाहरूका लागि असुरक्षित/तारबार लगाईएको छ । दुई वटा आ.वि.मा बालक र बालिकाको लागि छुट्ट छुट्टै शौचालयको निर्माण भएको छैन । १ वटा माध्यमिक र ४ वटा आधारभूत विद्यालयमा खानेपानीको सेवा पुग्न सकेको छैन जसलाई नक्शा नं ४/५.३.१ र नक्शा नं ५/५.३.१ मा जनाईएको छ ।

शैक्षिक सत्र २०७५/०७६ को अन्त्य सम्ममा १५ बर्ष माथिको जनसंख्याको साक्षरता दर ७७ प्रतिशत रहेको छ भने ५ देखि माथि ६० बर्ष उमेर समुह सम्मको साक्षरता दर ९० प्रतिशत रहेको छ । १५ देखि २४ को साक्षरता दर ९८ प्रतिशत पुगेको छ । पूर्व प्राथमिक शिक्षाको कुल भर्नादर १८३ प्रतिशत पूर्व प्राथमिकको अनुभव सहित कक्षा १ मा भर्ना हुने बालबालिकोको संख्या.... प्रतिशत पुगेको छ । प्राथमिक तह (कक्षा १ देखि ५), आधारभूत तह (कक्षा १ देखि ८), र माध्यमिक तह (कक्षा ९ देखि १२) को खुद भर्नादर क्रमश : ...., प्रतिशत .... प्रतिशत र .... प्रतिशत पुगेको छ । कक्षा ५ र ८ सम्मको टिकाउ दर क्रमश : .... र ..... प्रतिशत रहेको छ । आधारभूत तथा माध्यमिक तहमा ..... विद्यार्थी भर्ना भई अध्ययन गरिरहेका छन् । प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षामा ..... बालबालिका अध्ययनरत छन् । लैंगिक समता सुचकाङ्क आधारभूत तह र माध्यमिक तहमा क्रमश : .... र ...रहेको छ । विद्यालय दोहोऱ्याउने दर आधारभूत तह (कक्षा १ –५) मा .... प्रतिशत र आधारभूत तह (कक्षा ६–८) मा ..... प्रतिशत तथा माध्यमिक तह (कक्षा ९–१२) मा ..... प्रतिशत रहेको छ । विचैमा विद्यालय छाड्ने १ देखि ५ मा ... प्रतिशत, ६ देखि ८ मा .... प्रतिशत र ९ देखि १२ मा .. प्रतिशत रहेको छ । आधारभूत तहको औषत सिकाइ उपलब्धी दर .. प्रतिशत र माध्यमिक तहको सिकाइ उपलब्धी दर .... प्रतिशत रहेको छ । विद्यार्थी शिक्षक अनुपात आधारभूत तहको १२ :१ रहेको छ भने माध्यमिक तहमा १९ :१ रहेको छ । अभिभावकको लगानी परिचालन गरी निजी क्षेत्रले नगरपालिकाको विद्यालय शिक्षामा करिव .... प्रतिशत विद्यार्थीहरूलाई सेवा प्रवाह गरिहेको स्थिति छ ।

तानसेन नगरपालिकाले शिक्षामा गरेको प्रयास र देखिएका केही समस्याहरू :

तानसेन नगरपालिकाले सामुदायिक विद्यालयमा बालबालिकाको पहुँच बृद्धि र टिकाउका लागि कक्षा १ देखि ३ सम्मलाई दिवा खाजा कार्यक्रम सुरुवात गरेको छ साथै भर्ना अभियान कार्यक्रमलाई प्रभावकारी रुपमा सञ्चालन गर्ने नीति लिएको छ । अंग्रेजी भाषाको सुधार गर्नका लागि अंग्रेजी माध्यमबाट पठनपाठन सुरुवात गर्ने नीति लिएको छ । सबै बालबालिकाहरूको विद्यालयमा पहुँच र गुणस्तर सुधारका लागि प्रयास भएतापनि बालबालिकाको सिकाईउपलब्धी बृद्धी,शिक्षकको सीप र क्षमता कक्षाकोठामा पुऱ्याउने,पाठ्यक्रमका आधारमा शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्ने, शिक्षकको नियमित उपस्थिति, कक्षा समय सम्म शिक्षकलाइ कक्षाकोठामा टिकाउने, पठनपाठनका सम्बन्धमा अभिभावक सचेतना बढाउने, विद्यालय व्यवस्थापन समिति, विद्यालय प्रशासन र शिक्षकहरूलाई क्षमता विकास गरी पारदर्शि र जवाफदेही बनाइ विद्यालय सुशासनको प्रत्याभूति दिने कार्यका लागि केही प्रयास नभएका होइनन् तर पनि समस्याहरू पूर्ण रुपमा समाधान हुन सकेको छैन त्यसैले माथिका सम्पूर्ण समस्या/चुनौतीको सामना गर्नका लागि योजनाबद्ध प्रयासको आवश्यकता देखिन्छ ।

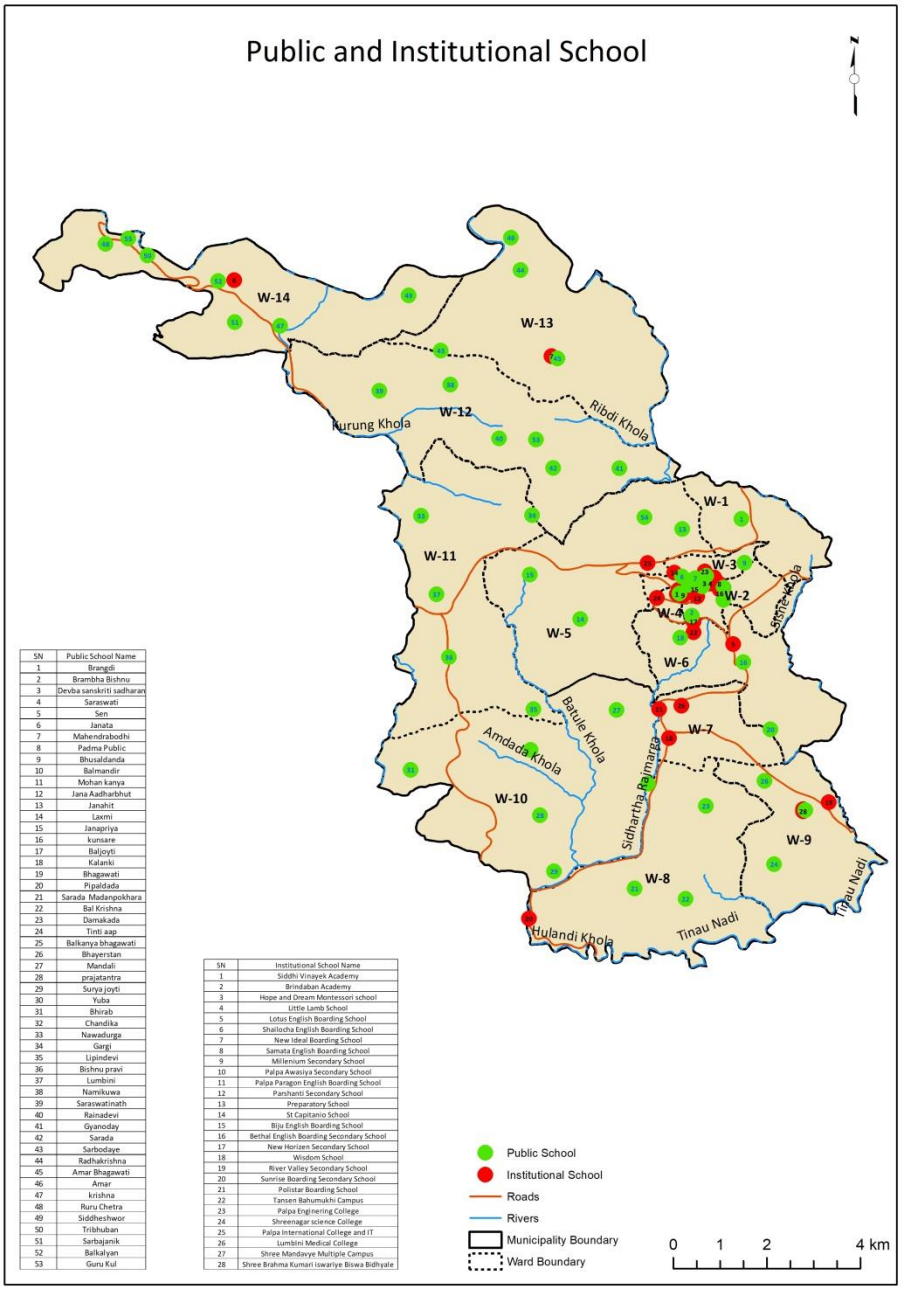

SN	Public School Name
1	Brangdi
2	Brambha Bishnu
3	Devba sanskriti sadharan
4	Saraswati
5	Sen
6	Janata
7	Mahendrabodhi
8	Padma Public
9	Bhusaldanda
10	Balmandir
11	Mohan kanya
12	Jana Aadharbhut
13	Janahit
14	Laxmi
15	Janapriya
16	kunsare
17	Baljoyti
18	Kalanki
19	Bhagawati
20	Pipaldada
21	Sarada Madangokhara
22	Bal Krishna
23	Damakada
24	Tinti aap
25	Balkanya bhagawati
26	Bhayeristan
27	Mandali
28	prajatantra
29	Surya joyti
30	Yuba
31	Bhirab
32	Chandika
33	Nawadurga
34	Gargi
35	Lipindevi
36	Bishnu pravi
37	Lumbini
38	Namikuwa
39	Saraswatinath
40	Rainadevi
41	Gyanoday
42	Sarada
43	Sarbodaye
44	Radhakrishna
45	Amar Bhagawati
46	Amar
47	krishna
48	Ruru Chetra
49	Siddheshwor
50	Tribhuban
51	Sarbajanik
52	Balkalyan
53	Guru Kul

SN	Institutional School Name
1	Siddhi Vinayek Academy
2	Brindaban Academy
3	Hope and Dream Montessori school
4	Little Lamb School
5	Lotus English Boarding School
6	Shailocha English Boarding School
7	New Ideal Boarding School
8	Samata English Boarding School
9	Millenium Secondary School
10	Palpa Awasiya Secondary School
11	Palpa Paragon English Boarding School
12	Panshanti Secondary School
13	Preparatory School
14	St Capitanio School
15	Biju English Boarding School
16	Bethal English Boarding Secondary School
17	New Horizen Secondary School
18	Wisdom School
19	River Valley Secondary School
20	Sunrise Boarding Secondary School
21	Polistar Boarding School
22	Tansen Bahumukhi Campus
23	Palpa Englnering College
24	Shreenagar science College
25	Palpa International College and IT
26	Lumbini Medical College
27	Shree Mandavye Multiple Campus
28	Shree Brahma Kumari iswariye Biswa Bidhyale

नक्शा नं १/५.३.१ : नगरपालिकामा रहेका सामुदायिक र संस्थागत विद्यालय

माथिको नक्शामा हरियो रंगको संकेतमा सामुदायिक विद्यालय र रातो रंगको संकेतमा संस्थागत विद्यालय सकेत गरिएको छ भने गुलावी रंगको संकेतले मर्ज भएका विद्यालयको संकेत गरेको छ

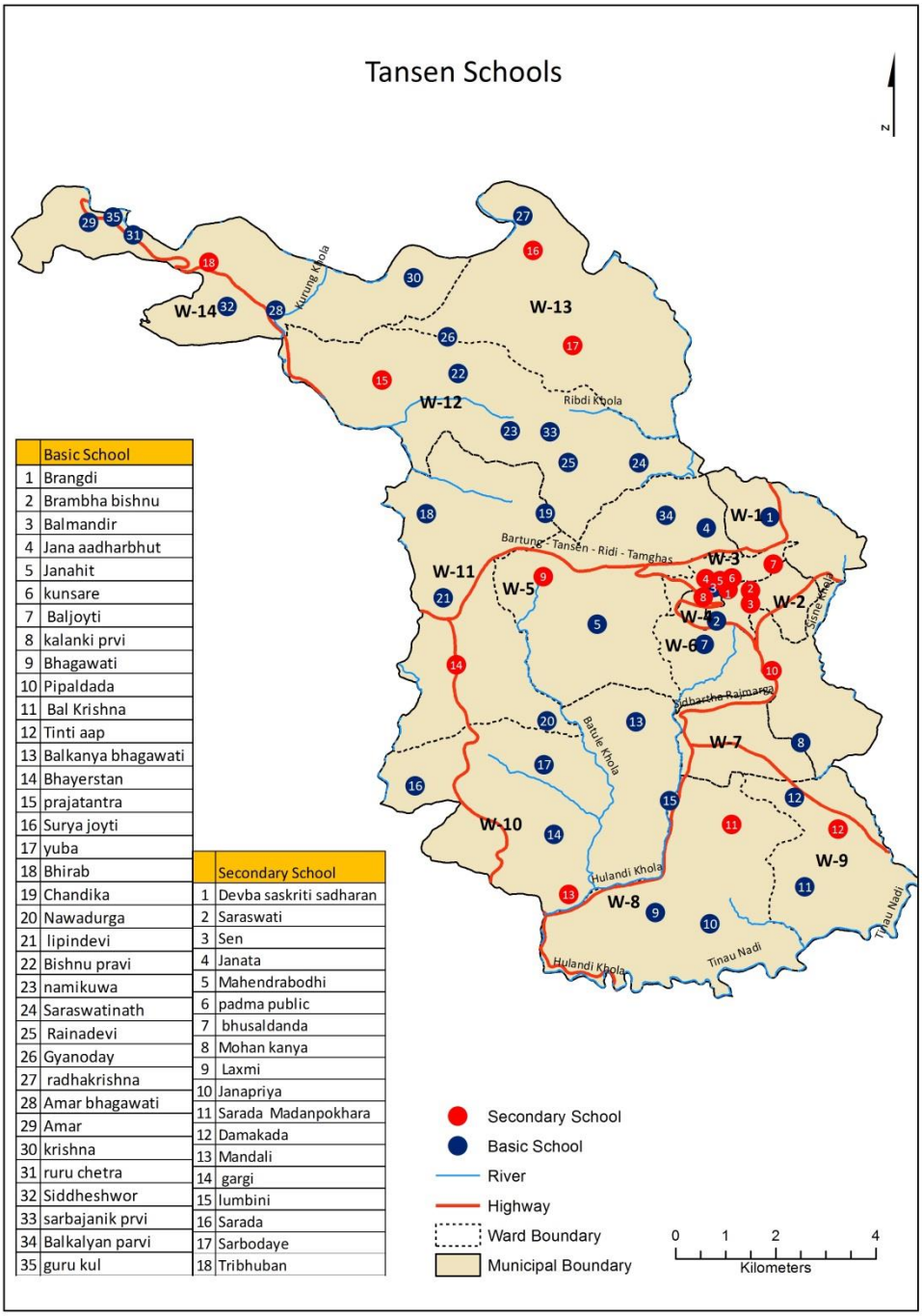

	Basic School
1	Brangdi
2	Brambha bishnu
3	Balmandir
4	Jana aadharbhut
5	Janahit
6	kunsare
7	Baljoyti
8	kalanki prvi
9	Bhagawati
10	Pipaldada
11	Bal Krishna
12	Tinti aap
13	Balkanya bhagawati
14	Bhayerstan
15	prajatantra
16	Surya joyti
17	yuba
18	Bhirab
19	Chandika
20	Nawadurga
21	lipindevi
22	Bishnu pravi
23	namikuwa
24	Saraswatinath
25	Rainadevi
26	Gyanoday
27	radhakrishna
28	Amar bhagawati
29	Amar
30	krishna
31	ruru chetra
32	Siddheshwor
33	sarbajanik prvi
34	Balkalyan parvi
35	guru kul

	Secondary School
1	Devba saskriti sadharan
2	Saraswati
3	Sen
4	Janata
5	Mahendrabodhi
6	padma public
7	bhusaldanda
8	Mohan kanya
9	Laxmi
10	Janapriya
11	Sarada Madanpokhara
12	Damakada
13	Mandali
14	gargi
15	lumbini
16	Sarada
17	Sarbodaye
18	Tribhuban

नक्शा नं २/५.३.१ : नगरपालिकामा रहेका विभिन्न तहका विद्यालय

माथिको नक्शामा रातो रंगको संकेतले माध्यमिक विद्यालय र निलो रंगको संकेतले आधारभूत विद्यालय जनाउँछ ।

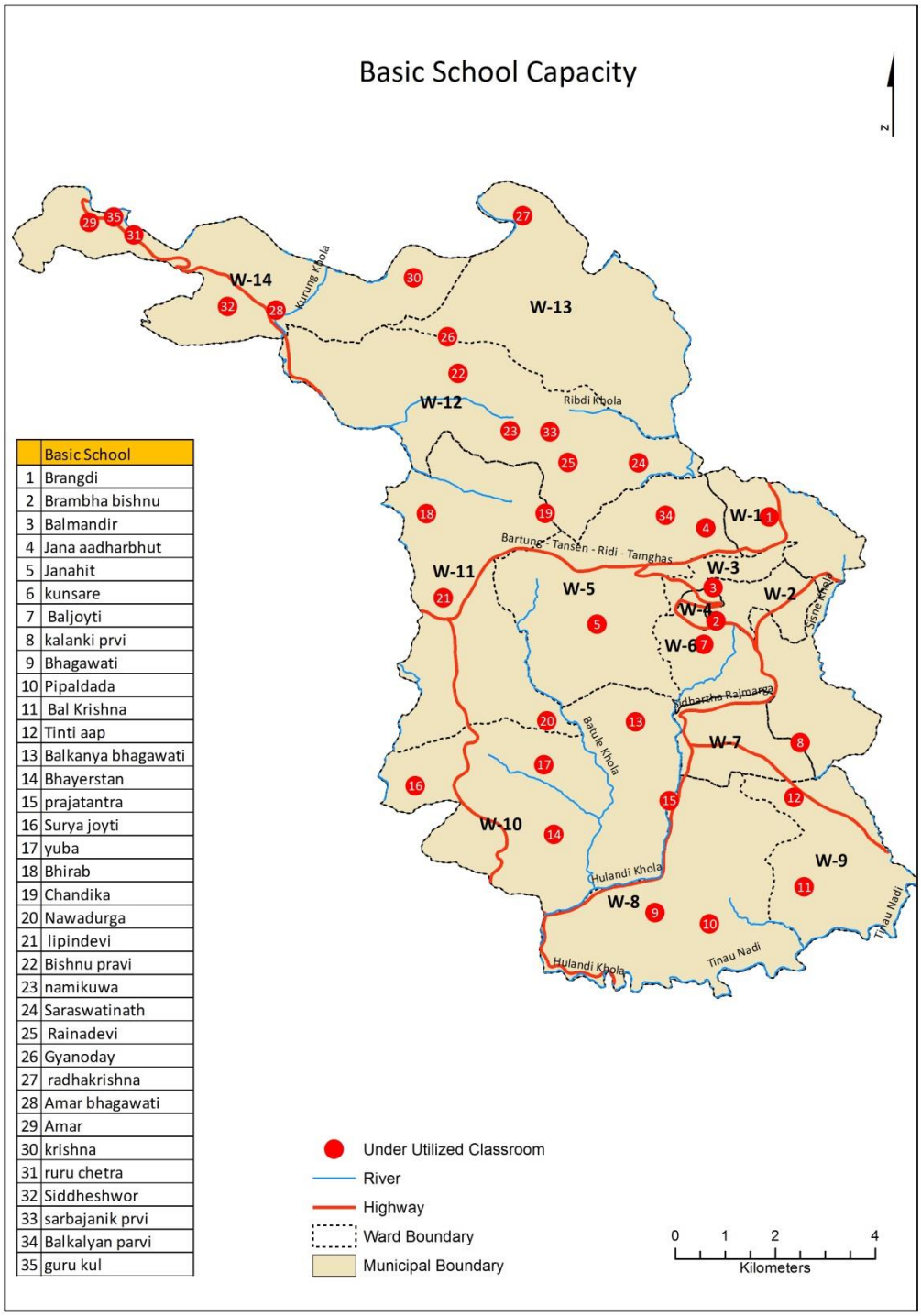

	Basic School
1	Brangdi
2	Brambha bishnu
3	Balmandir
4	Jana aadharbhut
5	Janahit
6	kunsare
7	Baljoyti
8	kalanki prvi
9	Bhagawati
10	Pipaldada
11	Bal Krishna
12	Tinti aap
13	Balkanya bhagawati
14	Bhayerstan
15	prajatantra
16	Surya joyti
17	yuba
18	Bhirab
19	Chandika
20	Nawadurga
21	lipindevi
22	Bishnu pravi
23	namikuwa
24	Saraswatinath
25	Rainadevi
26	Gyanoday
27	radhakrishna
28	Amar bhagawati
29	Amar
30	krishna
31	ruru chetra
32	Siddheshwor
33	sarbajanik prvi
34	Balkalyan parvi
35	guru kul

नक्शा न ३/५.३.१ : आधारभूत विद्यालयको क्षमता र उपयोग

नक्शामा जनाईएको रातो विन्दुले कक्षाकोठाको क्षमता भन्दा कम विद्यार्थी भएको विद्यालयको स्थान जनाउँछ । प्रति कक्षाकोठा ४० जना भन्दा कम विद्यार्थी भएको विद्यालयलाई Under utilized classroom भनिएको छ ।

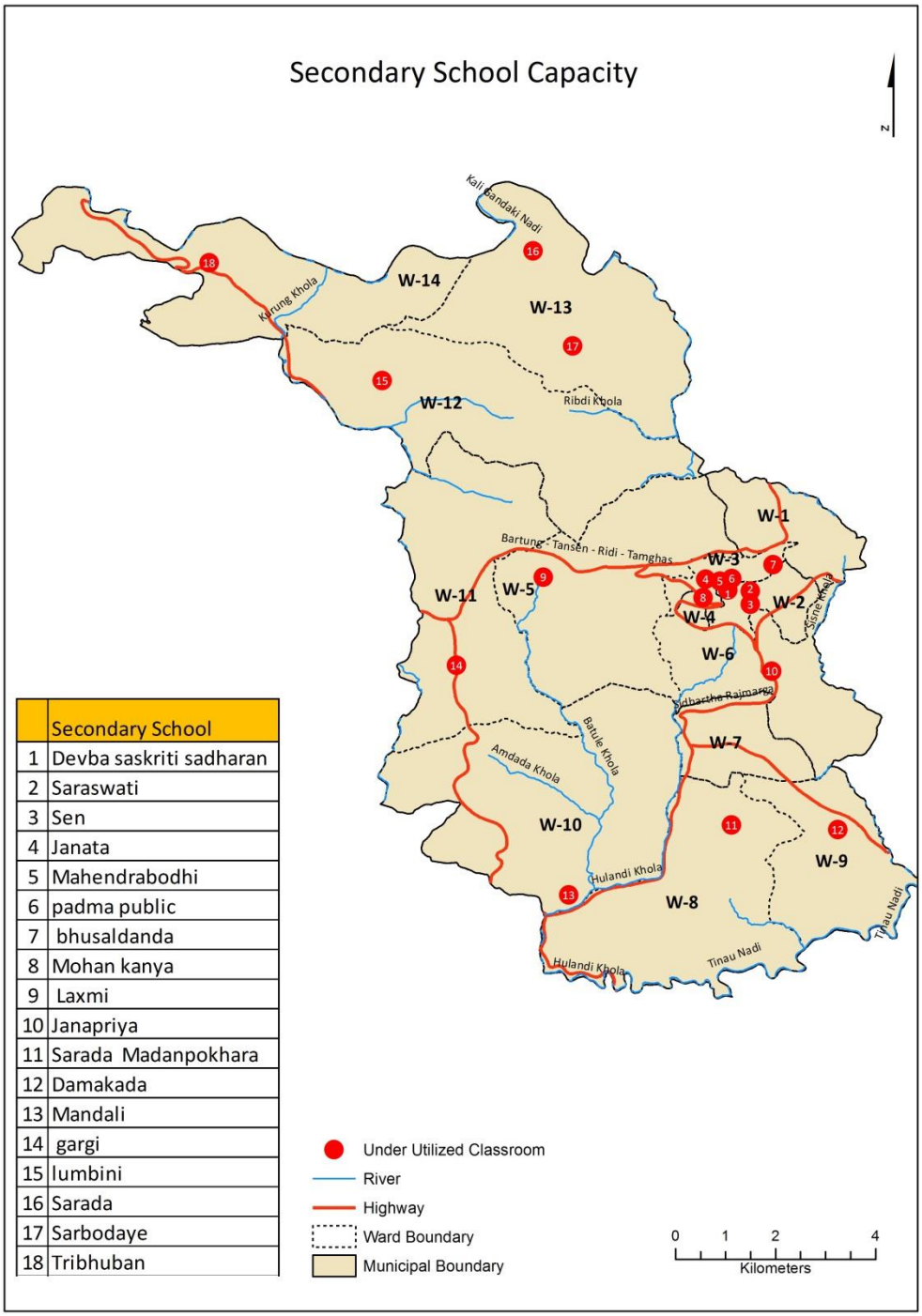

	Secondary School
1	Devba saskriti sadharan
2	Saraswati
3	Sen
4	Janata
5	Mahendrabodhi
6	padma public
7	bhusaldanda
8	Mohan kanya
9	Laxmi
10	Janapriya
11	Sarada Madanpokhara
12	Damakada
13	Mandali
14	gargi
15	lumbini
16	Sarada
17	Sarbodaye
18	Tribhuban

नक्शा न ४/५.३.१: माध्यमिक विद्यालयको क्षमता र उपयोग

नक्शामा जनाईएको रातो विन्दुले कक्षाकोठाको क्षमता भन्दा कम विद्यार्थी भएको विद्यालयको स्थान जनाउँछ । प्रति कक्षाकोठा ४० जना भन्दा कम विद्यार्थी भएको विद्यालयलाई Under utilized classroom भनिएको छ

माथिका सवालको सम्बोधन गरी शैक्षिक क्षेत्रको दीगो विकासका लागि निश्चित उद्देश्यका साथ ठोस नीति अवलब्बन गर्नु पर्ने हुन्छ ।

उद्देश्य तथा नीतिहरू :

उद्देश्य १. शिक्षण सिकाईका लागि उपयुक्त वातावरण पहुँच योग्य पूर्वाधार सुनिश्चित गर्नु

सामुदायिक विद्यालयको पूर्वाधार पूर्ण रुपमा बालमैत्री र अपांगतामैत्री हुन सकेको छैन साथै १ वटा माध्यमिक र २१ वटा आधारभूत विद्यालयमा घेराबार नहुँदा बालबालिकाहरूको विद्यालय समय भयरहित हुन सकेको छैन । बालमैत्री कक्षकोठा व्यवस्थापन, व्यवस्थित खेलमैदान, बालमैत्री शौचालय लगायतका सेवाको विस्तारले बालबालिकाको विद्यालय प्रतिको आकर्षण बढी अनियमितता र कक्षा छाड्ने दर कम गर्न मद्धत पुग्दछ । साथै सिकाई उपलब्धी दरमा बृद्धिका लागि पनि आधार तयार गर्न सहयोग गर्दछ ।

नीति क. सबै सामुदायिक विद्यालयहरूको भौतिक संरचना बालमैत्री र अपांगमैत्री बनाईनेछ ।

नीति ख. सामुदायिक विद्यालयहरूमा स्वच्छ र सफा खानेपानी, शौचालय, घेराबार लगायत आवश्यक सेवाको सुनिश्चितता गरिनेछ ।

नीति ग. विद्यालयमा उपयुक्त खेलमैदानको निर्माण गरिनुका साथै विद्यालयको स्तर अनुसार खेलकुद सामाग्रीको मापदण्ड बनाई विद्यालयमा आवश्यक मात्रामा खेलकुद सामाग्रीको व्यवस्थापन गरिनेछ जसका लागि समन्वयकारी र नियमनकारी भूमिका निर्वाह गरिने छ ।

नीत घ बौद्धिक खेललाई पनि विद्यालय स्तरीय खेलकुदको अग बनाईने छ ।

नीति ङ. विद्यालयमा बालमैत्री र दण्डरहित शिक्षण सिकाई वातावरण तयार गरिनेछ ।

नीति च. विद्यालय क्षेत्रमा शिक्षण सिकाई र विद्यालय शान्तिमा असर पर्ने क्रियाकलाप सञ्चालनका लागि निरुत्साहित गरिनेछ ।

नीति छ. शिक्षण सिकाईलाई सहभागिता मुलक र भयरहित बनाउनका लागि आधुनिक सिकाई विधिको विकास गरी पुर्ण कार्यान्वयन गरिनेछ ।

नीति ज. बालविकास केन्द्रको बसाई व्यवस्थापन बालमैत्री बनाई सबै बालविकास केन्द्रलाई मन्टेश्वरी विधिबाट शिक्षण सिकाई वातावरण सिर्जना गरिनेछ ।

उद्देश्य २. नगरको शिक्षाको विकासमा समावेसी र समतामुलक पहुँच विस्तार, गुणस्तर सुनिश्चितता र सुशासन कायम गर्नु ।

तानसेन नगर भित्रका आधारभूत तहमा अध्ययन गर्ने उमेरका ३.०७ प्रतिशत बालबालिका विद्यालय बाहिर रहेको छ त्यसमा पनि कमजोर आर्थिक अवस्था भएका, असहाय र अपांगता भएका बालबालिकाहरूको विद्यालयमा सहज पहुँच हुन सकेको छैन । सामुदायिक विद्यालयहरूले संस्थागत विद्यालयको तुलनामा सिकाई उपलब्धी दरमा बृद्धि गरी सामुदायिक विद्यालय प्रतिको अभिभावकको विश्वास जित्नु पर्ने अवस्था रहेको छ । विद्यालय प्रशासन र अभिभावक विचमा सुमधुर सम्बन्ध कायम गर्नका लागि विद्यालय सुशासनलाई प्रभावकारी बनाउनु पर्ने हुन्छ ।

नीति क. आधारभूत र माध्यमिक शिक्षामा सबै बालबालिकाको सहज पहुँच सुनिश्चित र गुणस्तर सुधार गर्न आवश्यक ऐन नियम निर्माण गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।

नीति ख. शिक्षकको ज्ञान र सीप कक्षाकोठामा पुऱ्याइ बालबालिकाको सिकाई उपलब्धी दर उच्च बनाउने नीति अवलम्बन गरिनेछ ।

नीति ग. निशुल्क र अनिवार्य विद्यालय शिक्षाको नीति व्यवहारिक कार्यान्वयनमा लगिने वातावरण निर्माण गरिनेछ ।

नीति घ. निरन्तर मुल्यांकन प्रणालीको व्यवहारिक कार्यान्वयनको अभ्यासलाई संस्थागत गरिनेछ ।

नीति ङ. अपनत्वको सिर्जना, नेतृत्वको सवलिकरण, शिक्षण सिकाई प्रकृयामा सुधार, पेशागत नैतिकताको प्रबर्द्धन, लगानी अभिबृद्धि र प्रविधिको उच्चतम प्रयोगद्धारा सामुदायिक विद्यालयको शैक्षिक गुणस्तर अभिबृद्धि गरिनेछ ।

नीति च. राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ मा व्यवस्था भए आनुसार आधारभूत तहको कक्षा एक देखि तीन सम्म एककृत पाठ्यक्रममा आधारित कक्षा शिक्षण वा बहु कक्षाशिक्षण पद्धतिलाई व्यवहारिक कार्यान्वयनमा लगिने छ ।

नीति छ. सामुदायिक विद्यालयका शिक्षकले विषयगत शिक्षण,बहुकक्षा शिक्षण,कक्षा शिक्षण पद्धति सम्बन्धी ज्ञान र सीप हासिल गरि पठन पाठनमा सो को प्रभावकारी प्रयोग गर्न सक्ने गरी शिक्षक तालिम र क्षमता विकास कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ ।

नीति ज. निशुल्क र अनिवार्य विद्यालय शिक्षाको व्यवहारिक कार्यान्वयनमा रहेका समस्या विश्लेषण गरी कमी पूर्तिका लक्षित कार्यक्रम तय गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।

नीति झ. सामुदायिक विद्यालयमा विज्ञान र प्राविधिक धारतर्फको विषय समावेश गरी नमूनाका रुपमा सञ्चालन गराउन सम्बन्धीत सरोकारवालाहरू संगको सहकार्य गर्ने नीति लिइनेछ ।

नीति ञ. व्यवहारिक र जीवनपयोगि शिक्षाको कार्यान्वयनमा विशेष जोड दिइनेछ ।

नीति ट.. सामुदायिक विद्यालयमा पुस्तकालय, कम्प्यूटर र इ हाजिरीको व्यवस्था क्रमश : गरिनेछ ।

नीति ड.. अपांगता भएका बालबालिकाको पहुँच बृद्धिमा विशेष कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।

नीति ड. विद्यालय सुशासन प्रणालीलाई व्यवहारिक कार्यान्वयनमा लगिनेछ ।

नीति ढ. अन्तर विद्यालय अनुभव आदान प्रदान तथा सिकाई पद्धतिमा सामन्जस्यता ल्याउन समन्वयकारी भूमिका निर्वाह गरिनेछ ।

उद्देश्य नं ३ . नगरको शिक्षा शाखा, विद्यालय शिक्षक , कर्मचारीको र विभिन्न संरचनाको क्षमता विकास गर्नु ।

नेपालको संविधान २०७२ ले आधारभूत तथा माध्यमिक शिक्षाको अधिकार स्थानीयत तहको एकल अधिकारको रुपमा व्यवस्था गरेको अवस्थामा नगरमा स्थापना भएको शिक्षा शाखा, नगर देखि वडा तह सम्म स्थापना हुने शिक्षा संरचना, विद्यालयका शिक्षक र कर्मचारीहरूको क्षमता विकास गरी विद्यालय शिक्षालाई थप व्यवस्थित गर्न मद्धत पुग्दछ ।

नीति क. शिक्षकहरूलाइ मागमा आधारित तालिमको व्यवस्था गरिनेछ ।

नीति ख. नगर शिक्षा समिति र वडा शिक्षा समितिलाई क्षमता विकास गरिनेछ ।

नीति ग. नगरमा निर्माण भएका बिभिन्न शिक्षा संरचनालाइ जनशक्ति र प्राविधिक रुपमा सबल बनाइनेछ ।

नीति घ. नगरमा निर्माण भएका शिक्षा संरचनाको क्षमता विकास गरी पारदर्शिता र सुशासन सुनिश्चितताका लागि आवश्यक क्षमता विकास गरिनेछ ।

नीति ङ विद्यालय सुचना प्रणाली प्रभावकारी बनाउन नगरपालिका स्तरमा सुचना व्यवस्थापन सम्बन्धी एप्स निर्माण र कार्यान्वयन गरिनेछ ।

नीति च. सिकाई उपलब्धीका आधारमा शिक्षकलाई पुरस्कार र दण्डको व्यवस्था गर्ने नीति अवलम्बन गरिनेछ

उद्देश्य ४. विद्यालयको क्षमता र सेवाक्षेत्र सुनिश्चत गर्नु

सामुदायिक विद्यालयको भौतिक र शैक्षिक क्षमताका बृद्ध गर्ने लक्ष प्राप्तीका लागि नगर भित्रका सबै सामुदायिक विद्यालयको भौति क्षमता मापन गरी आवश्यक विद्यालयमा भौतिक निर्माण गर्नु पर्ने हुन्छ । विद्यालयको सेवाक्षेत्र प्रभावकारी रुपमा कार्यान्वयनमा नआउँदा सेवा क्षेत्रका विद्यालय खाली हुने र सेवा क्षेत्र बाहिरको विद्यालयमा विद्यार्थीको चाप बृद्धि भई भौतिक व्यवस्थापन र गुणस्तर कायम गर्न समस्या हुने भएकोले विद्यालयको क्षमता र सेवाक्षेत्र सुनिश्चित गर्नु पर्ने आवश्यकता रहेको छ । १४ वटा आधारभूत विद्यालयमा ४० जना भन्दा कम विद्यार्थीमा सञ्चालन भईरहेको छ जसले गर्दा विद्यालयको क्षमता यकिन गरी विद्यालय मर्जिङ प्रकृयालाई प्रभावकारी रुपमा अगाडी बढाउनु पर्ने आवश्यकता रहेको छ ।

नीति क. विद्यालयको क्षमता मापनमा आधारहरू तयार गरी क्षमता एकिन गरिनेछ ।

नीति ख. विद्यालयको सेवाक्षेत्र सम्बन्धी आधारहरू तयार गरी सेवाक्षेत्र सुनिश्चित गरिनेछ

नीति ग. विद्यालयको सेवाक्षेत्र भित्रका बालबालिकाहरूलाई सेवाक्षेत्र भित्रनै अध्ययन गर्नका लागि प्रोत्साहन गरिनेछ ।

नीति घ. विद्यालय मर्जिङको प्रक्रियालाई निरन्तरता दिईने छ । यातायात तगायतको पूर्वाधार विकास र विद्यालयको सेवाक्षेत्र र विद्यालय गाभ्ने प्रक्रियाका विचमा सामञ्जस्यता कायम गरिनेछ ।

उद्देश्य नं ५. प्राविधिक शिक्षाको विकासका लागि आवश्यक पूर्वाधार सहित वातावरण तयार गर्नु ।

विद्यालय शिक्षालाई थप आकर्षक, व्यवहारिक र जीवनउपयोगी बनाउनका लागि प्राविधिक शिक्षा सहज र सुलभ बनाउनु पर्ने पक्षमा आम अभिभावकको अपेक्षा रहेको छ । अनिवार्य आधारभूत शिक्षा र निशुल्क माध्यमिक शिक्षाको व्यवहारिक कार्यान्वयनका लागि नगरले प्राविधिक शिक्षामा बढी जोड दिनु पर्ने आवश्यकता महसुस गरेको छ ।

नीति क. सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयमा प्राविधिक धारमा सञ्चालनमा प्रोत्साहन गरीनेछ ।

नीति ख. बहु प्राविधिक विद्यालय सञ्चालन गर्नका लागि सामुदायिक नीजि साझेदारी नीति अवलम्बन गरिनेछ।

नीति ग. सम्भाव्यताका आधारमा नगरमा मेडिकल कलेज, इन्जिनियरिङ कलेज, कृषि क्याम्पस खोल्नका लागि आवश्यक पहल गरिनेछ ।

नीति घ) सामुदायिक विद्यालयलाई शिक्षाका लागि सामाजिक व्यवसाय गर्नका लागि आवश्यक वातावरण तयार गरिनेछ ।

अपेक्षित उपलब्धी (आ.व. २०९५/९६)

- योजनाको अन्त्यमा १५ बर्ष माथिको जनसंख्याको साक्षरता दर ७७ प्रतिशतबाट बढेर ९८ प्रतिशत पुगेको हुनेछ ।
- ५ देखि ६० बर्षका जनसंख्याको साक्षरता दर ९० प्रतिशत बाट बढेर ९९ प्रतिशत पुगेको हुनेछ ।
- १६ देखि ४० बर्षको युवाहरूको साक्षरता दर ९२ प्रतिशत बाट १०० प्रतिशत पुगेको हुनेछ ।
- आधारभूत तहको खुद भर्नादर .... बाट बढेर ९९ प्रतिशत पुगेको हुनेछ ।
- माध्यमिक तहको खुद भर्नादर ... प्रतिशतबाट बढेर ९५ प्रतिशत पुगेको हुने छ ।
- कक्षा ५ र ८ को टिकाउ दर .. प्रतिशतबाट बढेर १०० प्रतिशत पुगेको हुनेछ ।

- कक्षा होहोऱ्याउने दर (१देखि ५), (५ देखि ८) र (९ देखि १२) को क्रमश ..... बाट घटेर .. प्रतिशत पुगेको हुनेछ ।
- सबै सामुदायिक विद्यालयमा पुस्तकालयको स्थापना र सञ्चालन भएको हुनेछ ।
- सबै सामुदायिक विद्यालयमा(पिउन योग्य) स्वच्छ सफा पानी, विद्यालय घेराबार, छात्रछात्राको लागि छुट्टा छुट्टै शौचालय र कम्प्यूटर प्रयोगशाला हुनेछ ।
- कक्षा ५ भन्दा माथिका सबै सामुदायिक विद्यालयमा विज्ञान प्रयोगशाला सञ्चालनमा आएको हुनेछ ।
- प्रारम्भिक बालविकासको खुद भर्नादर शत प्रतिशत हुनेछ ।
- विद्यालय छाड्ने दर .... प्रतिशतबाट घटेर ०.५ प्रतिशतमा पुग्नेछ ।
- मातृभाषामा पठनपाठन गर्ने विद्यालयको संख्या बृद्धि भएको हुनेछ ।
- विद्यालय शिक्षामा महिला शिक्षिकाको प्रतिशत.. बाट बढेर कम्तीमा ५० प्रतिशत पुगेको हुने छ ।
- सबै सामुदायिक विद्यालय बालमैत्री र अपांगतामैत्री हुनेछन् ।
- सामुदायिक विद्यालयको माध्यमिक तह सञ्चालन भएका विद्यालयहरू मध्ये ५० प्रतिशत माविमा प्राविधिक धार सञ्चालन भएको हुनेछ ।
- बहु प्राविधिक विद्यालयको संख्या बृद्धि भएको हुनेछ ।

आवधिक प्राथमिकता तालिका ५.३.१ : शिक्षा विकास

क. नगर प्रोफाईल २०७५ अनुसार तानसेन नगरपालिकामा आधारभूत तहमा अध्ययन गर्ने उमेरका ३.०७ प्रतिशत बालबालिकाहरू विद्यालय बाहिर रहेका छन् जसलाई नक्शा नं ५/५.३.१ मा जनाईएको छ । सामुदायिक विद्यालयको गुणस्तर संस्थागत विद्यालयको तुलनामा कमजोर रहेको छ । नगरले शिक्षा ऐन निर्माण गरेको छ तर सामुदायिक विद्यालयमा बालबालिका आकर्षित गर्ने ठोस नीति, नियम र कार्यविधि निर्माण हुन सकेको छैन त्यसैले सबै बालबालिकाको शिक्षामा पहुँच सुनिश्चित र गुणस्तर सुधार, अनिवार्य आधारभूत शिक्षा र निशुल्क माध्यमिक शिक्षा कार्यान्वयन गर्नका लागि आवश्यक शिक्षा नियमावली, निर्देशिका र कार्यबिधि निर्माण गरी आवश्यक कानुनी प्रकृया पुरा गर्नेका लागि निम्न अनुसारका प्राथमिकता निर्धारण गरिएको छ ।

तत्कालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दीर्घकालिन(८ देखि २० बर्ष)**
१. शिक्षा ऐन र नियमावली निर्माण गर्ने २. अनिवार्य शिक्षा कार्यान्वयनका लागि आवश्यक कार्यविधि निर्माण गर्ने ३. संबैधानिक अधिकार बमोजिम आधारभूत तह सम्म मातृ भाषाको कक्षा सञ्चालन गर्ने सम्बन्धी कार्यविधि निर्माण गर्ने ४.अपांगता भएका र विपन्न बालबालिकाको शिक्षामा पहुँच र त्यस्ता बालबालिकाको संरक्षण सम्बन्धी नीति निर्माण गर्ने ५.सबै बालबालिकाहरूको शिक्षामा पहुँच र गुणस्तर अभिबृद्धिको लागि कार्यविधि निर्माण गर्ने	१.शिक्षा ऐन तथा नियमावली अध्याबधीक गर्ने २. निर्माण गरेका कार्यविधिको आवश्यकता अनुसार परिमार्जन गरी कार्यान्वयन गर्ने ३.मातृभाषाको कक्षा सञ्चालन गर्न चाहने विद्यालयको लागि कानुनी रुपमा प्रोत्साहन गर्ने ४.अपांगता भएका बालबालिकाहरूको शिक्षामा पहुँच सम्बन्धी कार्यविधिको आवश्यकता अनुसार परिमार्जन गर्ने ५.सबै बालबालिकाहरूको शिक्षामा पहुँच र गुणस्तर सुधारका लागि निर्माण भएका कार्यविधिको आवश्यक कार्यान्वयनमा जोड दिने	१. शिक्षाको विकासका लागि निर्माण गरिएको नीति नियमको आवश्यक परिमार्जन गर्ने

६.हरेक विद्यालयको आफ्नो सेवा क्षेत्र तोक्ने सम्बन्धी कार्यविधि निर्माण गर्ने र सो अनुरुप व्यवस्थित गर्ने ७.प्राविधिक शिक्षाको विकासका लागि नीजि सामुदायिक लगानी सम्बन्धी नीति निर्माण गर्ने	६.सामुदायिक विद्यालयको सेवाक्षेत्र तोक्न निर्माण भएको कार्यविधिको आवश्यकता अनुसार अध्यावधिक गर्दै कार्यान्वयनमा जोड दिने ७.प्राविधिक शिक्षाको विकास र प्रवर्दन गरी दक्ष जनशक्ति उत्पादनका लागि नीजि सामुदायिक लगानी सम्बन्धी नीति निर्माण र कार्यान्वयन गर्ने	

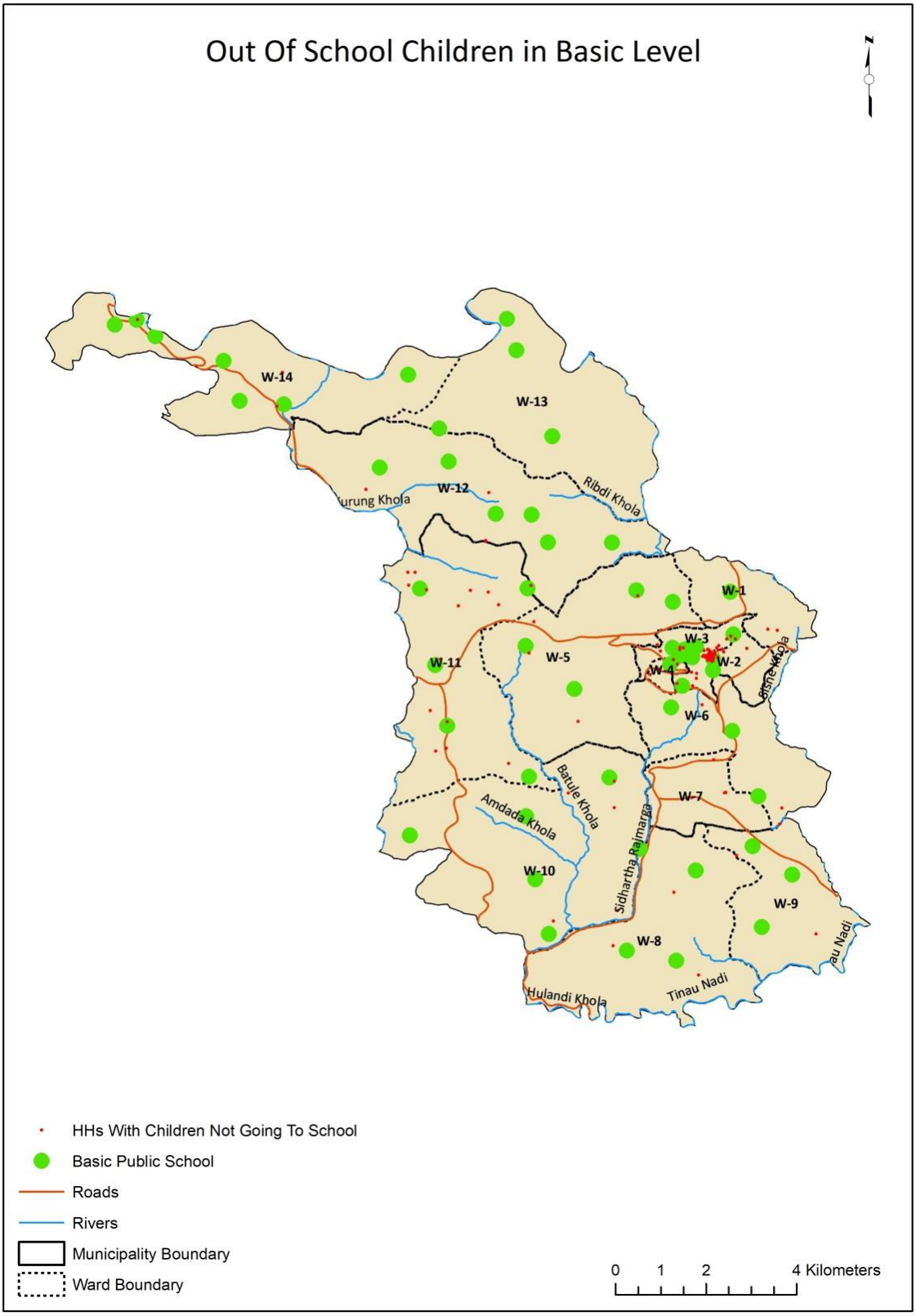

नक्शा नं ५/५.३.१: विद्यालय वाहिर रहेका वालवालिका

माथिको नक्शामा रातो विन्दुले ५ देखि १२ बर्ष उमेर समुहका विद्यालय नगएका घर परिवारको संकेत गरेको छ भने हरियो रंगले विद्यालयको संकेत गरेको छ ।

ख. तानसेन नगरपालिकामा विद्यालय शिक्षालाई प्रभावकारी रुपमा कार्यान्वयन गर्नका लागि आवश्यक संरचना निर्माण हुन बाँकी रहेकोले निर्माण हुन बाँकी संरचनाको निर्माण गरि उक्त संरचनाको क्षमता विकास गर्नुका साथै शिक्षामा भएका प्रगतीको समिक्षा, प्रभावकारी अनुगमन, शिक्षाको विकासका लागि आवश्यक योजना निर्माण र कार्यान्वयन जस्ता पक्षलाई प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्नका लागि तपशिल अनुसारका प्राथमिकता निर्धारण गरिएको छ ।		
तत्कालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दीर्घकालिन(८ देखि २० बर्ष)**
१ वडा शिक्षा समिति गठन र क्षमता विकास गर्ने २.वडा शिक्षा समिति मार्फत विद्यालयको प्रगतिको नियमित समिक्षा गर्ने ३.वडा शिक्षा योजना निर्माण गर्ने ४.विद्यालयको भौतिक ,शैक्षणिक र व्यवस्थापन तथा शिक्षक/कर्मचारीको जवाफदेहिता लाइ केन्द्रीत गरेर नगरशिक्षा योजना निर्माण गर्ने ५.सबै विद्यालयको विद्यालय सुधार योजना निर्माण गर्ने साथै विद्यालयको अभिलेख तयार गर्ने ६.नगर तथा वडाहरूमा शिक्षा अनुगमन समिति गठन गर्ने	१.नगर र वडा शिक्षा समितिको नियमित क्षमता अभिबृद्धि गर्ने २.वडा शिक्षा समिति मार्फत विद्यालयको प्रगति समिक्षा गर्ने परिपाटी बार्षिक योजनामा अभिलेख गर्ने ३.वडा शिक्षा योजनाको नियमित समिक्षा र अध्याबधिक गर्ने ४.नगर शिक्षा योजनाको नियमित समिक्षा र अध्यावधिक गर्ने ५.विद्यालय सुधार योजना र विद्यालय अभिलेखको अध्याबधिक गर्ने ६.प्रत्येक वडामा वडा शिक्षा समितिको माध्यमबाट अभिभावक शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने	१.गठन भएका समितिहरूको स्वपरिचालन लागि आवश्यक वातावरण निर्माण गर्ने ४.शिक्षाको योजनाबद्ध विकासका लागि योजना शाखामा पर्याप्त जनशक्तिको व्यवस्थापन गर्ने प्रभावकारी योजना निर्माण गर्ने

ग.नगरपालिका भित्रका बालविकास केन्द्रमा भर्ना हुने उमेरका बालबालिका सबै बालविकास केन्द्रमा भर्ना भएका छैनन् । बालविकास केन्द्रको सिकाई वातावरण बालमैत्री बनाई सबै बालविकास उमेरका बालबालिकाहरूलाई बालविकासमा भर्ना गरी बालविकासको खुद भर्ना दर शत प्रतिशतमा पुऱ्याउन बालविकासको शैक्षिक एवं भौतिक वातावरण प्रभावकारी बनाउनका लागि निम्न अनुसारका प्राथमिकता रहेका छन् ।		
तत्कालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दीर्घकालिन(८ देखि २० बर्ष)**
१.बालविकास केन्द्र नभएका विद्यालयमा वा समुदायमा आवश्यक भएका स्थानमा बालविकास केन्द्र स्थापना गर्ने २.अभिभावक सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन गरी बालविकास केन्द्रमा भर्ना हुने उमेरका सबै बालबालिकाहरूलाई बालविकासमा ल्याउने	१.स्थापना भएका बालविकास केन्द्रको भौतिक व्यवस्थापन गर्ने २.बालविकास केन्द्रका अभिभावलाई बालबालिका बालविकासमा नियमित पठाउन थप प्रोत्साहनका कार्यक्रम निर्माण गर्ने	१.बालविकास केन्द्र सञ्चालन भएका भवन वा कक्षा कोठा अपांगमैत्री बनाउने २.बालविकास केन्द्र सबै अभिभावकको आकर्षणको केन्द्रको रुपमा विकास गरी शत प्रतिशत बालबालिका बालविकास बाट कक्षा १ मा भर्ना हुने वातावरण तयार गर्ने ।

३.बालविकास केन्द्रको बसाइ व्यवस्थापन र सिकाइ वातावरण बालमैत्री र भय रहित बनाउने ४.बालविकास केन्द्रको बसाइ व्यवस्थापन र सिकाइ वातावरण बालमैत्री र भय रहित बनाउने ५.बालविकास केन्द्रका सबै सहजकर्ताहरूलाइ मन्टेश्वरी शिक्षण विधि सम्बन्धी तालिम प्रदान गर्ने ६.बालविकास केन्द्रका सहजकर्ताहरूलाई उचित पारिश्रमिकको व्यवस्था गर्ने	३.बालविकास केन्द्रको सिकाई वातावरण निरन्तर बालमैत्री र भयरहित बनाउन थप प्रोत्साहन गर्ने ४.बालविकास केन्द्रको सिकाई वातावरण निरन्तर बालमैत्री र भयरहित बनाउन थप प्रोत्साहन गर्ने ५.तालिमप्राप्त सहजकर्ताहरूलाई उनिहरूको सीप र क्षमता कक्षाकोठामा लैजाने वातावरण तयार गर्ने ६.बालविकास शिक्षा सहज र सर्वसुलभ बनाउन नगरबाट विनियोजन हुने रकममा बालविकासका लागि विशेष प्राथमिकता दिने	३.बालविकास केन्दलाई बालविकास उमेरका बालबालिकाहरूको लागि पूर्ण वालमैत्री वातावरण तयार गर्ने

घ.तानसेन नगरपालिका भित्रका सामुदायिक विद्यालयहरूमा खानेपानी, शौचालय, घेराबार, पुस्तकालय, विज्ञान प्रयोगशाला, कम्प्यूटर प्रयोगशाला, प्राथमिक उपचार कक्ष, खेलकुद सामाग्री, शैक्षिक सामाग्री लगायत धेरैजसो विद्यालयहरूमा अपांग मैत्री विद्यालय भवन र शौचालयको व्यवस्था हुन सकेको छैन जसलाई नक्शा नं ६ र ७ मा सुचित गरिएको छ। जसले गर्दा सबै प्रकारका बालबालिकाको विद्यालय पहुँच, बालमैत्री र भयरहित सिकाई वातावरण तयार गर्नका लागि चुनौति देखिएको छ। विद्यालय शिक्षामा सबै बालबालिकाको पहुँच, गुणस्तर सुधार, भौतिक निर्माण र सेवा सुविधा प्रभावकारी बनाउने साथै आवश्यकता अनुसार प्राविधिक विद्यालय स्थापना र सञ्चालनका लागि निम्न अनुसारका प्राथमिकता निर्धारण गरिएको छ।

तत्कालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दीर्घकालिन(८ देखि २० बर्ष)**
१.अत्यावस्यक सामुदायिक विद्यालयको भौतिक(नयाँ भवन निर्माण, कक्षाकोठा मर्मत) निर्माण गर्ने २.स्थानीय सामाग्री प्रयोग गरेर शैक्षिक सामाग्रीको निर्माण र प्रयोग गराउने ३. सबै सामुदायिक माध्यमिक तहमा प्राथमिकउपचार कक्ष निर्माणका लागि वातावरण तयार गर्ने र प्राथमिक उपचार बक्स व्यवस्था गर्ने ४.सबै सामुदायिक विद्यालयमा कम्तीमा २ कक्षा सम्म अंग्रेजी माध्यमबाट पठपानठन अनिवार्य सुरुवात गर्ने ५.सबै सामुदायिक विद्यालयलाइ निरन्तर मुल्यांकन प्रणाली	१.भौतिक निर्माण आवश्यक सामुदायिक विद्यालयको भौतिक निर्माण गर्ने २.शैक्षिक सामाग्री निर्माण र प्रयोगका लागि सबै विद्यालयलाई अनिवार्य गराउने ३.सबै माध्यमिक विद्यालयको माध्यमिक तहमा १ वटा प्राथमिक उपचार कक्षको निर्माण गर्ने ४.सामुदायिक विद्यालयको कक्षा ५ सम्म अंग्रेजी माध्यमबाट पठनपाठनका लागि वातावरण तयार गरी पठनपाठन सुरुवात गर्ने	१.भौतिक निर्माण गर्दा अपांगमैत्री र बाल मैत्री संचनाको लागि विशेष आधार तयार गरी पूर्ण कार्यान्वयन गर्ने २.शैक्षिक सामाग्रीको निर्माण र प्रयोगका आधारमा विद्यालयलाई पुरस्कृत गर्ने ३.सबै सामुदायिक विद्यालयमा प्राथमिक उपचार कक्षको व्यवस्था गर्ने ४.आधारभूत तह सम्म अंग्रेजी माध्यमबाट पठनपाठन अनिवार्य गर्ने ५.निरन्तर मुल्यांकन प्रणाली प्रति अभिभावक र सरोकारवालाको

कार्यान्वयनका लागि तालिम प्रदान गर्ने ६.पाठ्यक्रमका आधारित शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापको लागि शिक्षकलाइ अभिप्रेरित हुने तालिम प्रदान गर्ने ७.प्रधानाध्यापक, शिक्षक तथा कर्मचारीको कार्यसम्पादन मुल्यांकन प्रकृयालाई पारदर्शि तथा नतिजामा आधारित बनाउन कार्य सम्पादन संझौता गर्ने ८.घेराबार निर्माण नभएका सामुदायिक विद्यालयमा घेराबार निर्माण थालनी गर्ने	५.निरन्तर मुल्यांकन प्रणालि सबै सामुदायिक विद्यालयमा अनिवार्य र व्यवहारिक बनाउने ६.सबै सामुदायिक विद्यालयमा पाठ्यक्रमका आधारित शिक्षण सिकाई क्रियाकलाप अनिवार्य गर्ने ७.शिक्षकहरूलाई कार्यप्रगतीका आधारमा थप प्रोत्साहन र /नसिहतको व्यवस्था गर्ने ८.घेराबार नभएका सबै सामुदायिक विद्यालयमा घेराबार निर्माण सम्पन्न गर्ने	विस्वास जित्ने वातावरण तयार गर्ने ६.पाठ्यक्रममा आधारित शिक्षण सिकाई क्रियाकलापको आधारमा विद्यालयलाई थप प्रोत्साहन गर्ने ७.शिक्षकहरूलाई कार्यसम्पादनका आधारमा ग्रेड बृद्धि गर्ने ८.सबै सामुदायिक विद्यालयलाई भौतिक र मनोबैज्ञानिक रुपमा सुरक्षित बनाउने
तत्कालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दीर्घकालिन(८ देखि २० बर्ष)**
९.सामुदायिक विद्यालयको औषत सिकाई उपलब्धी बृद्धिका आधारहरू तयार गर्ने १०.खानेपानी सेवा नपुगेका सामुदायिक विद्यालयमा खानेपानी सेवा विस्तारको थालनी गर्ने ११.छात्र र छात्राको लागि छुट्टा छुट्टै शौचालय नभएका सामुदायिक विद्यालयहरूमा शौचालयको निर्माण थालनी गर्ने १२.सामुदायिक विद्यालयमा विद्यालय बसको व्यस्थामा लागि पूर्व तयारी गर्ने १३.विज्ञान प्रयोगशाला नभएका सामुदायिक विद्यालयमा विज्ञान प्रयोगशाला निर्माणका लागि वातावरण निर्माण गर्ने १४.पुस्तकालय नभएका विद्यालयहरूमा पुस्तकालय सञ्चालनका लागि आवश्यक तयारी गर्ने १५.मर्ज गर्न सकिने सम्भावना भएका विद्यालयहरूलाई मर्ज गर्ने आवश्यक अध्ययन गुरा गरी मर्ज गर्न थालनी गर्ने १६.सामुदायिक विद्यालयको कम्तीमा ३ कक्षा सम्म दिवा खाजाको व्यवस्था गर्ने १७.माध्यमिक विद्यालयमा एक विद्यालय एक नर्सको व्यवस्थाको लागि वातावरण तयार गर्ने	९.विद्यालयहरूलाई औषत सिकाई उपलब्धीका आधारमा पुरस्कृत गर्ने १०.खानेपानी सेवा नपुगेका सबै सामुदायिक विद्यालयमा स्वच्छ खानेपानीको व्यवस्था गर्ने ११.छात्रा र छात्रहरूका लागि सबै सामुदायिक विद्यालयमा छुट्टा छुट्टै शौचालयको निर्माण सम्पन्न गर्ने १२.विद्यालय बस सञ्चालना लागि आवश्यक स्रोत व्यवस्थापन गर्ने १३.विज्ञान प्रयोगशाला नभएका सामुदायिक माध्यमिक विद्यालय सबैका विज्ञान प्रयोगशाला सञ्चालन गर्ने १४.पुस्तकालय नभएका समुदायिक विद्यालयमा पुस्तकालयको निर्माण र सञ्चालन गर्ने १५.मर्ज गर्न आवश्यकता देखिएका सबै सामुदायिक विद्यालय मर्ज गर्ने र मर्ज भएर खालि भएका विद्यालय भवनलाइ अन्य सामुदायिक प्रयोगमा ल्याउने १६.सामुदायिक विद्यालयको कक्षा ५ सम्म दिवा खाजाको व्यवस्था गर्ने १७.माध्यमिक तहमा एक विद्यालय एक नर्सको व्यवस्था कार्यान्वयन गर्ने	९.सामुदायिक विद्यालयको औषत सिकाइ उपलब्धी दर तहगत र कक्षागत रुपमा कम्तीमा वि प्लस श्रेणीमा पुऱ्याउने आधार तयार गर्ने १२.सबै सामुदायिक विद्यालयमा विद्यालय बसको व्यवस्थागर्ने १३.सबै सामुदायिक विद्यालयमा कम्तीमा ६ कक्षा देखि माथि विज्ञान प्रयोगशाला निर्माण सम्पन्न गर्ने १४.तहगत पुस्तकालय सञ्चालन गर्ने १६.सबै सामुदायिक विद्यालयको आधारभूत तह सम्म दिवा खाजाको व्यवस्था अभिभावको साझेदारीतामा सञ्चालन गर्ने

१८.अपांगता भएका बालबालिकाहरूको लागि नगरपालिका स्तरमा आवासीय विद्यालय निर्माणका लागि आधार तयार गर्ने १९.सामुदायिक विद्यालयमा इ हाजिरीको श्रोत व्यवस्थापन गर्ने २०.माध्यमिक तहमा प्राविधिक धार सञ्चालनका लागि आवश्यक आधार तयार गर्ने २१.विद्यालयका शिक्षकहरूलाई क्षमता विकास तालिम प्रदान गर्ने २२.बहु प्राविधिक विद्यालय सञ्चालनका लागि आधार तयार गर्ने	१८.अपाङ्गता भएका बालिकाहरूको लागि आवासीय विद्यालय सञ्चालन गर्ने १९.सामुदायिक विद्यालय सबैमा इ हाजिरीको व्यवस्था गर्ने २०.अवस्यकता अनुसार माध्यमिक तहमा प्राविधिक धार सञ्चालन गर्ने २१.विषयगत शिक्षकहरूलाइ क्षमता विकास तालिम प्रदान गर्दै प्रविधि मैत्री बनाउने २२.नगरपालिकाभित्र बहु प्राविधिक विद्यालय सञ्चालन गर्ने	१८अपांगता भएका भएका बालबालिकाहरूको लागि आवासीय विद्यालय निरन्तरताका लागि कोषको व्यवस्था गर्ने २०.सामुदायिक विद्यालयको माध्यमिक तहमा आवश्यकता अनुसार प्राविधिक धार सञ्चालन भएका विद्यलयको भौतिक र प्राविकि रुपमा क्षमता विकास गर्ने २१.विद्यालयका सबै शिक्षकहरूलाइ प्रविधिमैत्री तालिम प्रदान गर्ने

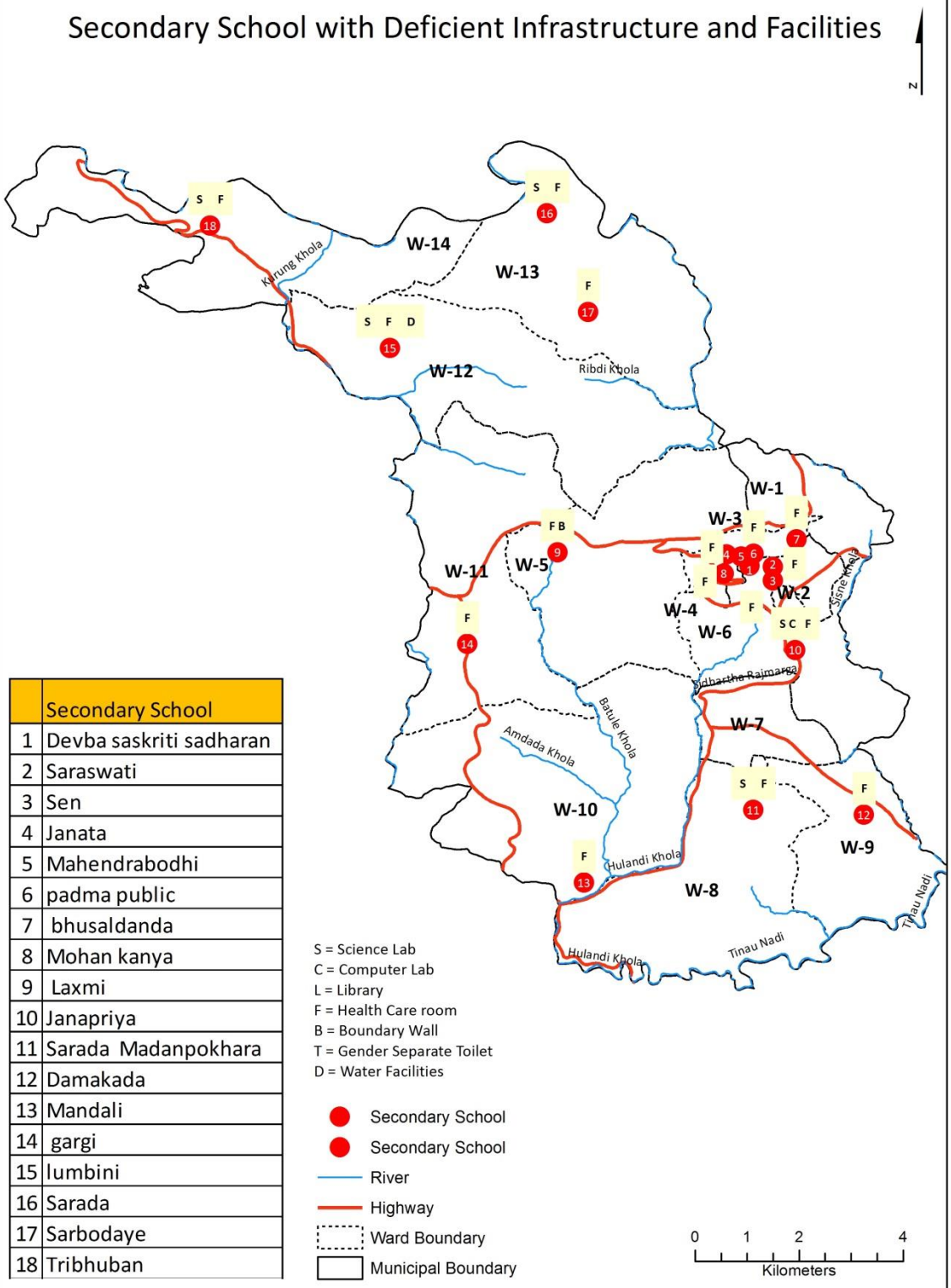

	Secondary School
1	Devba saskriti sadharan
2	Saraswati
3	Sen
4	Janata
5	Mahendrabodhi
6	padma public
7	bhusaldanda
8	Mohan kanya
9	Laxmi
10	Janapriya
11	Sarada Madanpokhara
12	Damakada
13	Mandali
14	gargi
15	lumbini
16	Sarada
17	Sarbodaye
18	Tribhuban

नक्शा नं ६/५.३.१: विद्यालयका पुर्वाधारको अवस्था

माथि नक्शामा देखाइएको S,C,L,F,B,T,D संकेतले क्रमशः विज्ञान र कम्प्यूटर प्रयोगशाला, पुस्तकालय, प्राथमिक उपचार कक्ष, घेराबार, बालक र बालिकाको लागि छुट्टै शौचालय, र खानेपानी सुविधा नभएको जनाउँछ ।

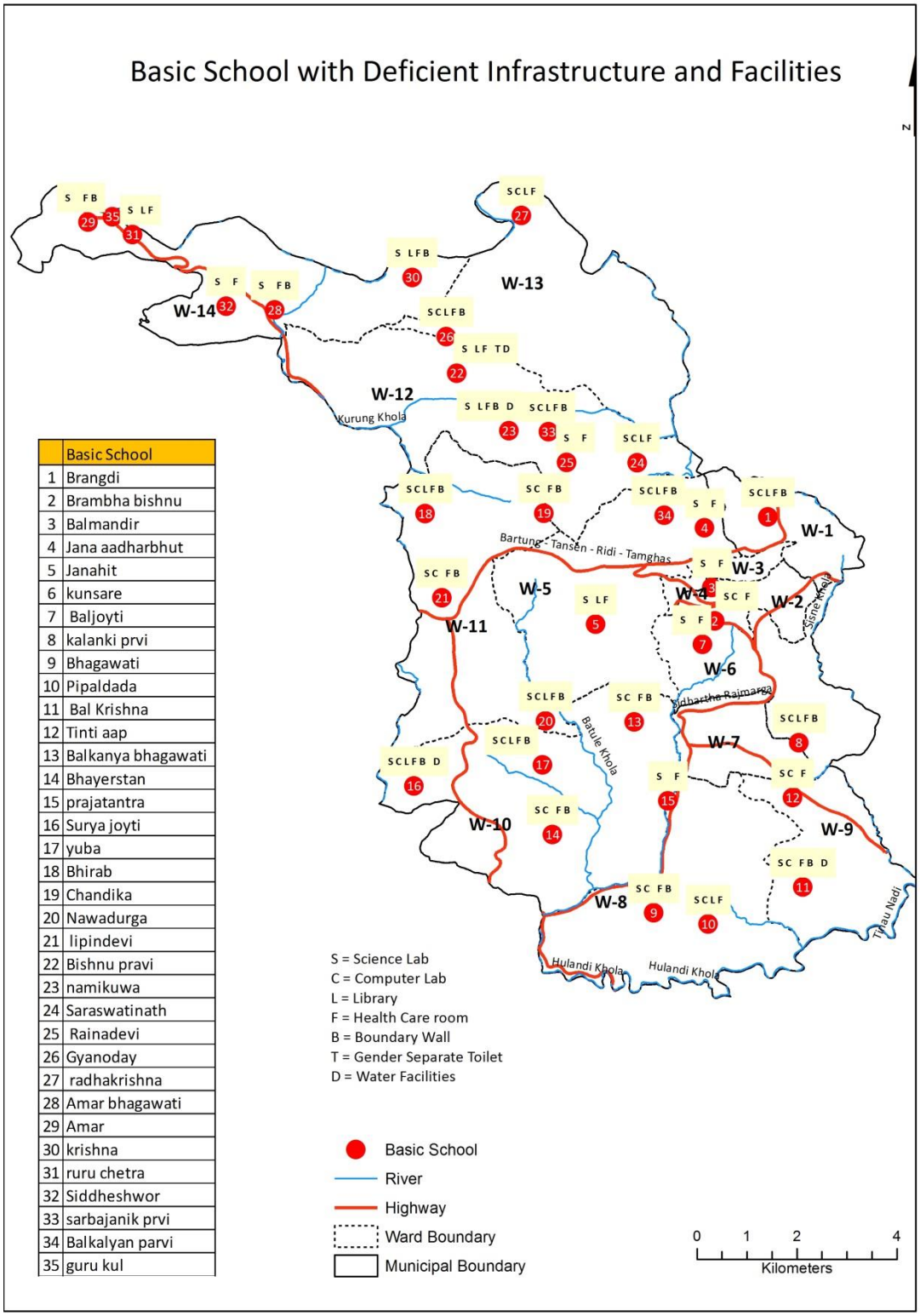

	Basic School
1	Brangdi
2	Brambha bishnu
3	Balmandir
4	Jana aadharbhut
5	Janahit
6	kunsare
7	Baljoyti
8	kalanki prvi
9	Bhagawati
10	Pipaldada
11	Bal Krishna
12	Tinti aap
13	Balkanya bhagawati
14	Bhayerstan
15	prajatantra
16	Surya joyti
17	yuba
18	Bhirab
19	Chandika
20	Nawadurga
21	lipindevi
22	Bishnu pravi
23	namikuwa
24	Saraswatinath
25	Rainadevi
26	Gyanoday
27	radhakrishna
28	Amar bhagawati
29	Amar
30	krishna
31	ruru chetra
32	Siddheshwor
33	sarbajanik prvi
34	Balkalyan parvi
35	guru kul

नक्शा नं ७/५.३.१: पुर्वाधारको कमी देखिएका विद्यालय

माथि नक्शामा देखाइएको S,C,L,F,B,T,D संकेतले क्रमशः विज्ञान र कम्प्यूटर प्रयोगशाला, पुस्तकालय, प्राथमिक उपचार कक्ष, घेराबार, बालक र बालिकाको लागि छुट्टै शौचालय र खानेपानी सुविधा नभएको जनाउँछ ।

ङ. विद्यालय प्रशासन तथा व्यवस्थापनको अभिभावक प्रति जवाफदेहिता प्रभावकारी हुन सकेको छैन । विद्यालय प्रशासन र व्यवस्थापनलाई क्षमता विकास गरी अभिभावक प्रति जवाफदेहि बढाउन सकेमा साममुदायिक विद्यालय प्रति अभिभावकको विश्वास बढाउन सकिने छ जसले गर्न सामुदायिक विद्यालयमा बालबालिकाको नियमितता, गुणस्तर अभिबृद्धि जस्ता पक्षमा सहयोग पुग्ने भएकोले विद्यालय प्रशासन र व्यवस्थापनको क्षमता विकास गरी पारदर्शिता र जवाफदेहिता अभिबृद्धि गर्नका लागि निम्न अनुसारका प्राथमिकता तय गरिएको छ ।		
तत्कालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दीर्घकालिन(८ देखि २० बर्ष)**
१.विद्यालय व्यवस्थापन समितिलाई विद्यालयको प्रभावकारी व्यवस्थापनको लागि तालिम प्रदान गर्ने	१.विद्यालय व्यवस्थापन समितिलाइ विद्यालय व्यवस्थापन र विद्यालय सुधार योजना निर्माण र अध्याबधिक सम्बन्धी क्षमता विकास तालिम प्रदान गर्ने	१.नगरपालिकामा शिक्षाको विकासका लागि बटम अप योजना तर्जुमा प्रकृयाको प्रभावकारी कार्यान्वयन सुनिश्चित गर्ने २.विद्यालय शासनलाई पारदर्शित र जवाफदेहिताको सुनिश्चित गर्ने
२.पारदर्शिता र जवाफदेहिता अभिबृद्धि साथै सुचनाको स्वत : प्रकाशन सम्बन्धी विद्यालयका शिक्षक र व्यवस्थापन समितिलाई क्षमता विकास तालिम दिने	२.पारदर्शिता र जवाफदेहिता प्रभावकारी रुपमा कार्यान्वयन गर्ने उत्कृष्ट विद्यालयहरूलाई पुरस्कृत गर्ने	
३.शैक्षिक सुचना व्यवस्थापन प्रणालीलाइ प्रभावकारी बनाउनका लागि प्राविधिकको क्षमता विकास गर्ने	३.सबै सामुदायिक विद्यालयमा आवश्यक उपकरण सहित प्रभावकारी शैक्षिक सुचना व्यवस्थापन प्रणाली स्थापना र प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने	
४. अनलाइनमा आधारित एककृत शैक्षिक सुचना व्यवस्थापन प्रणालीको सुदृढीकरण गर्ने	४. अनलाइनमा आधारित एककृत शैक्षिक सुचना व्यवस्थापन प्रणालीको व्यवहारिक र नतिजामुखी बनाउने	

५.३.२. स्वास्थ्य

तानसेन नगरपालिकामा विभिन्न वडाहरूमा अवस्थित निजी अस्पताल, स्वास्थ्य कार्यालय, जिल्ला अस्पताल, आँखा अस्पताल, आयुर्बेद अस्पताल, प्राकृतिक चिकित्सा, स्वास्थ्य चौकी, बर्थिङ्ग सेन्टर, पोलि क्लिनिक, घुम्ती शिविरहरू मार्फत नगरबासीहरूलाई स्वास्थ्य सेवा प्रवाह भइरहेको छ । दुई ठुला सूबिधा सम्पन्न निजी तथा सामूदायक, ५०० शैयाको लुम्विनी मेडीकल कलेज एण्ड टिचिङ्ग हस्पिटल र १६९ शैयाको युनाईटेड मिशन अस्पताल यसै नगरमा पर्दछ । अन्य छिमेकि जिल्लाहरूबाट पनि यस नगरमा स्वास्थ्य उपचार तथा मेडिकल अध्ययनका लागि आउने गर्दछन् ।

नगरका केन्द्र क्षेत्रका तथा आर्थिक स्थिति मजबुत भएका जनताहरूको नगरका ठूला निजि अस्पतालहरूमा पहुँच सहज देखिएता पनि नगरका बिकट बडाका जनताको पहुँच केवल स्वास्थ्य चौकीसम्म रहेको छ जहाँ सबै स्वास्थ्य समस्याको समाधान संभव छैन । ८९ महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविका आ–आफ्नो समुदायमा प्राथमिक उपचार, प्रबर्द्धनात्मक तथा प्रतिकारात्मक स्वास्थ्य सेवामा उल्लेखनीय काम गर्दै आएका छन् । नगरसँगको सहकार्यमा स्वास्थ्य सम्बन्धी प्रवर्द्धनात्मक कार्य गर्नका लागि अन्य संघ संस्थाहरू समेत कार्यरत रहेका छन् । ती संघ संस्थाहरूले विभिन्न स्वास्थ्य सम्बन्धी कार्यक्रम गदै आएका छन् । नगरले स्वास्थ सेवा सुधार तथा सबै नगरबासी माझ स्वास्थ सेबाको पहुच पुर्याउन स्वास्थ सम्बन्धी विभिन्न कार्यक्रम आफ्नो बार्षिक निति तथा कार्यक्रममा प्राथामिकताका साथ समावेश गर्दै आएको छ । केन्द्रले दिएको स्थानीय अधिकार अनुरुप स्वास्थ्य सम्बन्धी ऐन “स्वास्थ्य तथा सरसफाई सेवा ऐन” निर्माण भइसकेको भए पनि उक्त

ऐन कार्यान्वयनका लागि केहि निर्देशिका, कार्यविधिहरू निर्माण हुन भने बाँकी रहेको छ । स्वास्थ्य सम्बन्धी कार्यबिधिहरू जस्तै सुत्केरी स्याहार खर्च बितरण कार्यबिधि र बिपन्न तथा अल्पसंख्यक सामूदाय स्वास्थ्य बिमा कार्यक्रम कार्यबिधि भने निर्माण भइसकेको छ ।

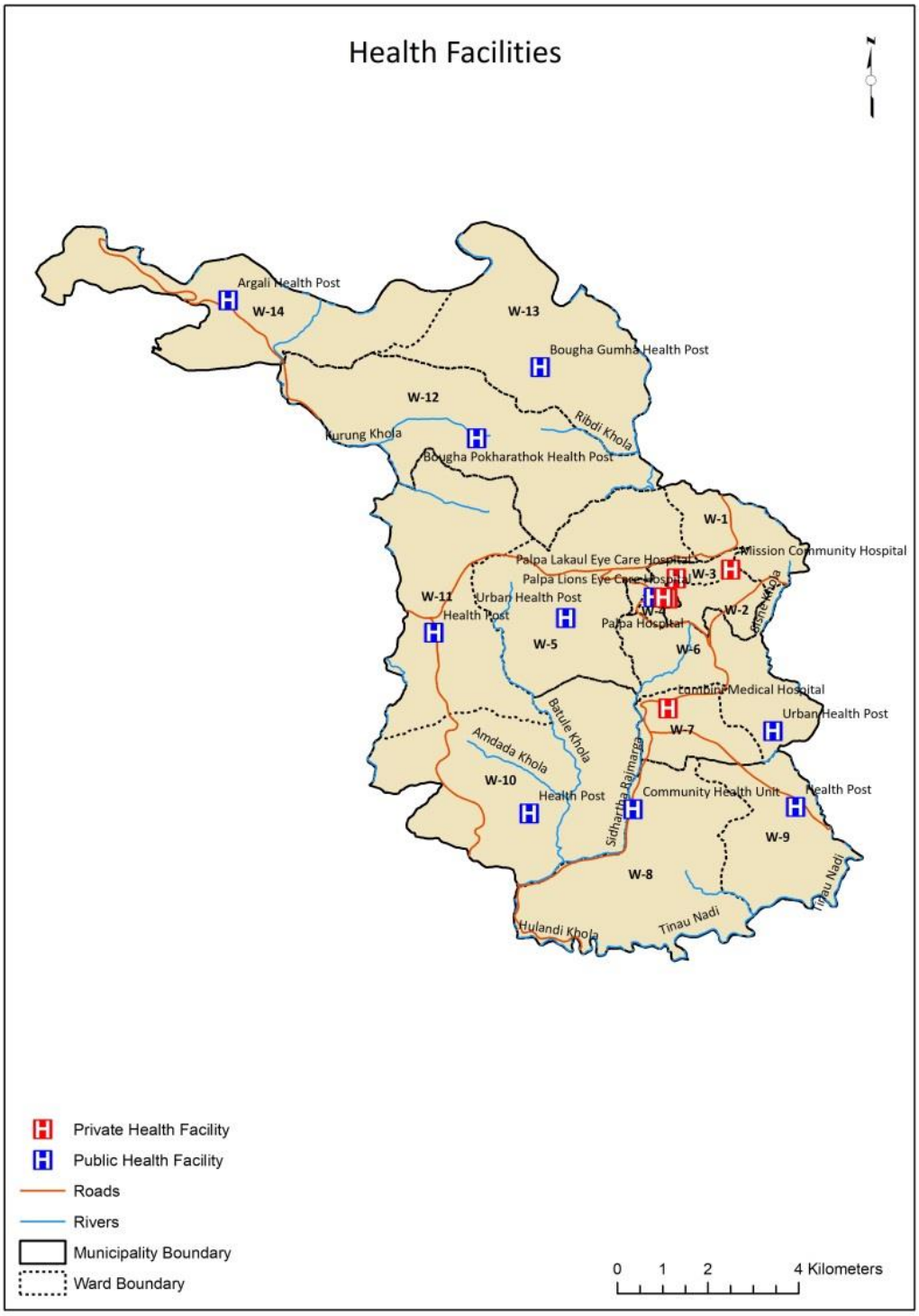

नक्शा १/५.३.२: नगरमा रहेका स्वांस्थ्य संस्था ।

नगरपालिकाका स्वास्थ्य संस्था तथा तिनको पुर्वाधारको अवस्था यस प्रकार छ ।

वडा नं	स्वास्थ्य संस्थाको नाम	भवन	कैफित
१	मिसन सामुदायिक अस्पताल	छ	-
	नयाँ भवन निर्माण गरि आधारभूत स्वास्थ्य केन्द्रको स्थापना गर्ने प्रक्रियामा रहेको	भवन निर्माणका लागि बजेट बिनियोजन भएको ।	-
२	स्वास्थ्य संस्था नभएको	भवन निर्माणका लागि बजेट बिनियोजन भएको ।	नयाँ भवन निर्माण गरि आधारभूत स्वास्थ्य केन्द्रको स्थापना गर्ने प्रक्रियामा रहेको
३	स्वास्थ्य संस्था नभएको	भवन निर्माणका लागि बजेट बिनियोजन भएको ।	नयाँ भवन निर्माण गरि आधारभूत स्वास्थ्य केन्द्रको स्थापना गर्ने प्रक्रियामा रहेको
४	पाल्पा सरकारी अस्पताल	छ	-
५	शहरी स्वस्थ्य केन्द्र	छ	स्तर उन्नतीको लागि बजेट बिनियोजन भएको
६	स्वास्थ्य संस्था नभएको	भवन निर्माणका लागि बजेट बिनियोजन भएको ।	नयाँ भवन निर्माण गरि आधारभूत स्वास्थ्य केन्द्रको स्थापना गर्ने प्रक्रियामा रहेको
७	शहरी स्वास्थ्य केन्द्र	छ	स्तर उन्नतीको लागि बजेट बिनियोजन भएको
८	सामूदायिक स्वास्थ्य इकाई	जग्गा खरिद गरि भवन निर्माणका लागि बजेट बिनियोजन भएको	-
९	स्वास्थ्य चौकी	छ	-
१०	स्वास्थ्य चौकी	निर्माणधिन	-
११	स्वास्थ्य चौकी	कच्ची	-
१२	स्वास्थ्य चौकी	कच्ची	-
१३	स्वास्थ्य चौकी/सामुदायिक स्वास्थ्य इकाई	छ	-
१४	स्वास्थ्य चौकी/सामूदायिक स्वास्थ्य इकाई	छ	-

नेपाल सरकारको निति अनुरुप नगरको सबै वडाहरूमा स्वास्थ्य चौकी स्थापना हुन सकेको छैन । नगरपालिकाका १, २, ३ र ६ वडाहरूमा अझै स्वास्थ्य चौकी स्थापना भइसकेको छैन र बजेट विनियोजन भई निकट भबिष्यमा स्थापन हने कममा रहेको छ । वडाहरूमा हाल संचालनमा रहेका स्वस्थ्य संस्थाहरूमा आवश्यक भौतिक पूर्वाधार, स्वास्थ्य उपकरण, सामाग्री, जनशक्तिको अभाब रहेको छ । नगरका सरकारी अस्पतालहरूमा ICU, NICU सेवा साथै आधुनिक उपकरणहरू इन्डोस्कोपी, सिटि स्कयान, एम आर आइ

आदिको उपलब्धता तथा उपकरण चलाउन सक्ने दक्ष जनशक्ति छैनन् । साथै, अस्पतालहरूमा बिरामीको चाप अनुसार विशेषज्ञ डाक्टर, चिकित्सक तथा स्वास्थ्य कर्मीहरू नभएको तथा जाँचपरिक्षण प्रक्रियालाई अपेक्षित रुपमा छिटो गराउन सकिएको छैन । नगरपालिकामा पछिल्लो समय देखा परेका ५ प्रमुख रोगहरू Falls/injuries/Fractures, Gastritis, Hypertension, Backache, URIT रहेका छन् । साथै, दिर्घ रोगहरूमा रक्तचाप, मधुमेह, बाथ/हाडजोर्नी दुख्ने, मधुमेह, मुटु रोग सम्बन्धी रोगहरू रहेका छन् ।

दिगो बिकास लक्ष्य प्राप्तीका सन्दर्भमा नेपाल सरकारले मातृ मृत्युदर सन् २०१५ मा प्रति १ लाख २३८ रहेकोमा २०३० सम्म ६९ मा झार्ने, तालिम प्राप्त स्वास्थ्यकर्मीट प्रशुती गराउनेको अनुपात ५८ प्रतिशत रहेकोमा ९० प्रतिशत पुऱ्याउने, ५ बर्ष मुनीको वाल मृत्यूदर प्रति १ हजारमा ३९ जनाबाट घटाई २२ र नवजात शिषु मृत्यूदर २३ बाट १० मा ल्याउने तथा कम उमेरमा वच्चा जन्माउने दर प्रति हजारमा ८८ बाट ३० मा झार्ने लक्ष्य राखेको छ । पोषण शुरक्षा कार्यक्रम मार्फत सन् २०३० सम्म कुपोषण दर ३६ वाट ३ प्रतिशत मा झार्ने लक्ष्य लिइएको छ । त्यसैगरी ३० मिनेटभित्र स्वास्थ्य संस्थाको पहुँच प्राप्त भएका परिवारको अनुपात ६८ बाट बढाएर ९० प्रतिशत पुऱ्याउने लक्ष्य पनि सरकारले राखेको छ भने सरुवा रोग तथा पानीजन्य रोगलाई नगन्य स्तरमा झार्ने लगायत स्वास्य क्षेत्रका समग्र शुचकमा सुधार ल्याउने लक्ष्य पनि लिएको छ ।

सबै बालबालिकाहरूले समयमै पूर्ण खोप रहेको छैन । कानूनी र प्रजनन स्वास्थको दृष्टिकोणबाट २० वा सो वर्षभन्दा कम उमेरमा आमा बन्नु गैरकानूनी र मातृ तथा शिशु दुबैको स्वास्थ्यका दृष्टिकोणबाट जोखिमपूर्ण मानिन्छ । शारीरिक, मानसिक, आर्थिक रूपमा अपरिपक्व अवस्थामा गर्भाधान र सन्तान जन्माउँदा एकातर्फ अपरिपक्व, कम तौलको, शारीरिक र बौद्धिकरूपमा विकलाङ्ग शिशु जन्मन सक्ने जोखिम उच्च रहन्छ भने अर्को तर्फ गर्भावस्थाको हेरविचार, मातृ तथा शिशुको स्याहार, खानपान, सरसफाई जस्ता विषयमा पर्याप्त जानकारी नहुँदा आमा र शिशु विभिन्न प्रकारका संक्रमणको शिकार हुन सक्ने सम्भावना रहन्छ । यस नगरपालिकामा अझै पनि किशोरीहरू कम उमेरमा आमा बनेको तथा १५-१९ वर्षको बिचमा सन्तान जन्माएको तथ्याङ्क पनि रहेको देखिन्छ । यस पृष्ठभूमिका नगरको स्वास्थ्य सेवाको स्तर सुधार गर्ने तथा आधारभूत स्वास्थ्य सेवामा सवैको सरल र सहज पहुँच सुनिश्चित गर्नका लागि नगरले निम्न उद्देश्य तथा नीति तय गरेको छ ।

उद्देश्य १ : आधारभूत स्वास्थ्य सेवामा सबै नगरवासीको पहुँच सुनिश्चित गर्नु ।

नीति क. नेपाल सरकारको मापदण्ड अनूरुप आधारभूत स्वास्थ्य सेवाहरू प्रत्येक वडा तथा बस्तीहरूमा रहेका स्वास्थ्य संस्थाबाट पूर्ण रुपमा निःशुल्क गरिने छ । त्यसका लागि नेपाल सरकारले उपलब्ध गराउने स्रोत र साधनमा अपर्याप्तता रहेमा नगरका तर्फबाट पुर्ति गरिने छ ।

नीति ख. स्वास्थ्य सेवामा गरिब, सीमान्तकृत, दलित, महिला, बालबालिका, जेष्ठ नागरिक, असक्त तथा अपाङ्गता भएका तथा दिर्घ रोगीहरूको पहुँच बढाउन स्वास्थ्य शिबिर, विशेषज्ञ स्वास्थ्य जाँच कार्यक्रम जस्ता लक्षित कार्यक्रमहरू तय गरी लागु गरिनेछ । स्वास्थ्य संस्थामा त्यस्ता पक्षको पहुँचका सरल बनाउन भौतिक पुर्वाधारहरूको र सेवाको अभ्यासमा आवश्यक सुधार गरिने छ र भौतिक पुर्वाधारहरू अपाङ्ग मैत्री, बालबालिका मैत्री र जेष्ठ नगरीक मैत्री बनाइने छ ।

नीति ग : स्वास्थ्य संस्थाको नया भवन निर्माण, सेवा सञ्चालन वा विस्तार गर्दा सकेसम्म बढि जनघनत्व तथा पाएक भएको स्थान छनोट गरिनेछ ।

नीति घ : नगरको ग्रामिण वडाहरू थप प्राथाकितामा राखि हरेक बस्तीमा स्वास्थ्य सेवा बिस्तार गर्न हाल संचालनमा रहेका खोप केन्द्र र गाउघर क्लिनिकलाई थप ब्यवस्थित बनाई भवन निर्माण गरी स्वास्थ्य चौकीबाट टाडा रहेका बस्तीहरूमा गैहृसरकारी संस्था र निजि क्षेत्रसँग सहकार्यमा थप गाउ गाउमा जनशक्ति सहित घुम्ती शिबिर संचालन गरिने छ ।

नीति ङ : स्वास्थ्य बिमा सेवालाई नगरको हिसाबले थप व्यवस्थीत र बिस्तार गरी अति गरिब तथा बिपन्न, दलित, पिछडिएका वर्ग अपाङ्ग(रातो र निलो परिचयपत्र प्राप्त) र जेष्ठ नागरिक मात्र भएको परिवारको स्वास्थ्य विमा वडा स्तरबाटै निशुल्क रुपमा गर्न आवश्यक प्रवन्ध गरिने छ ।

नीति च : सामुदायिक अस्पतालमा बालरोग, स्त्री तथा प्रजनन स्वास्थ्य तथा नसर्ने प्रकृतिका रोगको पहिचान र उपचार सेवा सुधार गर्न दक्ष जनशक्ति तथा न्यूनतम स्वास्थ्य उपकरणको व्यवस्थापन गरिने छ । साथै अस्पताल लगायत सबै प्रकारका स्वास्थ्य संस्थाबाट प्रदान गरिने सेवाको गुणस्तर निर्धारण र मापन प्रणाली कार्यान्वयन गरिने छ ।

नीति छ : स्वास्थ्य सेवाको विस्तारमा वाह्य संघ संस्थासँगको साझेदारीलाई प्राथमिकता दिइने छ ।

नीति ज : आयुर्वेद चिकित्सा पद्धती, ध्यान र योगलाई स्वास्थ्य उपचारको सहयोगी माध्यम बनाउन प्रोत्साहित गर्न विभिन्न स्थानमा लागत सहभागितामा अल्पअवधिको योग शिविरहरू सञ्चालन गरिने छ ।

उद्देश्य २: स्वास्थ्य सेवाको विस्तार र गुणस्तर प्रवर्द्धन गर्नु ।

नीति क : नगरका ग्रामीण वडाका सबै स्वास्थ्य संस्थाहरूलाई स्तरोन्नती गरि पूर्वाधाहरूलाई थप सुधार गर्ने र हाल जिल्ला अस्पतालबाट उपलब्ध हुने कतिपय सेवाहरूलाई स्वास्थ्य चौकीसम्म विस्तार गरिने छ । कुनै स्वास्थ्य चौकी केन्द्रित रहि नगरको आवश्यकता अनुसार अपुग पुर्तिमा योगदान गर्न चाहने संघसंस्थाहरूलाई सेवा प्रदानको लागि प्रोत्साहित गरिने छ ।

नीति ख: नगरको सबै वडाहरूमा स्वास्थ्य चौकि हुन पर्ने नेपाल सरकारको निति अनूरुप स्वास्थ्य संस्था नभएका नगरका ४ बटा वडाहरूमा भवन निर्माण गरि स्वास्थ्य चौकिको स्थापना गरिने छ ।

नीति ग: सामुदायिक स्वास्थ्य संस्थामा उपचार सेवाबाहेक अन्य आधारभूत सेवा सुविधा जस्तै, खानेपानी, सरसफाई, विश्राम वा प्रतिक्षा स्थल, सेवा प्राप्त गर्न लाग्ने समय, बिरामीलाई हुने व्यवहार आदिको न्यूनतम स्तर कायम गरिने छ ।

नीति घ: नगरको सबै बडाका अस्पताल, स्वास्थ्य चौकिहरूसम्म सडक र यातायातको पहुँच पुऱ्याई आपतकालिन स्वास्थ्य सेवा तुरुन्त उपलब्ध हुने गरी निशुल्क रुपमा निश्चित ख वर्गको मापदण्डको एम्बुलेन्स संचालन गरिने छ ।

नीति ङ : सबै वडाहरूमा व्यवस्थीत तथा निश्चित ठाउमा खोप क्लिनिकको भवन निर्माण गर्ने तथा नगरका सवै स्वास्थ्य संस्थाहरूको पुर्वाधार र प्राविधिक क्षमता सुधार गरी आपतकालिन र नियमित पशुती सेवा लाई थप व्यवस्थित गराइ यो सेवालाई क्लस्टर स्तरमा विस्तार गरिने छ ।

नीति च : स्वास्थ्य सेवाको पहुँचबाट टाढा रहेका जेष्ठ नागरिक, अपाङ्गता भएका र सेवा विमुख नागरिकहरूको लागि स्थानीय स्वास्थ्य संस्थालाई व्यवस्थित गर्दै घरदैलो स्वास्थ्य सेवालाई अझ प्रभाकारी बनाई निरन्तरता दिइने छ ।

नीति छ: विवाहित एकल महिला, HIV/AIDS संक्रमित व्यक्ति र फरक क्षमता भएका व्यक्ति आफु प्रोपराइटर भई व्यवसाय सञ्चालन गरेमा व्यवसाय करमा ५० प्रतिशत कर छुट दिने व्यवस्था गरिने छ ।

नीति ज: सरोकारवाला संघ संस्था तथा संक्रमित र प्रभावितहरूको समूहसँग समन्वय एवम् साझेदारी गर्दै HIV/AIDS संक्रमित परिवारका सदस्यलाई रोजगार तथा आय आर्जनका कार्यक्रममा संलग्न गराई उनीहरूको आर्थिक सबलीकरणमा जोड दिइनेछ ।

नीति झ: नगरमा नयां स्वास्थ्य संस्थाको भवन निर्माण गर्दा तथा पूराना स्वास्थ्य संस्थाको भवनको स्तरोन्नती तथा पुननिर्माण गर्दा नेपाल सरकारको शहरी विकास मन्त्रालय अर्न्तगतको शहरी विकास तथा भवन निर्माण विभागले तयार गरेको मापदण्ड तथा स्तर बमोजिम गरिने छ ।

उद्धेश्य ३ : संस्थागत र व्यक्तिगत जवाफदेहिता सुनिश्चित गर्दै स्वास्थ्य सेवालाई संवेदनशील (Sensitive) सेवा क्षेत्रका रुपमा स्थापित गर्नु ।

नीति क: नगर र वडा स्तरमा स्वास्थ्य अनुगमन समिति पुर्नगठन तथा क्रियाशिल गराई नगरको स्वास्थ्य शाखा, स्वास्थ्य चौकी र सामूदायिक अस्पतालका व्यवस्थापन समितिसँगको समन्वयमा स्वास्थ्य सेवाको प्रभावकारी अनुगमन गरिने छ । साथै, नगरका सबै स्वास्थ्य संस्थाहरूमा स्वास्थ्य व्यवस्थापन समितिको भूमिका थप प्रभावकारी बनाइने छ ।

नीति ख : नगरमा रहेका मातृ मृत्युदर, शिशू मृत्युदर, बिभिन्न उमेर समूहका बाल मृत्युदर, कूपोषण, खोप, प्रोटोकल अनूसार गर्भ जांच दक्ष स्वास्थ्यकर्मीबाट प्रशुती सेवा लिने संख्या आदिमा सुधार गर्न दिगो विकास लक्ष्य र नेपालको पन्ध्रौ योजना आधार पत्र र केन्द्र र प्रदेशको स्वास्थ्य नितिलाई समेतलाई आधार मानी नगरले ती राष्ट्रिय लक्ष्य समयमा नै पुरा गर्ने गरी उपलब्धी समिक्षा र सुधारको पद्धति कार्यान्वयनमा ल्याउने छ ।

नीति ग : नवजात शिशु र पाँच वर्षमुनिका बालबालिकाको रोक्न सकिने मृत्युको शुन्य गराउनका लागि वालवालिका लक्षित कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ ।

नीति घ औषधी, उपकरण र प्रबिधिजन्य स्वास्थ्य सामाग्रीको मूल्य, गुणस्तर निर्धारण, खाद्य पदार्थ सुरक्षा, औषधी गुणस्तर र बजार मूल्य नियन्त्रणका लागि निश्चित मापदण्ड बनाई नगरको स्वास्थ्य शाखा तथा स्वास्थ्य समिति मार्फत नियमन गरिने छ ।

नीति ङ : विपद् तथा महामारीको पुर्वतयारी प्रतिकार्यका लागि वडा स्तरको समेत प्रतिनिधित्व हुने गरी द्रुत प्रतिकार्य टोली पुर्नगठन र थप क्रियाशिल गराइने छ ।

नीति च : किशोरकिशोरी, परिवार नियोजन लगायत यौन तथा प्रजनन सम्बन्धी स्वास्थ्य सेवा र सूचना तथा शिक्षा सवैको पहुँचमा हुने गरी नगर र वडा स्तरबाट प्रतिकारात्मक, प्रवर्द्धनात्मक र सेवामुलक गतिविधि सञ्चालन गरिने छ ।

नीति छ : स्वास्थ्य सेवाको माग पक्षलाई थप सवल वनाउन महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविकाको भूमिका बढाउनुका साथै वाह्य संघ संस्थासँग समन्वयात्मक रुपमा सचेतनामुलक गतिविधि सञ्चालन गरिने छ ।

नीति ज : आचारसंमिता मार्फात चिकित्सक/स्वास्थ्यकर्मी र बिरामी बीचको सुमधूर सम्बन्ध कायम गर्दै सद्भावपूर्ण व्यबहार सुनिश्चित गर्न प्रबर्द्धनात्मक कार्यक्रम संचालन गरिने छ ।

उद्देश्य ४: स्वास्थ्य सेवा सूचना प्रबिधि मैत्री बनाउनु ।

नीति क : स्वास्थ्य संस्था तथा सेलाई थप पारदर्शी र व्यवस्थीत गर्न डिजिटल सूचनापाटी, डिजिटल टिकेट काउन्टर, डिजिटल हाजिरी तथा डिजिटल टोकन प्रणालीको व्यवस्था गरिने छ ।

नीति ख: सबै स्वास्थ्य चौकि तथा अस्पतालमा बिरामीहरूको डिजिटल प्रोफाइल राखिने छ । नगरको स्वास्थ्य शाखामा स्वास्थ्य सूचना संकलन तथा डिजिटल स्वास्थ्य तथ्याङ्क व्यवस्थित आवश्यक जनशक्तीको व्यवस्थापन गरिने छ । हाल प्रयोगमा रहेको स्वास्थ्य सूचना प्रणालीमा सुधार, व्यवस्थित र नगरका लागि थप उपयोगी बनाइने छ ।

नीति ग: नगरवासीका लागि बिभिन्न सामाजिक सञ्जाल, नगरको वेभसाइट र स्वास्थ्य सूचना सम्वन्धी एप्स मार्फत नगर तथा वाह्य संघ संस्था मार्फत उपलब्ध हुने स्वास्थ्य सेवाको जानकारी र सचेतनामुलक सन्देश प्रवाह गरिने छ ।

नीति घ स्वास्थ्य तथ्याङ्क व्यवस्थापनलाई गुणस्तरीय तथा प्रविधिमैत्री बनाई अध्ययन,अनुसन्धान, सर्बेक्षण, बिश्लेक्षण गरी सबै तहमा हुने नीति निर्माण प्रक्रियामा तथ्याङ्कको प्रयोगलाई बढावा गरिने छ ।

नीति ङ निश्चित मापदण्ड बनाई नगर अनलाइन मार्फत निशुल्क र सशुल्क स्वास्थ्य परामर्श सेवा प्रवाहको व्यवस्था गरिने छ ।

उद्देश्य ५ : स्वास्थ्य सेवा प्रवाहमा नगरको क्षमता विकास गर्नु ।

नीति क : नगरपालिकाको स्वास्थ्य शाखा तथा नगरभित्रका सवै स्वास्थ्य संस्थामा आवश्यक जनशक्तिको व्यवस्थापन गरिने छ । त्यसकालागि आवश्यकता अनुसार थप जनशक्तीको व्यवस्था तथा उपलब्ध जनशक्तिको क्षमता विकासलाई प्राथमिकतामा राखिने छ ।

नीति ख : स्वास्थ्य सेवामा संलग्न कर्मचारी तथा स्वास्थ्य कर्मीको मनोबल बृद्धि गर्दै भौतिक तथा पेशागत शुरक्षा सुनिश्चित गरिने छ ।

नीति ग: नगरको स्वास्थ्य शाखा, स्वास्थ्य संस्थाहरू त्था स्वास्थ्य क्षेत्रमा काम गर्ने कर्मचारी तथा स्वयंसेवकहरूको कार्यका विच प्रभावकारी समन्वय सुनिश्चित गरिनुका साथै उत्कृष्ठ स्वास्थ्य कर्मी तथा स्वयंसेविकालाई पुरस्कार र क्षमता विकासका अवसर उपलब्ध गरा

आवधिक प्राथमिकता तालिका ५.३.२ : स्वास्थ्य

क. नेपालको संविधानले प्रत्येक नेपाली नागरिकलाई राज्यबाट प्राप्त हुने आधारभूत स्वास्थ्य सेवा निशुल्क प्राप्त गर्ने तथा स्वास्थ्य सेवामा सबैको समान पहुँच रहने कुरालाई मौलिक हकको रूपमै प्रत्याभूत गरेको छ । तानसेन नगरपालिकामा स्थानीय अधिकार अनुरुप स्वास्थ्य तथा सरसफाई ऐन निर्माण भइसकेको भए पनि उक्त ऐनलाई प्रभाकारी रुपमा कार्यान्वयन गर्नका लागि थप आबश्यक केही नियमावली, निर्देशिका कार्यबिधिहरू निर्माण हुन बाँकी रहेको छ । नेपाल सरकारको न्यूनतम मापदण्ड अनूरुप आधारभूत स्वास्थ्य सेवाहरू नगरका स्वास्थ्य संस्थाहरूबाट पूर्ण रुपमा निःशुल्क र सबै नगरवासीहरूको पहुँचमा सुनिश्चित गर्न स्वास्थ्य तथा सरसफाई ऐन प्रभाकारी रुपमा कार्यन्वयन गर्दै आबश्यक निर्देशिका तथा कार्यबिधिहरू निर्माण गर्न आबश्यक छ ।

संघिय सरकारले निर्माण गरेका जनस्वास्थ्य ऐन २०७५, राष्ट्रिय नीति २०७६, स्थानीय तहमा आधारभूत स्वास्थ्य सेवा केन्द निर्माण तथा सेवा, स्वास्थ्य पूर्वाधार बिकास मापदण्ड र शहरी विकास मन्त्रालय अर्न्तगतको शहरी विकास तथा भवन निर्माण विभागले तयार गरेको स्वास्थ्य पूर्वाधार मापदण्ड तथा स्तर लाई आधार मानि नगर अनूकूल नगरको आफ्नै स्वास्थ्य सेवा तथा पुर्वाधारको स्थानीय मापदण्ड निर्माण गर्न आबश्यक छ ।

दिगो बिकास लक्ष्य प्राप्तीका सन्दर्भमा नेपाल सरकारले निर्धारण गरेको समग्र स्वास्थ्य शुचक र नेपाल सरकारको पन्ध्रौं योजनाको आधार पत्रको अपेक्षित उपलब्धीमा उल्लेख भएका लक्ष्य हाँसील गर्न नगरको स्वास्थ्य क्षेत्रलाई थप प्रभाकारी र उपलब्धीमूलक बनाई स्वास्थ्य सेवाका कानून, निर्देशिका, कार्यबिधी तथा मापदण्ड तत्काल निर्माण गरी लागु गर्ने र कार्यान्वयनको अवस्थाको आवधिक समिक्षा, आबश्यक परिमार्जन तथा संशोधन गर्दै सम्वन्धित आवधिक प्राथमिकता तल प्रस्तुत छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. नगरको स्वास्थ्य तथा सरसफाई ऐन कार्यान्वयनका लागि नियमावली, निर्देशिका र निम्नानुसारका कार्यबिधिहरू निर्माण गर्ने । निजि स्वास्थ्य संस्था दर्ता सम्बन्धी कार्यबिधि एम्बुलेन्स सेवा सञ्चालन र निशुल्क सेवा सम्बन्धी कार्यविधि स्वास्थ्य संस्थाको अनूगमन गणस्तर बारे कार्यबिधि स्वास्थ्य संस्थाको पुर्बाधार मापदण्ढ बारे स्वास्थ्यजन्य फोहोर ब्यवस्थापन सम्बन्धी कार्यबिधि	१. स्वास्थ्य ऐन तथा नीति कार्यान्वयनको आवधिक समिक्षा गरी आवश्यक परिमार्जन गर्ने ।	१. आवश्यक नीति, नियम, निर्दैशिकाहरू आवश्यक पुनरावलोकन, परिमार्जन र संशोधन गर्दै जाने ।

औषधी खरिद, आपुर्ति, भण्डारण तथा बिक्रि गरिने औषधीको हकमा मूल्य निरधारण सम्बन्धी कार्यबिधि घम्ती शिबिर सम्बन्धी अन्य सान्दर्भिक कार्यविधिहरू HIV/AIDS संक्रमित परिवारका सदस्यलाई रोजगार तथा आय आर्जनका कार्यक्रम सम्बन्धी कार्यबिधि जेष्ठ नागरिक, अपाङ्गता भएका र सेवा विमुख नागरिकहरूको लागि घरदैलो स्वास्थ्य सेवालाई सम्बन्धी कार्यबिधि	२.स्वास्थ्य सम्बन्धी कार्यबिधिहरूलाई थप प्रभाकारी कार्यन्यनको आवधिक समिक्षा गर्दै आबश्यक परिमार्जन तथा पुनरावलाकन गर्ने ।	२.स्वास्थ्य सम्बन्धी कार्यबिधिहरूलाई थप प्रभाकारी कार्यन्यनको आवधिक समिक्षा गर्दै आबश्यक परिमार्जन तथा पुनरावलाकन गर्ने ।
२.निर्माण भइसकेका स्वास्थ्य सम्बन्धी कार्यबिधिहरू जस्तै सुत्केरी स्याहार खर्च बितरण कार्यबिधि र बिपन्न तथा अल्पसंख्यक सामूदाय स्वास्थ्य बिमा कार्यक्रम कार्यबिधिलांइ थप प्रभाकारी कार्यन्यनमा जोड दिने ।	३.स्वास्थ सेवा तथा पुर्वाधारको मापदण्ड कार्यान्वनयको समिक्षा तथा आवश्यक परिमार्जन गर्ने ।	३.स्वास्थ सेवा तथा पुर्वाधारको मापदण्ड कार्यान्वनयको समिक्षा तथा आवश्यक परिमार्जन गर्ने ।
३.स्वास्थ्य सेवा तथा पुर्वाधारको स्थानीय मापदण्ड तयार गर्ने ।	४.स्वास्थ्य सम्बन्धी ऐन र नियमावली कार्यान्वयन र लक्षित कार्यक्रम, परियोजना र लक्ष्य प्राप्ती गर्ने सन्दर्भमा भएका प्रगतिको वार्षिक समिक्षा पद्धतिलाई निरन्तरता दिने ।	४.स्वास्थ्य सम्बन्धी ऐन र नियमावली कार्यान्वयन र लक्षित कार्यक्रम, परियोजना र लक्ष्य प्राप्ती गर्ने सन्दर्भमा भएका प्रगतिको वार्षिक समिक्षा पद्धतिलाई निरन्तरता दिने ।
४.स्वास्थ्य सम्बन्धी ऐन र नियमावली कार्यान्वयन र लक्षित कार्यक्रम, परियोजना र लक्ष्य प्राप्ती गर्ने सन्दर्भमा भएका प्रगतिको वार्षिक समिक्षाको पद्धति विकास गर्ने ।	५.स्वास्थ्य क्षेत्रको उपलव्धीको आवधिक समिक्षा गरी मध्यकालिन लक्ष्य प्राप्तीमा भएका प्रगतिको समिक्षा गर्ने ।	५.स्वास्थ्य क्षेत्रका अपेक्षित उपलब्धी प्राप्तीमा भएको प्रगतिको आवधिक समिक्षा गरी आवश्यकता अनुसार थप नीतिगत र कानुनी प्रवन्ध गर्ने ।
६.स्वास्थ्य ऐन, नीति, वार्षिक नीति तथा कार्यक्रम र वजेटका विचमा सामञ्जस्यता विश्लेषण शुरु गर्ने ।	६. वास्थ्य ऐन, नीति, वार्षिक नीति तथा कार्यक्रम र वजेटका विचमा सामञ्जस्यता विश्लेषण गर्ने ।	६. वास्थ्य ऐन, नीति, वार्षिक नीति तथा कार्यक्रम र वजेटका विचमा सामञ्जस्यता विश्लेषण गर्ने ।
	७. “ख” बर्गको एम्बुलेन्स सेवा सञ्चालन र व्यवस्थापन सम्वन्धि कार्यविधि निर्माण गर्ने ।	७.“ख” बर्गको एम्बुलेन्स सेवा सञ्चालन र व्यवस्थापन सम्वन्धि कार्यविधि आबश्यक परिर्मान ।.

	८. विशिष्ठ स्वास्थ्य सेवा सञ्चालन तथा व्यवस्थापन एवं अनलाइन स्वास्थ्य परामर्श सेवा व्यवस्थापन सम्वन्धि कार्यविधि निर्माण गर्ने ।	८. विशिष्ठ स्वास्थ्य सेवा सञ्चालन तथा व्यवस्थापन एवं अनलाइन स्वास्थ्य परामर्श सेवा व्यवस्थापन सम्वन्धि कार्यविधि कार्यन्यनको आवधिक समिक्षा गरी आबश्यक परिर्मान ।

ख. नगरको स्वास्थ सेवा सुधार तथा सबै नगरबासी माझ स्वास्थ सेवाको पहुच पूर्याउन स्वास्थ सम्बन्धी विभिन्न कार्यक्रम आफ्नो बार्षिक निति तथा कार्यक्रममा प्राथामिकताका साथ समावेश गर्दै आएको छ । नगरको स्वास्थ्य क्षेत्रको दिर्घकालिन लक्ष्य हासिल गर्नका साथै वृहत योजनाका आवधीक कार्य्रकमहरूलाई समेत सहयोग हूने हिसाबले नगरपालिकाले बार्षिक नीति तथा कार्यक्रम बनाउनेमा मात्र सिमित नभई नेपाल सरकारको राट्रिय स्वास्थ्य नीति २०७६ र पन्धौ योजना आधार पत्रलाई समेत आधार मानी नगरको छुटै दिर्घकालिन स्वास्थ्य नीति निर्माण गरी कार्यन्वयन गर्न आबश्यक छ । तीनको आवधिक प्राथमिकता तल प्रस्तुत छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१.नगरको दिर्घकालिन स्वास्थ्य नीति निर्माण गर्ने । २. नगरको बार्षिक नीति तथा बजेट कार्यक्रममा तथा कुनै पनि स्वास्थ्य सम्बन्धी परियोजनामा बजेट बिनियोजन गर्दा कार्यक्रम तथा परियोजनालाई नगरबासीको आबश्यकता अनुरुप प्राथामिकरणको आधारमा बजेट बिनियोजन गर्ने नीति, नियम निर्माण गर्ने ।	१.स्वास्थ्य नीतिको कार्यान्वयनको आवधिक समिक्षा गरी आवश्यक परिमार्जन गर्ने । २. प्राथामिकरणको आधारमा बजेट बिनियोजन गर्ने नीतिलाई कार्यन्बयन गर्ने ।	१.स्वास्थ्य नीतिको कार्यान्वयनको आवधिक समिक्षा गरी समयअनुकुल आवश्यक परिमार्जन गर्ने । २. प्राथामिकरणको आधारमा बजेट बिनियोजन गर्ने नीतिलाई कार्यन्बयनलाई ि नरन्तरता दिने ।

ग.तानसेन नगरपालिकामा हाल नगरभर लुम्विनी मेडीकल कलेजको माताहतमा एउटा रक्त सञ्चार केन्द्र संचालनमा रहेको छ । नगर तथा सरकारी अस्पताल अन्तरगत रक्त सञ्चार केन्द्र छैन । गर्भवती महिला, बिभिन्न दुर्घटनामा परेका बिरामीहरू रगतको अभावको कारण अकालमा मृत्यु हुने सम्भावना अन्त्यका लागि नगरमा रहेको रक्त संचार सेवा र रक्त सञ्चार केन्दलाई थप प्रभाकारी र व्यवस्थित बनाउन निम्नानुसारको आवधिक कार्यक्रम प्रस्तुत गरिएको छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)**	**अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)**
१.रेडक्रसको स्थानीय इकाईको समन्वयमा नगरमा रक्त सञ्चार केन्द्र (Blood Bank) स्थापना गर्ने ।	१.रक्त सञ्चार केन्द्र (Blood Bank) लाई थप ब्यवस्थीत र स्तरोन्नती गर्ने ।	१ं रक्त सञ्चार केन्द्र (Blood Bank) लाई थप ब्यवस्थीत र आबश्यक अनुसार नगरका वडाहरूमा बिस्तार गर्ने ।

घ.नेपाल सरकार, शहरी विकास तथा भवन निर्माण विभागले तयार गरेको स्वास्थ्य पूर्वाधार मापदण्ड तथा स्तर अनुसार तानसेन जस्तो नगरपालिकामा(४०,०००-१००,००० जनसख्या भएको नगरं) २०,००० जनसंख्या बराबर ०.२५ हेक्टर क्षेत्रफलमा निर्माण भएको ५ देखि १५ शैयाको एक प्राथमिक स्वास्थ्य स्याहार केन्द्र र ५०,००० जनसंख्या बराबर १.३ हेक्टर क्षेत्रफलमा निर्माण भएको २५ देखि ५० शैयाको एक अस्पताल हुनपर्ने मापदण्ड रहेको छ । हाल तानसेन नगरपालिकाको जनसंख्याका नगर पार्श्वचित्र, २०७५ अनुसार ४७,४०६ रहेको छ भने अबको बिस वर्षमा करिब ६४,८१६ पुग्ने अनुमान रहेको छ ।

नगरको स्वास्थ्य सेवाको जि.आइ.एस नक्सा अनुसार स्वास्थ्य संस्थाबाट २ कि.मी भन्दा टाढा रहेको घरधुरी सबभन्दा धेरै वडा नं १ र ८ त्यस पछि क्रमस ७, १०, ११, १२, १३ र १४ रहेका छन् । त्ससकारण, अल्पकालीन र दीर्घकालीमा नयां निर्माण हुने स्वास्थ्य संस्थाहरू यि बस्तीहरूलाई समेट्ने गरि पाएक पर्ने स्थानमा निर्माण गर्न आबश्यक छ

जहा अन्य वडाका भन्दा धेरै सख्याका नगरबासिहरू स्वास्थ्य सेवाका दुरीबाट टाढा रहेको छ । जसलाई तलको नक्शामा देखाईएको छ ।

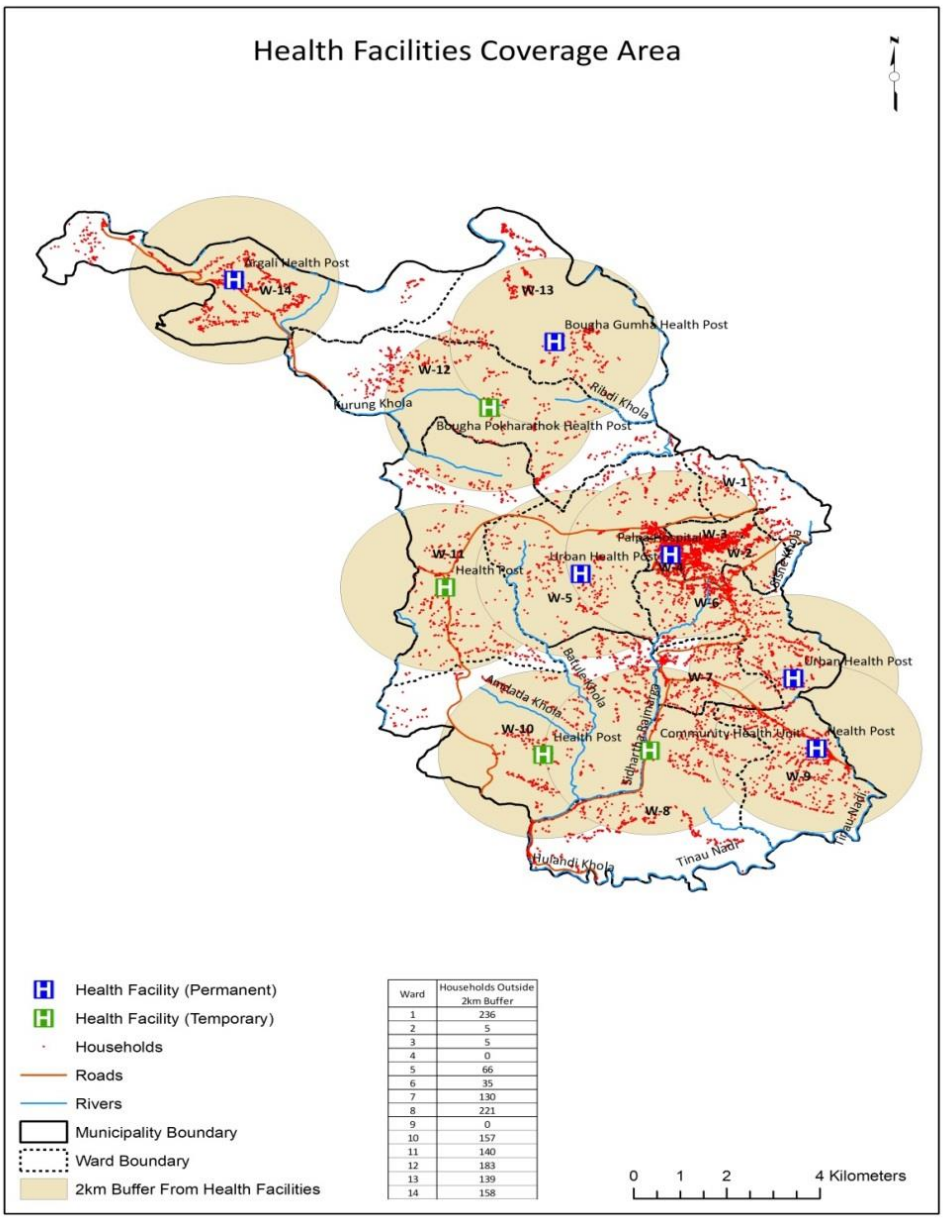

Ward	Households Outside 2km Buffer
1	236
2	5
3	5
4	0
5	66
6	35
7	130
8	221
9	0
10	157
11	140
12	183
13	139
14	158

नक्शा २/५.३.२ : स्वास्थ्य संस्थाको सेवा क्षेत्र

नेपाल सरकारको नीति अनुसार नगरको प्रप्येक वडाहरूमा स्वास्थ्य चौकी हुन पर्ने नीति भए पनि तानसेन नगरपालिको सन्दर्भमा १४ वडा मध्य वडा नं १, २, ३ र ६ मा अझै पनि सरकारी स्तरबाट स्वास्थ्य संस्था स्थापना हुनसकेको छैन ।

५०० र १६९ शैयाको निजी अस्पताल सहित १० वटा सरकारी स्तरको स्वास्थ्य संस्थाहरू छन् ती मध्ये ६ वटा स्वास्थ्य संस्थाहरूको मात्र पक्की भवन छ। पक्की भवन भएका स्वास्थ्य संस्थाहरूको पनि केहिको मात्र न्यूनतम राष्ट्रिय मापदण्ड अनुसारको भौतिक पुर्वाधारहरू छन् भने बांकी आफ्नै भवन नभएका स्वास्थ्य संस्थाहरू वडा भवन र सामुदायीक भवनहरूमा अस्थाई रुपमा संचालन भईरहेको छ । यसकारण कम्तिमा पनि नगरका सबै स्वास्थ्य संस्थाहरूको स्तरोन्नती गर्दै न्यूनतम राष्ट्रिय मापदण्डमा पुर्वाधारहरू तयार गर्न तथा नगरको माग अनुसार नयाँ अस्पताल निर्माण गदै स्वास्थ्य सेवामा सुधार तथा गुणस्तर पवर्द्धन गर्न निम्नानुसारको प्राथामिकताका आबाधिक कार्यक्रमहरू तय गरिएको छ

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)
१. नगरमा संचालनमा रहेका सरकारी तथा सामुदायिक स्वस्थ्य संस्थाहरूको मर्मत सम्भार मार्फत उपयुक्त मापदण्डमा पुऱ्याउन सकिने भवनको मर्मत सम्भारको कार्य सुरुवात गर्ने ।	१ नगरमा संचालनमा रहेका सरकारी तथा सामुदायिक स्वस्थ्य संस्थाह रूको मर्मत सम्भार मार्फत उपयुक्त मापदण्डमा पुऱ्याउन सकिने भवनको मर्मत सम्भारको कार्य पूरा गर्ने ।	१ नगरमा संञ्चालामा रहेका स्वास्थ्य संस्थाहरूमा बिरामीका चाप हेरि आबश्यक देखिएकामा स्वास्थ्य सेवा तथा पूर्वाधार बिस्तार गर्ने ।
२. स्वास्थ्य संस्था नभएका वडाहरू १, २, ३ र ६ मा स्वास्थ्य संस्था स्थापना र उक्त वडाहरूमा आधारभुत स्वास्थ्य केन्द्रको भबन निर्माणको(बजेट बिनियोजन भइसकेको) लागि सम्पुर्ण प्रक्रिया पुरा गर्ने ।	२. स्वास्थ्य संस्थाको भवन नभएका वडाहरू १, २, ३ र ६ मा भवन निर्माण गरिसक्ने र स्वास्थ्य सेवा शुरु गर्ने ।	
३. वडा नं १० को निर्माणधीन स्वास्थ्य चौकी र वडा नं ८ को सामूदायीक स्वास्थ्य इकाईको नया भवन निमाणकार्य पूरा गर्ने ।		
४. वडा नं ५ र ७ मा रहेका शहरी स्वास्थ्य केन्द्रको स्तर उन्नतीको कार्य सुरुवात गर्ने (बजेट बिनियोजन भइसकेको) ।	४. वडा नं ५ र ७ मा रहेको शहरी स्वास्थ्य केन्द्रको स्तरोन्नतीको कार्य गरिसक्ने र वडा नं ११ र १२ स्थीत कच्ची स्वास्थ्य चौकीको भवनलाई पक्की भवन बनाउने ।	
५. प्रदेशका सम्वन्यनमा पाल्पा सरकारी अस्पताललाई स्तर उन्नती गर्न सम्पुर्ण प्रक्रिया पुरा गर्ने ।	५. केन्द्र र प्रदेशको सहयोग र सम्वनयनमा बिषशेज्ञ डाक्टर, आधुनिक ल्याब तथा उपकरण, २४ सै घण्टाको आकस्मीक सेवा सहितको पाल्पा सरकारी अस्पताललाई स्तर उन्नती गरिसक्ने ।	५. केन्द्र र प्रदेशको सहयोग र सम्वनयनमा सरकारी अस्पताललाई सुविधा सम्पन्न बनाई कम्तीमा ५० शैयामा स्तर उन्नती गरी नगरका बिपन्न र बिकट बस्तीका नागरिकका लागि गूणस्तरीय र सर्वशुलभ स्वास्थ्य सेवा प्रदान गर्न ।
६. हाल नगरमा संञ्चालामा रहेका स्वास्थ्य चौकी, प्रशुती सेवा केन्द्र, शहरी केन्द्रहरूमा बिरामीका चाप हेरि आबश्यक देखिएकामा सेवा तथा पूर्वाधार थप बिस्तार गर्ने ।	६. आबश्यकता र नगरको माग अनुसार नगरमा संञ्चालामा रहेका स्वास्थ्य चौकी, प्रशुती सेवा केन्द्र, शहरी केन्द्रहरूमा बिरामीका चाप हेरि आबश्यक देखिएकामा सेवा तथा पूर्वाधार थप बिस्तार गदै जाने ।	६. नगरमा संञ्चालामा रहेका स्वास्थ्य चौकी, प्रशुती सेवा केन्द्र, शहरी केन्द्रहरूमा बिरामीका चाप हेरि आबश्यक देखिएकामा सेवा तथा पूर्वाधार थप बिस्तार गदै जाने ।
ङ. नगरको सुरक्षित मातृत्व सेवालाई थप सुधार गर्न प्रोटोकलअनुसार पहिलो पटक गर्भवति जाँच सेवा लिनेको संख्या, प्रोटोकलअनुसार ४ पटक गर्भवति जाँच सेवा लिनेको संख्या, दक्ष प्रशुतीकर्मीबाट (डाक्टर, नर्स, तालिम प्राप्त अ.न.मि.) प्रशुती गराउनेको संख्या, प्रोटोकलअनुसार ३ पटक सुत्केरी जाँच गरेको सङ्ख्यामा सुधार गर्न जरुरी छ ।		

नगरपालिकाको केन्द्रका नगरबासीहरूको पहुँच सहज देखिएता पनि विकट वडाहरूमा गुणस्तरीय प्रसुती सेवाको अझै पहुच पुग्न सकेको छैन । मातृमृत्यु दरलाई तथा नव शिशु मृत्युलाई घटाउन निन्न आवधिक कार्यक्रमहरू प्रस्तुत गरिएको छ । नगर भरि तीन वटा मात्र सरकारी स्तरको बर्थिङ सेन्टर:रहेको छ जुन प्रयाप्त छैन ।
नगरपालिकाको केन्द्रका नगरबासीहरूको पहुँच सहज देखिएता पनि विकट वडाहरूमा गुणस्तरीय प्रसुती सेवा को अझै पहुच पुग्न सकेको छैन । मातृमृत्यु दरलाई तथा नव शिशु मृत्युलाई घटाउन निन्न आवधिक कार्यक्रमहरू प्रस्तुत गरिएको छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)
१.प्रसुती सेवाको पहुच पुग्न नसकेको वडा तथा बस्तीहरूका स्वास्थ्य संस्थाहरूमा प्रशुती केन्द्र स्थापनाका लागि प्रक्रिया शुरु गर्ने ।	१.नगरका सवै वडाका आफ्नै भवन भएका स्वास्थ्य संस्थाहरूमा स्थापना गरी क्लस्टर स्तरमा प्रशुती केन्द्र स्थापना र सञ्चालन गरिसक्ने ।	१.नगरका सवै वडामा क्लस्टर स्तरमा प्रशुती केन्द्र र नगर स्तरमा आपतकालिन प्रशुती सेवा (Emergency Obstetric Care) स्थापना र सम्वन्धित विशेषज्ञको निगरानीमा सेवा सञ्चालन गर्ने ।

च. तानसेन नगरपालिकाको बजारका वडाहरू बाहेक अन्य वडाहरू भौगोलिक हिसावले तुलानात्मक रुपमा विकट छन् । भौगोलिक बिकटताको कारण नगरका केही बस्तीहरूमा सडक यातायातको पहुच पुग्न सकेको छैन ।
नगरका ग्रामिण बडाहरूका प्रत्येक बस्ती देखि स्वास्थ्य संस्थाहरूसम्म एम्वुलेन्स र अन्य यातायातको साधन जान सक्ने गरी सडकको बिस्तार गर्नुपर्ने छ । यसरी एम्बुलेन्स सेवालाई थप प्रभाकारी बनाउन निम्न आवधिक प्राथामिता निर्धारण गरिएको छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)
१.नगरका ग्रामिण बडाहरूको प्रत्येक बस्तीहरूमा कम्तीमा एम्बूलेन्स र अन्य यातायातका साधानहरू जान नसक्ने बस्तीहरूको पहिचान गरि त्यस्ता बस्तीहरूमा सडक बिस्तारको लागि पहल सुरु गर्ने ।	१. एम्बूलेन्स र अन्य यातायातका साधानहरू जान नसक्ने बस्तीहरूको पहिचानको आधारमा आगामी शुरु हुने नयां सडकका परियोजनाहरूसंग सम्वनयन गर्दै सडक बिस्तारको काम सुरु गर्ने ।	१. नगरको सबै बस्ती देखि वडाका सबै शहरी स्वास्थ्य केन्द्र, स्वास्थ्य चौकी, अस्पतालहरूसम्म सडक र यातायातको पहुचको बिस्तार गरिसक्ने ।

छ. तानसेन नगरपालिकामा करिब ५०० शैयाको एक निजी शिक्षण अस्पताल र १६९ शैयाको एक सामुदायीक अस्पताल रहेको छ । सरकारी स्तरको भने एक जिल्ला अस्पताल, स्बास्थ्य चौकी तथा शहरी स्वास्थ्य चौकी रहेको छ जहाँ साधाण स्वास्थ्य सेवा मात्र सम्भब छ अन्य आधुनिक र ठुला रोगहरूको उपचारको लागि महङ्गो निजी अस्पताल धाउन पर्ने बाध्यता रहेको छ । प्रदेश सरकारको सहयोग र सम्बनयनमा नगरमा रहेको सरकारी अस्पताल तथा अन्य स्वास्थ्य संस्थाहरूमा आधूनिक र विशिष्ठ स्वास्थ्य सेवाहरू संचालन गर्दै अन्य स्वास्थ्य चौकी र शहरी स्वास्थ्य केन्द्रहरूलाई थप स्तरउन्नती गदै सकेसम्म नगरका बिरामीहरूलाई नगरका सरकारी स्वास्थ्य संस्थाहरूबाट सर्बसुलब तथा आधुनिक स्वास्थ्य सेवा दिन निन्न अनुसारको आबधिक कायक्रमहरू प्रस्तुत गरिएको छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)
१. नगर सरकारी स्वास्थ्य अस्पतालमा सडक दर्घटना तथा प्राकृतिक प्रकोपका कारण हुने गम्भिर प्रकृतिका चोट पटक तथा आपतकालिन स्वास्थ्य सेवाका लागि स्थानीय ट्रमा सेवा शुरु गर्न आबश्यक प्रक्रिया पूरा गरि पुर्बाधार तयार गर्ने ।	१. नगरमा सरकारी स्वास्थ्य अस्पतालमा स्थानीय ट्रमा सेवा शुरु गर्ने ।	१.सम्भाब्यताको आधारमा केन्द्र र प्रदेशको समन्वय र सहयोगमा स्थानीय ट्रमा सेवा केन्द्र स्थापन गर्ने ।

२. नगरमा रहेका स्वास्थ्य संस्थाहरूमा तात्काल आबश्यक स्वास्थ्य उपकरणहरू र उपकरणहरू चलाउन सक्ने आवश्यक जनशक्तिहरूको व्यवस्थापन गर्ने । ३. नगरमा किड्नी डाइलसेस् केन्द्र स्थापना गर्न आबश्यक प्रकिया पूरा गरि पुर्बाधार तयार गर्ने ।	२.आवश्यकताको आधारमा थप स्वास्थ्य उपकरणहरू र उपकरणहरू चलाउन सक्ने आवश्यक जनशक्तिहरूको व्यवस्थापन गदै जाने । ३. नगरमा किड्नी (मृगौला) डाइलसेस् केन्द्र स्थापना गर्ने ।	२.विभिन्न निकायसँगको समन्वयमा नगरको सरकारी अस्पतालमा पोष्ट मार्टम, इडोस्कोपि सेवा, OT, USG, BCH, CR, X-ray, CT Scan, फार्मेसी सेवाको प्रभावकारी सञ्चालन र व्यवस्थापन गर्न आवश्यक जनशक्ति र उपकरणको व्यवस्था गर्ने । ४.स्वास्थ्य तथ्यांक तथा स्वास्थ्य प्रोफाइलकाको अध्ययन र विश्लेषणका आधारमा वार्षिक रुपमा प्रमूख स्वास्थ्य समस्या परिचान गरी तीनको न्यूनीकरणमा लक्षित केन्द्रीत स्वास्थ्य सिविर लगायत विशिष्टीकृत अस्थायी स्वास्थ्य सेवा संचालन गर्ने ।

ज. संघीय सरकारले बिभिन्न ८ वटा गम्भीर किसिमका रोगहरू क्यान्सर, मुटुरोग, मृगौला, अल्जाइमर्स, पारकिनीजम, हेड इन्जुरी, स्पाइनल इन्जुरी र सिकलसेल एनिमियाको लागि नेपाल भित्रै उपचार गरेमा १ लाख देखि ८ लाख सम्म आर्थिक सहयोग गर्ने ब्यबस्था रहेको छ । नगरमा रहेका गरिब तथा बिपन्न बर्गका नागरिकहरूसम्म स्वास्थ्य सेवाको पहुँच पुऱ्याउन आर्थिक सहयोगमा बृद्धि गदै संघीय सरकारले दिदै आएका आर्थिक सहयोगलाई समेत नगरका गरिब तथा बिपन्न बर्गका नागरिकहरूसम्म सेवा बिस्तार गर्न नगरपालिको तर्फबाट समन्वयकारी भूमिका निभाउदै निन्न आवधिक कार्यक्रमहरू प्रस्तुत गरिएको छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१.अति बिपन्न बर्गहरूलाई ठूलो खर्च लाग्ने तथा गम्भीर प्रकृतिका रोगहरूको उपचारमा सम्वन्धित विरामीलाई नगरबाट आर्थिक सहयोगको शुरुवात गर्ने ।	१ बिपन्न बर्गहरूलाई ठूलो खर्च लाग्ने तथा गम्भीर प्रकृतिका रोगहरूको उपचारमा सम्वन्धित विरामीलाई निश्चित मापदण्ड बनाई आर्थिक सहयोगलाई निरन्तर र थप विस्तार गर्ने ।	१. उपयुक्त मापदण्ड र प्रक्रियका आधारमा आर्थिक हैसित कमजोर भएका दलित, अपाङ्ग(रातो र निलो कार्ड भएका) र जेष्ठ नागरिकहरूको गम्भिर प्रकृतिका बिरामीको उपचार नगर भित्र वा वाहिरका अस्पतालमा पुर्ण रुपमा निशुल्क हुने व्यवस्था मिलाउने ।

ज. शिशु र बाल्य अवस्थामा उनीहरूलाई बी.सी.जी.एक पटक, डि.पि.टी. हेप.बी हिब तीन पटक, पोलियो तीन पटक, पि.सी.भी. ३ पटक, दादुरा रुबेला दुई पटक तोकिएको मात्रामा दिनै पर्दछ । विभिन्न किसिमका ११ वटा प्राणघातक रोगहरूबाट बचाउनका लागि बच्चा जन्मेको १५ महिनाभित्र सबै खोप पुरा लगाइसक्नु पर्ने कुरालाई नगरले उच्च प्राथमिकतामा राखेको छ ।

नगरमा हाल १४ वटै वडाहरूमा रहेका २६ खोप क्लिनिक मार्फत सेवा दिदै आए पनि स्वास्थ्य संस्था वाहिरका खोप स्थलहरूलाई व्यवथित बनाउन सकिएको छैन । यसकारण खोप सेवाको गुणस्तरीताका केहि सिमितता रहेका छन् । तानसेन नगरपालिका पुर्ण खोपयुक्त नगर हो । पुर्ण खोपयुक्त नगर सुनिश्चिततालाई निरन्तरता र सुधारका लागि निम्न आवधिक कार्यक्रमहरू प्रस्तुत गरिएको छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१ स्वास्थ्य संस्था वाहिरका खोप स्थल निर्धारित र व्यवस्थित गर्ने ।	१ नगरको सबै वडाहरूमा ब्यवस्थीत तथा निश्चित ठाउँमा खोप केन्द्र स्थापना गर्ने ।	१ आबश्यकता अनुसारर थप खोप केन्द्र स्थापना गर्ने

२.पुर्ण खोपयुक्त नगर सुनिश्चितताला‍ई निरन्तरता दिने ।	२.पुर्ण खोपयुक्त नगर सुनिश्चितताला‍ई निरन्तरता दिने ।	२.पुर्ण खोपयुक्त नगर सुनिश्चितताला‍ई निरन्तर ता दिने

झ. पोषित बालबालिकालाई कुनै पनि ठाउँको सामाजिक र आर्थिक विकासको सूचकको रूपमा हेर्न सकिन्छ। बाल अधिकार सम्बन्धी महासन्धी १९८९ ले समेत बालबालिकालाई अवहेलना, बेवास्ता, हेलचक्र्याई, दुव्यर्वहार, हिंसा लगायतबाट जोगाई खाना र पोषणको अधिकार सुनिश्चित गर्नुपर्ने उल्लेख गरेको छ।

तानसेन नगरपालिकाले आमा तथा बालबालिकामा हुने कुपोषणको समस्या तथा मातृ शिशु मृत्यूदर न्यूनीकरणका लागि ३५ दिन भित्र नगरपालिकामा दर्ता हुने नगरपालिका भित्रका सुत्केरी महिलाहरूलाई पोषण भत्ता दिइदै आएको छ। नगरमा रहेका बालबालिकाको पोषणलाई ध्यानमा राख्दै बालबालिकामा देखिने कुपोषणजस्ता समस्यालाई कम गर्न निम्न आबधीक कार्यक्रमहरू प्रस्तुत छ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. नगरपालिका भित्रका सुत्केरी महिलाहरूलाई दिइदै आएको पोषण भत्तालाई निरन्तरता दिने । २ पिपि अन्तरगतका कार्यक्रमसंग सहयोग र सहकार्य गर्दै कुपोषण बालबालिका लगि पोषण कार्यक्रमलाई थप प्रभाकारी बनाईने ।	१. नगरपालिका भित्रका सुत्केरी महिलाहरूलाई दिइदै आएको पोषण भत्तालाई निरन्तरता दिने । २ नगरको नगरको कुपोषण न्यूनिकरकण कार्यक्रम हेर्ने संयन्त्रलाई थप सक्षम बनाउदै तुनात्मक रुपमा कम पहुँचयुक्त वडाको बस्तीमा थप प्रभाकारी बनाउने ।	२.नगरमा सबै किसिमका कुपोषणहरूको पुर्ण रुपमा अन्य गर्ने ।

ञ. नगरका ग्रामिण वडाहरूका नागरिकहरूमा स्वास्थ्य सम्बन्धी जनचेतना तुलनात्मक रुपमा कम रहेको छ। अझै पनि लामा, धामी झँक्रीको चलन अझै रहेको छ। नगरमा देखिएका प्रमुख सर्ने, नसर्ने रोगहरू तथा दिर्घ रोगहरू, यौन तथा प्रजनन शिक्षा, पोषण सम्बन्धी, संघ, प्रदेश, नगर र अन्य संघ संस्थाबाट प्रवाह हुने स्वास्थ्य सेवाहरू र अन्य स्वास्थ्य सम्बन्धी जनचेतमुलक कार्यक्रमहरू आदि सम्बन्धी बिभिन्न सिविर तथा जनचेतनाका कार्यक्रमहरू कम मात्रामा हुने गरेको छ । नगरमा कार्यरत बिभिन्न राष्ट्रिय तथा अन्तराट्रिष्य गैर सरकारी संस्था तथा नगरका स्वास्थ्य संस्थासंग साझेदारी र सहकार्यमा यस्ता जनचेतनामूलक कार्यक्रम गर्न आवधिक कार्यक्रमहरू प्रस्तुत गरिएको छ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. नगरको आफनै कार्यक्रम र सशर्त अनुदान वा संघ संस्थाको साझेदारीमा प्रवाह हुने स्वास्थ्य सेवा तथा निशुल्क औषधी सम्वन्धमा महिला स्वयंसेविका, स्वास्थ्य आमा समूह, टोल बिकास संस्था मार्फत वा अन्य विधि वाट प्रचार प्रसार गर्ने । २. सर्ने र नसर्ने रोगको रोकथाम र उपचार,	१. नगरको आफनै कार्यक्रम र सशर्त अनुदान वा संघ संस्थाको साझेदारीमा प्रवाह हुने स्वास्थ्य सेवा तथा निशुल्क औषधी र अन्य कार्यक्रमहरूलाई प्रचार प्रसार गर्दै थप प्रभाकारी र उपलब्धीमूलक बनाउन महिला स्वयंसेविकाहरूलाई थप सक्रिय पार्नुका साथै यस्ता सेवाको जानकारीका लागि नगर कार्यालय र सबै स्वास्थ्य संस्थाहरूमा आनिवार्य रुपमा बडापत्र र डिजिटल बोर्ड राख्ने ।	१. नगरको आफनै कार्यक्रम र सशर्त अनुदान वा संघ संस्थाको साझेदारीमा प्रवाह हुने स्वास्थ्य सेवा तथा निशुल्क औषधी र अन्य कार्यक्रमहरूलाई थप प्रभाकारी र उपलब्धीमुलक बनाउन महिला स्वयंसेविका मार्फत वा अन्य विधिवाट प्रचार प्रसार गर्दे सबै नगरबासीलाइ पुर्णरुपमा यस्ता कार्यक्रम बारे सुचीत गर्ने । २ नगरमा देखिएका प्रमुख नसर्ने रोगहरू तथा दिर्घ रोगहरू न्युनिकरण गर्ने कार्यमा प्रगतिको

मातृ शिशु स्वास्थ्य, पोषण, पानीजन्य रोग तथा सरसफाई, मनोसामाजिक समस्या, लगायत सामुदायिक स्वास्थ्य सम्वन्धि सचेतानमुलक गतिविधि सञ्चालन गर्ने । ३ नगरका वडाहरूमा अझै पनि धामी झाक्री, लामाको चलन रहेको हुदा यस्ता सामाजिक र कूरिती हटाउन जनचेतनामूलक कार्यक्रमहरू गर्ने ।	२.नगरमा देखिएका प्रमुख नसर्ने रोगहरू तथा दिर्घ रोगहरू जस्तै ग्यास्ट्रिक/अल्सर/आन्द्राको रोग, रक्तचाप, बाथ/हाडजोर्नी दुख्ने, मुटुसम्बन्धी रोग, दम रोगहरू न्युनिकरण गर्नेसम्बन्धि रोगहरू न्युनिकरण गर्न सचेतानमुलक गतिविधि तथा लक्षित कार्यक्रम गर्ने । ३.स्वास्थ्य क्षेत्रको चुनौतीका रुमपा रहेको पराम्परागत अभ्यास कम गर्न छाउपडी प्रथा, धामी झाँक्री, लामालाई लक्षित गरी स्वास्थ सम्वन्धि अभिमुखीकरण कार्यक्रमलाई निरन्तर दिने ।	अवधिक समिक्षा गर्ने र लक्षित कार्यक्रममा आवश्यक परिमार्जन सहित निरन्तरता दिने ।
४. धुम्रपान, मध्यपान र लागु पदार्थ सेवन निरुत्सायित गर्न प्रवर्द्धनात्मक र नियन्त्रणका कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।	४. धुम्रपान, मध्यपान र लागु पदार्थ सेवन निरुत्सायित गर्न प्रवर्द्धनात्मक र नियन्त्रणका कार्यक्रमहरूलाई निरन्तरता दिने ।	४. धुम्रपान, मध्यपान र लागु पदार्थ सेवन निरुत्सायित गर्न प्रवर्द्धनात्मक र नियन्त्रणका कार्यक्रमहरूलाई निरन्तरता दिने ।
५. विद्यालयमा किशोर किशोरी, यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य शिक्षा लगायत तथा २० बर्ष भन्दा कम उमेरमा विवाह गर्ने, वच्चा जन्माउने अभ्यास अन्त्य गर्ने गरी सचेतना लगायतका लक्षित कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।	५.विद्यालयमा किशोर किशोरी, यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य शिक्षा लगायतका लक्षित कार्यक्रम सञ्चालन गर्दै प्रगतिको अवधिक समिक्षा गर्ने र लक्षित कार्यक्रममा आवश्यक परिमार्जन सहित निरन्तरता दिने ।	५.विद्यालयमा किशोर किशोरी, यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य शिक्षा लगायत लगायतका लक्षित कार्यक्रम सञ्चालन गर्दै प्रगतिको अवधिक समिक्षा गर्ने र लक्षित कार्यक्रममा आवश्यक परिमार्जन सहित निरन्तरता दिने ।
६. महिलाहरूमा पाठेघरका समस्या र स्तन क्यान्सर बारे समय समयमा सिबिर, स्क्रिनिङ सिबिर र जनचेतनामूलक कार्यक्रम लगायतका लक्षित कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने । आमा तथा बालबालिकामा हुने कुपोषणको समस्या तथा मातृ शिशु मृत्यूदर न्यूनीकरणका पोषण भत्ता, जेष्ठ नागरिक, अपांगता भएका व्यक्ति र सेवा विमुख नागरिकहरूको लागि घरघरमा स्वास्थ्य सेवा प्रदान गर्ने, सुविधा HIV/AIDS संक्रमित	६.महिलाहरूमा पाठेघरका समस्या र स्तन क्यान्सर बारे समय समयमा सिबिर, स्क्रिनिङ सिबिर र जनचेतनामूलक कार्यक्रमको प्रगतिको अवधिक समिक्षा गदै लक्षित कार्यक्रममा आवश्यक परिमार्जन सहित निरन्तरता दिने । ७. सामुदायिक स्वास्थ्यका प्रवर्द्धनात्मक र सचेतनामुलक कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिने ।	६.महिलाहरूमा पाठेघरका समस्या र स्तन क्यान्सर बारे समय समयमा सिबिर, स्क्रिनिङ सिबिर र जनचेतनामूलक कार्यक्रमको प्रगतिको अवधिक समिक्षा गदै लक्षित कार्यक्रममा आवश्यक परिमार्जन सहित निरन्तरता दिने ।

परिवारका सदस्यलाई रोजगार तथा आय आर्जनका कार्यक्रमहरू निरन्तरता दिने ।		

ट. नेपाल सरकारको स्वास्थ्य बिमा कार्यक्रम अर्न्तरगत ५ जना सदस्य भएको परिवारको लागि रु ३५०० बिमा किस्तामा १ बर्षको अबधी भर रु १००,००० सम्म को स्वास्थ्य सेबा लिन सकिने छ भने ५ सदस्यीय भन्दा बढि भएका परिवारमा थप प्रति सदस्य ७०० किस्ता बाट २०,००० सम्मको स्वास्थ्य सेबा लिन सकिने छ साथै ७० बर्ष भन्दा माथीका जेष्ठ नागरीक र बिमा किस्ता तिर्न नसक्ने परिवारको लागि भने नेपाल सरकारले नै निशुल्क गरिदिने ब्यवस्था रहेको छ ।

नेपाल सरकारको स्वास्थ्य बिमा कार्यक्रम तानसेन गरपलिकामा लागु भइसकेको छ । २०७५ को नगर पार्श्वचित्र २०७५।५।१४ गतेको मितिसम्ममा तानसेन नगरपालिकको सप्पूर्ण वडाहरूमा ७,०५० घरपरिवारले स्वास्थ्य बिमा गरेका छन् । जस्मा स्वास्थ्य बिमा गर्नेको जनसङ्ख्या ३२,०३६ रहेको छ । तर स्वास्थ्य बिमा कार्यक्रमको सेवा लिन यस नगरपालीकामा झन्झटिलो, स्वास्थ्य बिमा अन्तरगतका औषधीहरूको अभाब, सेवा लिन धरै समय लाग्ने गरेको छ । अति बिपन्न, गरिब, जेष्ठ नागरीक, अपाङ्ग लगाएत सबै नगरबासीसम्म स्वास्थ्य सेवाको पहूच बिस्तार गर्न नेपाल सरकारको बिमा कार्यक्रमलाई नगरको हिसाबले थप प्रभाकारी बनाउन निम्न प्राथाकिताका आबधीक कार्यक्रमहरू प्रस्तुत गरिएको छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१.नेपाल सरकारको स्वास्थ्य बिमा सेवालाइ थप बिस्तार र विमा मार्फत उपलब्ध हुने स्वास्थ्य सेवा प्राप्ती सहज बनाउन टोकन प्रणाली लागु गर्नुका साथै प्रषेण प्रक्रियालाई सरल बनाउने । प्रत्येक वडाबाटै विपन्न, जेष्ठ नागरीक, अपाङ्ग, असक्तहरूलाइ बडा स्तरबाटै निशुल्क बिमा गराउने शुरुवात गराउने ।	१.स्वास्थ्य बिमा सेवालाई थप बिस्तार र ब्यवस्थीत बनाउने । निश्चित मापदण्डका आधारमा निशुल्क स्वास्थ्य विमा कार्यक्रममा समेटीने परिवारको शुची तयार गरी वार्षिक रुपमा ती परिवारको विमा समयवद्ध रुपमा गराउने ।	१. नगरमा रहेको सबै अति बिपन्न, असक्त, अपांगता भएका व्यक्ति तथा असहाय नागरिकहरूलाई निशुल्क बिमा सेवाको पहुँचमा ल्याइसक्ने ।

ठ. नगरपालिकामा रहेका सरकारी अस्पताल लगायतका केहि स्वास्थ्य संस्थाहरूमा नगरबासीहरूले स्वास्थ्य सेवा लिन लामो समय पालो बिशेषगरी टिकट काट्न र सेवा लिन धेरै समय खर्चन परेको छ । साथै, स्वास्थ्य संस्थाहरूमा प्रविधिहरूको कम प्रयोगमा आउने गरेको छ । जस्तो स्वास्थ्य सम्बन्धी तथ्याङ्क राख्ने कुराहरूमा तथा सेवा दिने कूराहरूमा आदिमा त्यसकारण स्वास्थ्य सेवालाई तथा छिटो, छरितो र प्रभाकारी बनाउन तथा डिजिटल तथ्याङ्ककहरूलाई थप ब्यवथीत गदै निन्न आबधिक कार्यककहरू तय गरिएको छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१.केन्द्रमा र नगरमा भएको स्वास्थ्यसंग सम्वन्धि तथ्याकं र वास्तविक तथ्याङ्कमा फरक भएकोले वास्तविक तथ्याङ्क प्रत्येक आर्थिक बर्षको शुरुमै तथ्याकं लिने पद्धतीको सरुवात गरि तथ्याकं संकलन गर्ने । २. नगरमा सञ्चालनमा रहेका शहरी स्वास्थ्य केन्द्र र स्वास्थ्य चौकी/	१. स्वास्थ्यसंग सम्वन्धि तथ्याकं प्रत्येक आर्थिक बर्षको शुरुमै तथ्याकं संकलन तथा अध्यावधिक गर्दै जाने ।	१. स्वास्थ्यसंग सम्वन्धि तथ्याकं प्रत्येक आर्थिक बर्षको शुरुमै तथ्याकं संकलन तथा अध्यावधिक गर्दै जाने ।

आधारभुत स्वास्थ्य केन्द्रहरूमा बिरामीको चाप अनूसार टिकेट काउन्टरहरू थप गर्ने र डिजिटल टोकन सिस्टमको व्यबस्था र हेल्प डेस्कको व्यबस्था गर्ने । ३. नगरमा संचालनमा रहेका सरकारी तथा सामुदायिक र नीजि स्वस्थ्य संस्थाहरूको भवनका भौतिक पुर्वाधारहरू(GIS मा आधारित) तथा अन्य स्वास्थ्य सेवाका तथ्यांक संकलन गर्ने । ४. नगरका स्वास्थ्य संस्थाहरूमा आउने बिरामीहरूको डिजिटल प्रोफाइल राख्न शुरु गर्ने । ५.नगरका स्वास्थ्य सेवा सूबिधाबारे र स्वास्थ्यबारे जनचेतना जगाउन नगरको आफ्नै Mobile apps हरूबाट गर्ने र नगरका प्रप्येक स्वास्थ्य संस्थामा सेवा प्रभाहमा विवरणको विद्युतीय अभिलेख राख्ने ६. हाल प्रयोगमा आइरहेको HMIS Software लाई थप ब्वस्थीत बनाउने ७. स्वास्थ्य शाखाले प्रयोग गर्ने र स्वास्थ्य व्यवस्थापन सूचना प्रणालीलाई थप ब्यवस्थित र नगरका लागि विशिष्टीकृत बनाउने । स्वास्थ्य क्षेत्रको अनुगमन र नियमनको कार्यलाई तथ्यांकमा आधारित बनाउने	२.नगरमा सञ्चालनमा रहेका सरकारी स्वास्थ्य संस्थाहरूमा बिरामीको चाप अनुसार टिकेट काउन्टरहरू थप गर्ने, डिजिटल टोकन सिस्टम र हेल्प डेस्कको व्यबस्था गरी सक्ने । ३. नगरमा संचालनमा रहेका सरकारी तथा सामुदायिक र नीजि स्वस्थ्य संस्थाहरूको भवनका भौतिक पुर्वाधारहरू(GIS मा आधारित) तथा अन्य स्वास्थ्य सेवाका तथ्यांक अध्यावधिक भएको सुनिश्चित गर्ने । ५.सबै वडाका स्वास्थ्य संस्थाहरूबाट नगरको स्वास्थ्य शाखामा गरिने प्रतिवेदन प्रणालीलाई डिजिटाइज र अनलाइन गर्ने । ६. हाल प्रयोगमा आइरहेको HMIS Software लाई थप ब्वस्थीत बनाउने र नगरअनुकुल नयां कम्पुटर सफ्टवयरको ब्यवस्थापन गर्ने ।	३. नगरमा संचालनमा रहेका सरकारी तथा सामुदायिक र नीजि स्वस्थ्य संस्थाहरूको भवनका भौतिक पुर्वाधारहरू(GIS मा आधारित) तथा अन्य स्वास्थ्य सेवाका तथ्याङ्कहरू नियमित अध्यावधिक र थप परिवर्तित समयका लागि उपयोगी बनाउने ।

ढ. नेपाल सरकारले हाल ७० भन्दा बढि औषधीहरू स्थानीय तहका स्वास्थ्य संस्थाहरूबाट बितरण गर्दै आएको छ । तानसेन नगरपलिकाका स्वास्थ्य सस्थाहरूमा निशुल्क औषधीहरूको अभाव हुने गरेको छ । संघीय सरकारबाट वितरण हूने निशुल्क औषधीहरूको सहज बितरण गर्न र नगरको पहलमा यस्ता सेवाहरू थप गरि तथा औषधी आदिको उपलब्धतामा सहज गर्न निम्न प्राथामीकताका कार्यक्रमरु प्रस्तुत गरिएको छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. नगरमा रहेका स्वास्थ्य संस्थाहरू न्यूनतम स्वास्थ्य उपकरण, निशुल्क औषधी, परिवार नियोजनका साधान, खोप, भिटामिन, आइरन चक्की	१. नगरमा रहेका स्वास्थ्य संस्थाहरूमा न्यूनतम स्वास्थ्य उपकरण, निशुल्क औषधी तथा आधारभूत स्वास्थ्य सेवाका लागि आवश्यक सामग्री तथा औषधी आदिको उपलब्धता र उपयुक्त मौज्दातलाई थप ब्यवस्थीन बनाउने ।	१. नगरमा रहेका स्वास्थ्य संस्थाहरूमा न्यूनतम स्वास्थ्य उपकरण, निशुल्क औषधी तथा आधारभूत स्वास्थ्य सेवाका लागि आवश्यक सामग्री तथा औषधी

आदिको उपलब्धता र उपयुक्त मौज्दात कायाम राख्ने । २.नेपाल सरकारको कार्यक्रम अनुसार निशुल्क औषधी वितरणलाई निरन्तरता दिने । विरामीको स्वास्थ्य जाँच प्रतिवेदनका आधारमा नसर्ने रोगको निश्चित औषधी स्थानीय स्वास्थ्य संस्था बाट निशुल्क रुपमा उपलब्ध गराउने व्यवस्था गर्ने ।		आदिको उपलब्धता र उपयुक्त मौज्दातलाई थप ब्यवस्थीन बनाउने ।

ण. सरकारी स्तरबाट तानसेन नगरपालिकामा जिल्ला अस्पतालको स्वामित्वबाट सञ्चातित एउटा एम्बुलेन्स र नीजि क्षेत्रबाट समेत केहि एम्बुलेन्स सञ्चालनमा रहेका छन् । जिल्ला अस्पतालबाट संचालित एकमात्र एम्बुलेन्स नगरभरिका लागि प्रयाप्त छैन ।

मध्यकालसम्मा नगरमा आधुनिक र सुबिधासम्पन 'ख' बर्गको एम्बूलेन्स सेवा सुचारु गर्दै आपत्कालीन तथा ट्रमा प्रणाली सदृढीकरण गर्न निम्न प्राथाकिमताका आबधिक कार्यक्रमहरू प्रस्तुत गरिएको छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१.प्रदेश सरकारसँगको समन्वमा नगरमा "ख" बर्गको एम्बुलेन्स सेवा सञ्चालनका लागि प्रशासनिक प्रक्रिया पुरा गर्ने ।	१. नगरको विकट वडाहरूमा बिपन्न, गर्भवती र सुत्केरी, जेष्ठ नागरिकहरूका लागि निश्चित मापदण्ड बनाइ कम्तीमा पनि "ख" बर्गको एम्बुलेन्स सञ्चालन गर्ने ।	१. "ख" बर्गको एम्बुलेन्सको संख्या र सेवा विस्तार गरी सवै वडा र वस्तीलाई यो सेवाको पहुँचमा ल्याइसक्ने । यसका लागि आवश्यकता अनुसार स्थानीय स्वास्थ्य संस्थासँग समन्वय गर्ने ।
३. नगरका विकट वडाहरूमा बिपन्न, गर्भवती र सुत्केरी र जेष्ठ नागरिकहरूका लागि निश्चित मापदण्ड बनाई निशुल्क एम्बुलेन्स सेवा सञ्चालन गर्ने ।	३. नगरका विकट वडाहरूमा बिपन्न, गर्भवती र सुत्केरी र जेष्ठ नागरिकहरूका लागि निश्चित मापदण्डको आधारमा निशुल्क एम्बुलेन्स सेवालाई थप ब्यवस्थीत गर्दै निरन्तरता दिने ।	३.नगरका विकट वडाहरूमा बिपन्न, गर्भवती र सुत्केरी र जेष्ठ नागरिकहरूका लागि निश्चित मापदण्डको आधारमा निशुल्क एम्बुलेन्स सेवालाई थप ब्यवस्थीत गर्दै निरन्तरता दिने ।
३. सडक यातायातको पहूच नपुगेको बस्तीहरूमा टोल टोलमा स्टेचरका व्यवस्था गर्ने ।		

त. नगरको स्वास्थ्य क्षेत्रमा एक प्रमूख समस्य मध्य दक्ष जनशक्तिको अपर्याप्ता पनि एक हो । तानसेन नगरपालिकामा दरबन्दी अनुसारका स्वास्थ्य शाखामा आबस्यक कर्मचारी र स्वास्थ्य संस्थाहरूमा दक्ष र प्रयाप्त स्वास्थ्यकर्मी, बिशेषज्ञ डाक्टर, स्वास्थ्य उपकरण चलाउन सक्ने दक्ष जनशक्तिहरूको कमी रहेको छ । पाल्पा अस्पतालमा अन्यत्रको तुलनामा स्वास्थ्य सेवाको उपलब्धता केहि राम्रो भएता पनि नगरमा बिशेषज्ञ चिकित्सक र वडाका स्वास्थ्य चौकि, शहरी स्वास्थ्य केन्द्रहरूमा स्वास्थ्यकमीहरू पर्याप्त छैनन् । केन्द्र, प्रदेशबाट आउने कर्मचारी बाहेक नगरको आफ्नै लगानीमा पनि आवाश्यक जनशक्तीको ब्यस्थापन गर्न जरुरी छ । यसैगरी नगरमा कार्यरत कर्मचारीहरू (प्रशासन, व्यवस्थापन र प्राबिधिक क्षेत्रका) नेपाल सरकारवाट नियमित रुपमा उपलब्ध हुने वाहेकको स्वास्थ्य कर्मीको क्षमता विकासका छोटो र मध्यम अवधिका तालिम कार्यक्रम नगरको तर्फबाट न्यून मात्रा मात्र सञ्चालन गर्न सकिएको छ । नगरका स्वास्थ्य संस्थाहरूमा दक्ष जनशक्तीयुक्त बनाई स्वास्थ्य क्षेत्रलाई थप सुधार र प्रभाकारी बनाउन निम्न आबधीक प्राथामिकताका कार्यक्रमहरू प्रस्तुत गरिएको छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)
१. संगठन र व्यवस्थापन सर्वेक्षण मार्फत, तत्काल, मध्यकाल र दिर्घकालका लागि चाहिने स्वास्थ्य क्षेत्रको जनशक्तिको संख्या र स्तर प्रक्षेपण गर्ने ।	१. संगठन र व्यवस्थापन सर्वेक्षण नतिजा अनुसार मध्यकालका लागि निर्धारित नगरको संगठन ठाँचा बमोजिम स्वास्थ्य शाखा तथा स्वास्थ्य संस्थालाई जनशक्ति व्यस्थापन गरिसक्ने ।	१. नगरको सरकारी अस्पताललाई राष्ट्रिय मापदण्ड अनुसारको प्रविधिक र पुर्वाधार र जनशक्तीयुक्त बनाउने ।
२. नगर अस्पताल र सवै स्वास्थ्य संस्थामा अल्पकालका लागि आवश्यक न्यूनतम जनशक्ति व्यवस्थापन गरिसक्ने ।		
३.वडा स्तरका स्वास्थ्य चौकी वा आधारभूत स्वास्थ्य केन्द्रमा महिनाको एक पटक डाक्टरवाट स्वास्थ्य परीक्षणका लागि आवश्यक प्रवन्ध मिलाउने ।	३.वडा स्तरका स्वास्थ्य चौकी वा आधारभूत स्वास्थ्य केन्द्रमा महिनाको एक पटक डाक्टरवाट स्वास्थ्य परीक्षण कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिने ।	३.आवश्यकता र सम्भाव्यताको आधारमा प्रत्येक वडाका स्वास्थ्य संस्थालाई पूर्बाधार र सेवामा स्तरउन्नती गर्दै कम्तीमा एक जना डाक्टरको आवश्यक प्रवन्ध मिलाउने ।
४.नगर कार्यपालिका अन्तर्गतको सामाजिक विकास समितिमा स्वास्थ्य फोकल पर्शन तोक्ने ।		
५. नेपाल सरकारवाट नियमित रुपमा उपलब्ध हुने वाहेकको स्वास्थ्य कर्मीको क्षमता विकासका छोटो र मध्यम अवधिका तालिम कार्यक्रम तय गर्ने ।	५.स्वस्थ्य सूचनामा आधारित अनुगमन, मूल्याकन, समिक्षा, नीति निर्माण तथा निर्णय पक्रिया व्यवस्थित गर्ने गरी स्वास्थ्य शाखाको क्षमता विकास गर्ने ।	५.शाखालाई सवै स्तरका स्वास्थ्य सेा को अनुगमन र सुपरिवेक्षण गर्न सक्ने गरी आवश्यक जनशक्ति, उपकरण र सूचना प्रविधियुक्त बनाउने ।
६.नगरका स्वास्थ्यकर्मी र कर्मचारीहरूको भौतिक र व्यवसायिक सुरक्षाका मापदण्ड तयार गर्ने	६.नगरका स्वास्थ्यकर्मी र कर्मचारीहरूको भौतिक र व्यवसायिक सुरक्षाका मापदण्ड तय गरी कार्यान्वयन गर्ने ।	६.नगरका स्वास्थ्यकर्मी र कर्मचारीहरूको भौतिक र व्यवसायिक सुरक्षाका मापदण्ड कार्यान्वयनको आवधीक समिक्षा गरी समयअनुकुल परिमार्जन गर्दै जाने ।
७.नगरका स्वास्थ्य सेवाका क्षेत्रमा कार्यरत कर्मचारीहरू (प्रशासन, व्यवस्थापन र प्राबिधिक) का लागि	७.नगरका स्वास्थ्य सेवाका क्षेत्रमा कार्यरत कर्मचारीहरू (प्रशासन, व्यवस्थापन र प्राबिधिक) का लागि कार्य सम्पादनमा आधारित क्षमता विकास र पुरस्कार प्रणाली तय गरी वार्षिक रुपमा कार्यान्वन गर्ने ।	७.नगरका स्वास्थ्य सेवाका क्षेत्रमा कार्यरत कर्मचारीहरू (प्रशासन, व्यवस्थापन र प्राबिधिक) का लागि कार्य सम्पादनमा आधारित क्षमता विकास र पुरस्कार प्रणालीलाई निरनन्तरता दिने ।

कार्य सम्पादनमा आधारित क्षमता विकास र पुरस्कार प्रणालीको शुरुवात गर्ने । ८. नगरका स्वास्थ्य चौकि, अस्पतालका स्वास्थ्य कर्मचारीहरूलाई थप जबाफदेहि र उत्तरदायी बनाउन कर्मचारी आचारसमिता निर्माण गर्ने । ९.स्वास्थ्य स्वमसेबिकाहरूलाई अ ावश्यक क्षमता बिकासका तालिम र थप सेवा सुविधाको माध्यमबाट स्वास्थ्य परामर्श तथा सामुदायिक प्रेषण सेवामा थप प्रभावकारी बनाउने ।	९.नगरमा परिचालित स्वास्थ्य स्वमसेबिहरूलाई कार्य सम्पादनको आधारमा बार्षिक रुपमा उत्कृष्ट महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविका छनौट गरि पूरस्कृत गर्ने, तालिम तथा सेवा सुबिधा ब्यवस्था गरि थप उत्प्रेरित र उत्तरदायि बनाउने ।	
थ.नगरको स्वास्थ्य शाखामा प्रयाप्त भएपनि वडाहरूमा रहेका अस्पताल, स्वास्थ्य चौकी र शहरी स्वास्थ्य केन्द्रमा प्रशासन कार्य गर्नको निम्ती, बिरामीहरूको डिजिटल प्रोफाइल राख्न तथा अन्य तथ्याङ्कको डिजिटल अभिलेख राख्नको लगि आबश्यक कम्प्युटर लगायतका उपकरणको अपर्याप्तता छ। उपलव्ध भएका सामाग्रीहरूको प्रयोग पनि सिमित मात्रामा मात्र भएको छ। नगरका स्वास्थ्य संस्थाहरूमा प्रयाप्त र ब्यवस्थित तथ्याङ्क डिजिटल अभिलेख नहूदा नगरको बास्तबिक स्वास्थ्य सूचाङ्कहरू निकाल्न सकिने अबस्था छैन । त्यसकारण नगरका तथ्याङ्कको डिजिटल अभिलेखलाई अझ ब्यवस्थीत गर्न तथा बिभिन्न रिपोर्टिङ र दस्तावेजहरूमा प्रयोग गर्न लागि निम्न कार्यक्रमहरू प्रस्तुत गरिएको छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. नगर र वडा स्तरका सबै स्वास्थ्य शाखा र सम्बन्धीत स्वास्थ्य संस्थाहरू मा सम्बन्धि तथ्याङ्कको डिजिटल अभिलेख राख्न आश्यक कम्पूटर, प्रिटरको व्यवस्था गर्ने । स्वास्थ्य कर्मचारीहरूका लागि बिधुतीय हाजिरको व्यवस्था गर्ने ।	१. नगरको स्वास्थ्य शाखा तथा स्वास्थ्य संस्थाहरुमा स्वास्थ्य संर्वान्ध अभिलेख ब्यवस्थित गर्ने ।	१. स्वास्थ्य सूचना व्यवस्थापन सुधारलाई निरन्तरता दिने।
द. नगर अन्तर्गतका स्वास्थ्य शाखा, स्वास्थ्य संस्थाका ब्यवस्थापन समिति, जनप्रतिनिधी, सवै स्वास्थ्य संस्थाको प्रतिनिधित्व हुने गरी र अन्य सहरोकालवालाहरू बिच स्वास्थ्य संस्था तथा समग्र स्वास्थ्य क्षेत्रबाट भएका स्वास्थ्य सम्वन्धि कार्य तथा उपलब्धीहरूबारे, लक्ष्य प्राप्तीमा भएका प्रगति समिक्षाका आधारमा कमी देखिएमा कमी पुर्तिको रणनीति समेत बनाउने गरी आवधिक प्राथमिकता तल प्रस्तुत गरिएको छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. उपयुक्त कार्यविधि निर्माण गरी स्वास्थ्य सेवाको अनुगमन प्रभाकारी बनाउन नगर स्वास्थ्य अनुगमन समिति गठन	१. स्वास्थ्य संस्थाका ब्यवस्थापन समिति र अनुगमन समिति सहितको समन्वय वैठकलाई नियमित गर्ने ।	१. स्वास्थ्य संस्थाका ब्यवस्थापन समिति र अनुगमन समिति सहितको समन्वय वैठकलाई नियमित गर्ने ।

गरी स्वास्थ्य संस्थाका व्यवस्थापन समिति र अनुगमन समिति सहितको समन्वय वैठकलाई संस्थागत र नियमित गर्ने । २.स्वास्थ्य शाखाका मातहतका स्वास्थ्य संस्थासँगको माशिक वैठक गर्ने र स्वास्थ्य समिति तथा सम्वन्धित स्वास्थ्य संयन्त्र विचमा नियमित समन्वयात्मक वैठक गर्ने । ३. अनुशिक्षण र वैठकहरू मार्फत नगरमा रहेका स्वास्थ्य संस्थाहरूको व्यवस्थापन समितीलाई थप उत्तरदायी र सक्रिय बनाउने । ४. नगरका १४ वटै वडाहरूमा भविष्यमा देखा पर्न सक्ने माहामारीका रोगलाइ नियन्त्रण गर्ने हिसाबले स्वास्थ्य सम्यन्त्र तयार गर्ने । साथै, RRT, CRRT थप प्रभाकारी बनाउन आवश्यक तालिम उपलब्ध गराउने र उपकरणको पुर्व व्यवस्था गर्ने ।	२.नगर, नगर अन्तर्गतका स्वास्थ्य संस्था तथा समग्र स्वास्थ्य क्षेत्रबाट भएका स्वास्थ्य सम्वन्धि कार्यको प्रभावकारीताको वार्षिक समिक्षा गर्ने ।	२..नगर, नगर अन्तर्गतका स्वास्थ्य संस्था तथा समग्र स्वास्थ्य क्षेत्रबाट भएका स्वास्थ्य सम्वन्धि कार्यको प्रभावकारीताको वार्षिक समिक्षाको निरन्तरता दिने ।
ध.शुरक्षित खानेपानी, सरसफाईका पर्याप्त पुर्वाधार र तीनको उचित व्यवस्थापन सहित स्वास्थ्य संस्थालाई स्वच्छ, सफा र समुदायका लागि समेत अनुकरणीय बनाउनु सामुदायिक स्वास्थ्य र स्वास्थ्य सेवाको दृष्टिकोणले अपरिहार्य हुन्छ । त्यसैलाई दृष्टिगत गरी खानेपानी र सरसफाई सम्वन्धि प्राथमिकता निम्नानुसार तयार गरिएको छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१.सवै स्वास्थ्य संस्थामा खानेपानी र सरसफाईका पुर्वाधार र सेवालाई नगर मापदण्डमा पुऱ्याउने र विश्राम वा प्रतिक्षा स्थल आदिका लागि पुर्वाधार व्यवस्थापनको कार्य शुरु गर्ने । २.सवै स्वास्थ्य संस्थाको सरसफाई को निर्धारित मापदण्ड कायाम गर्ने र स्वास्थ्य संस्थाबाट निस्कने फोहोर व्यवस्थापन गर्ने ।	१.सवै स्वास्थ्य संस्थामा खानेपानी र सरसफाईका पुर्वाधार र सेवालाई नगर मापदण्डमा पुऱ्याउने र विश्राम वा प्रतिक्षा स्थल आदिका लागि पुर्वाधार व्यवस्थापनको कार्य गरिसक्ने । २. सवै स्वास्थ्य संस्थाको सरसफाई को निर्धारित मापदण्ड कायाम गर्ने र स्वास्थ्य संस्थाबाट निस्कने फोहोरहरूलाई दिर्घकालिन व्यवस्था गर्ने ।	

ञ. नगरमा हाल एउटा आयुर्बेद अस्पताल मार्फत आयुर्वेद स्वास्थ्य सेवा दिदै आएको छ। त्यसै गरि, नगरपालिकाले पनि आयुर्वेद चिकित्सा पद्धती, ध्यान र योगलाई स्वास्थ्य उपचारको सहयोगी माध्यम बनाउन प्रोत्साहित गर्न विभिन्न स्थानमा लागत सहभागितामा अल्पअवधिको योग शिविरहरू सञ्चालन गदै आएको छ। स्थानीय स्तरमा उपलब्ध औषधीजन्य बनस्पती जडिवुटी र अन्य औषधी जन्य वस्तुको पहिचान, संकलन, संरक्षण र प्रर्बद्धनको लागि पनि सरचना निर्माण गर्न आबश्यक छ। साथै, प्रचलित प्राकृतिक चिकित्सा, बैकल्पिक तथा अन्य चिकित्सा पद्धति तथा सेवालाई निश्चित मापदण्डको आधारमा सुचिकृत तथा ब्यवस्थित गर्दै आयुर्बेद, योग र प्राकृतिक चिकित्सा सेवा सहितको आयुर्बेद, योग र प्राकृतिक चिकित्सा केन्द्र स्थापन गरी स्वास्थ्य पर्यटनलाई समेत प्रबर्द्धन गर्न निम्न आबधीक कार्यक्रमहरू प्रस्तुत छ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. प्राकृतिक चिकित्सालाई प्रोत्सान गर्न नगरका प्रप्येक वडाहरूमा योगा तथा सामूदायीक ब्यायाम केन्द्र सञ्चालनका लागि आवश्यक प्रकिया शुरु गरि पूर्बाधार तयार गर्ने।	१.प्राकृतिक चिकित्सालाई प्रोत्सान गर्न विभिन्न वडा र समुदायलाई पायक पर्ने गरी क्लस्टर निर्धारण गरी क्लस्टर स्तरमा योगा तथा सामूदायीक ब्यायाम केन्द्र सञ्चालन गर्ने।	१.क्लस्टर स्तरमा योगा तथा सामूदायीक ब्यायाम केन्द्रलाई थप ब्यवस्थीत गदै लैजाने।
४२ स्थानीय स्तरमा औषधीजन्य बनस्पती जडिवुटी र अन्य औषधी जन्य वस्तुको उत्पादन, प्रशोधन, वितरण केन्द्र स्थापना गर्न सम्भाव्यता अध्ययन गर्ने।	२.सम्भाव्यता अध्ययनको आधारमा स्थानीय स्तरमा औषधीजन्य बनस्पती जडिवुटी र अन्य औषधी जन्य वस्तुको उत्पादन, प्रशोधन, वितरण केन्द्र स्थापना गर्न सम्पुर्ण प्रकिया पूरा गर्ने।	२.सम्भाव्यताका आधारमा संघ र प्रदेश सरकारसँगको समन्वयमा स्थानीय स्तरमा औषधीजन्य बनस्पती जडिवुटी र अन्य औषधी जन्य वस्तुको उत्पादन, प्रशोधन, वितरण केन्द्र स्थापना र सञ्चालन गर्ने।
३. नगर स्वस्थ्य अनुसन्धान केन्द्र र स्वस्थ्य प्रबन्धन केन्द्र स्थापना गर्न सम्भाव्यता अध्ययन गर्ने।	३.सम्भाव्यता अध्ययनको आधारमा नेपाल स्वस्थ्य अनुसन्धान परिषद्संग सम्वनयन गरि नगर स्वस्थ्य अनुसन्धान केन्द्र र स्वस्थ्य प्रबन्धन केन्द्र स्थापना गर्न सम्पुर्ण प्रकिया पूरा गर्ने।	३. नेपाल स्वस्थ्य अनुसन्धान परिषद्संग सम्वनयन गरि नगरको छुट्टै नगर स्वस्थ्य अनुसन्धान केन्द्र र स्वस्थ्य प्रबन्धन केन्द्र स्थापना गर्ने।
प. नगरको २०७५ को घरधुरी सर्वेक्षण अनुसार २ कि.मी बफर क्षेत्र भन्दा बाहिर रहेको दिर्घरोगी र अपाङ्गहरूको १२, १३, १४, १ र ८ बडाहरूमा संख्या अधिक रहेको छ। दिर्घरोगीहरू स्वास्थ्य चौकी धाइरहन पर्ने बिरामी हुन भने अपाङ्गहरू आफैमा शाररीक र मानसीक हिसावमा अशक्त भएकाले यस्ता बिरामीहरूका लालि छोटो दूरीमा स्बास्थ्य संस्था हुन जरुरी छ। तानसेन नगरपलिकाले स्वास्थ्य सेवाको पहुँचबाट टाढा रहेका जेष्ठ नागरिक, फरक क्षमता भएका व्यक्ति र सेवा विमुख नागरिकहरूको लागि स्थानीय स्वास्थ्य संस्थालाई व्यवस्थित गर्दै घरघरमा स्वास्थ्य सेवा प्रदान गर्ने नीति रहेको छ। त्यसै गरि, रातो, नीलो परिचयपत्र प्राप्त अपाङ्गता भएका नागरिकलाई अस्पतालमा स्वास्थ्य परीक्षण गराउन प्रति पटक रु. ५०० यातायात खर्चको व्यवस्थाको शुरुवात गरेको छ। यसकारण, दिर्घरोगी र अपाङ्गहरूहरूको माझ छिटो छरितो रुपमा स्वास्थ्य सेवाको पहूच बिस्तार गर्न निम्न प्राथाकिताका आवाधीक कार्यक्रमहरू प्रस्तुत छ।		

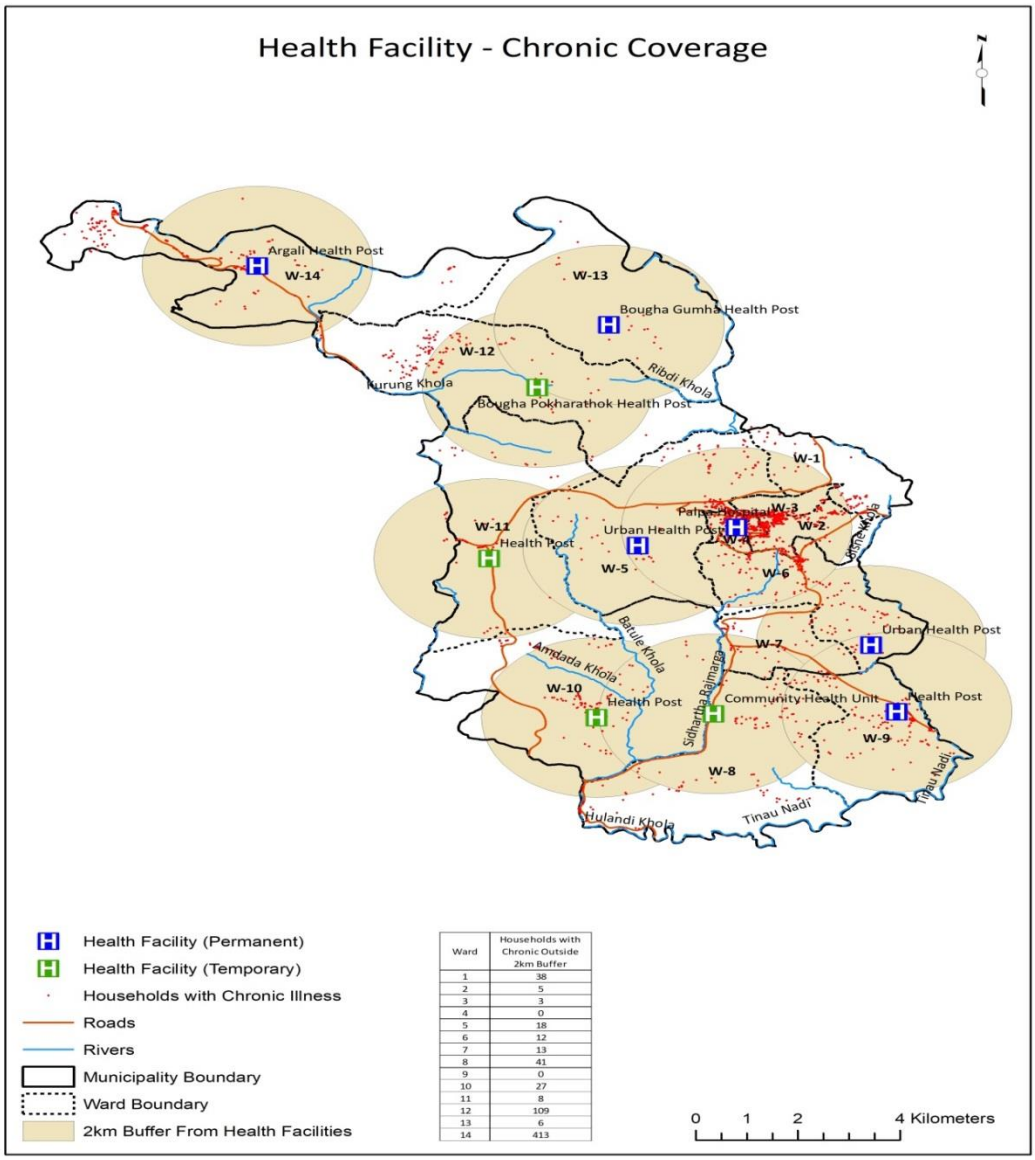

Ward	Households with Chronic Outside 2km Buffer
1	38
2	5
3	3
4	0
5	18
6	12
7	13
8	41
9	0
10	27
11	8
12	109
13	6
14	413

नक्शा ३/५.३.२. दिर्घरोगी बढि भएको क्षेत्र र स्वास्थ्य संस्था

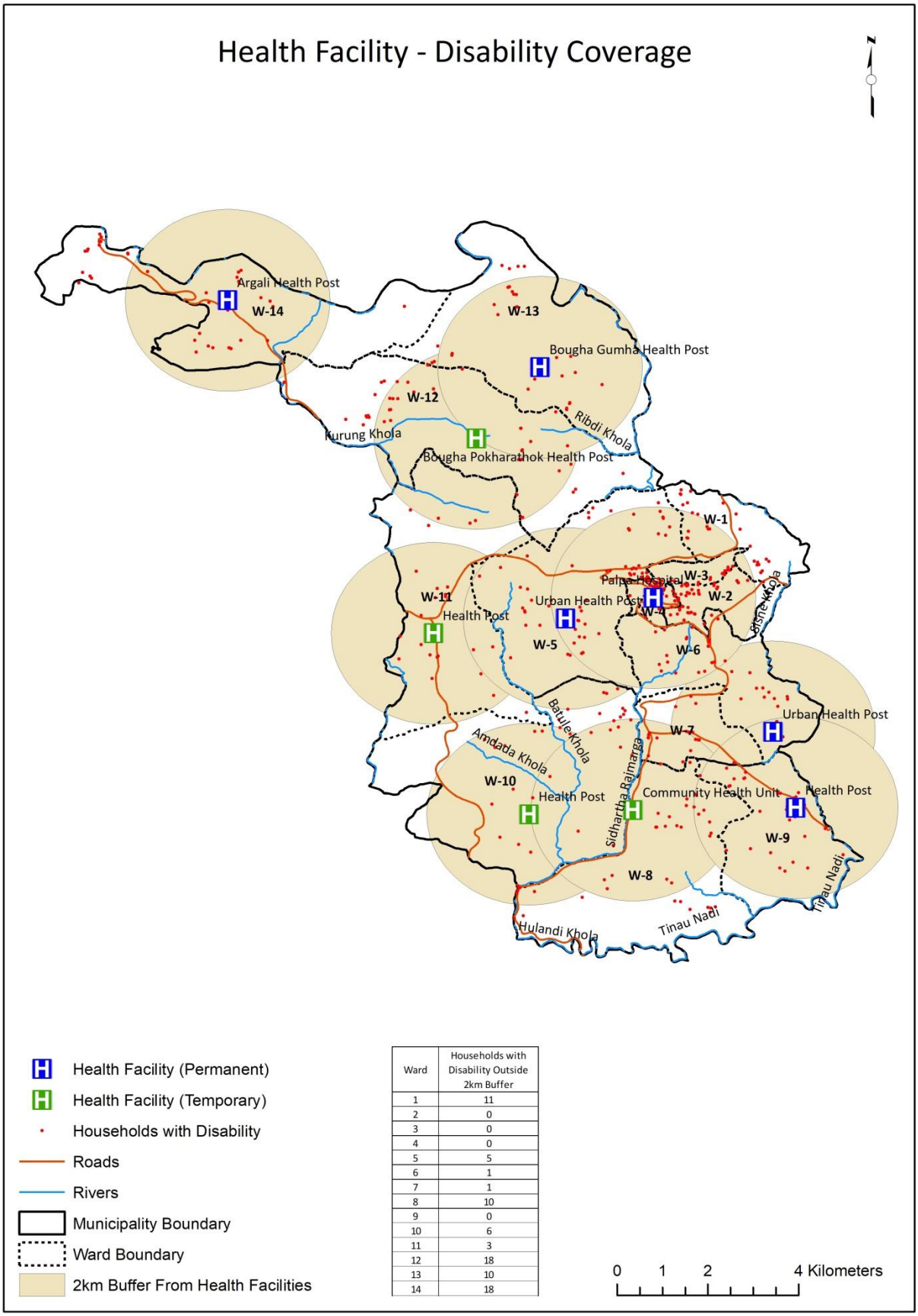

Ward	Households with Disability Outside 2km Buffer
1	11
2	0
3	0
4	0
5	5
6	1
7	1
8	10
9	0
10	6
11	3
12	18
13	10
14	18

नक्शा ४/५.३.२. अपांगता बढि भएको क्षेत्र र स्वास्थ्य संस्था

२०७५ को तथ्यांक अनुसार नगरका रहेका स्वास्थ्य संस्था र नगरमा भएका दिर्घरोगी र अपाङ्गहरू भएका घरधुरी बिचको दुरी र त्यस्ता घरधुरी संख्या माथिको नक्शामा देखाईएको छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. नगरका स्वास्थ्य संस्थाबाट टाढाको दूरीमा रहेका अर्थात २ कि.मी बफर क्षेत्र भन्दा बाहिर रहेको दिर्घरोगी र अपाङ्गहरूको लागि घरदैलो स्वास्थ्य कार्यक्रम, घुम्ती सिविरहरू, निशुल्क एम्बूलेस तथा अन्य बिशेष कार्यक्रमको शरुवात गर्ने ।	१. दिर्घरोगी र अपाङ्गहरूको लागि घरदैलो स्वास्थ्य कार्यक्रम ,घुम्ती सिविरहरू, निशुल्क एम्बूलेस तथा अन्य बिशेष कार्यक्रमको निरन्तरता गर्ने ।	१. दिर्घरोगी र अपाङ्गहरूको लागि घरदैलो स्वास्थ्य कार्यक्रम, घुम्ती सिविरहरू, निशुल्क एम्बूलेस तथा अन्य बिशेष कार्यक्रम कार्यन्वनका आवधीक समिक्षा गदै निरन्तरता गर्ने ।
२. अल्पकालिनमा नयां निर्माण र स्तर उन्नती हुने स्वास्थ्य संस्थाका पूर्बाधारहरूलाई राष्ट्रिय मापदण्ड अनुरुप वालमैत्रि, जेष्ठ नागरिक मैत्रि तथा अपांगता मैत्री बनाउने ।	२. मध्यकालमा नयां निर्माण र स्तर उन्नती हुने स्वास्थ्य संस्थाका पूर्बाधारहरूलाई राष्ट्रिय मापदण्ड अनुरुप वालमैत्रि, जेष्ठ नागरिकमैत्रि तथा अपांगता मैत्री बनाउने ।	२. नगरका सबै स्वास्थ्य संस्थाहरूको सवै भौतिक पुर्वाधारहरू राष्ट्रिय मापदण्ड अनुरुप वालमैत्रि, जेष्ठ नागरिक मैत्रि तथा अपांगता मैत्री बनाइसक्ने ।
३.स्वास्थ्य संस्थाबाट २ कि.मि भन्दा टाडा रहेका वडाका वस्ती लक्षित गरी आवश्यकता अनुसार गाउँघर क्लिनिक स्थापना गर्ने र उपलब्ध गाउँघर क्लिनिक थप व्यवस्थीत बनाउने ।		
४.रातो, नीलो परिचयपत्र प्राप्त अपाङ्गता भएका नागरिकलाई अस्पतालमा स्वास्थ्य परीक्षण गराउन यातायात खर्चमा बृद्धि गर्ने ।	४.रातो, नीलो परिचयपत्र प्राप्त अपाङ्गता भएका नागरिकलाई अस्पतालमा स्वास्थ्य परीक्षण गराउन यातायात खर्चको व्यवस्थालाई निरन्तरता दिने ।	

फ.नगरमा रहेका बिभिन्न निजि स्वास्थ्य संस्थाहरूलाई कम नाफामुलक र बढि सेवामुलक र नगरबासी प्रति थप उतरदायी बनाउन नगरमा रहेका बिपन्न, बालबालिका, महिला, जेष्ठ नागरीक, अपाङ्गहरूलाई नगरको सीफारीस र समन्वयमा निश्चित कोटाका अधारमा निशुल्क उपचार सेवा प्रवाह हुने व्यवस्था मिलाउन तथा नगरमा रहेका सामुदायिक र सरकारी लगायत सवै किसिमका स्वास्थ्य संस्थाहरूलाई राष्ट्रिय मापदण्ड अनुसारको प्रविधिक, पुर्वाधार र जनशक्तीयुक्त बनाई नगरबासीहरूलाई गुणस्तरीय र विश्वसनीय स्वास्थ्य सेवाको अनुभुती गराउनका लागि निम्न कार्यक्रमलाई प्राथमिकतामा राखिएको छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
नगरको स्वस्थ्य ऐन अनूसार नगरमा रहेका ठूला निजि हस्पिटलहरूले नगरमा रहेका विपन्न नगरवासीहरूका लागि नगरको सीफारिसमा कम्तीमा पनि १०% निशुल्क स्वस्थ्य सेवाको पर्ण कार्यन्वयन गराउने ।	१.विपन्न तथा अपांगता भएका व्यक्ति, जेष्ठ नागरिक आदिका लागि निश्चत संख्या छुट्याई नीजि क्षेत्रका स्वास्थ्य संस्थाबाट सेवा प्रवाहको शुरुवात गर्ने ।	१. नगरका बिपन्न बर्गका लागि कम्तीमा नि १०% कोटाको व्यस्थापन गर्न नगरले निजी स्वास्थ्य संस्थाहरूसंग आवश्यक समन्वय गर्दै जाने ।
१. सामुदायिक, सरकारी तथा निजी स्वास्थ्य संस्थाको सेवा अनुगमन तथा नियमन गर्ने ।		

स्वास्थ्य क्षेत्रको अपेक्षित उपलब्धी

सूचकाङ्कहरू	एकाइ	हालको (२०७६/७७)	मध्यकालिन	दीर्घकालिन
क. बाल स्वास्थ्य				
खोप सेवा				
सबै खोप लगाएका बालबालिकाको (१२ देखि२३ महिना) %	%	१००	१००	१००
TD2 र 2+खोप लगाएका गर्भवती महिलाहरूको %	%	८५	९०	१००
पोषण				
बच्चाको वृद्धि भएको छ वा छैन भन्ने कुराको अनुगमन गराउन दर्ता भएका ०-११ महिनाका बच्चाहरूको %	%	३०	५०	१००
बच्चाको वृद्धि भएको छ वा छैन भन्ने कुराको अनुगमन गराउन दर्ता भएका ०-२३ महिनाका बच्चाहरूको %	%	३०	५०	१००
कुपोषित बालबालिका र नयाँ अनुगमन भ्रमण ५ प्रतिशतको अनुपात (<२ वर्ष)	%	३	२	१
वृद्धि अनुगमन भ्रमणको औसत संख्या (२ मुनिका बालबालिकामा)	%	६	१०	२०
ख.पारिवारिक स्वास्थ्य				
सुरक्षित मातृत्व				
प्रोटोकल अनुसार (चौथो, छैठौँ, आठौं र नवौं महिनामा) प्रशुतीपूर्व जाँच गराउने महिलाको %	%	१००	१००	१००
गर्भावस्था दौरान १८० दिनको लागि आइरन र फोलिक एसिड प्राप्त गर्ने महिलाहरूको %	%	१००	१००	१००
जीवित जन्मको हकमा स्वास्थ्य संस्थामा डेलिभरी गराउने महिलाहरूको %	%	१००	१००	१००
स्वास्थ्य संस्थामा भएको कुल डेलिभरी मध्ये तालिम प्राप्त स्वास्थ्यकर्मीको अनुगमनमा भएका डेलिभरीहरूको %	%	१००	१००	१००
प्रोटोकल अनुसार प्रशुति पछिको स्याहारको लागि स्वास्थ्य संस्थामा जाने महिलाहरूको %	%	४०	६५	१००
शिशु मृत्यु संख्या	जना	<५	<३	<२
सुत्केरी मृत्यु संख्या	जना	<१	<१	<१
परिवार नियोजन				
परिवार नियोजनका साधन प्रयोग गर्नेको दर (CPR) (आधुनिक विधि) (समायोजन नगरिएको)	%	५६	६०	७०
महिला स्वास्थ्य स्यमंसेविका (FCHV)				
आमा समूहको बैठकको	%	१००	१००	१००
ग. क्षयरोग				
रोग पत्ता लागेको दर (सबै PBC)	%	१००	१००	१००
सफल उपचारको दर (सबै PBC)	%	१००	१००	१००
स्पटम परिवर्तन दर (सबै PBC)	%	१००	१००	१००

घ. कुष्ठरोग				
नयाँ रोगी पहिचान दर (NCDR) प्रति १००,००० जनसंख्यामा	/१००,०००	२	२	१
ङ.एचआइभी/एड्स				
प्रशुतीपूर्वको जाँच दौरान एचआइभीको जाँच गराउने महिलाको	%	१००	१००	१००

३.३. सम्पदा संरक्षण

पुर्खाहरूबाट परम्परागत रुपमा प्राप्त गरी वर्तमान र भावी सन्ततिहरूमा हस्तान्तरण हुने परम्परा एवं मानवसभ्यता र संस्कृति झल्काउने जीवन्त अभिव्यक्ति सम्पदा हो । यस्ता अभिव्यक्तिहरू मुर्त र अमुर्त रुपमा व्यक्त हुन्छन् । संयुक्त राष्ट्र संघीय शैक्षिक, बैज्ञानिक तथा सांस्कृतिक संगठनको अनुसार मुर्त सम्पदा स्मारक, वास्तुकला, मुर्ति, उपकरण, औजार आदि हुन् भने, अमुर्त सम्पदामा मौखिक परम्परा, प्रस्तुति कला, सामाजिक अभ्यास, रीति-रिवाज, चाडपर्व, प्रकृति र ब्रह्माण्डसँग सम्बन्धित ज्ञान तथा अभ्यासहरू एवं परम्परागत शिल्पकला निर्माण गर्ने ज्ञान तथा सीपहरू समावेश हुन्छन् । सामान्यता हरेक किसिमको सम्पदालाइ प्राचिन, ऐतिहासिक, धार्मिक र सांस्कृतिक भनि बर्गिकरण गर्न सकिन्छ ।

विश्वव्यापीकरण, आधुनिकीकरण, जनसंख्या वृद्धि, बढ्दो शहरीकरण र अव्यवस्थित विकास निर्माणको कारण सम्पदा तथा सांस्कृतिक विविधताको संरक्षण कार्य स्थानीय सरकार र नागरिकको लागि प्रमुख चुनौतीको रुपमा रही आएको छ । विभिन्न कारणले शहर तथा बजार क्षेत्रको जनसंख्यामा उच्च वृद्धि देखिन्छ भने, ग्रामिण क्षेत्रको जनसंख्यामा गिरावट देखिन्छ । यी सब प्रवृतीले गर्दा मुर्त सम्पदाहरूमा क्षति, हानिनोक्सानी, चोरी, अतिक्रमण, तथा जिर्ण हुने समस्या रहेको छ । त्यस्तै शताब्दीऔं पुराना अमुर्त सम्पदा जस्तै; परम्परा, संस्कृति, भाषा, कला तथा जीवनशैलीहरू अपरिवर्तनीय रुपले हराउँदै गएको छ । त्यसर्थ बिध्यमान सन्दर्भमा विकास र सम्पदा संरक्षण बीच सन्तुलन ल्याई दिगो विकास हासिल गर्नु प्रमुख चुनौतीको रुपमा प्रस्तुत छ ।

कुनै पनि सम्पदा ऐतिहासिक, सामाजिक, सौन्दर्य, बैज्ञानिक, वा आर्थिक हिसाबले महत्वपुर्ण हुन्छ । ऐतिहासिक सम्पदाहरूले बिगतको सभ्यता, संघर्ष, मान्यता तथा दर्शन झल्काएको पाइन्छ । सामाजिक सम्पदाहरू, मुख्यत अमुर्त सम्पदाले सामुदायिक सद्भाव एवं भाइचारा कायम गर्न टेवा पुऱ्याइरहेको हुन्छ । सौन्दर्यताको पाटोबाट पनि सम्पदाले बस्ती, शहर, वा क्षेत्रको भौतिक विशेषता, पहिचान तथा बिशिस्टता जनाउदछ । त्यस्तै बैज्ञानिक हिसाबलेपनि पुरातार्तवक र प्राचिन स्मारक, बस्तु, उपकरण, औजार, प्रबिधि, बिद्या आदिको खोज र अध्यनले केहि सम्पदा र संकृति महत्त्वपूर्ण हुन्छन । आर्थिक हिसाबले मुलतः पर्यटक भित्र्याउन र रोजगारी सिर्जना एवं राजस्व अभिवृद्धिकोलागि सम्पदा अत्यन्त महत्त्वपूर्ण छ ।

यसै सन्दर्भमा नेपालको संबिधान, अनुसूची ८, (*भाषा, संस्कृति र ललितकलाको संरक्षण र विकास*) र स्थानीय सरकार संचालन ऐन २०७४, परिच्छेद ३, दफा ११.फ बमोजिम संस्कृति र सम्पदा जोगाउने पहिलो दायित्व स्थानीय सरकारको रहन्छ ।

उद्देश्य १: सम्पदा व्यवस्थापन एवं संरक्षणको आवश्यक संयन्त्र स्थापना गरी क्रियाशिल गराउनु ।

नीति क. सबै वडा र नगरपालिका बाट प्रतिनिधित्व हुने गरी तथा प्राविधिक जनशक्ति/क्षेत्रगत जानकार नागरिक सहितको स्थानीय सम्पदा समिति गठन गरिने छ ।

नीति ख. प्राविधिक जनशक्ति र विशेषज्ञ सहितको सम्पदा संरक्षण र व्यवस्थापन इकाई गठन गरिने छ ।

नीति ग. सम्पदा संरक्षण र व्यवस्थापन सम्बन्धी नीति, कानुन, मापदण्ड, योजना, कार्यान्वयन, समन्वय, अनुगमन, नियमन, पहिचान आदिमा समिति र ईकाईको बिशेष भूमिका सुनिश्चित गरीने छ ।

नीति घ. गठन भए पश्चात समिति र इकाई द्वारा सबै खाले भौतिक/सांस्कृतिक सम्पदाको अध्यन तथा तथ्यांक संकलन थालनी गराइने छ ।

नीति ङ. पुरातत्व विभागको प्राचीन स्मारक संरक्षण नियमावली अनुरुप सम्पदाको पहिचान र सुचिकृत गर्न आवश्यक मापदण्ड तथा निर्देशिका तयार गरीने छ ।

उद्देश्य २: नगरपालिकाको सम्पूर्ण सम्पदा सम्बन्धि तथ्यांक व्यवस्थापन गर्नु ।

नीति क. सम्पदा संरक्षण एवं व्यवस्थापनका निम्ति आवश्यक उपकरण/ प्रबिधि व्यवस्था गरीने छ ।

नीति ख. लोपोन्मुख भाषा, लिपि र विभिन्न कला संरक्षण गर्न अभिलेखीकरण र knowledge management गरीने छ ।

नीति ग. प्रभावकारी सम्पदा संरक्षण र व्यवस्थापनकोलागि सम्पूर्ण संकृतिक, धार्मिक, ऐतिहासिक, पुरातात्विक सम्पदाको तथ्यांक संकलन तथा अधावाधिक गरी नगरपालिकाको सम्पदा स्रोत नक्सा सहितको heritage register निर्माण गरीने छ ।

उद्देश्य ३: सम्पदा/संस्कृतिको प्रभावकारी व्यवस्थापन र प्रवर्दनद्वारा पर्यटन, स्थानीय आर्थिक विकास लगायतका क्षेत्रको थप सबलीकरण गर्ने ।

नीति क. सम्पदा क्षेत्र वा स्थान भित्र परेको भनि स्थापित भएका जग्गा/घर/संरचनालाइ नगरपालिका कानुन बमोजिम मुवाब्जाको व्यवस्था गरी अधिग्रहण गरीने छ ।

नीति ख. नगरपालिकाको पर्यटकीय र स्थानीय आर्थिक विकासमा टेवा पुराउन सक्ने सम्पूर्ण सम्पदा क्षेत्र/स्थान र संस्कृति झल्काउने समुदायको संरक्षण र व्यवस्थापनमा बिशेष ध्यान पुराइने छ ।

नीति ग. परम्परागत चाडबाड, जात्र, मेला समय (भाद्र देखि दशैं तिहार सम्म) बाहेकको महिनाहरूको लागि पनि सांस्कृतिक कार्यक्रम र गतिबिधिको विकास गरीने छ ।

नीति घ. अन्य बिभाग र क्षेत्र (जस्तै स्थानीय आर्थिक विकास/राजस्व, यातायात, भू उपयोग आदि संग समन्वय गरी सम्पदा संरक्षण एवं व्यवस्थापन गुरुयोजना निर्माण गरीने छ ।

नीति ङ. गुरु योजनालाइ भू उपयोग योजना, बर्गिकरण zoning आदि संग बाधिने गरी निर्माण गरीने छ ।

उद्देश्य ४: सबै खाले सम्पदा र सम्पदा क्षेत्रलाइ जिर्ण हुनबाट र निजि तथा सार्वजनिक गतिबिधिबाट हानी/नोक्सानी हुनबाट संरक्षण गर्ने ।

नीति क. तानसेन नगरपालिका भित्रका लोपोन्मुख अवस्थामा रहेका सबै मौलिक कुडुले घरहरूको पहिचान गरी, आवश्यक संरक्षण गरीने छ ।

नीति ख. सम्पदा/संस्कृतिलाइ असर गर्ने सबै खाले गतिबिधिको रोकथाम, नियन्त्रण, र नियमन गरीने छ ।

नीति ग. विकास निर्माण परियोजना संचालन गर्दा सम्पदा क्षेत्रलाइ जोगाएर अगाडी बढ्ने नीति अवलम्बन गरीने छ ।

नीति घ. सम्पदा संरक्षणका लागि नगर भित्र संरक्षण क्षेत्रहरू कायम गरीने छ ।

नीति ङ. सम्पदा संरक्षणका लागि विभिन्न खाले प्रोत्सहान तथा सहयोगको व्यवस्था गरीने छ ।

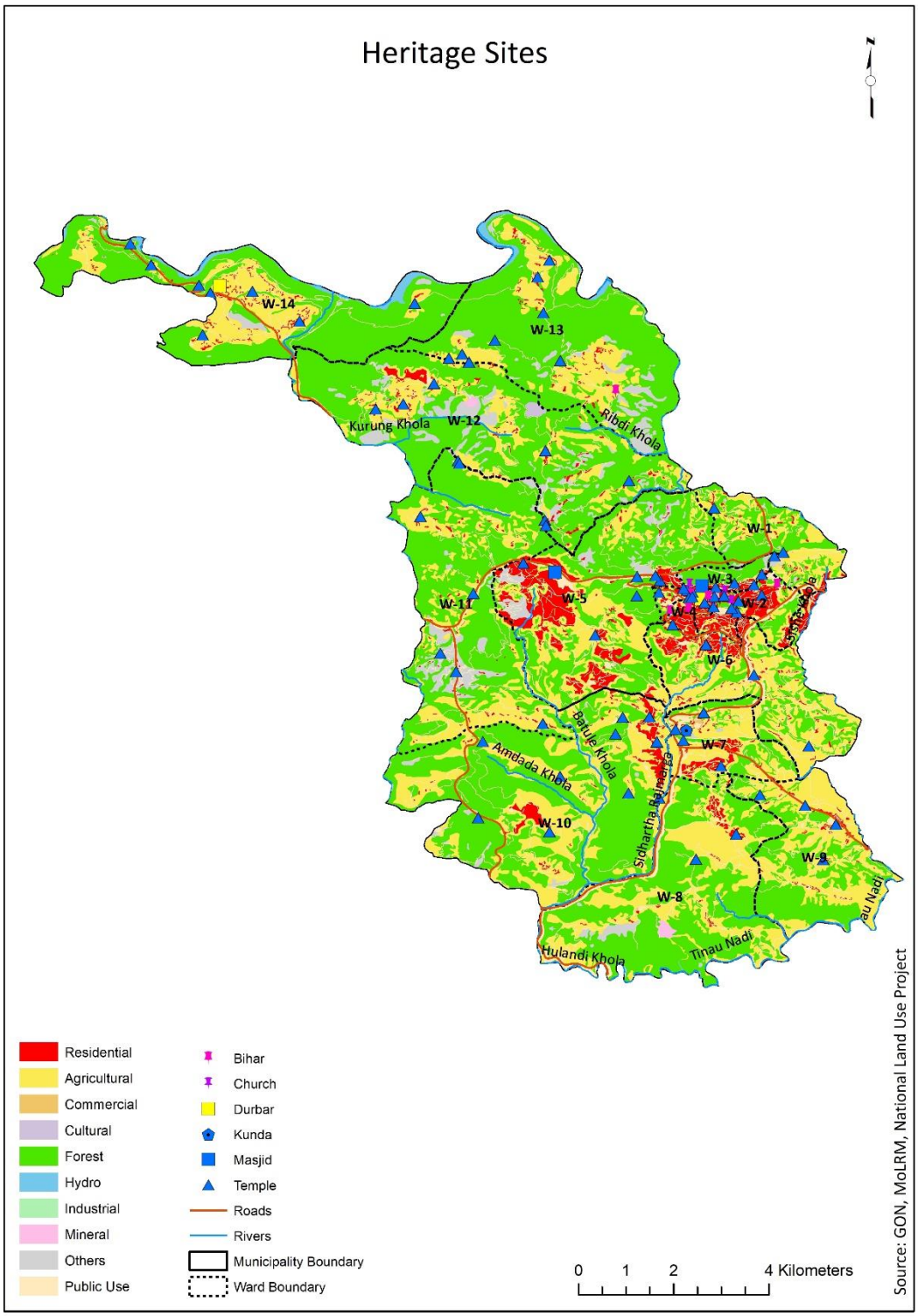

नक्शा १/५.३.३. नगरपालिकाको भू-उपयोग बर्गिकरण नक्सामा चित्रित प्रमुख सम्पदा स्थान

यस नक्साले विभिन्न भू-उपयोग क्षेत्रमा अवस्थित सम्पदा स्थल इंगित गर्द छ । यस प्रकारको तथ्यांक सहितको नक्साङ्कनले सम्पदा संरक्षण एवं व्यवस्थापन प्रभावकारी बनाउन मद्दत पुराउदछ । नगरमा ठुलो संख्यामा रहेका सम्पदा स्थानको यस नक्साले भौगोलिक अवस्थिति मात्र जनाएपनि, बिद्युतिय (digital) माद्यमद्वारा प्रयोजनमा ल्याउदा प्रत्यक स्थानको बिस्तृत जानकारी लिन मिल्ने गरी भण्डारण गरीएको हुन्छ ।

उद्देश्य ५: सम्पदा संरक्षण र व्यवस्थापनमा जनचेतना, जनसहभागिता तथा साझेदारी वृद्धि गर्ने ।

नीति क. सूचना प्रवाहका विभिन्न माध्यमको प्रयोगद्वारा र कार्यक्राम मार्फत नागरिकलाइ र विशेष गरी नयाँ पुस्तालाइ सम्पदा र सो को संरक्षण बारे सचेत गराइने छ ।

नीति ख. संरक्षणमा नागरिकका र विशेष गरी नयाँ पुस्ताको प्रतक्ष्य संलग्नता सुनिचित गराइने छ ।

नीति ग. नगरपालिकाको प्रमुख सम्पदा रेखदेख गर्दै आएका परम्परागत गुठि, मन्दिर व्यवस्थापन समिति आदि संग समन्वय र साझेदारी मार्फत अगाडी बढ्ने नीति अवलम्बन गरिने छ ।

नीति घ.सरोकारवाला संघ संस्था, निजि क्षेत्र, गैरसरकारी संस्था र जानकार समूह आदि संग समन्वय र साझेदारी मार्फत अगाडी बढ्ने नीति अवलम्बन गरिने छ ।

आवधिक प्राथमिकता तालिका ५.२.३: सम्पदा संरक्षण

क. तानसेन नगरपालिकाको बिशिष्ट सम्पत्तिको रुपमा रहेको विभिन्न सम्पदालाइ ध्यानमा राख्दै र संबैधानिक अधिकार अनुसार भाषा, संस्कृति, ललितकलाको संरक्षण र सम्बन्धित गतिबिधिको व्यवस्थापन एवं जिम्मेवारी नगरपालिकाको रहेको छ । त्यसर्थ नगरले समस्त स्थानीय सम्पदाको संरक्षण र व्यवस्थापन कार्यलाइ नियमन तथा सहजीकरण गर्न बहुपक्षीय समन्वय सहित नियम कानुन निर्माण र मार्गनिर्देशनको लागि योजना तर्जुमा गर्ने जस्ता क्रियाकलाप तर्जुमा भएको छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. स्थानीय सरकारले पाएको अधिकार र प्रचलित ऐन कानुन अनुरुप सम्पदा संरक्षण र व्यवस्थापन सम्बन्धि ऐन, नीति, नियम, निर्देशिका, कार्यविधिहरू निर्माणलाइ स्थानीय परिवेस र सवालहरूलाई समेटि संघ र प्रदेश संग समन्वय गर्ने । २. नगरपालिका र संघ/प्रदेश सरकारको दोहोरो स्वामित्व वा लगानी रहेको सम्पदा/पार्क (जस्तै दरबार परीसर, रानीमहल, बिग बुद्ध पार्क लगायत अन्य सबै) संरक्षण/व्यवस्थापनमा स्पष्टता ल्याउने ।	१. नेपालको संबिधान, अनुसूची ८, भाषा, संस्कृति र ललितकलाको संरक्षण र विकास र स्थानीय सरकार संचालन ऐन २०७४, परिच्छेद ३, दफा ११.फ बमोजिम नीति, कानुन, मापदण्ड तथा सो सम्बन्धी योजना तर्जुमा, योजना पहिचान, अध्ययन, कार्यान्वयन र नियमन गर्ने । २. आवश्यक ऐन, योजना, मापदण्ड सम्पदा संरक्षण र व्यवस्थापन ऐन, नियमवली, कार्यविधि सम्पदा संरक्षण र व्यवस्थापन गुरुयोजना र सुची ।	१. सम्पदा संरक्षण र व्यवस्थापन सम्बन्धि प्रभावकारी ऐन सहितको संरक्षण र व्यवस्थापनमा सबल नगरपालिका बन्ने ।
ख. बसोबास र सांस्कृतिक द्रिस्टिकोणले समृद्ध इतिहास बोकेको यस नगरपालिका, सम्पूर्ण राष्ट्रको प्रमुख ऐतिहासिक र सांस्कृतिक केन्द्रहरू मध्यको एक हो । सोहौं शताब्दी र सम्भवत सो भन्दा पनि पुरानो मानव सभ्यता रहेको यस नगरपालिकामा प्राचिन बस्तीहरूको सम्भावनापनि उच्च रहेको छ । त्यसर्थ नगरमा यस्ता वस्तीहरूको भए नभए बारे बस्ती बिकास, शहरी योजना तथा भवन निर्माण मापदण्ड २०७३ को अधारमा खोज, अनुसन्धान तथा पहिचान कार्य गर्ने योजना रहेको छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. नगर भित्र १०० वर्ष भन्दा पुराना वस्तीहरू भए नभए बारे वडा स्तरिय परामर्श गर्ने । नगरपालिकामा सम्भावित सम्पदा वस्ती; टक्सार वस्ती, गोर्खेकोट वस्ती, दरबार थुम्का वस्ती ।	१. बस्ती बिकास शहरी योजना तथा भवन निर्माण मापदण्ड २०७३ अनुरुप सम्पदा वस्तीहरू खोज तथा पहिचान कार्य थालनी गर्ने ।	१. सम्पदा वस्तीहरूको सूचीकरण, संरक्षण, व्यवस्थापन र प्रचार प्रसार ।

ग. अन्य सबै क्षेत्रझै सम्पदा संरक्षण एवं व्यवस्थापन कार्यको लागि पनि तथ्यांकको प्रयोग महत्तवपूर्ण हुन्छ । नगरमा यस्ता तथ्यांकहरू न्युन र पुराना, छरिएको, र अपूर्ण अवस्थामा छ । यस अवस्थाबाट आधुनिकता तर्फ उन्मुख हुन र तथ्यांकको प्रयोगबाट बैज्ञानिक व्यवस्थापन हासिल गर्न, नगरले विभिन्न चरणमा सम्पदा सुची तयार तथा सम्पदा बर्गिकरण लगायत तथ्यांक सम्बन्धि कार्यहरू गर्ने छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. जारी रहेका सबै भू उपयोग सुची Land Use Inventory संकलन कार्य मा सबै खाले सम्पदा क्षेत्र र स्थानको तथ्यांक समेटिने गरी निरन्तरता दिने र थप प्रभावकारी बनाउने । साथै उपलब्ध सुची र नयाँ सुचीलाइ अद्यावधिक गरेर एकरुपता दिने । २. नगरमा अवस्थित सम्पूर्ण धार्मिक, संकृतिक, ऐतिहासिक, पुरातात्विक, पर्यटकीय महत्वका सम्पदा क्षेत्र र स्थलहरूको अध्यन, सूचीकरण र बर्गिकरणको थालनी ।	१. सम्पदा क्षेत्र र स्थान सम्बन्धि विभिन्न तथ्यांक र Land Use Inventory लाइ प्रयोगमा ल्याई सम्पदा क्षेत्रहरूको प्रभावकारी व्यवस्थापन र संरक्षण कार्य गर्ने । २. संकलित तथ्यांक, अध्यन, सूचीकरण र बर्गिकरणको अधारमा सम्पदा गुरुयोजना र heritage register निर्माण कार्य गर्ने ।	१. मध्याकालका सम्पदा संरक्षण सम्वन्धि मध्यकालिन प्राथमिकताका कार्यक्रमलाई निरन्तता दिने ।
घ. सम्पदा संरक्षणको प्रमुख पाटो परम्परागत ज्ञान तथा कलाको जगेर्ना गर्नु पनि हो । नगरको आदिबासी, जनजाती र लोपन्मुख समुदायको भाषा, लिपि, प्रस्तुति तथा शिल्पकला लोप हुदै गएको सन्दर्भमा सो को संरक्षण जरुरी छ । अमुर्त सम्पदा, जस्तैः मौखिक परम्परा, भाषा, लिपि, साहित्य, प्रस्तुति कला, सामाजिक अभ्यास, रीति-रिवाज, चाडपर्व, प्रकृति र ब्रह्माण्डसँग सम्बन्धित ज्ञान तथा अभ्यासहरू एवं परम्परागत शिल्पकला निर्माण गर्ने ज्ञान तथा सीपहरू जोगाउन चुनौतीपूर्ण हुन्छ। त्यसर्थ यस्तो किसिमको ज्ञान तथा कलालाइ जगेर्ना गर्न नगरले अभिलेखीकरण तथा व्यवस्थित तरिकाले सम्बर्धन, अद्यावधिक तथा वितरण गर्ने कार्यक्रम राखेको छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. लोपोन्मुख र जनजाति भाषा, लिपि र विभिन्न कलाको पहिचान र त्यस पश्चात सो को संरक्षण गर्न अभिलेखीकरण र knowledge management को थालनी ।	१. भाषा तथा लिपीको अभिलेखीकरण र knowledge management लाई निरन्तरता तथा अद्यावधिक ।	१. भाषा तथा लिपीको अभिलेखीकरण र knowledge management लाइ निरन्तरता तथा अद्यावधिक गरी स्थानीय पहिचान अझ प्रगाढ़ बनाउने ।
ङ. नगरमा अवस्थित सम्पदा स्थान/क्षेत्रको संरक्षण र व्यवस्थापनमा सुधार तथा प्रवर्द्धन, नयाँ सम्पदा स्थान/क्षेत्रको पहिचान, जारी रहेका योजना/परियोजना समापन लगायात कार्यक्रमहरू सम्पन्न गर्नु पर्ने आवश्यकता छ । सम्पदा व्यवस्थापन क्षेत्रको सेवा प्रवाह अन्तर्गत सम्पदा संरक्षण र व्यवस्थापन सम्बन्धि विभिन्न कार्य पहिचान गरिएको छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. लोपोन्मुख सबै कुडुले घरहरूको लागत संकलन, पहिचान तथा संरक्षण कार्य सुरुवात । २. नगरपालिकाले गर्दै आएको संकृतिक सहयोग र सहकार्य जस्तै (नौमती बाजा प्रतियोगिता, भगवती जात्रा, लाखे जात्र, रोपाई जात्र सहयोग) लाइ निरन्तरता दिने र यस्तो कार्य बढाउदै जाने ।	१. कुडुले घरहरू संरक्षण कार्य सम्पन्न गरी निरन्तर प्रचार प्रसार र व्यवस्थापन । २. स्थानीय कला र संस्कृति संरक्षण र प्रवर्द्धनमा नगरले गर्ने सहयोग र सहकार्य लाई निरन्तरता दिने । स्थानीय कला र संस्कृति संरक्षणलाई अन्य क्षेत्रको कार्यक्रममा समेत समावेश गर्ने ।	२. स्थानीय कला र संस्कृति संरक्षण र प्रवर्द्धनमा नगरले गर्ने सहयोग र सहकार्यको पद्धतिमा आवश्यक परिमार्जन सहित निरन्तरता दिने ।

३. वडा नागरिकहरूको अनुरोधलाइ मध्यनजरमा राख्दै ओझेलमा परेका महत्वपुर्ण स्थानीय सम्पदा (बासटारी पौवा, गणेश मन्दिर र अन्य सबै) र संस्कृतिको संरक्षण, व्यवस्थापन, र प्रचार प्रसारको लागि बिशेष कार्यक्रम तर्जुमा गर्ने । त्यस्तै नेवार लगायत स्थानीय समुदायको संस्कृति झल्काउने कार्यक्रम, समारोह आदिलाइ निरन्तरता दिने र बढाउदै जाने । ३.१. सबै सम्पदा स्थलमा पुग्ने बाटोको सुधार कार्य थालनी गर्ने, बिशेष गरी रानी महल लगायत आवश्यक सबै र प्रस्तावित सबै परियोजना (जस्तै श्रीनगर सांस्कृतिक डबली, मगर सांस्कृतिक संग्रालय, बंशगोपाल धार्मिक/सांस्कृतिक डबली निर्माण सम्पन्न गरी प्रयोगमा ल्याउने । ३.२. पर्यटकीय हिसाबले महत्वपुर्ण सम्पदा क्षेत्र र स्थलहरूको प्रचार प्रसार, पूर्वाधार निर्माण, र सूचना केन्द्रहरू स्थापना गर्ने ।		

च. सम्पदा संरक्षण र व्यवस्थापन सम्बन्धि सम्पूर्ण कार्यसम्पादनको निम्ति नगरपालिकामा सक्षम जनशक्ति, शाखा, संयन्त्र, तथा अन्तरिक तथा बाह्य सरोकारवालाहरूको आवश्यकता पर्द छ । साथै विभिन्न स्तर तथा चरणमा निरन्तर क्षमता अभिवृद्धि, सहकार्य र समन्वय पनि महत्तवपूर्ण हुनाले यस सम्बन्धि कार्यक्रमहरू पनि तर्जुमा भएको छ । त्यस्तै यस क्षेत्रमा सचेतना र जागरूकताको पनि उत्तिकै महत्वपुर्ण भूमिका हुनाले र यस्ता क्षेत्र र स्थानको सुरक्षामा पनि ध्यान दिनु पर्ने हुनाले यस बिषयलाइ पनि मध्यनजर गर्दै कार्यक्रम रखिएको छ । बिशेष गरि युवा पुस्तामा संस्कृति सम्बन्धि मूल्यमान्यता घट्दै गएको भन्ने बुझिएकोले, युवा पुस्तालाई समेत सचेतना अभिवृद्धिमा कार्यक्रम तय गरिएको हो ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. सङ्घीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय (२०७४) को संगठन संरचना बमोजिम पूर्वाधार विकास तथा बातावरण व्यवास्थापन शाखा वा सामाजिक विकास शाखा अन्तर्गत सम्पदा संरक्षण ईकाइ स्थापना गर्ने । २. सम्पदा संरक्षण ईकाइको विभिन्न तालिम, सेमिनार, सिकाई कोर्सको माध्यमद्धारा क्षमता अभिवृद्धि गर्ने । ३. सम्पदा व्यवस्थापन एवं संरक्षणको लागि नगरस्तरिय समिति गठन तथा परिचलान गर्ने ।	१. आवश्यकता अनुसार सम्पदा संरक्षण इकाईलाइ सामाजिक बिकास शाखा अन्तर्गत बिस्तार गर्ने । २. कर्मचारी क्षमता अभिवृद्धिलाइ निरन्तरता दिने । ३. समिति र सो को प्रभावकारी कार्यसम्पादनलाइ निरन्तरता दिने ।	१. सम्पदा संरक्षणसँग सम्वन्धित क्षमता विकास कार्यक्रममा आवश्यक परिमार्जन गरी क्षमता अभिवृद्धिलाइ निरन्तरता दिने । २. कर्मचारी क्षमता अभिवृद्धिलाइ निरन्तरता दिने । ३. समिति र सो को प्रभावकारी कार्यसम्पादनलाइ निरन्तरता दिने ।

च.१. *बाह्य पक्ष र सरोकारवालाको लागि :*

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. नगरपालिकाको अन्तरिक क्षमतता विकासमा मात्र नभइ सम्पदा संरक्षण क्षेत्र सङ्ग प्रत्यक्ष सरोकार राख्ने नागरिक,	१. तालिम प्राप्त जनशक्ति र संघ संस्थाहरूको निरन्तर अनुगमन, मुल्यांकन र नियमन ।	१. तालिम प्राप्त जनशक्ति र संघ संस्थाहरूको निरन्तर अनुगमन, मुल्यांकन र नियमन ।

बाह्य जनशक्ति र संघ संस्थाहरूको सीप विकास, सचेतना वृद्धिमा पनि ध्यान दिन । १.१. बिशेष गरी नयाँ पुस्तालाई संलग्न गराउने खाले सचेतना कार्यक्रमहरू आयोजना गर्ने । साथै नगर प्रहरी र अन्य सुरक्षा संयन्त्र (प्रहरी, सेना आदि) को सहयोगमा सम्पदा क्षेत्र संरक्षण गर्ने । २. सम्पदा संरक्षण र व्यवस्थापनको लागि गुठि, मन्दिर व्यवस्थापन समिति लगायत सरोकारवाला संघ संस्था, निजि क्षेत्र, गैरसरकारी संस्था र जानकार समूह आदि संग साझेदारी विकास गर्ने ।	२. सम्पदा संरक्षणका नगरको आन्तरिक संयन्त्र र सम्वन्धित सरोकारवालासँगको सहकार्यलाई संस्थागत र व्यवस्थित गर्ने ।	२. सम्पदा संरक्षणमा सहकार्य र साझे दारीलाई उपलब्धीमुलक वनाउन सम्वन्धित सरोकारवाला सपहि तको नगर स्तरीय संयन्त्रको भूमिका परिभाषित गरी थप व्यवस्थित बनाउने ।

५.३.५. लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण

राज्यले नागरिकका बीच उत्पत्ति, धर्म, बर्ण, जातजाति, लिङ्ग, आर्थिक अवस्था,भाषा, क्षेत्र, बैचारिक आस्था वा अन्य कुरामा भेदभाव नगरिने कुरा संविधान प्रदत्त नागरिक हकको स्थापित गरेको छ । संवैधानिक हकको कार्यान्वयन गर्नु स्थानीय सरकारको प्रमुख दायित्व हुन आउँछ । तानसेन नगरपालिकाले लैङ्गक समानता र सामाजिक समावेसीकरण कार्यक्रम अन्तर्सम्बन्धित विषयका रुपमा समावेश गरी कार्यान्वयन गर्दै आएकोमा क्षेत्रगत लक्ष्य प्राप्तीका लागि निश्चित उद्देश्य र आवश्यक नीतिको निर्माण गरी दीर्घकालिन योजना मार्फत अगाडी बढ्ने प्रयास गरेको छ ।

तानसेन नगरपालिकाको नगर प्रोफाइल २०७५ का अनुसार १५ बर्ष माथिका महिला र पुरुषको साक्षरता दर क्रमश : ८३ प्रतिशत र ९३ प्रतिशत रहेको छ । सम्पत्तिमा स्वामित्व (विशेषगरी घर जग्गामा) पुगेको महिला ३३ प्रतिशत रहेको छ । मातृ मृत्यूदर प्रतिलाख जिवित जन्ममा १ प्रतिशत भन्दा कम रहेको छ । महिला तथा पुरुषको सामाजिक विकासको स्तरमा रहेको अन्तर तथा समस्या समाधानका लागि नगरले विभिन्न प्रयास गरेको छ । स्वास्थ्य विमा लगायत निश्चित सेवामा महिला, दलित, अल्पसंख्यक आदिको पहुँच सुनिश्चित गर्नक्का लागि विभिन्न स्थानीय नीति तथा कानुन तय गरी कर्यान्वय समेत गरिएको छ । तथापि लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणको समग्र सवाललाई विशेष नीति मार्फत सम्वोशधन गर्ने आवश्यकता महशुष गरी यो क्षेत्रको दिर्घकालिन नीति तथा याजना तयार गरिएको छ ।

यस पृष्ठभूमिमा **विकास, सेवा र अवसरहरूमा सवैको समान पहुँच र न्याय सुनिश्चित गर्ने** लक्ष्य साथ यो क्षेत्रको उद्देश्य तथा नीति तय गरिएको छ ।

उद्देश्य १ लैंगिक समानता र सामाजिक समावेशीकरणका लागि आवश्यक नीतिगत र कानुनी आधारहरू तयार गर्नु ।

नीति क. लैगिक समानता र सामाजिक समावेसीकरण सन्दर्भमा नेपालको कानुनमा भएको व्यवस्थालाई व्यवहारिक कार्यान्वयनका लागि आवश्यक नीति, नियम र निर्देशिका निर्माण गरिनेछ ।

नीति ख. नगरपालिकाले लैगिक नीति तयार गरी कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ ।

नीति ग. बालअधिकारलाई सुनिश्चित गर्नका लागि आवश्यक नीतिको कार्यान्वयनलाइ निरन्तरता दिइने छ ।

नीति घ. संविधानको धारा १० मा व्यवस्था भए अनुसार अपांगता भएका व्यक्तिहरूको लागि आवश्यक नीति नियम तयार गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।

नीति ङ. महिला शसक्तिकरण सम्बन्धी नीतिगत व्यवस्थालाई थप प्रभावकारी बनाईनेछ ।

उद्देश्य २: नगरको विकास निर्माण र सेवा प्रवाहमा लैंगिक समानता र सामाजिक समावेसिकरणलाइ व्यवहारिक कार्यान्वयन गर्नु ।

नीति क. महिला, दलित, जनजाति, अपांगता भएका व्यक्ति लगायत समाजमा पछाडी पारिएका बर्गलाइ विकास निर्माण लगायत सेवा प्रवाहको पहुँचमा सुनिश्चितता गरिनेछ ।

नीति ख. नगरबाट प्रदान गरिने सेवामा अपांगता भएका व्यक्ति र जेष्ठ नागरिकलाई विशेष व्यवस्था गरिनेछ ।

नीति ग. नगरमा निर्माण हुने हरेक सार्वजनिक संरचना अपांगता मैत्री, बालमैत्री र जेष्ठनागरिक मैत्री बनाइनेछ ।

नीति घ. दुर्व्यवहारमा/बेचविखनको जोखिममा परेका महिलाहरूको लागि आवासिय व्यवस्था गरिनेछ ।

नीति ङ. आर्थिक, सामाजिक र राजनितिक गतिविधिहरूमा महिलाहरूको सहभागिता अभिबृद्धि गर्ने नीति अवलम्बन गर्निने छ ।

उद्देश्य ३. नगरमा स्थापना भएको महिला तथा बालबालिका शाखा तथा वडा तह सम्मका संरचनाहरूको क्षमता अभिबृद्धि गर्नु ।

नीति क. नगरमा रहेको महिला तथा बालबालिका शाखामा आवश्यक जनशक्ति व्यवस्थापन गरिनेछ ।

नीति ख. महिला तथा बालबालिका शाखालाई प्रविधि मैत्री बनाइनेछ

नीति ग. महिला तथा बालबालिका शाखाका कर्मचारीहरूको क्षमता विकास गरिनेछ ।

उद्देश्य ४. सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम अन्तर्गत नगरबाट प्रवाह गरिने सेवा प्रभावकारी बनाउनु

नीति क. सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम अन्तर्गत जेष्ट नागरिक, एकल महिला, अपांगता भएका व्यक्तिहरूलाइ प्रदान गर्दै आएको सामाजिक सुरक्षा भत्ता वितरण थप प्रभावकारी बनाइनेछ ।

नीति ख. सामाजिक सुरक्षा सेवा प्रात्त गर्ने व्यक्तिहरूको प्रभावकारी तथ्यांक व्यवस्थापन गरिनेछ ।

नीति ग. सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रमको कार्यान्वयनको प्रभावकारी अनुगमनको व्यवस्था मिलाइनेछ ।

नीति घ. जेष्ठनागरिकहरूलाइ बृद्धाश्रममा लगिने अवधारणालाइ निरुत्साहित गर्दै पारिवारिक संरक्षणमा विशेष जोड दिइनेछ

आवधिक प्राथमिकता तालिका ५.३.५: लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण

अल्पकालिन	मध्यकालिन	दिर्घकालिन
तानसेन नगरपालिकाले सेवा प्रवाह र विकास निर्माणलाई जेष्ठ नागरिक, महिला, अपांगता भएका व्यक्तिलाई प्राथमिकता दिने तथा योजना तथा विकास निर्माणको अभ्यासमा सहभागिता प्रवर्द्धनका अभ्यास गरिरहेको छ । तथापि लैंगिक समनता र सामाजिक समावेशीकरणको नीति तथा वेग्लै कानुन नभएकोले नीतिगत र कानुनी व्यवस्था र कार्यान्वनलाई तलको आवधिक कार्यसुचीमा समावेश गरिएको छ ।		

१.लैगिक समानता र सामाजिक समावेसीकारणको प्रत्याभूति दिने र यो अवधारणलाई नगरको विकास र सेवाका क्षेत्रमा मुलप्रवाहीकरण गर्दै व्यवहारिक कार्यान्वयनका लागि नीति, नियम र कार्यविधि निर्माण गर्ने	१.लैगिक समानता र सामाजिक समावेसीकारणको व्यवहारिक कार्यान्वयनका लागि आवश्यक नीति, नियम र निर्देशिकाहरू अध्याबधिक गर्ने ।	१.लैगिक समानता र सामाजिक समावेसीकारणका नीति नियम र कार्यविधिहरूलाइ थप व्यवहारिक र समय सापेक्ष बनाउने ।
नगरपालिकाले उपभोक्ता समतिमा महिला लगायत सवै पक्षको प्रतिनिधित्व हुनुपर्ने व्यवस्था गरेको छ भने संरचनाहरूलाई अपांगता भएका, वालवालिका र महिला मैत्री बनाउँदै लगिएको भएपनि सहभागिता र संरक्षण र पहुँचका थप कार्य गर्नुपर्ने आवश्यकता महशुष गरी निम्न प्राथमिकता तय गरिएको छ ।		
१. उपभोक्ता समिति र कार्यक्रम अनुगमन समितिमा महिलाको सहभागिता कम्तीमा ४० प्रतिशत पुर्याउने साथै दलित, जनजाति र पछाडि परेका समुदायको सहभागिता सुनिश्चित गर्ने ।	१. विभिन्न समितिमा महिला, दलित जनजातिको वा लोपउन्मुख जातिको सहभागिता सुनिश्चितताको व्यवहारिक कार्यान्वयनमा जोड दिने	
२. नगरमा निर्माण भएका र निर्माण हुने सार्वजनिक पूर्वाधार अपांगता मैत्री बनाउन थालनी गर्ने	२. नगर भित्र निर्माण भएका सबै पूर्वाधार अपांगता मैत्री बनाउने	२.नगरपालिकावाट सञ्चालन हुने सवै पुर्वाधार र सेवा सम्वन्धि कार्यक्रममा लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणका सवाल समेट्ने अभ्यासलाई संस्थागत गरिसक्ने
३. महिलाहरूको आर्थिक, सामाजिक र राजनितिक सहभागिता सुनिश्चित गर्न प्रवर्द्धनात्मक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने	३.महिलाहरूको आर्थिक, सामाजिक र राजनितिक सहभागिता सुनिश्चित गर्न गरिने प्रवर्द्धनात्मक कार्यक्रमलाई थप प्रभावकारी बननाउने	
४.दुर्व्यबहार/बेचविखनको जोखिममा परेका महिलाहरूको लागि आवास गृह निर्माणका लागि अध्ययन र पूर्व तयारी गर्ने	४.दुर्व्यवहारमा/बेचविखनको जोखिममा परेका महिलाहरूको लागि आवास गृह निर्माण गर्ने।	४.दुर्व्यवहार/बेचविखनको जोखिममा परेका महिलाहरूको लागि आवास गृहलाई थप व्यवस्थित र प्रभावकारी बनाउने
५.नगरलाई बालमैत्री नगरको अवस्थामा पुऱ्याउने गरी सार्वजनिक पूर्वाधार सुधारको थालनि गर्ने	५. नगरलाई वालमैत्री नगरको अवस्थामा पुग्नेगरी सार्वजनिक पुर्वाधार सुधार गरिसक्ने।	५. नगरलाई बालमैत्री पूर्वाधार युक्त नगरको रुपमा स्थापित गर्ने
६. लैगिक हिंसा न्यूनिकरणका लागि नगरपालिकामा लैंगिक हिंसा न्यूनिकरण कोष स्थापना गर्ने	६. लैंगिक हिंसा न्यूनिकरण कोषका माध्यमबाट लैंगिक हिसा न्यूनिकरणका लागि विविध कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने	
७. नगरपालिकावाट प्रवाह हुने सेवामा जेष्ठ नागरिक, अपांगता भएका व्यक्ति तथा वालवालिकाको सहज पहुँचका लागि सेवा प्रवाहको विधि परिमार्जनका लागि आधारहरू तयार गर्ने	७. नगरपालिकावाट प्रवाह हुने सेवामा जेष्ठ नागरिक, अपांगता भएका व्यक्ति तथा वालवालिकाको सहज पहुँचका लागि सेवा प्रवाहको विधि परिमार्जन सहित कार्यान्वयन गर्ने ।	
	८. एकल महिला स्वरोजगार कार्यक्रमलाई प्रभावकारी रुपमा कार्यान्वयन गर्ने	

नगरका महिला तथा वालवालिका शाखा रहेकोमा यसलाई थप क्षमतायुक्त बनाउन तथा सवै संयन्त्रको कार्यमा लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणको सवलालाई समेट्ने गरी संगठन संरचना र क्षमता विकासका प्राथमिकता निर्धारण गरिएको छ ।		
१.महिला तथा बालबालिका शाखालाई व्यवस्थित गर्दै आश्स्यक उपकरण व्यवस्था गर्ने २. महिला तथा बालबालिका शाखामा कार्यरत कर्मचारीको क्षमता विकास गर्ने ३. सामाजिक सुरक्षा सम्वन्धि सेवालाई प्रविधि मैत्री बनाउन थालनी गर्ने ४. महिला तथा बालबालिका शाखालाई अपांगता मैत्री र बालमैत्री बनाउन थालनी गर्ने ५. एकल महिला सोरोजगार कार्यक्रमका लागि आधार तयार गरी प्रभावकारी कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने	१. महिला तथा बालबालिका शाखालाई सूचना प्रविधि युक्त बनाउने २. महिला तथा बालबालिका शाखामा कार्यरत कमचारीको क्षमता विकासका कार्यक्रमलाई निरतरता दिने । ३. सबै प्रकारका सामाजिक सुरक्षा सेवा वितरणलाई सूचना प्रविधिमा आधारित वनाउने। ४. नगर कार्यालयलाई महिला र अपांगता मैत्री बनाउन पुर्वाधार र संगठनात्मक कार्यशुची बनाई कार्यान्वयन गर्ने । ५. नगरका सवै शाखा तथा इकाईलाई लैंगिक समानता तथा समाजिक समावेशीकरण सम्वन्धि अनुशिक्षण दिने ।	१. महिला तथा बालबालिका शाखालाई जनशक्ति , पुर्वाधार र प्रविधि युक्त वनाउने २. निरन्तर ३. निरन्तर ४. नगर, वडा तथा अन्य कार्यालयलाई आन्तरिक रुमपा महिला र अपांग मैत्री बनाउन आवश्यक कार्य पुरा गर्ने ।

५.४. पुर्वाधार विकास

यो खण्डमा तानसेन नगरपालिकाको भू-उपयोग र शहरी विकास, पार्क तथा मनोरञ्जनका पुर्वाधार, यातायात, खानेपानी, सार्वजनिक सरसफाई, सार्वजनिक भवन तथा पुस्तकालय, सिंचाई, विद्युत र सञ्चार सम्वन्धि पुर्वाधार र सेवाको नीति तथा आवधिक प्राथमिकता समेटिएको छ । यी सेवाका पुर्वाधार तयारी वा स्तरोन्नतीको विधि र मापदण्ड निर्माण गरी तीनको प्रभावकारी कार्यान्वयन मार्फत सुव्यवस्थित पुर्वाधारयुक्त तानसेन निर्माणमा केन्द्रीत नीति र प्राथमिकता यो क्षेत्रमा समेटिएको छ ।

५.४.१. भू उपयोग तथा आवास व्यवस्थापन

तानसेन नगरपालिकाको वस्ती विकास इतिहास हेर्दा सेन वंशका दशौ पुस्ताका राजा चन्द्र सेनका छोरा रूद्र सेनले वि.सं. १५६३ मा पाल्पा राज्यको स्थापना गरेका थिए । त्यस समयमा पाल्पाका शक्तिशाली राजाको रूपमा चिनिने रूद्र सेनले पाल्पा राज्यको विस्तार गरी आफ्नो राज्यको राजधानी तानसेनलाई बनाएको पाइन्छ । भारतमा मुसलमानहरूले आक्रमण गरेको समयमा सो आक्रमणबाट धपाइएका हिन्दु राजाहरू दक्षिणी भू-भागबाट नेपालतर्फ अर्थात् उत्तरी क्षेत्रतर्फ भागेर पन्ध्रौं शताव्दीमा नेपालतर्फ पसेका थिए । त्यस बेला नेपालमा पनि बाईसे-चौबीसे राज्यहरू खण्डित अवस्थामा रहेका थिए । दक्षिणबाट धपाइएको सेन राजाले बुटवल, रिङसिङ्ग, रिब्दीकोट, पूर्णकोट हुँदै तानसेन प्रवेश गरी छुट्टै राज्यको स्थापना गरे । सोही क्रममा त्यस बेलाका राजा रूद्र सेनले आफ्नो राज्य तथा शक्तिको विस्तार गरी राजधानी तानसेन क्षेत्रलाई बनाएको इतिहास पाइन्छ ।

यस नगरको समकालीन विकासको इतिहास हेर्दा वि.सं. २००७ साल चैत्रमा ११ वडा बनाइ स्थापना भएको र वि.सं. २०४८ सालमा ४ वडा थप गरी यस नगरपालिकामा १५ वडा कायम गरिएको थियो । त्यसपछि संघीय संरचना अनुसार २०७३/११/२२ मा साविकका तानसेन नगरपालिकामा, वराङ्गदीका (२-६), मदनपोखरा, तेल्घा, बन्दिपोखरा, बौघापोखराथोक, बौघागुम्हा र अर्गली गा.वि.स.हरू समावेस गरी तानसेन नगरपालिकाको नयाँ संरचनामा १४ वडा कायम गरिएको थियो । हालको बसोबास र अन्य भू-उपयोगको अवस्था विश्लेषण गर्दा जनसंख्या, व्यवसायिक तथा प्रसासनिक क्षेत्र, ऐतिहासिक क्षेत्र, मूल वस्ती क्षेत्र आदिको आधारमा वडा न. २, ३, ४, ६ र ७ यस नगरपालिकाको शहरी केन्द्र हो । ग्रामिण बसोबास, कृषि तथा पशुपालन, बन क्षेत्र, अन्य प्राकृतिक स्रोत, र केहि खानी/खनिज उत्खनन् जस्ता गतिबिधिले गर्दा बाँकी वडाहरू नगरको ग्रामिण वस्ती, कृषि तथा प्राकृतिक स्रोत केन्द्र हुन् ।

ऐतिहासिक र परम्परागात रुपमा, न्युनतम योजनाको आधारमा वस्ती एवं मानव गतिबिधि विकास र बिस्तार भएको (organic settlement) र पहाडी भिरालो भूभागमा पर्ने हुदा नगरपालिकाको शहरी केन्द्रको बिकाश पद्दति पनि परम्परागत छ जस्मा सघन र बाक्लो भवन तथा संरचना र साँघुरो सडक तथा गल्लि रहेको छ । नगरको ग्रामिण भेगको हकमा भने मुख्य भूभाग बनले ओगटेको छ, र त्यस पश्चात कृषि प्रयोजनमा धेरै भोग चलन भइ आएको छ जस्मा छरिएको ग्रामिण वस्तीहरू पनि रहेका छन् । यस कारण तानसेन नगरपालिकाको शहरी केन्द्र ऐतिहासिक/पुरातार्तविक दृस्टीकोणले महत्तवपुर्ण छ भने ग्रामिण केन्द्र बन तथा कृषि र वातावरणीय दृस्टीकोणले महत्तवपुर्ण छ ।

यस सन्दर्भमा शहरी केन्द्रलाइ विभिन्न शहरी नियोजन अवधारणा र बिधिको प्रयोग मार्फत थप व्यवस्थित गर्ने, ऐतिहासिक/पुरातार्तविक मूल्य मान्यता संरक्षण गर्ने र ग्रामिण केन्द्रको मौलिकता र पहिचान कायम राख्ने, कृषि क्षेत्रलाइ अझ उत्पादनशिल बनाउने, वातावरणीय सन्तुलन र प्राकृतिक स्रोतको प्रयोगलाइ बैज्ञानिकरण गर्ने लगायतको दायित्व स्थानीय सरकारको रहन्छ । यी सब कार्य सम्पन्न गर्न भू-उपयोग नीति कानुन एवं योजनाहरू अति आवश्यक रहन्छ । त्यस्तै राष्ट्रिय भू-उपयोग परियोजनाले (National Land Use Project) हालै मात्र नगरपालिकालाइ हस्तान्तरण गरेको भू-उपयोग तथा बर्गिकरण नक्सा, प्रतिबेदन

र तथ्यांकहरूको अध्यन, विश्लेषण, परिमार्जन र प्रयोगबाट यो कार्यमा सहजता ल्याउने र थप प्रभावकारी हुने देखिन्छ ।
भूमि व्यवस्था, सहकारी तथा गरिबी निवारण मन्त्रालयको (२०७२) अनुसार सीमित भूमि र भूमिस्रोतको संरक्षण, समुचित उपयोग र प्रभावकारी व्यवस्थापन सम्बन्धि कार्यलाई मार्गनिर्देशन गर्न तर्जुमा गरिएको नीतिगत दस्तावेज भूउपयोग नीति हो । भूमि तथा भुमिस्रोतको संरक्षण, उपयोग र व्यवस्थापनका लागि आवश्यक पर्ने कानुनी एवंम संस्थागत व्यवस्था यसै नीतिको आधारमा गरिन्छ । यस नीतिले भूमि तथा भुमिस्रोत्को उपयोगबाट प्राप्त हुने लाभलाई न्यायोचित ढंगबाट बितरण गर्न सक्न अवस्था सिर्जना गर्दा छ । भू-उपयोग नीति, नियम, योजनाको साथै सो को प्रभावकारी कर्यान्वयन र अभ्यास स्थानीय सरकारको लागि महत्वपूर्ण हुन्छ । नगरपालिकाहरूको शहरी ग्रामिण/योजना निर्माण, चाहे औद्योगिक, व्यापारिक वा आवासीय क्षेत्रका लागि होस यसमा कतै न कतै भू-उपयोग योजनाको आवश्यकता पर्दछ । भू-उपयोग योजनोलाइ स्थानीय सरकारको निति निर्माणले ठुलो रुपमा असर पार्दछ । उदाहरणको लागि स्थानीय सरकारले कुनै पनि निर्माण संस्थालाई आवासीय वा व्यापारिक प्रयोजनको लागि ठूला अपार्टमेन्टहरू निर्माणको अनुमति दिन लागेको, विद्यालयको कक्षा कोठा वा नयाँ भवन निर्माणको तयारी, बाटो निर्माण वा अस्पताल निर्माणजस्ता कार्यहरू सञ्चालन गर्न भू-उपयोग योजना छ भने सो निर्माण गर्दा बढी प्रभावकारी हुने निर्णय गरी निर्माण प्रकृयामा लैजान सकिन्छ ।

भू-उपयोग नीति, नियम, योजनाले स्थानीय सरकारलाई जमिनको प्रकृति अनुसारको क्षेत्र छुट्याउन तथा विकास निर्माणका कार्यहरू विस्तार गर्न सहज बनाउँछ । नेपालको संविधान २०७२ ले स्थानीय सरकारहरूलाई आफ्नो क्षेत्रभित्रका विभिन्न किसिमका विकासका योजनाहरू तथा स्थानीय आवश्यकता अनुसारका विकास निर्माण कार्यहरू गर्न पाउने अधिकार प्रदान गरेको छ । त्यस्तै स्थानीय सरकार संचालन ऐन २०७४ ले स्थानीय सरकारलाई शहरी विकास, वस्ती विकास र भवन सम्बन्धि काम कारवाहीमा अधिकार सुनिस्चित गरेको छ । भू-उपयोग ऐन २०७६ ले पनि स्थानीय सरकारलाइ विभिन्न भू-उपयोग संरचना सहित, भू-उपयोग क्षेत्र नक्सा तयारी, परिमार्जन, र कर्यान्वयन एवंम भू-उपयोग योजना तर्जुमा गर्न निर्देशित गरेको छ । विस्तृत रूपमा हेर्दा भू-उपयोग नीति, नियम, योजना बनाउने कार्य संघीय र प्रदेश सरकारको कार्यसुचि भित्र परेका छन् र थप स्थानीय नीति, नियम, भू-उपयोग योजना बनाउने कार्य स्थानीय सरकारको कार्य हो भनि शहरी विकास मन्त्रालयले प्रकाशन गरेको भू-उपयोग नीतिमा उल्लेख गरेको पाइन्छ ।

तानसेन नगरपालिका नेपालकै पुरानो नगरपालिका मध्ये एक हो । त्यसैले पाल्पाको सरदमुकाम रहेको पुरानो नगर क्षेत्रमा आधारभूत शहरी पुर्वाधारको व्यवस्थापन भएको छ । पछिल्लो समय नगरमा समाहित ग्रामिण क्षेत्रको भौतिक पुर्वाधार विकासले विस्तारै गति लिंदै छ । व्यवस्थित भू-उपयोग योजना सहित योजनावद्ध रुपपा विकास गरिएको नगर नभएकाले मिश्रीत भू-उपयोग को व्यवस्थापकीय समस्या तथा चुनौती नगरले सामना गरिरहेको छ । भूमिको अबैज्ञानिक प्रयोग तथा तालमेल नमिल्नाले (land use conflict), अव्यवस्थित र असुरक्षित बसोबास/भू प्रयोग बिद्यमान छ । त्यसैले पुर्वाधार विकास भइसकेका क्षेलाई क्रमश: वैज्ञानिक भू-उपयोग मा आधारित बनाउँदै लाने र नयाँ विकास हुने भवन लगायतका पुर्वाधारलाई सकरात्मक भू-उपयोग मा आधारित वनाउनुका साथै नगरका सवै भवनको संरचनागत मजबूती तथा भवन निर्माण संहिता तथा मापदण्ड अनुकुल बनाई सुव्यवस्थित र शुरक्षित शहरको पहिचान हाँसील गर्नु पनि यो क्षेत्रको लक्ष्य हो । यी लक्ष्य हाँसील गर्न भू-उपयोग तथा आवास व्यवस्थापन सम्वन्धित निम्न उद्देश्य तथा नीति तय गरिएको छ ।

उद्देश्य १: नगरपालिकाको सबै अन्तर वडा तहका सीमाहरू भौगोलिक सूचना प्रणाली GIS आधारमा अद्यावधिक/परिमार्जन गर्नु ।

नीति क. निर्वाचन आयोग र नापी कार्यालय संग समन्वय गरी हरेक वडाको राजनीतिक र भौगोलि सीमा यकिन गरि नगरपालिका सीमा मा एकरुपता ल्याईने छ ।

नीति ख. प्रत्यक वडा भित्र पर्ने हरेक घरधुरि तथा सेवा प्रवाह सहि वडा भित्र पर्ने गरी सीमा तथ्याकं कायम गरिने छ ।

नीति ग. नगरपालिका संग जोडिएका छिमेकी नगरपालिका/गाउँपालिका बीच समन्वय गरी नगरपालिकाका सीमा सहि रुपमा कायम गरिने छ ।

उद्देश्य २: नगरपालिका भित्र पर्ने हरेक जमिन कित्ता (Land Parcel) तथ्याकं निरन्तर रुपमा संकलन तथा अद्यावधिक/परिमार्जन गर्नु ।

नीति क. नापी कार्यालय संग समन्वय गरी हरेक जमिन कित्ताको GIS आधारमा सर्वेक्षण तथ्यांक अद्यावधिक गरिने छ ।

नीति ख. नापी तथा मालपोत कार्यालय सँग समन्वय गरी लालपुर्जा तथा नापी नक्शाको क्षेत्रफलमा एकरुपता ल्याईने छ ।

नीति ग . नगरपालिको ऐलानी, सार्वजनिक, सरकारी, र निजि तथा जोखिमयुक्त जग्गामा बसोबास गर्ने सुकुम्बासी तथा अन्य परिवारको तथा यसरी प्रयोग भइ रहेको जमिनको तथ्यांक संकलन गरिने छ ।

नीति घ. ऐलानी, सार्वजनिक, सरकारी, र निजि तथा जोखिमयुक्त जग्गामा बसोबास गर्ने सुकुम्बासी र अन्य परिवारहरूको वास्तविकता यकिन गरीने छ ।

नीति ङ. नगरपालिको भित्रका जमिन कित्ताको सबै खाले तथ्याकंलाई छनौट गरी सर्वसाधारणले बिधुतिय (डिजिटल) माध्यमबाट हेर्ने र प्राप्त गर्न सक्ने प्रवन्ध गरिने छ ।

उद्देश्य ३: नगरपालिका भित्र रहेका हरेक पूर्वाधार/भवन को तथ्यांक संकलन सम्पन्न गरी निरन्तर अद्यावधिक गर्नु ।

नीति क. नगरपालिकाबाट भवन अनुमति प्राप्त भवनहरूको थप तथ्यांक जस्तै संरचनागत प्राबिधिक (engineering requirement), विद्युतीय लाइन, खानेपानी लाइन, सञ्चार, कर तथा शुल्क, भवन/संरचनाको प्रस्तावित प्रयोग आदिलाइ अद्यावधिक गरीने छ । भवन अनुमति नभएको संरचनाहरू को हकमा स्वीकृति लिन प्रोत्साहन गरी माथि उल्लेखित तथ्याकं संकलन गरीने छ ।

नीति ख. नगरपालिको भवन अनुमति प्रणालीलाई (building permit system) वैज्ञानिक तथा डिजिटल माध्यममा ल्याई सर्वसाधारणले सहज रुपमा आवेदन प्रक्रिया, आवेदन माथि भएको प्रगती (process tracking) आदिको जानकारी लिन मिल्ने व्यवस्था गरिने छ ।

नीति ग. आधुनिक बिधिमा घर नम्बर प्रणाली थालनी गरी प्रयोगमा ल्याइने छ ।

नीति घ. सम्पुर्ण भवन अनुमतिको तथ्याकंलाई छनौट गरी सर्वसाधारण/संघसंस्थालाई समेत उपलब्ध हुने खाले डिजिटल प्रविधि तयार गरिने छ ।

उद्देश्य ४: भू-उपयोगको असामञ्जस्यता हटाउनु ।

नीति क. नीति क. भू-उपयोग ऐन २०७६ अनुरुप नगरपालिकालाइ विभिन्न क्षेत्रमा बर्गिकरण (zoning) गरिने छ । साथै बर्गिकरण अनुसारको प्रयोग पनि सुनिस्चित गरीने छ ।

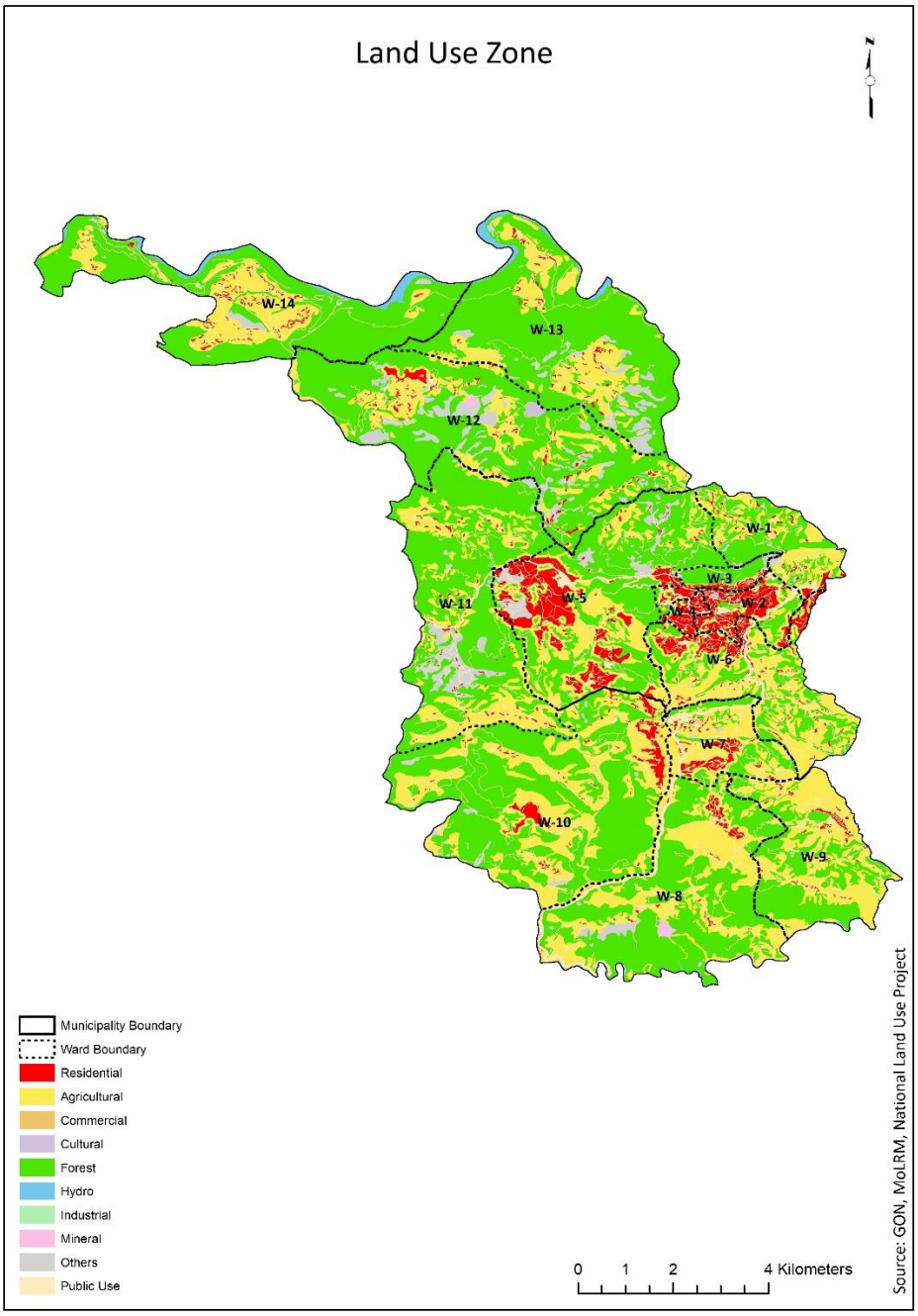

नक्सा १/५.४.१. राष्ट्रिय भू-उपयोग परियोजना मार्फत प्राप्त तानसेन नगरपालिकाको बिध्यमान भू-उपयोग अवस्थाको आधारमा प्रस्तावित बर्गिकरण (land use zone)

भू-उपयोग ऐन २०७६ को दफा ५, उपदफा ३ बमोजिम मन्त्रालय (अर्थात् राष्ट्रिय भू-उपयोग परियोजना बाट) तयार भएको नक्साहरूलाई स्थानीय भू-उपयोग परिषदले आवश्यकता अनुसार अद्यावधिक गरी लागू गर्नु पर्ने हुनाले यस बर्गिकरण नक्साको पनि अध्ययन एवं नगरलाई सुहाउदो र आवश्यक परिमार्जन पश्चात बर्गिकरणका आधार, मापदण्ड सहित लागू गरीने छ ।

नीति ख. हरेक क्षेत्रको लागि तोकिएको भू-उपयोग बमोजिम नगरपालिकाले आफ्नो बृहत उदेश्य प्राप्तिका लागि त्यस्ता क्षेत्रका लागि परिपुरक नीति नियमको व्यवस्था मिलाइने छ ।

नीति ग. भू-उपयोग क्षेत्र तोक्दा सम्बन्धित समुदायको पहिचान जनाउने तथा सडक/यातायात पहुचको हिसाबले उपयुक्त किसिमको हुने छ ।

नीति घ. खोला नजिकका तथा वतावरणीय हिसाबले जोखिममा रहेका सम्पूर्ण वस्तीलाइ उचित स्थानमा पुनर्स्थापना गरिने छ ।

नीति ङ. विभिन्न भू-उपयोग क्षेत्र अन्तर्गत आवाशिय क्षेत्र तोक्दा सकेसम्म मिश्रित किसिमको (mixed land use) प्रयोग सृजना हुने गरी योजना बनाउने ताकी यातायातका कारण दैनिक प्रयोजनको लागि चाहिने उपोभोक्ता बस्तु तथा कारोबारलाइ कम दुरीमा सम्पन्न गर्न सक्ने बनाइने छ ।

नीति च. एकल किसिमको भू-उपयोग क्षेत्र । जस्तै आवाशीय, ब्यापारिक, औद्योगिक क्षेत्र तोक्न परेको खण्डमा सो क्षेत्रहरूमा आवश्यकता अनुसार खुद्रा ब्यापारिक स्थानहरूको (retail centre) पनि प्रावधान ल्याइने छ ।

नीति छ. समुदायले परम्परागत रुपमा प्रयोजनमा ल्याइरहेको मध्यम तथा ठुला वर्गका बजार क्षेत्रलाई व्यवस्थापन तथा नयाँ इलाकामा बजार क्षेत्र बिस्तार गरिने छ ।

नीति ज. आवासीय क्षेत्रहरू तोक्दा र आवासहरूको निर्माण गर्दा/गराउदा सबै किसिमका आवासहरू [single family detached dwelling, townhouse, अपाङ्गमैत्री आवास (special needs housing), अपार्टमेन्टहरू, किफायती आवास (affordable housing) आदि सबैको प्रावधान राखेर योजना बनाइने छ । त्यस्तै नगरमा छरिएका सबै वस्तीहरूलाइ एकीकृत (urban consolidation) गरीने छ ।

नीति झ. आवाशीय क्षेत्र तथा अन्य व्यापारिक क्षेत्रहरू तोक्दा यात्राको समय घटाउने गरी निर्धारण गरिने छ । त्यसैगरी नयाँ क्षेत्र तोक्दा सर्वसाधारण सम्म पहुँच हुने गरी तोकिने छ (बसपार्क, बसस्टप इत्यादि)

नीति ञ. नगरपालिकाले विभिन्न भू-उपयोग क्षेत्र छुट्टाउने क्रममा चलि आएका प्रयोजन/संरचनालाइ यथावत रहन दिने व्यवस्था (grandfather clause) राखेतापनि भविस्यमा सो प्रयोजन/संरचनालाइ निर्धारित प्रयोजनमै ल्याउने प्रावधान बनाउने छ ।

नीति प. नगरपालिकाले भू-उपयोग योजना बनाउँदा अन्तर नगर/गाउँपालिका, प्रादेशिक सरकार तथा संघिय सरकारको अन्य योजना तथा आवश्यकतालाई मध्यनजर राखेर बनाउने छ ।

नीति फ. नगरपालिकाको भू-उपयोग योजनामा आवश्यकता अनुसार संरक्षित क्षेत्रहरू भनि -प्राकृतिक स्रोतहरू, खुल्ला क्षेत्र, सिमसार क्षेत्र, खानि खनिज क्षेत्र, सांस्कृतिक सम्पदा क्षेत्र आदि भनी छुट्टाइने छ । सो कार्यको लागि नगरपालिकाले यस्ता सबै क्षेत्रहरूको पुर्वअध्ययन गरी निर्धारण गर्ने छ र संरक्षण र प्रयोगका लागि नीति नियम निर्माण तथा कार्यान्वयन गर्ने छ ।

उद्देश्य ५: पुराना, अव्यवस्थित, जिर्ण भवन, सडक, तथा अन्य शहरी संरचनालाई सोहि ठाउँमा अझ प्रभावकारी, आकर्षक/आधुनिक र वातावरण मैत्री तवरवाट पुनर्स्थापना गर्नु ।

नीति क. कृषि योग्य, वन क्षेत्र, संरक्षित क्षेत्र बाहेक अरु बसोबास गर्न मिल्ने क्षेत्रमा खाली, बाँझो/प्रयोग बिहिन, पुरानो बस्ती, तथा अन्य पुराना भवन भएका जमिनहरूमा मात्र पुर्नविकास गर्न पाइने छ ।

नीति ख. निजि जमिन प्लटिङ्ग गर्दा नगरपालिकाको सडक, ढल, बिधुत, पानि आदि सेवाको संजाल संग मेल हुने गरी नगरपालिकामा निवेदन दिए पश्चात, नगरपालिकाको मुल्याकंन र स्वीकृति भएपछि मात्र मालपोत/नापी कार्यालयमा सीफारिश हुने छ ।

नीति ग. भवनहरूमा एकरुपता ल्याउन परम्परागत शैली निर्धारण गरी भवनहरूमा समान अघिल्लो मोहोडालाइ facade प्रोत्साहन र सहुलियतको व्यवस्था गरीने छ ।

नीति घ. Land pooling गर्दा राष्ट्रिय तथा स्थानीय नीति अनुरुप उपयुक्त निश्चित प्रतिशत जग्गा/कित्ता pooling को योजनामा हुनु पर्ने छ। Pooling को योजनामा नआएका जग्गा/कित्ताको हकमा भने सो जग्गा/कित्तालाइ कुनैपनि किसिमको प्रतिकुल असर नपर्ने गरी बाँकी pooling को काम अगाडी बढाउन पर्ने हुन्छ।

उद्देश्य ६: ऐलानी, सार्वजनिक, र सरकारी जग्गामा बसोबास गर्ने सुकुम्बासी परिवारलाई सुरक्षित पुनर्स्थापना तथा उक्त जमिनहरूको उचित व्यवस्थापन गर्नु।

नीति क. संकलित भूमि सम्वन्धि तथ्यांकको अधारमा, संघिय तथा प्रदेश सरकार संग समन्वय गरि, सम्बन्धित सबै निकाय, संघसंस्था, सरोकारवालाको सहयोगमा ऐलानी, सार्वजनिक, र सरकारी जग्गामा बसोबास गर्ने सुकुम्बासी परिवारलाई उचित स्थान निर्धारण गरि पुनर्स्थापना गरीने छ।

नीति ख. संकलित तथ्यांकको अधारमा, संघिय तथा प्रदेश सरकार संग समन्वय गरि, सम्बन्धित सबै निकाय, संघसंस्था, सरोकारवालाको सहयोगमा यसरी प्रयोग भइ आएका सबै जमिनको उचित व्यवस्थापन तथा पुनरविकास गरीने छ।

उद्देश्य ७: नगरपालिकाको भू-उपयोग योजनालाई संघीय र प्रदेश कानुन अनुरुप व्यवस्थित गर्नु

नीति क. नगरपालिकाको भू-उपयोग योजना संघिय सरकार तथा प्रादेशिक सरकारको अधिनमा रही, राष्ट्रिय भू-उपयोग ऐन २०७६ र स्थानीय सरकार संचालन ऐन २०७४ मा निर्धारित व्यवस्था अनुसार तयार गरिने छ।

नीति ख. योजना बनाउँदा तथा संसोधन गर्दा मान्यता प्राप्त राष्ट्रिय तथा अर्न्तराष्ट्रिय गुणस्तर, दिगो विकास लक्ष्य (SDG), ISO, NS quality standards, अन्तरास्ट्रिय best practice आदि समावेश गरिने छ।

उद्देश्य ८: नगरपालिकाले भू-उपयोग योजनालाई क्रमस हेरफेर गर्दै समय अनुकुलको योजना को रुपमा बिकसित गर्ने।

नीति क. स्थानीय भू-उपयोग योजना आवश्यकता अनुसार संशोधन गरिने छ, जसमा हेरफेर भएका खण्डहरूलाइ मात्र परिमार्जन गरेर बाँकीलाई यथावत राखिने छ।

नीति ख. भू-उपयोग योजना संशोधन गर्दा अपनाउने प्रक्रियामा अधिक्तम नागरिक सहभागिता सुनिस्चित हुने पद्दति अपनाइने छ।

आवधिक प्राथमिकता तालिका ५.४.३ : भू-उपयोग र आवास व्यवस्थापन

क. तानसेन नगरपालिकाले प्राथमिकताको आधारमा सान्दर्भिक ऐन कानुन निर्माणको लागि संघ तथा प्रदेश संग समन्वय, मौजुदा ऐन, कानुन, मापदण्डलाइ स्थानीय परिवेश सुहाउदो गरी परिमार्जन/संसोधन, तथा आवश्यक ऐन कानुन निर्माण गर्ने योजना तय गरेको छ। नगरपालिकाले उथान्सिल, आकर्शक, सुरक्षित तथा तालमेल मिलेको समुदाय, गाउँ तथा शहर सृजना गर्ने उद्देश्य लिएको हुनाले यो कार्यलाइ मुर्त रुप दिन विभिन्न कानुनी व्यवस्था एवं औजारको आवश्यक हुन्छ। हालको सन्दर्भमा यस नगरपालिकामा भू-उपयोग, शहरी विकास, वस्ती विकास, र भवन निर्माण सम्बन्धि गतिबिधि नियमन गर्ने कानुनी औजारहरू न्युन छन्। पहाडी नगरपालिका भएकोले, भौगोलिक जटिलतालाइ र त्यसले निम्ताउन सक्ने प्रकोप तथा जोखिमलाइ ध्यानमा राख्दै भवन निर्माण सम्बन्धि कानुन तथा मापदण्ड पनि स्थानीय परिवेश संग मिल्दो बनाउन आवश्यक छ। त्यस्तै संघिय स्तरमा भू-उपयोग ऐन २०७६ लागु भएकोले ऐनलाइ प्रमुख आधारको रुपमा लिइने छ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. स्थानीय सरकारले पाएको अधिकार र प्रचलित ऐन कानुन अनुरुप स्थानीय भू-उपयोग ऐन, नीति, नियम,	१. स्थानीय सरकार संचालन ऐन, परिच्छेद ३ बमोजिम, संघीय तथा प्रदेश कानुनको अधिनमा रही शहरी	१. प्रदेश स्तरमा भूमि तथा वातावरण अदालत (Land /Planning and Environment Court) जस्तो

निर्देशिका, कार्यविधिहरू निर्माणलाइ स्थानीय परिवेस र सवालहरूलाई समेटि प्रदेश र केन्द्रसंग समन्वय गर्ने । २. स्थानीय सरकार संचालन ऐन, परिच्छेद ७ बमोजिम नक्सा पास तथा भवन निर्माण सम्बन्धि सम्पूर्ण कार्यको लागि थप प्रभावकारी नीति, नियम र कार्यान्वयन कार्यविधि (enforcement guideline) बनाउने ।	विकास, वस्ती विकास, र भवन सम्बन्धी नीति, कानुन, मापदण्ड तथा सो सम्बन्धी योजना तर्जुमा, योजना पहिचान, अध्ययन, कार्यान्वयन र नियमन गर्ने । २. आवश्यक ऐनहरू : *स्थानीय भू-उपयोग ऐन/निति* *भू-उपयोग योजना तर्जुमा सम्बन्धि कार्यविधि* *स्थानीय भूमि ऐन* *जग्गा प्लटिंग ऐन/ कार्यनिति* *ल्याण्ड पुलिङ सम्बन्धि ऐन/कार्यनिति* *स्थानीय शहरी (तथा ग्रामिण) योजना/ व्यवस्थापन ऐन* *भवन निर्माण/ घर नक्शा सम्बन्धि मापदण्ड र ऐन* (परिमार्जित र स्थानीय परिवेशलाइ सुहाउदो) *अव्यवस्थित, असुरक्षित, र गैरकानुनी वस्ती व्यवस्थापन ऐन*	बिशेष संरचना सहितको कानुनी रुपमा भू-उपयोग , शहरी विकास तथा भवन निर्माण मामिलामा सक्षम नगरपालिका बन्ने ।

ख. प्रभावकारी भू-उपयोग अभ्यास कार्यान्वयनका लागि नगरपालिकाले विभिन्न पक्षसँग सहकार्य र साझेदारी गर्नुपर्ने हुन्छ भने त्यसका लागि स्पष्ट र अन्तरसम्बन्धित कानुनी आधार, आवश्यकता अनुसार परम्परागत अभ्यास र आधुनिक प्रविधिको उपयुक्त प्रयोग तथा राजनीतिक इच्छाशक्ति र प्रतिवद्धता आवश्यक पर्छ। चलन चल्तीमा भू-उपयोग तथा शहरी नियोजन र वस्ती विकासको नीति नियम निर्माण र अभ्यासमा ल्याउदा अलग्गै बिषयबस्तुको रुपमा कार्यान्वयन भएको पाइन्छ। तर यस क्षेत्रको प्रभावकारी अभ्यास र अपेक्षित उपलब्धि हासिल गर्न आगामी दिनहरूमा नगरपालिकाले यस क्षेत्र संग अन्य विभिन्न क्षेत्र तथा सवाललाइ जोडेर वा समेटेर अगाडी बढ्नु पर्ने हुन्छ। त्यसैले समान्य अर्थमा भू-उपयोग भनेको उपलब्ध जमिनको प्रयोग भन्ने बुझिएतापनि भू-उपयोगको अर्थ र प्रयोगको दायरा व्यपाक रहेको छ । भू-उपयोगमा योजनावद्ध विकास तथा शासकीय अभ्यासलाइ प्रभाव पार्ने आर्थिक, राजनीतिक, सामाजिक, कानुनी, प्राविधिक तथा प्रशासनीक विषय तथा सवाल समेत समेटिन्छ । भू-उपयोगको कार्यसम्पादन गर्दा विभिन्न क्षेत्रको आवश्यकता र भू-उपयोग अभ्यासका विचमा सामञ्जस्याता कायाम गर्नु अत्यावस्यक हुन्छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. भू-उपयोग , शहरी विकास तथा भवन निर्माण बिषयलाइ कम्तिमा आधारभूत क्षेत्रहरूको नीति नियम निर्माणमा संग जोडेर लैजाने, जस्तै शिक्षा, स्वास्थ्य, कृषि, वातावरण/सरसफाई, यातायात । २. नगरपालिका भित्रको सबै तहमा भू-उपयोग , शहरी विकास तथा भवन निर्माण आदि बिषयलाइ वातावरण, सामाजिक, नीतिगत, भौतिक, र आर्थिक क्षेत्र सङ्ग जोडेर लैजाने र सो को अन्तरसम्बन्ध बारे प्रस्ट हुने ।	१. अन्य सबै क्षेत्र र उपक्षेत्रको (वातावरण, सामाजिक, भौतिक, र आर्थिक) ऐन, कानुन, नीति निर्माणको क्रममा भू-उपयोग , शहरी विकास तथा भवन निर्माण बिषयलाइ मध्यनजरमा राखेर अघि बढ्ने । २.भू-उपयोग, शहरी विकास तथा भवन निर्माण आदि बिषयलाइ वातावरण, सामाजिक, नीतिगत, भौतिक, र आर्थिक क्षेत्र सङ्ग जोडेर र अन्तरसम्बन्धित रुपमा काम अगाडी बढाउने ।	१. अन्तरसम्बन्धित कानुनी अभ्यासको सुनिस्चितता । २. सबै क्षेत्रको अन्तरसम्बन्ध बोध सहित प्रभावकारी काम, अनुगमन, मुल्यांकन आदि ।

ग. राष्ट्रिय नीतिहरू तथा भू-उपयोग ऐन २०७६ बमोजिम तथा नगरको आन्तरिक आवश्यकतालाइ मध्यनजर गर्दै भूमि तथा भुमिमा हुने सम्पूर्ण गतिबिधिको व्यवस्थित र बैज्ञानिक उपयोग सुनिस्चितताको लागि भू-उपयोग योजना निर्माण गर्न आवश्यक छ । योजना वा गुरुयोजना पनि नीति, नियम, कानुन जत्तिकै महत्व बोकेको नीतिगत दस्ताबेज हो । नीति नियम कानुनले सम्बन्धित क्षेत्रको कार्य गर्न मार्गप्रसस्त तथा नियमन गर्दछ भने योजना वा गुरुयोजनाले सो क्षेत्रको कार्यसम्पादन गर्न मार्गनिर्देशन गर्दछ । त्यसर्थ आवश्यक समन्वय तथा अध्ययन पुरा गरी यस नगरलाइ सुहाउदो भू-उपयोग योजना तर्जुमा गरी लागु गरीने छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. भू-उपयोग ऐन २०७६, परिच्छेद २ बमोजिम भू-उपयोग योजना तर्जुमाकालागि संघिय र प्रदेश सरकार संग समन्वय सुरुवात गर्ने ।	१. भू-उपयोग ऐन २०७६, परिच्छेद २ बमोजिम भू-उपयोग योजना तर्जुमाका लागि नगरपालिकाले भूमिको वस्तुस्थिति, जनसंख्या वृद्धिदर, खाध तथा आवासको आवश्यकता, आर्थिक विकास तथा पूर्वाधार निर्माणको लागि भूमिको मागमा हुने वृद्धि लगायतका बिषयमा अध्ययन गर्ने । आवश्यकता अनुसार ग्रामीण र शहरी क्षेत्रको बेग्लाबेग्लै योजना तर्जुमा गरेर कार्यान्वयन गर्ने ।	१. संकलित सबै तथ्यांकको नियमित अध्यावधिक गर्ने । तर्जुमा भएका योजनाहरूको अल्पकालीन र मध्यकालीन समीक्षा/पुनरावलोकन गर्दै अध्यावधिक गर्ने र पुन कार्यान्वयन गर्ने । साथै यस बिधिलाइ दिगोरुपमा निरन्तरता दिने ।
घ. तथ्यांक, नक्शा, तथा भू-सूचना प्रणाली र बिद्युतीय प्रविधिको प्रयोगद्वारा विभिन्न कार्यलाई सहजीकरण र योजाना तर्जुमा गर्नु पर्छ भन्ने सोच सहित नगरले विभिन्न कार्यक्रमहरू तय गरेको छ । भू-उपयोग, शहरी विकास, बस्ती विकास, र भवन निर्माण क्षेत्रमा तथ्यांकको प्रयोग प्रमुख हुन्छ । बिशेष गरी भूमि संग सम्बन्धित विभिन्न भौगोलिक तथ्यांक तथा त्यस्तो तथ्यांकहरूलाइ अझ प्रस्ट रुपमा चित्रण गर्ने नक्साहरूको प्रयोग बृहत हुन्छ । राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय उत्तम अभ्यासहरूलाई नियाल्दा यस क्षेत्रमा व्यापक तथ्यांक तथा नक्साहरूको प्रयोगद्वारा भूमिको बस्तुस्थिति, खाद्य तथा आवासको आवश्यकता, भूमिको माग, परियोजना कार्यान्वयन र अन्य निर्णय तथा नीति निर्माण प्रक्रियामा आवश्यक पर्ने अध्ययन, मुल्यांकन आदि हुने गर्छ । यस सन्दर्भमा नगरमा तथ्यांक र नक्साको संकलन/निर्माण गर्ने अभ्यास विभिन्न चरणमा नगरपालिका तथा संघसंस्थाबाट भएको छ र निरन्तर रुपमा व्यवस्थित र एकीकृत भण्डारण, प्रयोग तथा अद्यावधिक भने हुन बाँकी छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. जारी रहेका सबै भू-उपयोग सुची Land Use Inventory संकलन कार्यलाइ निरन्तरता दिने र थप प्रभावकारी बनाउने । साथै उपलब्ध सुची र नयाँ सुचीलाइ अद्यावधिक गरेर एकरुपता दिने । बिशेष गरि नगरबासीको माग अनुरुप कृषि जमिनको र जंगल क्षेत्रको (*माटोको प्रकार र उब्जनी सम्भाव्यता राष्ट्रिय भू-उपयोग परियोजनाको National Land Use Project प्रतिबेदनमा समेटिएकोले सो लाइ प्रयोगमा ल्याउन सकिन्छ ।)* १.१ उपलब्ध सम्पूर्ण सिमाना, कित्ता तथा भवन नक्शा, घर नम्बर नक्सा, सडक संजाल नक्सा, विद्युतीय नक्शांकन, पानी वितरण नक्शांकन लगायत अन्य भूगोल र सेवा सम्बन्धि सबै नक्साहरूको	१. भू-उपयोग ऐन २०७६, परिच्छेद २ बमोजिम स्थानीय भू-उपयोग बर्गिकरण zoning, स्थानीय भू-उपयोग नक्सा तयारी, मन्त्रालय बाट तयार गरिएको नक्सा प्राप्ति र परिमार्जन, प्राकृतिक जोखिम क्षेत्रको पहिचान र नक्सांकन लगायत सम्पूर्ण कार्य सम्पन्न गर्ने ।	१. उच्च श्रेणीको भू बर्गिकरण नक्सा सहितको कडा र प्रभावकारी भू-उपयोग , शहरी विकास तथा भवन निर्माण अभ्यास गर्ने ।

केंद्रिकित र व्यवस्थित भण्डारण थालनी गर्ने र थप digitization गर्दै लैजाने ।		

ङ. नगरले प्राप्त गरेको राष्ट्रिय भू-उपयोग परियोजनाको (National Land Use Project) नक्सा, प्रतिबेदन, तथ्यांक सहित विभिन्न किसिमका स्थानीय भू-तथ्यांक, आर्थिक-सामाजिक-सांस्कृतिक तथ्यांक आदि संकलन गरी र प्रयोगमा ल्याई विभिन्न आवधिक कार्यक्रमहरू तर्जुमा गरीएको छ । भूमिको अवैज्ञानिक तथा परस्पर बिरोधी (land use conflict) प्रयोग, अव्यवस्थित र असुरक्षित बसोबास र यस्तै समस्यायुक्त भू-प्रयोग नगरपालिकामा बिद्यमान छ । शहरी वडाहरूमा विशेष गरी व्यवसायिक/औधोगिक र आवासीय क्षेत्र संगै हुनाले भिडभाड तथा ध्वनि प्रदूषण, र ग्रामिण वडाहरूमा बाढी तथा पहिरो जोखिम भेगमा खेति तथा वस्ती रहेको, बन क्षेत्र आसपासको वस्ती र खेतिमा बन्यजन्तुले दिने गरेको दुख लगायत समस्या रहदै आएको छ । त्यस्तै भवनहरूमा एकरुपता नहुनु (uniform urban character), भूमि बर्गिकरण (zoning) अनुसार भुमिको प्रयोग नहुनु, भूमि र निर्माणमा हुने गैरकानुनी गतिबिधि, अवैज्ञानिक रुपमा भू-खण्डिकरण (plotting) हुनु पनि नगरमा देखा परेका भू-उपयोग तथा शहरी विकास सम्बन्धि मुख्य समस्याहरू हुन् ।

त्यस्तै जनसंख्या पूर्वानुमानको आंकड़ा हेर्दा हालको ४७,४०६ जनसंख्या, १.३६ प्रतिशत स्थानीय वृद्धि दरले २०९८ साल सम्म ६४,८१६ पुग्ने छ । घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५ को औसत परिवार संख्या ३.६१ ले नगरपालिकाको त्यस बेला को परिवार संख्या १७,९५५ हुने छ । यो हालको परिवार संख्या १३,१२२ मा करीब ४,८३३ परिवार थप हो । यो हिसाबमा प्रति परिवार एक आवासको प्रक्षेपण गर्दा नगरपालिकामा त्यसबेला सम्म क्रमिक रुपमा **४,८३३** आवासको आवश्यकता पर्ने देखिन्छ । यस कारण आवासको माग पूर्ति गर्न नगरले विभिन्न किसिमको आवास व्यवस्थापन गर्ने गरी अगाडी बढ्ने छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. भू-उपयोग, शहरी विकास तथा भवन निर्माण सम्बन्धि उच्च गुणस्तरको सबै खाले नक्सा (कित्ता नक्सा सहित (parcel level data) तयारीमा जोड दिने र प्रयोगमा ल्याउने । साथै राष्ट्रिय भू-उपयोग परियोजनाको National Land Use Project सिग्र समापनकालागि मन्त्रालय र केन्द्र नापी संग निरन्तर समन्वय गर्ने । त्यस्तै यी सबको आधारमा भू-उपयोग, शहरी विकास तथा भवन निर्माण आदि बिषय सम्बन्धि अपेक्षित उपलब्धिहरू (desirable outcome) को पहिचान गर्ने र भू-उपयोग योजनामा समावेस गर्ने । २. हालको जनसंख्यालाइ अधार मानि, भावी जनसंख्या वृद्धि दर र पूर्वानुमानको हिसाबले नगरमा	१. भू सूचना प्रणाली र विभिन्न नक्सा, नीति नियम कानुन, भू बर्गिकरण, भू-उपयोग योजना आदिको साहेता र आधारमा भू-उपयोग , शहरी विकास तथा भवन निर्माण आदि बिषय सम्बन्धि अपेक्षित उपलब्धिहरू (desirable outcome) हासिल गर्न नगरमा देखा परेका सबै किसिमको नकारात्मक/अनपेक्षित भू-उपयोग अभ्यासको न्यूनीकरण र निरुत्साहित गर्ने । १.१. राष्ट्रिय भू-उपयोग परियोजनाको National Land Use Project नक्सा र तथ्यांक सहित अन्य सबै भू नक्सा, तथ्यांक, योजना, सूचनालाइ केंद्रिकित गर्दै सेवा प्रवाह, योजना तर्जुमा, र नीति, नियम, निर्णय प्रक्रियामा प्रयोग गर्ने । २. भविस्यमा आवश्यक पर्ने आवासहरू उपयुक्त, व्यवस्थित तथा सुरक्षित ठाउँमा निर्धारण गर्ने, साथै नगरले आफै पनि land pooling तथा किफायती बसोबास	१. भू-उपयोग , शहरी विकास तथा भवन निर्माण आदि बिषय सम्बन्धि अपेक्षित उपलब्धिहरू (desirable outcome) पूर्ण रुपमा हासिल गर्ने ।

आवश्यक पर्ने आवासीय घर तथा फ्ल्याट निर्धारण गर्ने । त्यस्तै व्यवस्थित वस्ती बिकासका लागि सम्भाव्यताको आधार नगर भरी जग्गा विकास, land pooling परियोजना अगाडी बढाउने ।	(affordable housing) परियोजना, निजि क्षेत्रको कोलोनी र high-rise अपार्टमेन्टहरू, एकल आवासीय गृह (detached dwelling) आदि विविधता सहितको आवासीय घर तथा फ्ल्याटको माग पूर्ति हुने गरी व्यवस्थापन गर्ने । साथै यसो गर्दा निश्चित संख्यामा अपाङ्गमैत्री आवासहरूको पनि व्यवस्था गर्ने ।	२. निरन्तर रुपमा पूर्वानुमानको हिसाबले नगरमा आवश्यक पर्ने आवासीय घर तथा फ्ल्याट निर्धारण तथा उपलब्ध गर्ने ।

च. वडास्तरीय केन्द्रीत समूह छलफल तथा नगरस्तरीय परामर्शको क्रममा नगरमा लालपुर्जा/नक्सामा उल्लेखित जग्गाको नापी विवरण र जमिनको वास्तविक साँध/सिमानामा प्रायः समानता नभएको भन्ने समस्यालाइ मध्यनजर गर्दै र भावी भू-उपयोग योजनाको एक प्रमुख आधार र कर प्रयोजनमा समेत अती महत्वपुर्ण भएकोले हरेक कित्ताको सहि र वास्तविक तथ्यांक तथा विवरण कायम गर्न नगरले बिभिन्न अवधिमा निम्न बमोजिम कार्ययोजना तोकेको छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)
१. नापी कार्यालय संग समन्वय गरेर समस्या रहेको सम्पूर्ण कित्ता नक्सालाइ सच्च्याउने थालनी गर्ने । यसका लागि आवश्यकता अनुसार पुनरनापी (field work) र desk work दुवै बिधि अवलम्बन गर्ने ।	१. कित्ता नक्सालाइ सच्च्याउने कार्यलाइ समापन तिर लैजाने र निरन्तर अद्यावधिक गर्ने प्रणाली स्थापना गरेर भण्डारण गर्ने । यस प्रणालीलाइ सेवा प्रवाहमा पनि प्रयोग गर्ने, जस्तै नया नक्सा वितरण, जग्गा नामसारी, कित्ताकाट तथा सिमा हेरफेर, कर तथा सम्पति बिवरण प्रयोजन आदि ।	१. सच्चाईएको सम्पूर्ण कित्ता नक्सालाइ भू-उपयोग नक्सा, भू-उपयोग योजना, केंद्रिकित नक्सा प्रणाली, भवन निर्माण स्वीकृति प्रणाली, र अन्य भू सूचना तथा सेवा प्रणाली संग एकीकृत गरेर सेवा प्रवाह गर्ने ।

छ. परम्परागत रुपमा हुँदै आएका नक्सा पास प्रक्रिया थप आधुनिकीकरण र प्रविधिमुलक बनाउने क्रम नगरपालिकामा जारी रहेको छ । कागजीरुपमा हुने नक्सा पास प्रक्रियालाइ बिधुतिय (digital) माद्यमद्वारा अगाडी बढाउने र सबै अन्तरसम्बन्धित विभाग र निकाय जस्तै सडक, बिजुली, पानी, ढल, फोहोर व्यवस्थापन, सञ्चार, नापी इत्यादिसँग क्रमश तालमेल मिलाई भवन निर्माण स्वीकृति प्रणालीलाइ एकिकृत गर्ने (Integrated Building Permit System) नीति सहित नगर अगाडी बढ्ने छ । बिशेष गरी सेवाग्राहीको सहजता र शुलभतालाइ ध्यानमा राख्दै र अन्तरसम्बन्धित निकायहरूको तालमेलको कमीले गर्दा शहरी र प्राकृतिक वातावरणमा पर्ने नकारात्माक असरलाइ न्यूनीकरण गर्न यो कार्यलाइ प्राथमिकतामा रखिएको हो ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)
इलेक्ट्रोनिक भवन निर्माण स्वीकृति प्रणालीलाइ (Electronic Building Permit System) संचालनमा ल्याउने ।	भवन निर्माण स्वीकृति कार्य र प्रणालीलाइ थप आधुनिकीकरण र प्रभावकरी बनाउन अन्य सबै अन्तरसम्बन्धित विभाग र निकाय संग समन्वय गर्ने र एकिकृत स्वीकृति प्रणालीको (integrated building permit system) थालनी गर्ने ।	सबै अन्तरसम्बन्धित विभाग र निकाय जस्तै सडक, बिजुली, पानी, ढल, फोहोर व्यवस्थापन, सञ्चार, नापी इत्यादिसँग तालमेल मिलाई भवन निर्माण स्वीकृति प्रणाली एकिकृत गर्ने ।

ज. सम्पूर्ण जोखिममा रहेका वस्ती तथा गैरकानुनी र अव्यवस्थित वस्तीको सुरक्षित, व्यवस्थित एवं दिगो व्यवस्थापन गर्नु स्थानीय सरकारको दाइत्व हो । वडास्तरिय केन्द्रित समूह छलफलको क्रममा पनि यस बिषय समाधानको लागि समुदायस्तरमा स्थानीय सरकार प्रति नै अपेक्षा रहेका पाइन्छ । नगरको बसोबास र बस्तीको समग्र सुरक्षाको अवस्था हेर्दा भूकम्पीय जोखिम, भिरालो भूभाग भएकोले विभिन्न भेगमा पहिरो, भूक्षय तथा बाढी, चट्याङ तथा असिना र अधिक रुपमा बाँदर लगायत बन्यजन्तुको समस्या बिध्यमान छ । यस्ता सवालहरूलाइ सम्बोधन गर्न आवधिक रुपमा

निम्न बमोजिम कार्यक्रम तय गरिएको छ। साथै यसो गर्दा नगरले कमजोर तथा सिमान्तकृत वर्गलाइ विशेष ध्यान दिने छ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. स्थानीय सरकार संचालन ऐन, परिच्छेद ७ बमोजिम भू जोखिम संबेदनशिलताका आधारमा जग्गाको उपयोग सम्बन्धी मापदण्ड तोक्न पर्ने हुनाले यस कार्य यथासिग्र सम्पन्न गर्ने।	१. भू जोखिम संबेदनशिल जग्गामा विकास निर्माण, बसोबास निरुत्साहित गर्ने र स्थानान्तरण गर्ने नीति बनाइ कार्यान्वयन गर्ने।	१. नीतिको पुर्णपालनाको निरन्तर अनुगमन गर्ने।
२. जोखिम वस्ती, असुरक्षित वस्ती, अव्यवस्थित वस्ती, ऐलानी, सार्वजनिक, सरकारी जग्गाका सुकुम्बासी वस्ती, अतिक्रमित जग्गा र अन्य गैरकानुनी वस्तीको पहिचान, व्यवस्थापन/नियन्त्रण, एवम स्थानान्तरणको निम्ती आवश्यक अध्यन, तथ्यांक संकलन, नीति कानुन निर्माण, कार्यक्रम र समन्वयलाइ अगाडी बढाउने।	२. महिला तथा बालबालिका, अपांगता भएका, कम्जोर आर्थिक अवस्थामा रहेका, दलित, जनजाती, लोपोन्मुख र सिमान्तीकृत नगरिककालागी सुरक्षित, किफायती र वातावरणमैत्री आवासको व्यवस्था गर्ने।	२. दिगो विकास लक्ष्यको लक्ष्य ११ (SDG Goal 11) र राष्ट्रिय योजना आयोगको पन्ध्रौ योजना अनुरुप समावेसी, सुरक्षित, सबल र दिगो शहर र समुदाय (Inclusive, Safe, Resilient, and Sustainable Cities and Communities) हासिल गर्ने।

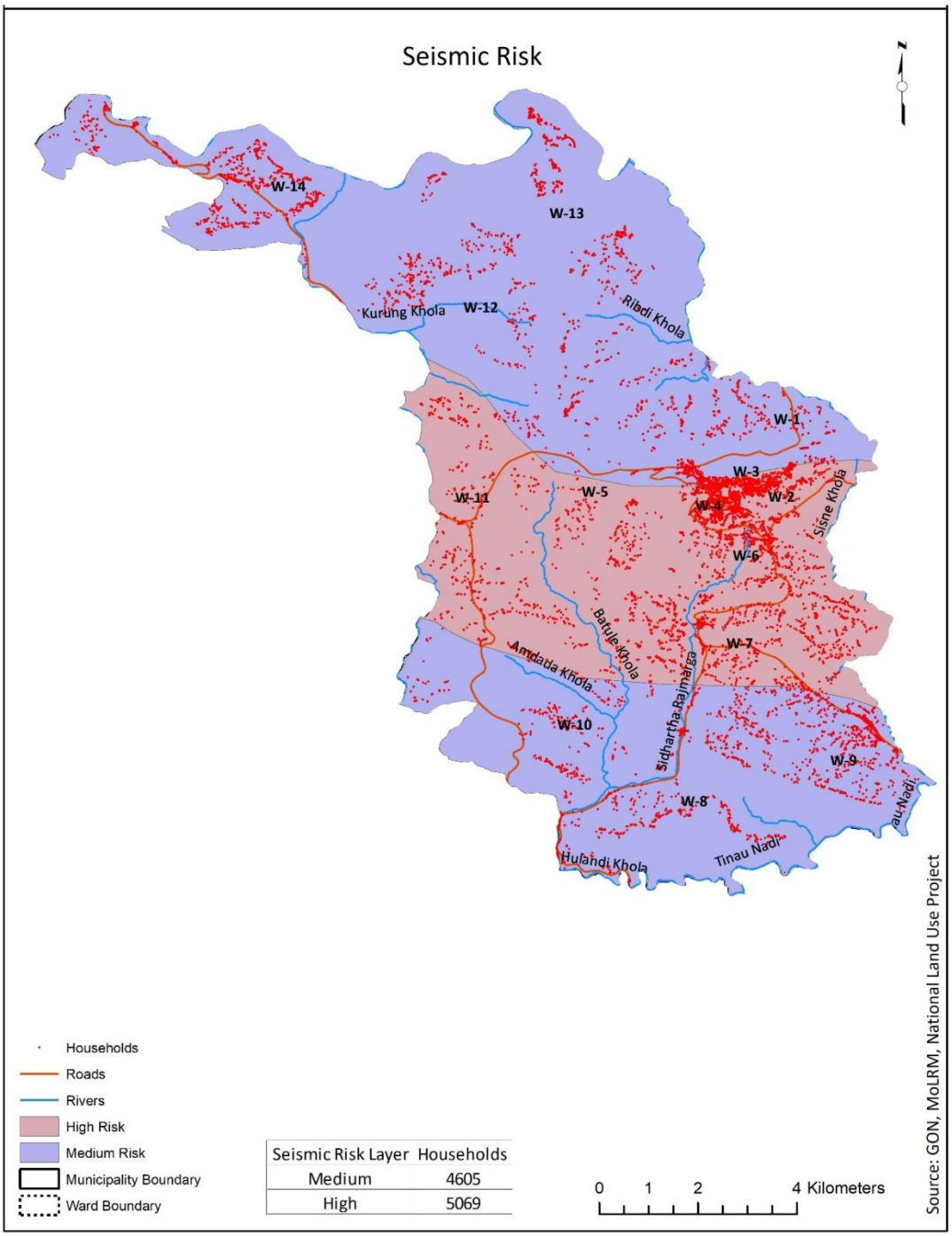

नक्शा ३/५.३.४.नगरपालिकाको संकलित घरधुरी जी.पी.एस तथ्यांकलाइ भूकम्पीय जोखिमको आधारमा चित्रित नक्सा

राष्ट्रिय भू-उपयोग परियोजना द्वारा निर्मित भूकम्पीय जोखिमको बर्गिकरण नक्सा जस्मा उच्च जोखिम र मध्यम जोखिममा रहेको भूभागको वर्ग निर्धारण गरिएको छ। नक्साले सम्पूर्ण नगर उच्च र मध्यम भूकम्पीय जोखिममा रहेको बुझिन्छ। यस नक्सामा नगरको सम्पूर्ण बसोबास बिन्दु अर्थात् जी.पी.एस तथ्यांकको बिन्दुलाइ ओभरले (overlay) को रुपमा राखेर हेर्दा भूकम्पीय जोखिम आधारमा बसोबास अवस्था एवं संख्या प्रष्टीन्छ। नक्साले नगरमा करीब ५०६९ घरहरू उच्च जोखिम र ४६०५ घरहरू मध्यम जोखिम भूभागमा अवस्थित देखिने हुनाले, सो घरहरूको संरचनागत मजबुतीको बिश्लेसण एवं सुधार योजना तर्जुमा गरी लागु गर्न आवश्यक छ। त्यसर्थ यो नक्सा जोखिम वस्ती पहिचान एवं जोखिमको आधारमा भवन तथा संरचना निर्माण मापदण्ड तोक्न र नियमन गर्न सहयोगी छ।

झ. ऐतिहासिक नगर भएकोले तानसेन नगपालिकाको परम्परागत वास्तुकलाको बिशिष्ठ पहिचान छ। नगरमा यस्तो वास्तुकला झल्काउने प्रशस्त मठमन्दिर, पाटि पौवा, दरबार तथा भवन लगायत संरचनाहरू रहेको छ। यसर्थ मौलिकता

झल्किने, कम्तिमा समान रंगरोगन वा अगिल्लो मोहडालाइ, र केहि हद सम्म भवन को उचाईलाइ एक नास गराउनाले टोल तथा वस्तीको स्वरुपमा समानता देखिन्छ । विभिन्न अध्ययन, अनुसन्धानको अनुसार यसो गर्नुको प्रमुख उदेश्य सामाजिक विभेद न्यूनीकरण र वस्तीको भौतिक सुन्दरता र पहिचान कायम गर्नु नै हो । एकरूप भवनहरूले सामाजिक विभेदमा न्यूनीकरण हुने कारण भनेको घर को आधारमा सामाजिक अस्तित्व वा वर्ग नछुट्टिनु वा नदेखिनु हो । वडा तथा नगरस्तरीय परामर्शको आधारमा वडा तथा टोलमा अवस्थित र भविस्यमा बन्ने भवन तथा व्यक्तिगत घरहरूको शैलीमा एकरुपता (uniform urban character) ल्याउने नीति तथा सो को कार्यान्वयनमा नगरवासी सकारात्मक र उत्साहित देखिएका छन् । यस कारण नगरले विशेष नीति तथा कार्यक्रमहरू अगाडी बढाउने छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. बिशेष गरी आवासीय तथा आवश्यक अन्य भवनहरूमा एकरुपता ल्याउन अध्यन, परामर्श तथा नीतिगत तयारी सम्पन्न गर्ने ।	१. भवनहरूमा एकरुपता ल्याउन परम्परागत शैलीं निर्धारण र नीतिगत निर्णय गरी कार्यान्यनमा ल्याउने ।	१. एकरूप तथा समान किसिमका भवनहरू भएका वस्ती सहितको नगरपालिकाको रुपमा स्थापित हुने ।
ञ. भू-उपयोग, शहरी विकास, वस्ती विकास, तथा भवन निर्माण प्राविधिक बिषय भएकोले कार्यसम्पादनको लागि पनि प्राविधिक जनशक्तिको आवश्यकता पर्दछ। हालको अवस्थामा नगरपालिकामा पूर्वाधार विकास तथा बातावरण व्यवास्थापन शाखा भएतापनि सिमित ईन्जिनियर तथा अमिनहरूद्वारा कार्यसम्पादन भइ रहेको छ। यस कारणले विभिन्न कालखण्डमा नगरले हालको शाखालाइ पूर्णता दिँदै थप दक्ष प्राविधिक जनशक्ति नियुक्ति गर्ने, कर्मचारीहरूको विभिन्न बिधिद्वारा क्षमता अभिवृद्धि गर्ने र शाखालाइ निरन्तर बिस्तार गर्दै थप प्रभावकारी बनाउने योजना लिएको छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. सङ्घीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय (२०७४) को संगठन संरचना बमोजिम पूर्वाधार विकास तथा बातावरण व्यवास्थापन शाखा र त्यसका उपशाखाहरूलाइ यथासिग्र पूर्णता दिने । २. कर्मचारीलाई भू-उपयोग , शहरी विकास तथा भवन निर्माण सम्बन्धि विभिन्न तालिम, सेमिनार, सिकाई कोर्सको माध्यमद्धारा क्षमता अभिवृद्धि गर्ने साथै नया दक्ष प्राबिधिक कर्मचारी नियुक्ति गर्ने ।	१. बिशेष गरि भवन तथा वस्ती/शहरी विकास शाखालाइ अझै आधुनिक र प्रभावकारी बनाउन urban planner, architect, geologist, GIS technician, transportation planner/engineer, बातावरणविद आदि थप प्राविधिक जनशक्ति सहित को महाशाखा बनाएर काम कारवाहीको थालनी गर्ने । साथै यस क्षेत्रमा लाग्ने सबै किसिमका आधुनिक प्रबिधि र उपकरणहरू भित्राउदै र प्रयोगमा ल्याउदै जाने । २. कर्मचारीलाई भू-उपयोग , शहरी विकास तथा भवन निर्माण सम्बन्धि professional exchange program, exposure visit, field visit द्धारा क्षमता अभिवृद्धिलाइ निरन्तरता दिने ।	१. भवन तथा वस्ती/शहरी विकास महाशाखालाइ वातावरण, विपद व्यवस्थापन, यातायात/सडक, पार्क/खुला क्षेत्र, सम्पदा संरक्षण र अन्य पूर्वाधार शाखा समेत भएको छुट्टै र बिशेष अधिकार सहितको बिभागको रुपमा बिकसित गरेर लैजाने । २. विभिन्न अन्तरिक तथा बाह्य क्षमता अभिवृद्धि कार्यक्रम र बिधिहरूलाइ निरन्तरता दिने ।
ट. भू-उपयोग ऐन २०७६, परिच्छेद ४, दफा १८ र २०ले व्यवस्था गरे बमोजिम भू-उपयोग संयन्त्रहरू गठन गरी क्रियाशील बनाउने र सम्बन्धित शाखा तथा कर्मचारीहरू संगको निकट समन्वयमा काम गर्ने गरी प्राथमिकीकरण गरिएको छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. ऐन बमोजिम भू-उपयोग संरचनाहरू (स्थानीय भू-	१. स्थानीय भू-उपयोग परिषद र स्थानीय भू-उपयोग	१. स्थानीय भू-उपयोग परिषद र स्थानीय भू-उपयोग

उपयोग परिषद र स्थानीय भू-उपयोग कार्यान्वयन समिति) यथासिग्र स्थापना गरि काम अगि बढाउने ।	कार्यान्वयन समितिलाइ माथि उल्लेखित महाशाखा संगको बलियो तालमेल भएको संयन्त्र को रुपमा विकास गर्दै लैजाने ।	कार्यान्वयन समितिलाइ माथि उल्लेखित विभाग संगको बलियो तालमेल भएको संयन्त्र को रुपमा विकास गर्दै लैजाने ।
ठ. भू-उपयोग, सो को अभ्यास र सम्बन्धित बिषयबस्तुहरू नगरपालिकाको लागि तुलनात्मक रुपमा नयाँ हो । प्राविधिक बिषय भएकोले कम्तिमा यसको नीतिगत तथा व्यवहारिक पाटो जनप्रतिनिधि तथा इच्छुक सबै नगर कार्यपालिका कार्यालय अधिकारीहरूले बुझ्न जरुरी छ भने, बाह्य सरोकारवाला संघसंस्था तथा व्यक्तिलाइ पनि यस बिषय थप अभिमुखीकरण तथा सचेतना वृद्धि गराउन जरुरी छ । यस कारण नगरले विभिन्न सचेतना अभिवृद्धि कार्यक्रम तय गरेको छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. जनप्रतिनिधि र इच्छुक सबैलाइ भू-उपयोग , शहरी विकास तथा भवन निर्माण सम्बन्धि विभिन्न सचेतना अभिवृद्धि कार्य गर्ने । २. नगरपालिकाको अन्तरिक क्षमतता विकासमा मात्र नभइ भू-उपयोग , शहरी विकास तथा भवन निर्माण सङ्ग प्रतक्ष सरोकार राख्ने बाह्य जनशक्ति र संघ संस्थाहरूको सीप विकास, सचेतना वृद्धि र licensing मा पनि जोड दिने । जस्तै घर जग्गा निर्माण ब्यवसायी, भवन निर्माणकर्मी, engineering consultancy आदि ।	१. जनप्रतिनिधिलाइ भू-उपयोग, शहरी विकास तथा भवन निर्माण सम्वन्धि सचेतनामुलक कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिने । २. तालिम प्राप्त जनशक्ति र संघ संस्थाहरूको निरन्तर अनुगमन, मुल्यांकन तथा आवश्यक परिमार्जन सहित क्षमता विकासका कार्यक्रमको निरन्तरता ।	१. भू-उपयोग, शहरी विकास तथा भवन निर्माण सम्वन्धि परिवर्तित सन्दर्भ तथा आयामका आधारमा सचेतनाकुलक कार्यक्रमलाई परिमार्जन सहित निरन्तरता दिने । २. नगरपालिकाको आन्तरिक संरचना तथा भू-उपयोग, शहरी विकास तथा भवन निर्माण क्षेत्रका सरोकारवालाहरूको क्षमता विकास कार्यक्रमको निरन्तरता ।

५.४.२. पार्क तथा मनोरञ्जन

पार्क तथा मनोरञ्जन अर्थात् सार्वजनिक प्रयोजनको लागि बनेका फुर्सतको समयमा उपयोगी, व्यायाम र मनोरञ्जनात्मक गतिबिधि तथा मनोबिनोदमा सहजीकरण गर्ने स्रोत, साधन र स्थलहरू हुन् । आम नागरिकको दैनिक जीवनको गुणस्तरीयताका लागि यस्ता स्रोतहरू अपरिहारिय हुन्छन् । यस्ता स्रोतहरू सार्वजनिक स्थल, खुला क्षेत्र र सुबिधाहरू जस्तै पार्क, शहरी प्लाजा वा स्क्वेर (city plaza and square), हरित क्षेत्र, उद्यान, बगैचा, पैदल मार्ग (tracks and trails), तथा निर्मित संरचनाहरू जस्तै खेलकुद मैदान, मनोरन्जनात्मक स्थल, ज्ञान/कलात्मक स्थल, सभा, सम्मेलन, मेला, सांगीतिक कार्यक्रम स्थल आदि हुन् । पार्क तथा मनोरञ्जन स्थल तथा सेवा/सुबिधाहरूले आर्थिक, सामाजिक, स्वास्थ्य तथा वातावरणीय महत्व बोकेको पाइन्छ ।

आर्थिक द्रिस्टिकोणले यस्ता सेवा सुबिधा सम्पन्न क्षेत्रको स्थानीय राजस्व र जमिनको मूल्यमा बृद्धि हुन्छ । साथै सो क्षेत्रले थप बसाइसराइ एवं ब्यापार व्यवसायलाइ पनि आकर्षित गर्दछ । सामाजिक हिसाबले पार्क तथा मनोरञ्जन सामुदायिक जीवनस्तर गुणस्तर र पहिचानको मूर्त प्रतिबिम्ब हो । प्रायः समुदायको बसोबास योग्यता (livable community) मापनको प्रमुख सूचकको रुपमा पनि पार्क तथा मनोरञ्जन सेवा सुबिधाको उपलब्धतालाइ लिइन्छ । त्यस्तै सामुदायिक मेलमिलाप, अन्तर्क्रिया, बिबिध सिकाई र आपत्तकालीन आश्रयको लागि पनि यस्ता स्थानहरू महत्वपूर्ण हुन्छन् । नागरिक स्वास्थ्यको कोणबाट शारीरिक रूपमा सक्रिय हुने अवसर प्रधान गर्ने हुनाले, बालबालिका, युवा, जेष्ठ नागरिक लगायतको हितमा पार्क तथा मनोरञ्जन सेवाले बिशेष टेवा पुराउदछ । पार्क, हरित क्षेत्र, उधान तथा बगैचाको वातावरणिय सन्तुलन र सुधारमा पनि ठुलो भूमिका रहन्छ जस्ले गर्दा मानव स्वास्थ्यमा समेत सकारात्मक प्रभाव देखिन्छ । यी स्थानहरूबाट पानीको गुणस्तर सुधार, भूमिगत पानिको संरक्षण, बाढी/कट्टान न्यूनीकरण, स्वच्छ हावामा बृद्धि, विभिन्न प्रदूषण नियन्त्रण, बन्यजन्तु र बनस्पति संरक्षण लगायत धेरै प्राकृतिक एवं वातावरणिय लाभ लिन सकिन्छ । सहि स्थानमा पार्क, हरित क्षेत्र र पैदल मार्ग, उधान तथा बगैचा विकास गर्नाले आवासीय र सडक वा औधोगिक क्षेत्र बीच बफरको (buffer) रुपमा पनि काम गर्दछ ।

उद्देश्य १: नगर स्तरीय संयन्त्र मार्फत पार्क तथा मनोरञ्जन क्षेत्रको संरक्षण र व्यवस्थापन गर्नु ।

नीति क. सबै वडा र नगरपालिका बाट प्रतिनिधित्व हुने गरी तथा प्राविधिक जनशक्ति/क्षेत्रगत जानकार नागरिक सहितको स्थानीय पार्क तथा मनोरञ्जन समिति गठन गरिने छ ।

नीति ख. प्राविधिक जनशक्ति र विशेषज्ञ सहितको पार्क तथा मनोरञ्जन संरक्षण र व्यवस्थापन इकाई गठन गरिने छ ।

नीति ग. पार्क तथा मनोरञ्जन संरक्षण र व्यवस्थापन सम्बन्धी नीति, कानुन, मापदण्ड, योजना, कार्यान्वयन, अनुगमन, नियमन, पहिचान आदिमा समिति र इकाई को बिशेष भूमिका सुनिश्चित गरीने छ।

नीति घ. गठन भए पश्चात समिति र इकाई द्वारा सबै खाले पार्क तथा मनोरञ्जन स्थान/क्षेत्र अध्ययन तथा तथ्यांक संकलनको थालनी गरिने छ ।

उद्देश्य २: हालको तथा भविश्यको जनसंख्या पूर्वानुमानलाई आधार मानी पार्क, खेल क्षेत्र, शहरी खुल्ला क्षेत्रहरूको व्यवस्थापन गर्ने ।

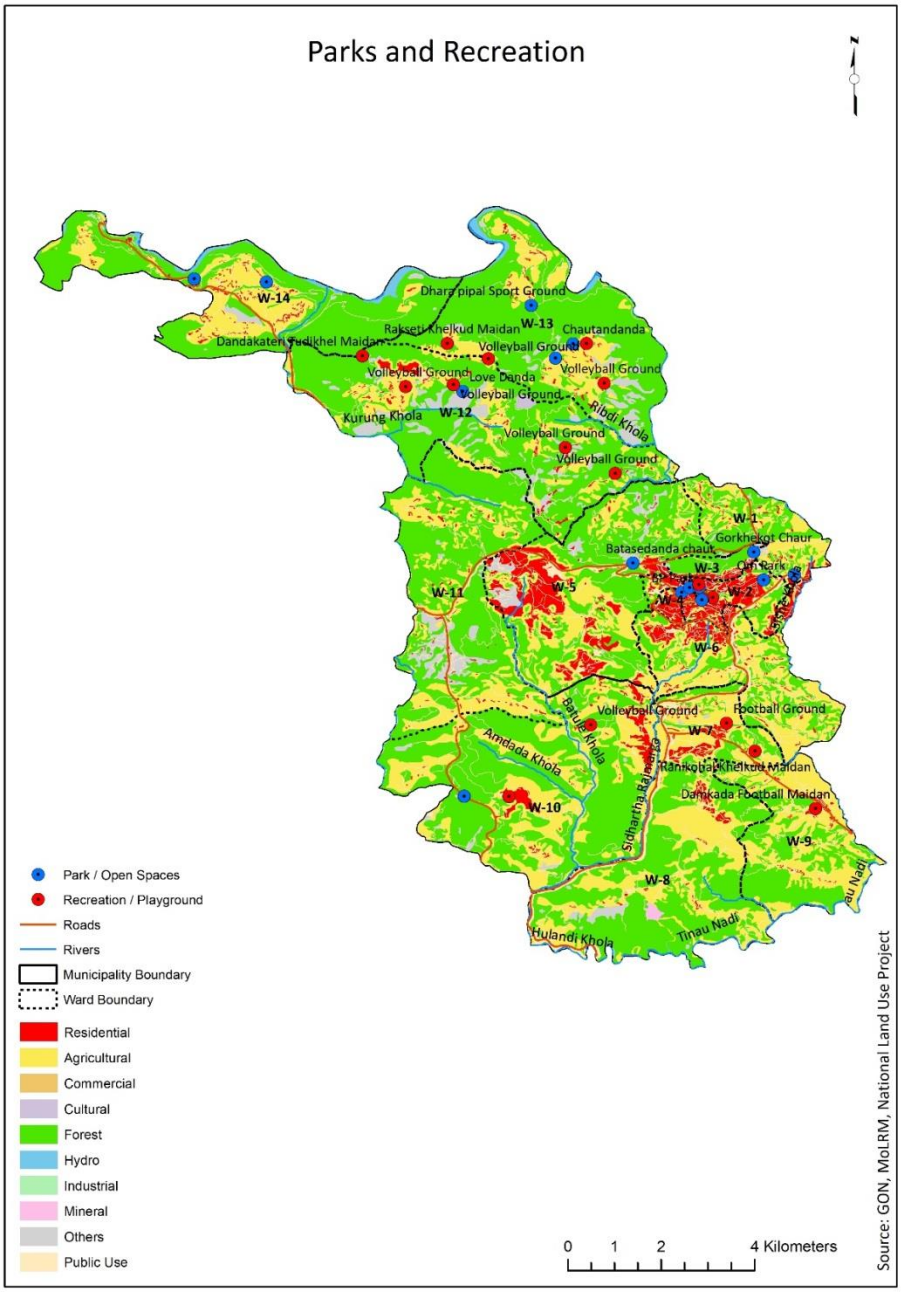

नक्सा १/५.४.२. भू-उपयोग बर्गिकरणमा आधारित पार्क तथा सार्वजनिक स्थल, मनोरञ्जन स्थल, र खेलकुद मैदान ।

प्रत्यक वडामा कम्तिमा एउटा पार्क/सार्वजनिक स्थल व्यवस्था गर्ने उत्तम अभ्यास, तथा संघिय सरकारको पार्क तथा मनोरञ्जन स्थल सम्बन्धि मापदण्ड पालना गर्न यो नक्सा सहयोगी छ ।

नीति क. नगरपालिका भित्र रहेका सबै खाले पार्क तथा खुल्ला क्षेत्रको निम्न बमोजिम वर्गिकरण गरिने छ ।

- शहरी प्लाजा, पाटी, चौतारा, चोक

- टोल स्तरीरय पार्कहरू (केही मनोरञ्जन/व्यायामका उपकरण सहित) प्रत्यक ८०० जनसंख्यालाइ एक
- वडा सामुदायिक पार्कहरू (विभिन्न मनोरञ्जन सुविधाहरूका साथ) प्रत्यक १०,००० जनसंख्यालाइ एक
- नगरपालिका पार्कहरू (समारोहका मैदान) प्रत्यक २०,००० जनसंख्यालाइ एक, प्रत्येक शहरलाइ एक
- प्राकृतिक संरक्षण पार्क - प्रकृति संरक्षण वा वातावरण ऐन, कानुन, निर्देशिकामा तोकिए बमोजिम
- बिशेष पार्क - माथि उल्लेखित पार्कहरू बाहेकका नगरपालिकालाइ आवश्यक पर्न सक्ने/ नगरपालिकामा अवस्थित बिशेष प्रयोजनका वा बिशिस्ट प्रकृतिका पार्क तथा मनोरञ्जन स्थलहरू

नीति ख. पार्क तथा खुल्ला क्षेत्रको संरक्षण तथा व्यवस्थापनका योजनाहरू बनाइने छ र भविष्यमा आवश्यकता अनुसार यस्ता क्षेत्रहरू थप गरिने छ ।

नीति ग. पार्क तथा खुलाक्षेत्र प्रयोजनकालागि सार्वजनिक तथा खाली जमिनहरू प्रयोगमा ल्याइने छ ।

नीति घ. पार्क तथा खुल्ला जमिनको अभावलाई सुल्झाउन घर, जग्गा, निर्माण ब्यवसायी तथा निजि क्षेत्र सँग साझेदारी गरी व्यवस्थापन गरिने छ ।

नीति ङ. पार्क तथा खुला क्षेत्र व्यवस्थापन गर्दा न्यूनतम मापदण्डहरू पालनामा ल्याइने छ ।

नीति च. हरेक पार्कको संरक्षण साथै गुणस्तरिय मनोरञ्जन अवसरहरू र प्राकृतिक र साँस्कृतिक पक्षको सन्तुलन गरिने छ ।

नीति छ. पार्कको लागि चाहिने जमिनको व्यवस्थापन हाल तथा भावि जनसंख्या तथा विद्यमान मापदण्ड अनुसार गरिने छ ।

नीति ज. नँया बन्ने हाउजिङ्ग कोलोनी तथा आवासीय क्षेत्रहरूमा पनि पार्क तथा खुल्ला क्षेत्र नगरपालिका/ शहरी विकास मापदण्ड अनुसार अनिवार्य गरिने छ ।

नीति झ. हालको र भविस्यमा निर्माण हुने पार्क तथा मनोरञ्जन स्थलहरूलाइ महिला, बालबालिका, जेष्ठ नागरिक, अपाङ्ग मैत्री बनाइने छ ।

नीति ञ. पार्क, खेलमैदान तथा खुल्ला क्षेत्र अतिक्रमण हुन बाट जोगाइने छ ।

उद्देश्य ३: नगरपालिकामा रहेका पार्क, मनोरञ्जन तथा खेलमैदानको संरक्षण र व्यवस्थापन गर्ने ।

नीति क. पार्क भित्र रहेका सेवा/सुबिधाका उपकरण/संरचनाको उचित संरक्षण र व्यवस्थापन गरिने छ र आवश्यकता अनुसार थप गरिने छ ।

नीति ख. खेलकुद बिकास तथा नागरिकको स्वास्थ्यलाइ ध्यानमा राख्दै नगरपालिकामा अवस्थित खेलमैदानहरूको उचित संरक्षण, स्तर उन्नति र व्यवस्थापन, गरिने छ र आवश्यकता अनुसार थप गरिने छ ।

नीति ग. पार्क तथा मनोरञ्जन सेवाकको पहुँच बढाउन नगरपालिकाको स्वामित्वमा रहेका सार्वजनिक विद्यालयका खेलमैदानलाइ अझ व्यवस्थित र सुबिधायुक्त बनाइ बिधालय र बिद्यालय समयलाइ प्रातिकुल असर नपर्ने गरी सर्वसाधारणलाइ खुला गरिने छ ।

नीति घ. मनोरञ्जनका सेवा/सुबिधा/संरचना स्थापना गर्दा वरिपरिका आवासीय तथा अन्य क्षेत्रलाइ असर नपर्ने गरी स्थापना तथा व्यवस्थापन गरिने

आवधिक प्राथमिकता तालिका ५.४.२ : पार्क तथा मनोरञ्जन

क. पार्क तथा मनोरञ्जन नागरिकको स्वास्थ्य, वातावरण र राजस्व अभिबृद्धिको दृष्टिकोणबाट अत्यन्त महत्वपुर्ण क्षेत्र भएकोले यसको उचित व्यवस्थापनको लागि नगरले विभिन्न कानुन, मापदण्ड, तथा योजना बनाएर अगाडी बढ्ने योजना राखेको छ । नगरमा पार्क, मनोरञ्जन स्थल तथा मनोरञ्जनात्मक गतिबिधि, खेल

तथा खेलकुद मैदान सम्बन्धि ऐन कानुन तथा योजनाहरूको कमि महशुष गरिएकोले र विभिन्न कानुनी व्यवस्था र वडा तथा नगरस्तरिय परामर्शद्वारा नगरपालिकाले आगामी दिनहरूमा कानुनी औजारहरूलाई प्रयोगमा ल्याएर यस क्षेत्रको प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्नु पर्ने स्थापित भएको छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. स्थानीय सरकारले पाएको अधिकार र प्रचलित ऐन कानुन अनुरुप स्थानीय पार्क तथा मनोरञ्जन ऐन, नीति, नियम, निर्देशिका, कार्यविधिहरू निर्माणलाइ स्थानीय परिवेस र सवालहरूलाई समेटिने गरी बनाउने ।	१. स्थानीय सरकार संचालन ऐन २०७४, परिच्छेद ३, दफा ११.फ, को उप दफा ४. क बमोजिम पार्क तथा मनोरञ्जन सम्बन्धी नीति, कानुन, मापदण्ड तथा सो सम्बन्धी योजना तर्जुमा, योजना पहिचान, अध्ययन, कार्यान्वयन र नियमन गर्ने । १.२. आवश्यक ऐन, योजना, मापदण्ड : पार्क, मनोरञ्जन स्थल, खेलकुद मैदान संरक्षण र व्यवस्थापन सम्बन्धि आवश्यक नियम, कानुन, कार्यविधि र योजना ।	१. पार्क तथा मनोरञ्जन सम्बन्धि प्रभावकारी ऐन सहितको पुर्णरुपमा पार्क तथा मनोरञ्जन स्थलहरूको उपलब्धताको सुनिश्चितता, संरक्षण र व्यवस्थापनमा सबल नगरपालिका बन्ने ।
ख. नगरमा विभिन्न कालखण्डमा पार्क तथा मनोरञ्जन स्थल सम्बन्धि तथ्यांक संकलन गरीएको छ, यद्यपि तथ्यांकहरू पुराना, छरिएको, र अपूर्ण अवस्थामा छ । अन्य क्षेत्र झैं यस क्षेत्रको व्यवस्थापनको निम्ति पनि तथ्यांकको प्रयोग अपरिहार्य भएकोले तथ्यांकको प्रयोगबाट आधुनिक र बैज्ञानिक व्यवस्थापन हासिल गर्न, नगरले तथ्यांक सम्बन्धि कार्यहरू तय गरेको छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. जारी रहेका सबै भू उपयोग सुची Land Use Inventory संकलन कार्यमा सबै खाले पार्क, मनोरञ्जन क्षेत्र, खेलमैदान आदिको तथ्यांक समेटिने गरी निरन्तरता दिने र थप प्रभावकारी बनाउने । साथै उपलब्ध सुची र नयाँ सुचीलाइ अद्यावधिक गरेर एकरुपता दिने । २. शहरी र ग्रामिण पार्कका बर्गीकरण साथै यस्ता पार्कहरूको पूर्वाधार आवश्यकता infrastructure need assessment गर्ने र आर्थिक स्रोतको आधारमा पूर्वाधार निर्माण /व्यवस्थापन कार्य गर्ने ।	१. पार्क, मनोरञ्जन, खुला क्षेत्र, खेलमैदान सम्बन्धि विभिन्न तथ्यांक र Land Use Inventory लाइ प्रयोगमा ल्याई पाक, खेलमैदान तथा मनोरञ्जन क्षेत्रहरूको प्रभावकारी व्यवस्थापन र संरक्षण कार्य गर्ने ।	१. Land Use Inventory अन्तर्गतको तथ्यांकको नियमित अध्यावधिक, साथै तथ्यांकको प्रयोगद्वारा सेवा प्रवाह र मागआपूर्ति, अन्तर पहिचान आदिमा निरन्तरता ।
ग. नगरमा अवस्थित पार्क, मनोरञ्जन स्थल र खेलकुद सेवा सुबिधाको गुणस्तर वृद्धि तथा प्रवर्धन, नयाँ अवसर पहिचान, जारी रहेका योजना/परियोजना समापन, र नयाँ सेवा सुबिधा निर्माण तथा बिस्तार लगायात कार्यक्रमहरू विभिन्न चरणमा तय गरिएको छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**

१. पर्यटकीय हिसाबले महत्वपुर्ण पार्क, मनोरञ्जन स्थल आदिको प्रचार प्रसार, पूर्वाधार निर्माण, र सूचना केन्द्रहरू स्थापना गर्ने । साथै पर्यटकीय खेलहरूको अध्ययन तथा पूर्वाधार विकासको सुरुवात । २. प्रस्तावित पार्क र खेलमैदानहरूको निर्माण सम्पन्न गरेर संचालन मा ल्याउने । ३. नगरमा रहेको सम्पूर्ण पार्क, खेलमैदान, मनोरञ्जन स्थलको गुणस्तर वृद्धि, तार बार, संरचना निर्माण, उपकरण जडान आदिको थालनी र सो सम्म पुग्न बाटो व्यवस्थापन गर्ने । ४. नगर स्तरीय बृहत पार्क र रंगशाला निर्माणको निम्ति सम्भाव्यता अध्यन थालनी गर्ने ।	१. पहिचानमा आएका सम्पूर्ण पर्यटकीय खेल क्षेत्र र पार्कहरूको निरन्तर प्रचार प्रसार र व्यवस्थापन गर्ने । साथै नयाँ बन्ने वा पहिचान भएका र निर्माण हुने यस्ता क्षेत्रको लागि बजेट तर्जुमा गर्ने । २. हरेक वडा अन्तर्गत कम्तिमा एक सेवा/सुबिधाका उपकरण/संरचना युक्त वडा सामुदायिक पार्कको व्यवस्थापन गर्ने । ३. वडा नागरिकको सुझाव अनुरुप नगर स्तरिय कबड हल र वडाहरूको बिशिष्ठ आवश्यकता अनुसार फुटबल वा भलीबल वा ब्याडमिन्टन (वा बहु.उपयोगी) खेलमैदानको व्यवस्था गर्ने । ४. नगर स्तरीय बृहत पार्क र रंगशाला निर्माण थालनी गर्ने ।	१. विभिन्न पर्यटकीय खेल र trekking, hiking, camping, rafting, canyoning, rock climbing जस्ता गतिबिधि उपलब्ध भएको नगरपालिकाको रुपमा प्रस्तुत हुने । ४. नगर स्तरीय बृहत पार्क र रंगशाला संचालनमा ल्याउने ।
घ. उल्लेखित सम्पूर्ण कार्यसम्पादनको निम्ति नगरपालिकामा सक्षम जनशक्ति, शाखा, संयन्त्र, तथा सरोकारवालाहरूको आवश्यकता पर्ने हुनाले । साथै विभिन्न स्तर तथा चरणमा निरन्तर क्षमता अभिवृद्धि र सहकार्य पनि महत्तवपूर्ण हुनाले यस सम्बन्धि कार्यक्रमहरू पनि तर्जुमा भएको छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. सङ्घीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय (२०७४) को संगठन संरचना बमोजिम शिक्षा युवा तथा खेलकुद शाखा अन्तर्गत पार्क तथा मनोरञ्जन इकाई स्थापना गर्ने । साथै पार्क तथा मनोरञ्जन व्यवस्थापनको लागि नगरस्तरिय समिति गठन तथा परिचलान गर्ने । २. पार्क तथा मनोरञ्जन इकाईको विभिन्न तालिम, सेमिनार, सिकाई कोर्सको माध्यमद्धारा क्षमता अभिवृद्धि गर्ने । ३. नगरपालिकाको अन्तरिक क्षमतता विकासमा मात्र नभइ पार्क तथा मनोरञ्जन क्षेत्र सङ्ग	१. पार्क तथा मनोरञ्जन इकाई मा प्राविधिक जनशक्ति र आधुनिक प्रबिधि र उपकरणहरू भित्राउदै र प्रयोगमा ल्याउदै जाने । त्यस्तै समिति र समितिको कार्यसम्पादनलाइ निरन्तरता दिने । २. कर्मचारी क्षमता अभिवृद्धिलाई निरन्तरता दिने ।	२. कर्मचारी क्षमता अभिवृद्धिलाइ निरन्तरता दिने । ३. तालिम प्राप्त जनशक्ति र संघ संस्थाहरूको निरन्तर अनुगमन, मुल्यांकन र नियमन ।

प्रत्यक्ष सरोकार राख्ने नागरिक, बाह्य जनशक्ति र संघ संस्थाहरूको सीप विकास, सचेतना वृद्धिमा पनि ध्यान दिने र नगर प्रहरी तथा अन्य सुरक्षा संयन्त्र (प्रहरी, बन बिभाग आदि) को सहयोगमा पार्क, मनोरंजन, खुला क्षेत्र र खेलकुद मैदानहरूको संरक्षण गर्ने ।	३. तालिम प्राप्त जनशक्ति र संघ संस्थाहरूको निरन्तर अनुगमन, मुल्यांकन र नियमन ।	

५.३.३. यातायात

कुनै पनि क्षेत्रको आर्थिक सामाजिक विकासलाई गतिशिल बजाउन सार्वजानिक बस्तु तथा सेवा प्रवाहलाई सरल र सहज बनाउन, कृषि तथा गैह्र कृषि क्षेत्रको विकास गर्न सडक यातायात एउटा महत्वपूर्ण पूर्वाधारको रूपमा रहेको हुन्छ ।

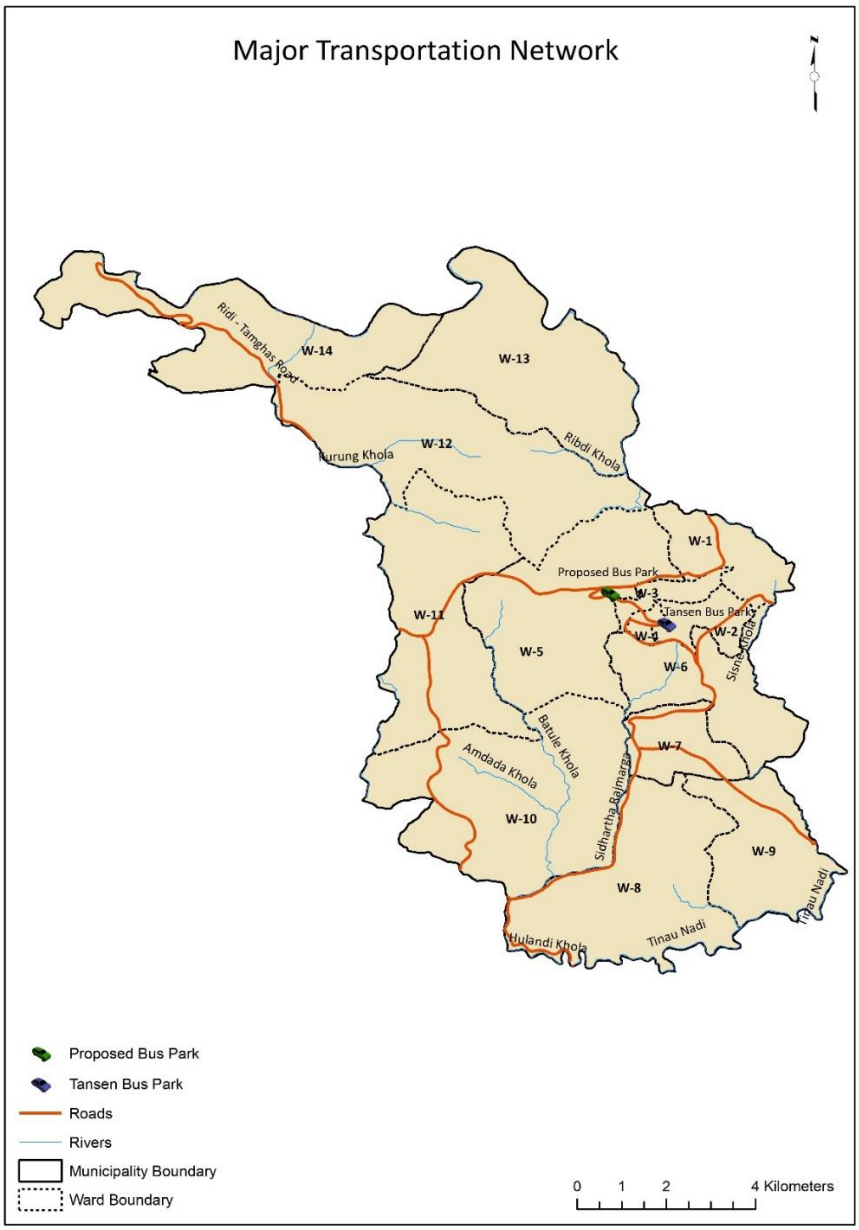

नक्शा १/५.३.३. नगरको मुख्य सडक सञ्जाल, बसपार्क र प्रस्तावित नयाँ वसपार्क

सडक सञ्जाल तथा यातायात आर्थिक विकास, सार्वजनिक सेवा प्रवाह र सामाजिक एकीकरणको माध्यम हो। विकासको आधारभूत पूर्वाधारको रूपमा रहेका यातायातका साधनहरूको माध्यमबाट क्षेत्रीय असमानता कम गर्न, आर्थिक क्रियाकलापलाई गतिशीतला प्रदान गर्न र अन्य क्षेत्रको विकास तथा सेवा प्रवाहलाई सहज बनाउन सकिन्छ । कुनै पनि क्षेत्रको आर्थिक सामाजिक विकासकालाई गतिशिल बनाउन सार्वजनिक बस्तु तथा सेवा प्रवाहलाई सरल र सहज बनाउन, कृषि तथा गैह्र कृषि क्षेत्रको विकास गर्न सडक तथा यातायात सेवा एउटा महत्वपूर्ण पूर्वाधारको रूपमा रहेको हुन्छ ।

नेपालको संविधान २०७२ ले पनि स्थानीय सरकारहरूलाई आफ्नो क्षेत्रभित्रका विभिन्न किसिमका शहरी विकासका योजनाहरू तथा स्थानीय आवश्यकता अनुसारका विकास निर्माण कार्यहरू गर्न पाउने अधिकार प्रदान गरेको छ । विस्तृत रुपमा हेर्दा संघिय सरकार तथा प्रादेशिक सरकारको जिल्ला अर्न्तराज्यीय तथा अन्तर स्थानीय क्षेत्राधिकारको सडकहरू परेतापनि कृषि सडक, स्थानीय सडकहरू तथा नगरपालिका स्तरका सडकहरू स्थानीयले नै योजना बनाई अगाडि बढाउन सक्ने प्रावधान रहेको छ ।

नगरपालिकाको सबै वडाहरूमा पक्की सडकको विस्तार नभए पनि कच्ची सडकको विस्तार भईरहेको छ। नगरपालिकामा यातायातका विभिन्न साधनहरूको उपयोग भएको देखिन्छ। नगरपालिकाको सडकमार्ग राम्रो भएका रुटहरूमा बस सेवा चालु रहेको छ। नगरपालिकामा सडक सञ्जालको पहुँच राम्रो रहेको छ। यहाँ राजमार्ग, सहायक राजमार्ग, पक्की तथा कालोपत्रे, ग्राभेल र कच्चि सबै प्रकारका सडकहरू रहेका छन्। शहरी क्षेत्रमा सडकको अवस्था राम्रो रहेको छ भने ग्रामीण क्षेत्रमा कच्चि सडक रहेको छ।

नगरपालिकाको धेरै जसो क्षेत्र सुगम र जिल्लाको केन्द्र रहेको कारण सडक तथा यातायातको सुविधा राम्रो रहेको छ। ग्रामीण क्षेत्रमा कच्ची सडक रहेता पनि नियमित रूपमा यातायातको साधन चल्ने हुँदा आवत जावतमा सुगमता रहेको छ। नगरपालिकामा सञ्चालन भएका सवारी साधन तथा पार्किङ्गसम्बन्धी विवरण तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

नेपाल सरकारले अनुकुलन गरेको सडक सुरक्षामा सुधार गर्दै सुरक्षित, धान्न सकिने, सहज र दिगो यातायात व्यवस्थामा पहुँच उपलब्ध गराउने लक्ष्य तानसेन नगरपालिकाले पक्याईरहेका छ। यस अन्तर्गत सन् २०३० सम्म ५० प्रतिशत जनसंख्यामा शुरक्षित सडक तथा भरपर्दो यातायातको पहुँच सुनश्चित गर्न तानसेन नगरपालिका सक्षम हुने देखिन्छ। तथापि विकासको अवस्थाका आधारमा तुलनात्मक रुमपा अघि रहेको यस नगरपालिका यो लक्ष्य पुरा गरी नेपाल सरकारलाई समेत यो लक्ष्य प्राप्त गर्नमा सहयोग पुऱ्याउन सक्नेमा विश्वस्त छ।

यातयात क्षेत्रको वर्तमान समस्या समस्या समाधान गर्न आफ्नो संवैधानिक अधिकार अन्तरगत रही उपलब्ध अवसरकोको सदुपयोग र चुनौती सामना गर्दै तानसेन नगरपालिकालेसन् २०३९ सम्ममा नगरको कम्तिमा ८५ प्रतिशत जनसंख्यामा शुरक्षित सडक तथा भरपर्दो यातायातको पहुँच सुनश्चित गर्ने लक्ष्यका साथ यातायात क्षेत्रको उद्देश्य तथा नीति तय गरिएको छ।

उद्देश्य १: आम नगरवासीमा व्यवस्थित सडकको पहुँच सुनिश्चित गर्नु।

नीति क: सडक सञ्जाल निर्माण र विस्तार गर्दा अधिकतम नगरवासीलाई नगर भित्र र वाहिरको आवत जावतमा सहजिकरण गर्ने गरी आर्थिक, सामाजिक तथा वातावरणीय पक्षहरूमा पर्याप्त ध्यान दिई सवै (अपांगता भएका व्यक्ति समेत) को पहुँच सुनिश्चित कुरामा जोड दिइने छ।

नीति ख: नगरपालिका भित्र तथा बाहिरको सडकहरूलाई एकिकृत तवरले यातायातको सुविधा पुऱ्याउन कार्यात्मक वर्गिकरण प्रणाली (functional classification system) का आधारमा नगर यातायात गुरुयोजना (Municipal Transportation Master Plan MTMP) तयार गरिनेछ र सडक सञ्जाल निर्माण र विस्तार गर्दा MTMP अनुरुप गरिने छ।

नीति ग. सडक योजना तथा निर्माण गर्दा सरोकारवाला समुदाय तथा बस्तीको समस्या पहिचान गरी सो समस्या समाधानमा केन्द्रीत गरी बनाइने छ।

नीति घ. नगरपालिकाको सामाजिक, आर्थिक विकास तथा हरेक जरुरी सेवा प्रवाहको लागि चाहिने सडक तथा यातायातको सुविधा हुने गरी यातायातको सोच राखिने छ। विषेश गरी कृषि क्षेत्र, उद्योग व्यवसाय, पर्यटन क्षेत्र र सेवा क्षेत्रका आवश्यकता सम्बोधनलाई प्राथमिकतामा राखिने छ।

नीति ङ. सडकको डिजाइन तथा निर्माण संघीय सरकारको सडक विभागद्वारा तोकिएको न्यूनतम मापदण्ड भित्र रही गरिने छ। नगरपालिका भित्रका इन्जिनियर विना बनिएका सडकहरू पनि एक स्तरको डिजाइन गरिन्छ, तथा हरेक सडकलाई विस्तार गर्दा इन्जिनियरिङ्ग मापदण्ड पुरा गरेर मात्र विस्तार गरिनेछ।

नीति च. नगरपालिकास्तरीय बसपार्क निर्माण सम्पन्न गरिनुका साथै सेवा केन्द्र हरू, औधोगिक, व्यवसायिक र पर्यटकीय क्षेत्र लक्षित पार्किङको व्यवस्थापनलाई प्राथमिकता दिइने छ।

नीति छ. हरेक सडक तथा यातायातको कार्यक्रम तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्दा महिला, जेष्ठ नागरिक, बालबालिका तथा अपाङ्गता भएका व्यक्तिको पहुँचमा पर्याप्त ध्यान दिइने छ ।

उद्देश्य २: यातायातका कार्यक्रमका नकरात्कता न्यूनिकरण गर्नु ।

नीति क : यातायातका पुर्वाधारको कार्यक्रम तय गर्दा संरक्षण गर्न तोकिएको पानीका स्रोतहरू, वनजंगल क्षेत्रहरू, प्राकृतिक स्रोतहरू, सांस्कृतिक तथा धार्मिक क्षेत्रहरू अथवा भविष्यमा तोकिन सक्ने पानी तथा वातावरणका कुनै संरक्षण हुन सक्ने क्षेत्रहरूलाई कम क्षेती हुनेगरी डिजाइन गरिने छ । तथा विकास निर्माणको क्रममम भएका क्षेती सुधारका कार्यक्रमलाई पनि सँगसँगै पुरा गरिने छ ।

नीति ख. समुदाय तथा बस्ती र बासिन्दाहरूलाई न्यून नकारात्मक प्रभाव हुने गरी यातायातका योजनाहरू तथा यातायात सेवा र सुविधाहरूको डिजाइन गरिने छ ।

नीति ग. यातायातका लागि प्रयोजनमा आउने गाडी तथा उपकरणहरूले न्यून सवारी साधन प्रदुषण हुने गरी राष्ट्रिय प्रदुषण मानक पुरा गर्नुपर्ने व्यवस्था गरिने छ। सडकमा पैदल यात्रु तथा अन्य गाडी चालकहरूको सुरक्षाको लागि ध्वनी प्रदुषण कम गर्ने उपया अपनाइनुका साथै ट्राफिक प्रहरी सँग समन्वय गरी ध्वनी प्रदुषण निरुसायित गर्ने कानुनी प्रवन्ध गरिने छ ।

नीति घ. समग्र नगरपालिकाको ट्राफिक व्यवस्थापनको लागि ठूलो सेवा सुविधा दिने कार्यालय निर्माण गर्नु पर्दा ट्राफिक प्रभाव मूल्यांकन Traffic Impact Assessment (TIA) गर्नुपर्ने प्रावधान बनाइने छ। विभिन्न बाटोहरू लाई एकतफी गरी ट्राफिक व्यवस्थापनलाई चुस्त दुरुस्त गरिनेछ ।

नीति ङ. सडकमा भएका फोहोर, धुलोले सामुदाय तथा सडक प्रयोग गर्ने सर्वसाधारणलाई न्यून असर पर्ने गरी सडकको संरचना निर्माण वा अवस्था कायाम गरिने छ ।

नीति च. वर्षातको पानीलाई प्रभावकारी आधुनिक नवीन विधिहरूबाट व्यवस्थित गरिने छ । नगर क्षेत्रका सडकमा स्थायी नाला व्यवस्थापनको सुनिश्चिता गरिने छ ।

नीति छ.सडकको यायायात सेवामा बाधा पुऱ्याउने प्राकृतिक अवरोधहरू तथा जीवजन्तुहरूलाई सडक अवरोध नगर्ने गरी व्यवस्थापन गरिने छ । सडकमा आउने सवै विसमका अवरोध तत्काल हटाउने व्यवस्था मिलाइने छ ।

उद्देश्य ३ : सडक निर्माण गर्दा भू उपयोग योजानासँग तादम्यता मिलाउनु र लागत प्रभावकारीता हाँसील गर्नु ।

नीति क. यातायातका परियोजना (Project) र कार्यक्रमहरू बनाउँदा भु-उपयोग योजनामा तालमेल मिल्ने गरी वनाइने छ । विषेश गरी आवस क्षेत्रमा सार्वजनिक यातायातको पहुँच सुनिश्चितता हुने करामा मुख्य प्राथमिकता दिइनेछ भने सार्वजनिक यातायातको मागको आधारमा सम्पदा क्षेत्र, पर्यटन, बजार क्षेत्रहरू तथा बस्ती क्षेत्र लक्षित आयोजनालाई पनि प्राथमिकता दिइने छ ।

नीति ख. बार्षिक बजेट तथा पुँजी सुधार कार्यक्रम (सवै क्षेत्रको नगर स्तरीय भौतिक पुर्वाधार समेटिएको वहु वर्षीय कार्यक्रमको विवरण) तथा सडक गुरु योजनामा उल्लेखित बढी लाभका सडक पुर्वाधार आयोजनामा प्राथमिकताका साथ बजेट विनियोजन गरिने छ ।

नीति ग. सञ्चालन तथा मर्मत सम्भार खर्च सहित प्रत्येक्ष तथा अप्रत्यक्ष लागतहरूलाई विचार गरेर मात्र यातायातका कार्यक्रमका निर्णयहरू लिइनेछ ।

नीति घ. परियोजनाको लागत घटाउन तथा प्रतिकुल प्रभावहरू घटाउन परियोजनाको शुरुवात हुने भन्दा पहिले नै सडकले लिने क्षेत्रलाई नगरको स्वामित्व तथा सडक क्षेत्र अन्तर्गत ल्याइने छ ।

नीति ङः सडकमा रकम विनियोजन गर्दा निश्चित कार्य पुरा हुने गरी विनियोजन गरिने छ । पर्याप्त स्रोत नभएको अवस्थामा प्राथमिकता प्राप्त सडकको निश्चित खण्ड पुरा गर्नमा जोड दिइने छ । सडक निर्माणकमा लागि निर्माण व्यवसायी छनोट गर्दा बढि भन्दा बढि प्रतिश्पर्धात्मक बनाइने छ ।

उद्देश्य ४: सार्वजनिक यातायातको सहज र सरल पहुँच सुनिश्चित गर्नु ।

नीति क. नगरपालिकाले सबै बजार, जनसंख्या तथा यातायात सेवाको मागको अध्ययन गरी न्यूनतम हरेक वडा सम्म पुग्ने गरी नगर बस सेवा सञ्चालनमा ल्याइने छ । नगर वस सञ्चालनमा ल्याउँदा नगर आफैं, नीजि सार्वजनिक साझदारी वा नगरको सहजकर्ता र सहयोगी भूमिका रहने गरी निजी क्षेत्रबाट सञ्चालन गर्ने विकल्प खुला राखिने छ ।

नीति ख : नगरमा सञ्चालनमा आउने सबै किसिमका स्थानीय सार्वजनिक यातायातको सेवाको नगर मापदण्ड अनुसार हुने गरी नगरको नियमनको दायरामा ल्याइने छ ।

नीति ग. नगर वस लगायत स्थानीय यातायातका साधन तथा सेवालाई अपांगता मैत्री तथा वालवालिका, जेष्ठ नागरिक, महिला आदिको शुरक्षा र पहुँच सुनिश्चितताका लागि समन्वयकारी र नियमनकारी भूमिका निर्वाह गरिने गरिने छ ।

उद्देश्य ५: पुर्वाधार तथा यातायात सेवालाई शुरक्षित बनाउनु ।

नीति क . सडक सुरक्षाको दृष्टिकोणबाट दुर्घटनाको सम्भाव्यतालाई मध्यनजर गर्दै "ROAD SAFETY AUDITING" तथा सडक सुरक्षा सम्बन्धि विभिन्न उपायहरू अपनाइने छ ।

नीति ख . सक्दो पैदल यात्रुलाई प्रोत्साहन तथा सुरक्षाको लागि बस्ती नजिकका हरेक सडकमा फुटपाथको सुविधा दिइने छ । सडक तथा अन्य सुविधाको निर्माणको समयमा पैदल यात्रुलाई सहज तथा सुरक्षा हुने गरी निर्माणको व्यवस्था गरिने छ ।

नीति ग . नगर क्षेत्रभित्र गति नियन्त्रणका लागि अधिकतम गतिको सीमा तोकिनेछ ।

नीति घ. रातको समयमा पनि सडकलाई शुरक्षित र सहज बनाउनका लागि सडक निर्माण र मुख्य बजार तथा बस्ती क्षेत्रमा सडक बत्ती तथा सीसीटीभी जडानको कार्य समेतलाई सँगै लगिने छ ।

नीति ङ. बस्ती र बजार क्षेत्रमा ठूला मालवाहक सवारी साधन प्रवेशको समय निर्धारण गरी ट्राफिक प्रहरीसँगको समन्वयमा प्रभावकारी कार्यान्वयन गरिने छ ।

उद्देश्य ६ : यातायात सेवा प्रवाहको नगरको क्षमता विकास गर्नु ।

नीति क. नगर भित्र यातायातको पुर्वाधार तथा यातायात सेवाको व्यवस्थान, समन्वय र निगरानीका लागि निश्चित जनशक्ति तथा उपकरण सहितको यातायात शाखाको विकास गरिने छ ।

नीति ख : यायायात क्षेत्रको भू-सूचना संकलन, विश्लेषण र अध्यावधिक गर्न सक्ने गरी नगरको जनशक्तिको क्षमता विकास गरिने छ ।

नीति ग : आम नागरकको यातायात सम्बन्धि आधारभुत शिक्षाको लागि गोष्ठि, तालिम, सेमिनारहरू आयोजना गरिने छ ।

नीति घ : नगरका प्राविधिक जनशक्तिलाई आवश्यक पर्ने उपकरणको उपलब्धता गराइनुका साथै कार्यसम्पादनमा आधारित पुरस्कार र क्षमता विकास पद्धति विकास गरिने छ ।

नीति ङ. यातायात क्षेत्र व्यवस्थापनमा नगरको भूमिका थप स्पष्ट र व्यवहारिक बनाउन आवश्यक कानुनी र संस्थागत बन्दोबस्त गरिने छ ।

आवधिक प्राथमिकता तालिकाः ५.३.३ : यातायात

क. संविधानतः स्थानीय सडक, कृषि सडक र ग्रामिण सडक स्थानीय सरकारको एकल अधिकार भित्र रहेको सडक निर्माण तथा व्यवस्थापनको काम नगपालिका स्वयंको हो । यहि अधिकारका आधारमा नगरपालिकाले नीतिगत निर्णयहरू मर्फत नगरले यातायात क्षेत्रको पुर्वाधार र व्यवस्थापकीय कार्य गरिरहेको छ। नगरले नगरले अनुकुलन गरेको शहरी विकास तथा भवन निर्माण विभागले तयार गरेको शहरी विकासको संहिता र मापदण्ड २०७२ ले सडकको चौडा, सडक पेटी तथा सेटब्याकको मापदण्ड तय गरेको । सडकको मापदण्ड निर्धारणका लागि समिति बनाई प्रक्रिया अघि बढाएको भएपनि सवै सडकको मापदण्ड यकिन गर्न बाँकी रहेको छ । सवै किसिमका सडकको स्तरोन्नती तथा विकासमा नगरको भूमिका तथा त्यसका विधि निर्धारणका लागि स्थानीय कानुन बनाउन बाँकी छ । स्थानीय सडकको पुर्वाधार व्यवस्थापन सम्वन्धि कानुन बनाउने तथा सवै किसिमका सडकको निर्माण, विकास र सेवा सञ्चालनको प्राथमिकता समेत समावेश गरी नगर यातायात गुरुयोजना निर्माण गर्ने कार्य नगरको प्राथमिकताका नीतिगत कार्य हुन् । संघीय तथा प्रदेशको अधिकार अन्तर्गत रहेका नगर क्षेत्रका सडकको व्यवस्थापनमा संविधानतः नगरको भूमिका सिमित हुने भएपनि ती सडकको शुरक्षा, सुन्दरता तथा सवरी व्यवस्थापन सन्दर्भमा गरिने कार्यका लागि समेत नीतिगत र कानुनी प्रष्टता ल्याउन नगरले समन्वयात्मक प्रयास गर्नुपर्ने आवश्यकता छ ।

संविधानको अनुसुची ८(१६) मा रहेको नगरको सडक सम्वन्धि एकल अधिकार तथा अनुसूची ९(१५) मा रहेको सवारी अनुमति सम्वन्धि साझा अधिकार मध्ये स्थानीय सडक, कृषि सडक तथा ग्रामिण सडकमा सञ्चालन हुने यातायात सेवा र स्थानीय सरकार संचालन ऐनको दफा ११(ख) ले दिएको अधिकार तथा **११ (ट) मा रहेको ब्यवस्था अनुसार** यातायात सुरक्षाको व्यवस्थापन र नियमन र स्थानीय सडक, ग्रामिण सडक सडक, कृषि सडक सम्बन्धी अन्य कार्य तथा ऐनको दफा **११ फ (ट) मा उल्लिखित सवारी साधन अनुमति अन्तर्गत** यातायात व्यवस्थापन सम्बन्धी स्थानीय नीति, कानून, मापदण्ड, योजना, कार्यान्वयन र नियमन, स्थानीय सार्वजनिक यातायातको रुट निर्धारण, अनुमति, नवीकरण, खारेजी, सेवाको गुणस्तर, भाडा दर निर्धारण र नियमन, वातावरण मैत्री, जलवायु परिवर्तन अनुकुलन, विपद् जोखिम संवेद्य, अपाङ्गता र लैङ्गिकमत्री यातायात प्रणालीको स्थानीय तहमा प्रवर्द्धन का साथै **फ(ट(ग) मा उल्लिखित** स्थानीय बस, ट्रली बस, ट्राम जस्ता मध्यम क्षमताका मास ट्राञ्जिट प्रणालीको नीति, मापदण्ड,योजना, कार्यान्वयन, अनुगमन र नियमनको कार्य नगरले गर्नसक्ने भएता पनि समग्र विषय समेटेर स्थानीय कानुन बनाउनु पहिलो आवश्यकता हो ।

नगरले संघीय र प्रदेश सरकारको क्षेत्राधिकार भित्र रहेका नगर क्षेत्रको सडकमा सञ्चालन हुने यातायात सेवा सम्वन्धि अधिकार र दायित्वमा समेत प्रष्टता ल्याउनु जरुरी छ । सवैका लागि दिगो, भरपर्दो र शुरक्षित यातायात सेवाको पहुँच सुनिश्चित गर्ने दिगो विकासको नगर अनुकुलित लक्ष्य प्राप्तिमा केन्द्रीत गर्न थप रणनीति निर्माण र स्थानीय यातायात कानुनको समयवद्ध समिक्षा र परिमार्जन नगरको मध्यकलिन र दिर्घकालिन प्राथमिकता हो।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. संघ र प्रदेश ५ सँगको समन्वयमा स्थानीय राजमार्गमा सञ्चालन हुने यातायात सेवा व्यवस्थापनमा नगरको भूमिकामा स्पष्टता ल्याउनुका साथै संविधानमा नगरको एकल अधिकार भित्र नरहेका सडक (स्थानीय सडक, कृषि सडक र ग्रामिण वाहेक) सडकको व्यवस्थापन तथा उपयोग सम्वन्धी नगरको भूमिकामा स्पष्टता ल्याउने ।	१. स्थानीय यातयायात कानुनमा नगरको एकल अभिकार भित्र रहेका र नरहेका सडक तथा सम्वन्धित सडकमा यातायात सेवा व्यवस्थापनका विषय समेत समेट्ने ।	
२. सवै प्रकारका सडकमा सञ्चालन हुने साना, मझौला र	२. सडक तथा यातायात सेवा व्यवस्थापन सम्वन्धि कानुन कार्यान्वयनको समिक्षा	२. सडक र यातायातको क्षेत्रमा आउने नविनतालाई आत्मसात गर्दै सडक तथा सार्वजनिक

ठूला स्थानीय यातायात सेवाको अनुमति, भाडादर, सेवा तथा रुट नीर्धारण, सडक प्रयोगकर्ताको शुरक्षा सार्वजनिक यातायातमा अपांगता भएका व्यक्ति, वालवालिका तथा जेष्ठ नागरिकको शुरक्षित पहुँच आदि समेटेको स्थानीय यातायात ऐन र नियमावली बनाउने । ३. सडकको स्थानीय मापदण्ड कायाम गर्नमा देखिएका चुनौती सम्वोधनका लागि सडक विभाग लगायतका सम्वन्धित निकायसँग समन्वय गरी मापदण्ड तय हुनु अघि बनेका नीजि तथा सार्वजनिक भवनको लागि केहि लचकता उपलब्ध हुने अवस्थामा त्यस्तो अन्तरकालिन लचकताको विषय पनि समेटी नगरका स्थानीय सडक, कृषि सडकको चौडाई तथा सेटव्याकको नगर मापदण्ड निर्धारण गर्ने वा राष्ट्रिय मापदण्डलाई नगर स्तरमा अनुकुलन गर्ने । ४. तानसेन नगरपालिकाको यातायात गुरुयोजना बनाउने । ५. नगरवाट कार्यान्वयन हुने निश्चित बजेट सिमा भन्दा माथिका सडक आयोजनामा वातावरणीय प्रभाव (विपद् जोखिम समेत) मुल्यांकन गर्नुपर्ने व्यवस्था गर्ने साथै सडक आयोजनाको डिजाइन स्टीमेट गर्दा अन्य संरचनामा क्षेती न्यूनिकरण तथा जोखिम अल्पिकरणका उपाय समेट्ने । ६. पर्किङको समस्या समाधानको विकल्पका रुपमा अन्डरग्रउण्ड	तथा समयानुकुल परिमार्जन र संशोधन गर्ने । स्थानीय यातायात कानुनमा कानुनमा साना र विद्युतीय सवारी, यात्री तथा तथा पैदल यात्रीको शुरक्षाको विषय सम्वन्धि विषय पनि समेट्ने । ३. सडक मापदण्डलाई विभिन्न किसिमका निर्माण सम्वन्धि कानुन तथा मापदण्डमा समेट्ने । ४. नगरको यातायात गुरु योजना कार्यान्वयनको समिक्षा तथा समयानुकुल अध्यावधिक गर्ने । यातायात सेवाको शुरक्षा र पहुँच विस्तारको दिगो विकास लक्ष्यका आधारमा नगरको विस्तृत यातायात नीति तर्जुमा गर्ने र नीतिका प्रावधानलाई नगरको वार्षिक नीति तथा कार्यक्रममा समेट्ने । ६. मुख्य बजार क्षेत्र तथा सम्पदाबस्तीमा सवारी प्रवेश गर्न पाउने वा नपाउने विषय तथा सवारी पार्किङको कार्यविधि तथा आचार संहिता बनाउने ।	यायातका नीति तथा कानुन, निर्माण परिमार्जन तथा कार्यान्वयन गर्दै जाने । ३. नयाँ बस्ती तथा बढि मानिसको बसोवास वा आवतजावत हुने व्यापारिक केन्द्र वा सेवा केन्द्र विकास गर्दा सवारी व्यवस्थापनको विषयलाई अन्तर सम्वन्धित क्षेत्रको नीति तथा कार्यक्रममा समेट्ने । ४. यातायात गुरुयोजना तथा नीति कार्यान्वयनको आवधिक समिक्षा गरी आवश्यक परिमार्जन गर्ने । स्थानीय रुपमा अनुकुलन गरिएको दिगो विकास लक्ष्य प्राप्तीमा नगरले हाँसील गरेको उपलब्धीको आवधिक लेखाजोखा गर्ने । ६. धेरै सवारी साधनको आवतजावत हुन सक्ने गरी कुनै क्षेत्र विशेषमा विकास वा सेवाका पुर्वाधार निर्माण गर्नुअघि सवारी प्रभाव मुल्यांकन (Traffic Impact Assessment) सम्वन्धि नीति निर्माण र कार्यान्वयन गर्ने ।

पार्किङ सहितको भवन निर्माणका लागि छुट तथा सुविधाहरूको व्यवस्था भवन संहितामा समावेश गर्ने । ७. सार्वजनिक नीजि साझेदारीमा सञ्चालन हुन चाहने यातायात सेवाका लागि Viability Gap Funding' सम्वन्धि मापदण्ड तयार गर्ने ।		

ख. यस नगरपालिकाले कतिपय महत्वपुर्ण सडकको नामाकरण भएको र सडकको सडकको नाम र सुरु तथा अन्य विन्दु सम्वन्धि विवरण तयारीको क्रममा रहेको भएपनि सवै सडकको शुची बनाई तीनको स्तर निर्धारण र वर्गीकरण र नामाकरण गर्न बाँकी छ । मापदण्ड निर्धारणका जटिलताले समेत यो प्रक्रियामा ढिलाई भएको छ । सडकको शुरु विन्दु र अन्तिम विन्दु, चौडाई आदि सहितको सडकको समग्र सूचना सहितको इन्भेन्टरी छैन । त्यसैले सडक तथा यातायात क्षेत्रको तथ्यांक संकलन र व्यवस्थापन नगरको प्राथमिकतामा रहेको कार्य हो भने सूचना व्यवस्थापन र अध्यावधिक गर्नु निरन्तरको प्राथमिकता हो । सडकको तथ्यांक संकलन, वर्गीकराण र नामाकरणको क्रममा बाटो तथा गल्लीहरूको नामाकरणको कार्य पनि सम्पन्न गरिने छ । जस अनुसार सडक तथा यातयात सम्वन्धि सूचना व्यवस्थापनका कार्यको प्राथमिकता तल प्रस्तुत छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. नगरका सडकको वर्गीकृत (स्थानीय सडक, कृषि सडक र ग्रामिण सडक) विवरण तयार गर्ने । सवै सडकको सूचना संक लन गरी विस्तृत सडक सूचना सहितको इन्भेन्टरी तयार गर्ने । १.२. नगरका सवै सडक तथा गोरेटोबाटोको नामाकरण (Street Naming) को कार्य पुरा गर्ने र नयाँ खुल्ने सडकको नामाकरण बाटो तयार गर्ने क्रममा नै गरिसक्ने ।	१. सडक इन्भेन्टरी अद्यावधिक गर्ने, विश्लेषण गर्ने र सडक तथा यातायात सम्वन्धि निर्णयका लागि सहयोगी सूचना प्रणाली (डिसिजन सपोर्ट सिष्टमका रुपमा यातायात सेवा व्यवस्थापन गर्ने) १.२. बाटोको नामाकरण पद्धतिलाई थप वैज्ञानिक बनाउँदै लैजाने ।	१. सडक तथा यायातयात सम्वन्धि सूचना संकलन, व्यवस्थापन र विश्लेषणको कार्यलाई यातायात शाखाको नियमित कार्यका रुपमा संस्थाप्त गर्ने ।

ग. नगरका अधिकांश टोललाई सडक सञ्जालले समेटको छ भने करिव एक तिहाई भन्दा बढि घर कालोपत्रे सडकमा जोडिएकाले बनेका सडकको पुर्वाधार विकासमा केन्द्रीत हुने अवसर नगरमा रहेको छ । सद्धार्थ राजमार्गमा नगरका ५ ओटा वडा पर्ने र बुटवल तम्घास सडक खण्डमा ५ ओटा वडा पर्दछन् । त्यसैले नगर स्तरका प्रमूख सडकक राष्ट्रिय सडक सञ्जालमा जोडिएका छन् । तथापि सवै जसो टोल बस्ती सडक सञ्जालमा जोडिएपनि नगरका सवैघर सडक सञ्जालमा नजोडिएकोले सवै घरमा आपतकालिन सेवा दिन समस्या छ । नगरका बाटोहरू साँघुरो रहेका तथा भित्री बस्तीहरूमा जाने सडकहरूका आवश्यक पुर्वाधार निर्माण नभएको अवस्था छ । कम्तिमा सवै घरमा सवै समयमा आपतकालिन सेवा दिन समस्या नहुने गरी तीनलाई व्यवस्थित सडक सञ्जालमा ल्याउनु नगरको तत्कालिन प्राथमिकता हो ।

यातायातका पुर्वाधारको वर्तमान अवस्थामा सुधार गरी दिगो भरपर्दो र शुरक्षित सडकको पहुँचमा आम नगरवासीलाई ल्याउनका लागि योजनावद्ध रुपमा सडकको सिमा निर्धारण र नक्शांकन, चौडा, ग्रावेल र अन्य

पुर्वाधार विकास र कालोपत्रे वा बाटो पक्की बनाउने वैकल्पिक उपाय सहित लगानीलाई प्राथमिकिकरण गरी कार्य अघि बढाउनुपर्ने अवस्था छ ।

सडक निर्माण र स्तरोन्नतीको कार्यलाई प्राथमिकतामा आधारित बनाई सिमित स्रोतको उपयोगबाट अधिकताम प्रतिफल हाँसील गर्न सकिने हुनाले यसका लागि बढि जनसंख्या समेट्ने, वडाको बढि क्षेत्र जोड्ने तथा तानसेनको आर्थिक सामाजिक विकासमा ती सडकले गर्ने योगदानका आधारमा सडक निर्माण र स्तरोन्नतीको प्राथमिकिकरण गरिने छ । प्राथमिकताका आधारमा क्रमशः सवै सडककलाई चौडा गर्ने, नाला तथा कलभर्ट तयार गर्ने र ग्रावेल तथा पर्वाधार विकासका अन्य काम गरी सडकलाई पुर्वाधारको निश्चित मापदण्डमा पुऱ्याउने सडकको पुर्वाधार सम्वन्धि कार्यक्रम आवधिक प्राथमिकतामा वर्गीकरण गरी प्रस्तुत गरिएको छ । नगरको उच्च प्राथमिकतामा रहने सडकको शुची तालिका ५.३.३ देखाइएको छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. कम्तिमा नगर स्तरका सडकको लगत कट्टा गर्ने प्रक्रिया पुरा गर्ने र मापदण्ड कार्यान्वयन गर्ने ।	१. सडक मापदण्डको कार्यान्वयनको समिक्षा गरी सडकको लगत कट्टा गर्ने र नगर स्तरका सडकको नक्शालाई अन्तिम रुप दिने ।	
२. नगर स्तरका सवै सडक (एक भन्दा बढि वडा जोड्ने, नगर केन्द्र र वडा केन्द्र जोड्ने वा एक भन्दा बढि वडाका कम्तिमा ५०० घरधुरीलाई समेट्ने सवै वाटोको मापदण्ड अनुसार चौडा गर्ने र ग्रेड मिलाउने कार्य सम्पन्न गर्ने ।	२. नगर केन्द्रबाट सवै वडा केन्द्रसम्मको बाटो आवश्यक पुर्वाधार (स्थायी नाला, टेवा पर्खाल, खोला खोल्सीका व्यवस्थित निकास) सहित कालोपत्रे वा पक्की बनाउने कार्य गरिसक्ने तथा वडा केन्द्रबाट सवै स्वास्थ्य संस्था तथा माध्यमिक स्तरको विद्यालय सम्मको सडक पक्की बनाउने कार्य सम्पन्न गर्ने	२. सवै सामुदायिक विद्यालय, नगर र वडा केन्द्र विचको सडक पक्की बनाउने ।
	३. कम्तिमा ९० प्रतिशत घरलाई सडक सञ्जालभित्र ल्याइसक्ने ।	३. नगरका सवै घरमा आपतकालिन यातायात सेवाको पहुँच सुनिश्चित गर्ने । अर्थात् सवै घरलाई उपयुक्त सडक सञ्जालमा आवद्ध गरिसक्ने ।
३. सडक सञ्जाल वाहिर रहेका बस्ती लक्षित सडकको नयाँ मार्ग खोल्ने कार्य सम्पन्न गरी कम्तिमा सवै टोललाई सडक सञ्जालमा जोड्ने ।	४. नगरको उच्चतम प्राथमिकताका सवै सडकको पक्की वाहेकको सवै पुर्वाधारको कार्य पुरा गर्ने र कालोपत्रे र पक्की गर्ने कार्य कम्तिमा ५० प्रतिशत पुरा गर्नेगरी कार्यान्वयन गर्ने ।	४. अल्पकाल र मध्यकालमा निर्धारित नगरको उच्चतम प्राथमिकताका सवै सडक पक्की बनाई सञ्चालनमा ल्याउने ।
४. बढि जनसंख्यालाई यातायातको पहुँच दिने तथा आर्थिक र सामाजिक विकासमा योगदान गर्ने प्रमूख सडकहरूको मुल्यांकन गरी नगरका उच्चतम	६. नगरको भू उपयोग योजना कार्यान्वयनको क्रममा नयाँ खुल्नसक्ने औधोगिक क्षेत्र वा सेवा केन्द्र लक्षित सडक आयोजनाको प्रस्ताव तयार गर्ने ।	६. मध्यकालमा पहिचान र प्रस्ताव हुने भू उपयोग योजना, बस्ती विकास योजना, औधोगिक र पर्यटन नीति आदिमा केन्द्रीत रहेर सडक तथा वैकल्पिक यायातातका पुर्वाधार

प्राथमिकताका सडकको शुची बनाउने र त्यस्ता सडकमा वार्षिक रुपमा निश्चित रकम भन्दा कम नहुने गरी बजेट विनियोजन गर्ने । ५. नगर चक्रपथ निर्माण अन्तर्गत ट्र्याक पुरा गर्ने, चौडा गर्ने, ग्रेड मिलाउने र ग्रावेलसम्मको कार्य सम्पन्न गर्ने ।	७. सडक निर्माण तथा स्तरोन्नती र सडकको नियमित मर्मत सम्भारका कार्यक्रमलाई विभाजन गरी वडा कार्यालयको सिमित सहयोग रहने गरी ग्रामिण सडकको नियमित मर्मत सम्भार हुने व्यवस्था गर्ने ।	(रोप वे लगायत) निर्माण तथा सञ्चालन गर्ने ।
घ. यस नगरमा आन्तरिक सडक सञ्जालको पुर्वाधार विकासका लागि आवश्यक कतिपय महत्वपुर्ण पुल तथा कलभर्ट निर्माण भएको भएपनि मझौला प्रकृतिका दर्जनौं पुल तथा कलभर्ट निर्माण नहुँदा सम्म सवै सडकलाई सवै याममा सञ्चालनमा ल्याउन सकिने अवस्था छैन । त्यसैगरी खोलाखोल्सीको पानी तथा बर्षे पानीको भरपर्दो निकासको व्यवस्था गर्नुपर्ने आवश्यकता छ । तसर्थ खोलाखोल्सीको उपयुक्त निकासका पुल, कलभर्ट वा पुर्वाधार तयार गर्न पुल तथा कलभर्ट र अन्य वैकल्पिक पुर्वाधार (ड्याम, हिउम पाइप सहितको पक्की निकास आदि) हरूको सूची बनाई तल उल्लिखित प्राथमिकताका आधारमा तीनको निर्माण र पुर्वाधार विकास गरिने छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. सवै सडकमा आवश्यक देखिएका कलभर्ट वा पुल वा खोला खोल्सीको स्थायी पानी निकासको अन्य संरचनाको शुची बनाई वडा र नगर स्तरीय सडकक लागि आवश्यक त्यस्ता संरचनाको प्राथमिकिकरण गर्ने ।	१. नगर र वडा स्तरका प्रमूख बाटोका लागि आवश्यक पुल तथा कलभर्ट वा पानी निकासको अन्य पुर्वाधार निर्माणको कार्य सम्पन्न गर्ने ।	१. अल्पकाल र मध्यकालमा प्राथमिकतामा राखिएका नगर र वडा स्तरका सवै सडकका लागि पक्की पुल, कलभर्ट तथा पानी निकासका अन्य स्थायी पुर्वाधार विकासका कार्य सम्पन्न गर्ने ।
ङ. नगरपालिकाको सिमित स्रोत तथा बहु प्राथमिकताका कारण यातयातका बढि लागतका पुर्वाधार निर्माण वा स्तरोन्नतीका लागि संघ, प्रदेश विभिन्न सहयोगी निकाय तथा छिमेकी स्थानीय तह लगायत विभिन्न निकायसँग सहकार्य र साझेदारी गर्नुपर्ने आवश्यकता छ । नगर चक्रपथको कार्य सम्पन्न गरी नगर बस सञ्चालन हुने अवस्थामा पुऱ्याउने, पर्यटकीय संभावना भएका पाल्पा दरवार, .ऋषिकेश धाम, रानीमहल आदि स्थानमा जाने सडकलाई पुर्वाधारयुक्त बनाउने जस्ता कार्यमा गरिने लगानीमा रणनीतिक लाभ रहेको भएपनि त्यसका लागि वाह्य स्रोतको आवश्यकता छ । त्यसैले नगको बृहत्तर हितका त्यस्ता पुर्वाधारमा लागानी जुटाउन नगरले नेतृत्वदायी र समन्वयकारी भूमिका निर्वाह गर्नेछ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. नगर चक्रपथ निर्माणको विस्तृत परियोजना प्रतिवेदन तयार गरी स्रोत सुनिश्चितताका लागि संघ तथा प्रदेश सरकार र अन्य निकायसँग संस्थागत समन्वय गर्ने । २. केन्द्र, प्रदेश तथा वाह्य निकायबाट प्रत्यक्ष रुपमा निर्माण भइरहेका निर्माणको कार्य समयमा पुरा गर्न नगरको तर्फबाट सहजिकरण र समन्वयकारी	१. शहरी क्षेत्र समेटिएको नगर चक्रपथको चक्रपथको कार्य पुरा गर्ने र वाह्य चक्रपथको सम्भाव्यता अध्ययन गरी विस्तृत परियोजना प्रस्ताव तयार गर्ने । २. वाह्य लगानीका सडक पुर्वाधारको समयवद्ध कार्यान्वयनका लागि सहजिकरण गर्ने तथा पाल्पा बुटवल द्रुत मार्ग निर्माणका लागि पहल गर्ने।	१. चक्रपथको सवै पुर्वाधार सम्पन्न गरी कालोपत्रे वा पक्की बनाई पुर्ण सञ्चालनमा ल्याउने । ३. अल्पकाल र मध्यकालमा निर्माण र स्तरोन्नती प्रारम्भ भएका

भूमिकालाई संस्थागत रुपमा अघि बढाउने । ३. पर्यटकीय संभावना भएका पाल्पा दरवार, .ऋषिकेश धाम, रानीमहल आदि स्थानमा जाने सडक र ती सडकसँग जोडिएका अन्य सडकहरूका विचमा प्राथमिकिरण गरी प्रमूख पर्यटकीय रणनीतिक सडकको छोटो शुची बनाई पुर्वाधार विकासका लागि स्रोत जुटाउन केन्द्र र प्रदेशसँग समन्वय गर्ने । ४. नयाँ बसपार्कको विस्तृत परियोजना प्रस्ताव तयार पार्ने ।	३. पर्यटकीय सडका मुख्य पुर्वाधारको कार्य सम्पन्न गर्ने । ४. नयाँ बसपार्कको सवै पुर्वाधार निर्माण गरिसक्ने ।	४. बसपार्क क्षेत्रलाई भू उपयोग योजना मार्फत अटोमोवाइल जोनको रुपमा विकास गरी सवारी मर्मत सम्भार, फ्यूल भर्ने लगायतका सेवा केन्द्रीतकृत गर्ने ।

च. तानसेनबाट पोखरा र वुटवल जाने तथा वुटवलबाट तम्घास चल्ने बसका कारण कतिपय आन्तरिक सम्पर्क र वाह्य स्थानीय तह वा जिल्लासँगको सम्पर्कका लागि सहज रहेको । साथै साना सवारी स्थानीय रुपमा पनि चल्ने हुनाले सार्वजनिक यातायात सेवा सामान्य रहेको छ । नगरको समन्वय र नियमनमा नरहेका स्थानीय यातायात सेवा व्यवस्थापनका सवाल एकातिर छ भने नगरभित्रका वडा लक्षित स्थानीय बस सेवा सञ्चालन नभएको तथा सडक पुर्वाधार सवै वडामा न्यूनतम मापदण्डमा नभएको कारण समयवद्ध र सहज यातायतको सुविधा सवै नगरबासीमा उपलब्ध गराउनमा समस्या रहेको छ ।

त्यसले हाल सञ्चालनमा रहेका स्थानीय यातायात सेवालाई थप व्यवस्थित र सुधार गरी सेवा विस्तार गर्दै लाने र नगर चक्रपथ लगायत मुख्य सडकका पुर्वाधार विकासलाई तिव्रता दिई भरपर्दो स्थानीय यातायत सेवा सञ्चालन गर्नु यातयात सेवा तर्फको प्राथमिकता हो । त्यसका साथै बस विसौनी, बसपार्क तथा सवारी साधनको पार्किङको क्षेत्र निर्धारण र ब्यवस्थापन पनि नगरको प्राथमिकतामा रहेको छ । यातातात क्षेत्र व्यवस्थापनको आवधिक प्राथमिकता तल प्रस्तुत गरिएको छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. हाल सञ्चालनमा रहेका स्थानीय बस सेवाको भाडा तथा गुणस्तरका विषयमा सम्वन्धित पक्षसँग छलफल गरी भाडा निर्धारण, महिला, अपांगता भएका र जेष्ठ नागरिकलाई अरक्षण तथा समयवद्धताका विषयलाई नगरको नियमनको दायरामा ल्याउने । २. स्थानीय बस रुट निर्धारण गरी स्थानीय यातायात सेवालाई कम्तिमा समयवद्धरुपमा सवै वडाकेन्द्रसम्म जानेगरी व्यवस्थापन गर्न समन्वयकारी भूमिका निर्वाह गर्ने ।	१. सवै किसिमाका सार्वजनिक यातायातका साधनमा अपांगता भएका व्यक्ति, गर्भवती महिला तथा जेष्ठ नागरिकलाई न्यूनतम सुविधा हुने गरी सीट आरक्षणको अवस्थाको नियमित अनुगमन गर्ने । स्थानीय यातायातको सेवा तथा भाडादरको समयवद्ध मुल्यांकन तथा पुनरावलोकन गर्ने । २. आन्तरिक चक्रपथ तथा वडा केन्द्र समेट्ने गरी नगरको समन्वयकारी र सहयोगी भूमिका रहनेगरी नीजि वा सहकारी क्षेत्र बाट नगर बस सञ्चालन गर्ने गरी नगरले शहजीकरणको कार्य गर्ने ।	१. पर्यटन सडक, चक्रपथ तथा स्थानीय सडकहरूमा सवै समय (हिउद बर्षा तथा रात्री अवेरसम्म) साना तथा ठूला स्थानीय सवारी साधन सञ्चालनको सुनिश्चितता गर्ने । नगरको यातायात क्षेत्रलाई, अपांगता भएका व्यक्ति, वालवालिका तथा जेष्ठ नागरिक मैत्री सुनिश्चितता गर्ने । २. वाह्य चक्रपथ निर्माण कार्य पुरा गरी नगर बसको सेवा क्षेत्र विस्तार गर्ने ।

३. तानसेन बजार तथा विभिन्न कार्यालय र सेवा केन्द्र आसपास पार्किङ स्थल निर्धारण गर्ने ।	३. सार्वजनिक यातायात सञ्चालन हुने नगर र वडा स्तरका सवै सडकमा बस विसौनीको न्यूनतम पुर्वाधार तयार गर्ने। यात्रुको चाप बढि हुने वस विसौनीहरूलाई लक्षित गरी पहिलो चरणमा कम्तिमा ५ ओटा व्यवस्थित यात्रु प्रतिक्षालय निर्माण गर्ने ।	३. आवश्यकता अनुसार यात्रु प्रतिक्षालय थप गर्नुका साथै पर्यटन सडकका प्रमूख सडक क्षेत्रका केहि (२/३ ओटा) यात्रु प्रतिक्षालयलाई पर्यटक सूचना केन्द्र तथा रिफ्रेसमेन्ट प्वाइन्टका रुपमा समेत विकास गर्ने । ४. छिमेकी स्थानीय तहसँगको साझेदारीमा सडक सञ्ज ार विस्तार गरी अन्तर पालिका यातायात सेवा सेवा सञ्चालन वा सुधार गर्ने ।
छ. ऐतिहाँसीक साँस्कृतिक र पुरातात्विक पर्यटकीय संभावना भएका पाल्पा दरवार, ऋषिकेश धाम, देवी देवताका ऐतिहाँसीक मन्दिर, रानीमहल आदि स्थान गन्तव्य भएका सडकलाई उच्च प्राथमिकतामा राखी सम्वन्धित सम्पदाको विशेषता झल्कने गरी सडक सुन्दरताको कार्य अघि बढाइने छ । सडक क्षेत्र निर्धारणसँगै सडक दायाँवायाँ बृक्षारोपण, सडक साजसज्जा, सडक सरसफाईको सरसफाई लगायत सवै किसिमका सडकको सुन्दरताका सम्वन्धि मापदण्ड बनाई क्रमशः कार्यान्वयन गर्दै लगिने छ । विविधता युक्त वनस्पति सहितको हरित (वन) क्षेत्र , पर्याप्त खुला स्थान, हरित पार्क तथा उद्यान, प्रदुषण रहित पुर्ण सरसफाइयुक्त नगर तथा हरित वस्ती, हरित ग्राम र हरित शहर सहितको नगर बनाउने दुरदृष्टिलाई सडक तथा यातायात क्षेत्रसँग समेत आवद्ध गरिने छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. कालोपत्रे तथा पक्की बनाउने काम सम्पन्न भएका सडककमा सडक साजस ज्जाका कार्य शुरु गर्ने नगर सरसफाईको अभिन्न अंगका रुपमा सडक सरसफाईका कार्य शुरु गर्ने । २. नगरका प्रमूख सडकमा बस विसौनी व्यवस्थित गर्ने र सार्वजनिक शौचालय निर्माण र सञ्चालन गर्दा बसपार्क, बस विसौनी र पार्किङ क्षेत्रहरूलाई प्राथमिकतामा राख्ने ।	१. सडक सुन्दरताका लागि बृक्षारोपण लगायतका कार्य गर्ने । पर्यटन मार्गहरूमा गन्तव्य झल्कने गरी सडक सुन्दरताका कार्य गर्ने । २. सडक सरसफाईलाई सार्वजनिक सरसफाई कार्यक्रमको मुख्य अंगका रुपमा अघि बढाउने ।	१. सवै बजार र बस्ती क्षेत्रका सडकको सफाई र सुन्दरता लाई निर्धारित नगर मापदण्डमा पुऱ्याउने । २. सडक क्षेत्रको हरितीकरण र सरसफाईलाई संस्थागत गरी निरन्तरता दिने ।
ज. नगरमा यायायात सेवाको माग बढेसँगै यायतायातका साधन बढ्ने अखवस्था छ मने नीजि यायतायातकाछ साधनको उपयोग पनि दिनानुदिन बढनुका साथै सवारी साधनको संख्या, विभिदता र उपयोग बढिरहेको छ । यातायातको बढि समस्या रहेका क्षेत्रका सडकको पुर्वाधार शुरक्षित र भरपर्दो यातायात सेवाका लागि अपर्याप्त भएकोले यायतयातका साधन यथाअवस्थामा सञ्चालन गर्दा यसबाट सडक दुर्घटनाको जोखिम बढ्न सक्ने अवस्था छ । बढि भारका सरवारी साधनको उपयोगका कारणले पनि दिन प्रतिदिन सडक शुरक्षामा चुनौती थप भइरहेको छ । यसलाई दृष्टिगत गरी सडक शुरक्षाका निम्नानुसारका प्राथमिकता तय गरी आवधिक प्राथमिकता सहित प्रस्तुत गरिएको छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**

१. जिल्ला ट्राफिक कार्यालयसँग सडक शुरक्षा र सवारी व्यवस्थापन सम्वन्धमा समन्वयात्मक वैठक नियमित रुपमा गर्न समन्वयकारी भूमिका निर्वाह गर्ने । २. नगरभित्र सडक चिन्ह, मार्क तथा संकेतहरू आवश्यकता अनुसार राख्न शुरु गर्ने । सडक क्षेत्रमा पर्यटकीय क्षेत्रहरूको दिशा तथा जानकारी खुल्ने गरी उचित बोर्ट तथा बस पार्क, पार्किङ क्षेत्र र बढि जमघट हुने बस स्टप नजिक डिजिटल सूचना पाटी राख्ने । ३. नगर स्तरका सडकको बजार र सघन बस्ती क्षेत्रमा सडक पेटी निर्माणको कार्य शुरु गर्ने । ४. तानसेन बजार क्षेत्रमा मुख्य बजार क्षेत्र तथा सघन बस्ती क्षेत्रमा नगर समुदाय वा सार्वजनिक नीजि साझेदारीको माध्यमबाट सडक बत्ती व्यवस्थापन गर्ने । ५. नयाँ निर्धारण हुने बस रुटमा रहेका मुख्य सडक दुर्घटना जोखिमा विश्लेषण गर्ने । ६. सडक तथा सवारी शुरक्षा सम्वन्धि सचेतनामुलक गतिविधि तय गरी ट्राफिक प्रहरीसँगको समन्वयमा समुदाय, विद्यालय तथा सरोकारवाला विचमा सञ्चालन शुरु गर्ने ।	१. ट्राफिक प्रहरीको समन्वयमा नगरका विभिन्न चोक व्यवस्थापनका चोक व्यवस्थापनका न्यूनतम पुर्वाधार तयार गर्ने । २. सवै पक्की सडकमा सडक लेन निर्धारण, सवारी संकेत तथा चिन्ह, जेब्रा क्रस आदि सडक साजसज्जाका कार्य गरिसक्ने । ३. नगर स्तरका सवै पक्की सडकको आवश्यक स्थानमा सडक पेटी तयार गर्ने । ४. नगर समुदाय तथा नगर नीजि क्षेत्र साझदारीमा सवै बजार (५० भन्दा बढि आर्थिक गतिविधि हुने एकाई रहेको क्षेत्र) तथा सघन बस्ती क्षेत्रमा सडक बत्तीको व्यवस्थापन गरिनसक्ने । ५. पहिरोको जोखिम रहेका क्षेत्र तथा विन्दुहरूमा सडकको कार्य गर्दा पहिरो नियन्त्रणको कार्यक्रम समावेश गर्ने तथा वायो इन्जीनियरिङ प्रविधिको प्रयोगमा पनि गर्ने । ६. सडक दुर्घटना र सडक शुरक्षा सम्वन्धि गोष्ठी, खअनुशिक्षण तथा अन्य प्रवर्द्धनात्मक कार्यलाई निरन्तरता दिने ।	२. सडक लेन निर्धारण र सडक तथा सवारी संकेत स्थापना तथा सडक साजसज्जाका कार्यको निरन्तरता । ३. सवै बस्ती र बजार क्षेत्रमा रेलिङ सहितको सडक पेटी निर्माण गर्ने । ४. उपयुक्त साझेदारी मार्फत सवै बजार र बस्ती क्षेत्रमा सडक बत्ती व्यवस्थापन गरिसक्ने । ६. सडक शुरक्षाका संरचनागत र प्रवर्द्धनात्मक कार्यलाई निरन्तरता दिने ।

झ. पहिलो पटक बृहत योजना निर्माणको समय नगरपालिकामा शहरी विकास एवं योजना तथा प्राविधिक शाखा गरी दुईवटा प्राविधिक एकाई सहितको संगठनात्मक ढाँचा अन्तर्गत २ जना इन्जिनियर र ६ जना सव इन्जीनियर, १ जना अ.सव इन्जीनियर र २ जना अमिन सहितको प्राविधिक कर्मचारीको उपलब्धता रहेको छ । सडक तथा यातयात क्षेत्रको सूचना व्यवस्थापन समेतमा सहयोग गर्न सूचना प्रविधि अधिकृत पनि नगरमा रहेका छन् । तथापि सडक तथा यायायात सेवा व्यवस्थापनका लागि आवश्यक प्राविधिक र प्रशासनीक

कर्मचारीको अपर्याप्तताका कारण पुर्वाधार निर्माण तथा स्तरोन्नतीका कार्यको अनुगमन र सुपरिवेक्षणमा मा जनशक्ति तथा विशेषज्ञताको सिमितता रहेका छन् । स्थानीय यातायात सेवाको नियमन, सडक शुरक्षा तथा यातायात सेवा लगायतमा नगरको भूमिका बृद्धि, सडक र यातायात क्षेत्रको नियमित अध्ययन, तथ्यांक संकलन र व्यवस्थापन एवं विकास र सेवाको सुपरिवेक्षण सहितको कार्यलाई प्रभावकारी बनाउन यातायात शाखा निर्माण नगरको तत्कालिन प्राथमिकता हो भने यातायात क्षेत्रको समग्र संस्थागत विकासका कार्यलाई तल प्राथमिकिकरण गरिएको छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. नगरको अधिकृत स्तरको कर्मचारी सहितको वेग्लै यातायात शाखा निर्माण गर्ने ।	१. नगरको यातायात शाखामा पर्याप्त जनशक्ति (अधिकृत तथा सहयाक स्तरका प्राविधिक र एकजना सूचना प्रविधि तथा प्रशासनीक कर्मचारी) व्यवस्थापन गर्ने ।	नगरमा यायतयात शाखा अन्तर्गत यातायात सेवा र पुर्वाधारका कार्य हेर्न छुट्टाछुट्टै एकाई गठन गरी समग्र यातायात शाखालाई शहरी विकास महाशाखाको अंग बनाउने ।
२. यातायातका पुर्वाधारको डिजिटल इन्भेन्टरी तयारी र नियमित अध्यावधिक हुने प्रणाली विकास गर्ने ।	२. शाखालाई जिआइएसको आधारभूत ज्ञान सहित न्यूनतम उपकरण र प्रविधियुक्त बनाउने ।	२. यातायात शाखालाई मध्यम स्तरका आयोजनाको सम्भाव्यता अध्ययन तथा विस्तृत परियोजना प्रस्ताव तयार गर्न सक्ने गरी क्षमता विकास तथा उपकरणको व्यवस्था गर्ने ।
३. यातायात शाखाको मुख्य प्राविधिक भूमिका हुने गरी यातायातका पुर्वाधार र सेवाको गुणस्तर निर्धारण, अनुगमन, मुल्यांकनको पद्धति (फर्म, प्रतिवेदन ढाँचा, नमुना परिक्षण आदि) मा आवश्यक परिमार्जन गर्ने ।	३. हाल अभ्यासमा रहेको सडक निर्माणको अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण प्रणालीलाई यातायात शाखाको जनशक्ति परिचालन योजनाबाट थप व्यवस्थित गर्ने । ३.१. सडकको गुणस्तर परीक्षणका लागि नमुना जाँच गर्ने उपकरण नगर स्तरमा आफैं वा छिमेकी स्थानीय तहसँगको समन्वयमा उपयुक्त स्थानमा स्थापना गर्ने ।	३. यातायात सेवालाई सूचना प्रविधिमा आवद्ध गरी यातायात शाखाले स्थलगत र डेक्समा आधारित अनुगमन र सपुरिवेक्षण कार्यक्रमको वर्गीकरण गरी कार्यान्वयन गर्ने ।
		४. क्षमतचा विकासका कार्यक्रमको परिमार्जन सहित निरन्तरता
४. यातायात शाखा तथा नगर र वडा स्तरीय अनुगमन समितिको क्षमता विकास तालिम तथा अनुशिक्षणका छोटो र लामो अवधिका कार्यक्रम तय गर्ने ।	४. यातायात शाखाको क्षमता विकासका निर्धारित कार्यक्रमलाई नियमित नगर आफैं वा सम्वन्धित निकाय सँगको समन्वयमा नियमित रुपमा कार्यान्वयन गर्ने ।	५. यातायात क्षेत्रमा आउने नविनताका आधारमा नयाँ क्षमता विकास कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने ।
५. निजी क्षेत्र समेतको सहभागिता हुने	५. नगर र वडा स्तरका सडक सञ्चालन तथा मर्मत संभार संयन्त्रलाई थप	

गरी सडकको स्तर अनुसार सडक सञ्चालन र मर्मत संभारका लागि नगर र वडा स्तरमा संयन्त्र विकास गर्ने । ६. नगर स्तरको भौतिक पुर्वाधार समिति तथा संयन्त्र एवं नगर र वडा स्तरको अनुगमन समितिका लागि वार्षिक अनुशिक्षण सञ्चालन गर्ने । ७. सहभागितामा आधारित योजना कार्यान्वयन र अनुगमनका विभिद पक्ष समेटेर उपभोक्ता समिति र स्थानीय अनुगमन समितिलाई दिने तालिमको दिग्दर्शन तयार गरी सो अनुसार नियमित तालिम सञ्चालन गर्ने ।	व्यवस्थित र संस्थागत गरी क्रियाशिल गराउने । ६. यातायात सम्वन्धि समिति तथा संयन्त्रको क्षमता विकासका कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिने । ८. यातायात शाखा र अन्तर्गतका इकाइको कार्यलाई कार्यसम्पादन शुचकका आधार मुल्यांकन गरी पुरस्कार र क्षमता विकास तथा पदोन्नतीमा आवद्ध गर्ने । उत्कृष्ट कार्य गर्ने जनशक्तिलाई वाह्य क्षमता विकासका कार्यक्रममा सहभागिताका लागि नगरबाट सहयोग उपलब्ध गराउने । ९. पुर्वाधार निर्माणको प्रभावकारीता र गुणस्तरीयता प्रवर्द्धनका लागि अन्तर नगर अनुभव आदान प्रदानको कार्यक्रमका लागि नगरले नेतृत्वदायी भूमिका निर्वाह गर्ने ।	६. विभिन्न समिति तथा संयन्त्रलाई अनुशिक्षण तथा क्षमता विकासका कार्यक्रमको निरन्तरता ८. पुर्वाधार निर्माणको सुपरिवेक्षणमा खट्ने प्राविधिक तथा अन्य जनशक्तिको भौतिक र सामाजिक शुरक्षाको प्रत्याभूति का लागि कार्यक्रम बनाइ कार्यान्वयन गर्ने । ९. अनुभव आदान प्रदानका कार्यक्रमलाई क्षमता विकासको अंगका रुपमा संस्थागत गरी निरन्तरता दिने ।

तालिका ५.३.३ : नगरको स्तरोन्नतीको उच्च प्राथमिकतामा रहेका सडक

क.सं	सडकको नामाकरण	समेटिने वडाहरू	हालको अवस्था
१	सिमलको रुख देखी गुम्हा हदै छेर्लुङ्ग सम्मको मो.वा	५,१२,१३	कच्ची
२	होलाङ्गदी सिस्ने गुफाचौर मो.वा	५,११	,,
३.	वास्टारी अम्ल्यान सडक खण्ड	७,८,९	केही भाग पक्की रहेको
४	डाँडाकटेरी केरवादी अर्तुङ्गा मो.वा	१२,१३,१४	
५	टक्सार बतासे ढुङ्गाखानी मो.वा	३,५,११	अधिकांस भाग पक्की रहेको
६	भालेवास छाप पिपलडाँडा मो.वा	७,९	कच्ची
७	नारायणडाडाँ देखी आमडाँडा हुदै चण्डीभाञ्ज्याङ्ग मो.वा	५,१२	,,

८	वतासे देखी चण्डीभाञ्ज्याङ्ग हुदै लुहुङ्ग जोर्ते मो.वा	५,१२,	,,
९	तानसेन रिङ्गरोड मो.वा	१,२,३,४,५,६	**अधिकांस भाग पक्की रहेको**
१०	नर्सरी तल्लो धरमपानी हुदै डिवारी मो.वा	६,११	**कच्ची**
११	प्रभास हुदै तेल्घा वडा कार्यालय वाट गणसाल सालघारी सेतीपोखरी मो.वा	७,१०,११	,,
१२	डुम्रे सुनडाँडा हुदै गुफाचौर निस्कने मो.वा	१०,११	**केही भाग पक्की**
१३	पालेपिपल स्वामिको रुख हुदै हात्तिगौडा जाने मो.वा	६,७,९	,,
१४	नयाँपाटी सा.रे.म हुदै कोकल जाने मो.वा	८,९	कच्ची
१५	दिल वहादुर मार्ग	८	,,
१६	चण्डीभाञ्ज्याङ्ग खयरतुङ्ग नामिकुवा लुहुङ्ग जोर्ते मो.वा	१२,११	,,
१७	नमिकुवा विरपोखरा सर्वोदय मा.वी मो.वा	१२,१३	,,
१८	वौघागुम्हा देखी केरवादी हुदै डाडाँकटेरी मो.वा	१३,१२	,,
१९	वेथलचोक पोलधारा आपटारी धुव्रघाट हुदै चिलाङ्गदी मो.वा	१,२	केही भाग पक्की
२०.	कृषि कार्यालय वुद्धनगर कुसुमडाँडा डिवारी हुदै प्रभास मो.वा		**केही भाग पक्की**

५.३.४. सार्वजनिक निर्माण

नगरपालिकाको सार्वजनिक निर्माणका सेवा अर्न्तगत नगरले प्रवाह गर्ने सेवै किसिमका सेवा प्रवाहका लागि आवश्यक पर्ने भौतिक पुर्वाधार निर्माण, स्तरोन्नती वा मर्मत सम्भारका कार्य पर्दछन् । यस नगरले सार्वजनिक यातायातको नीति तयार गर्दा अहिले तथा भविस्यमा आवश्यक पर्ने खानेपानी र सरफाईका भौतिक संरचना, सिंचाईका पुर्वाधार, सार्वजनिक तथा सामुदायिक भवन जस्ता संविधानमा नगरले प्रवाह गर्ने सेवा अन्तर्गत समेटिएका विषय तथा सवैधानिक तथा स्थानीय अवस्था अनुसार नगरवाट नागरिकले अपेक्षा गरेका विद्युत र सञ्चार जस्ता पुर्वाधार निर्माण सम्वन्धि विषयलाई सार्वजनिक निर्माण अन्तर्गत समेटिएको छ । उल्लिखित प्रमूख क्षेत्र बाहेक सामाजिक विकास अन्तर्गत पर्ने सेवा प्रवाह गर्न आवश्यक हुने यातायात बाहेक आर्थिक र सामाजिक विकासमा योगदान गर्ने अन्य भौतिक पुर्वाधारका विषय पनि समावेश गरिएको छ ।

तानसेन नगरपालिका ऐतिहाँसीक महत्व वोकेको परम्परागत शहर र ग्रामिण परिवेसमा विकास भएका बस्ती समेटेर गठन तथा विस्तार भएको नगरपालिका भएकोले संस्थागत रुपमा योजनावद्ध शहरी विकासको सन्दर्भमा अनुभवको सिमितता रहेको नगर हो । सानो भूभागमा रहेको घना बस्तीलाई यसको ऐतिहाँसीक पक्षलाई जोगाउँदै यहाँका सवै सेवालाई व्यवस्थित सहरको मापदण्डमा पुऱ्याउने चुनौती सामना गर्दै अघि बढ्नुपर्ने अवस्थामा यो नगर रहेको छ ।

मिश्रीत भू उपयोगको अभ्यासमा विकास भएको यस नगर तत्काल विशिष्ठ सेवाकाका पुर्वाधार तोकिएको स्थानमा सार्न सक्ने अवस्था नरहेकोमा सोको अधिकतम व्यवस्थापन तथा नयाँ निर्माणका सन्दर्भमा सकेसम्म वैज्ञानिक भू उपयोगको अवस्थामा हुने गरी निर्माण गर्ने नीति नगरले लिनुपर्ने अवस्था छ ।

यो खण्डमा यातायात वाहेकका सार्वजनिक सेवाका पुर्वाधार विकासको विधिलाई व्यवस्थित र योजनावद्ध बनाउन आगामी दिनमा नगरले अवलम्वन नर्ने विधिहरू प्रस्तुत गरिएको छ । खानेपानी, सरसफाई, सिंचाई,

सार्वजनिक/सामुदायिक भवन, विद्युत र सञ्चारका पुर्वाधार निर्माण, सञ्चालन र व्यवस्थापनका कार्यको प्रभावकारीता बढाउन यो नीति तय गरिएको हो । शिक्षा, स्वास्थ्य, आर्थिक विकास, वाल संरक्षण तथा जेष्ठ नागरिक सम्मानमा आवश्यक सेवाका पुर्वाधार निर्माणलाई निर्देशित र व्यवस्थित आधारभूत नीतिहरू पनि यो खण्डमा प्रस्तुत गरिएको छ । यो क्षेत्रको नीति निर्धारण गर्दा निम्न विषयलाई नियमित र व्यवस्थित गर्ने कुरामा विशेष जोड दिइएको छ ।

- सार्वजनिक निर्माणका आधारभूत पक्ष
- सार्वजनिक सेवाका पुर्वाधार निर्माण र सञ्चालन
- सार्वजनिक निर्माण सेवाको प्राथमिकताका निर्धारण
- विशिष्ठ सार्वजनिक निर्माणको स्थानको छनोट, ओगट्ने क्षेत्र, सडक तथा त्यहाँ सम्मको पहुँच
- पुर्वाधारबाट प्रवाह गरिने सेवाको मापदण्ड र सेवा प्राप्ती
- सार्वजनिक निर्माण र पुँजी सुधार कार्यक्रम

यहाँ उल्लेख गरिएका उद्देश्य तथा नीति हरेक विशिष्ट सार्वजनिक निर्माणका कार्यक्रम सञ्चालन गर्दा नगरभित्रका सम्बन्धित सेवामा आम नागरिकको पहुँच, लागत प्रभावकारीता तथा समुदायको स्वास्थ्य, सुरक्षा, सम्मान तथा भू-उपयोगको उपयुक्तता समेतलाई ध्यान दिई तयार गरिएका छन् । पहिलो खण्डमा सवैखाले सार्वजनिक सेवाका पुर्वाधार र दोस्रो खण्डमा खानेपानी, सरसफाई, सिंचाई, सार्वजनिक भवन, विद्युत र सञ्चार क्षेत्रका क्षेत्रगत उदद्देश्य तथा नीति प्रस्तुत गरिएको छ ।

उद्देश्य १: सार्वजनिक पुर्वाधारमा आधारित सेवामा नगरवासीको पहुँच सुनिश्चित गर्नु ।

नीति क. सार्वजनिक संचरचना निर्माण गर्दा बढी जनसंख्याले लाभ पाउने कार्यक्रमलाई मुख्य प्राथमिकता दिइने छ ।

नीति ख. सार्वजनिक सेवाका पुर्वाधार निर्माण गर्दा अधिकतम समुदाय तथा परिवारलाई पायक पर्ने स्थानमा बनाइने छ ।

नीति ग. सार्वजनिक भौतिक संरचना निर्माण गर्दा न्यूनतम मात्रा तथा गुणस्तरको सेवा प्रवाह हुने गरी गरिने छ । सेवा प्रवाहको क्षमता र उपयोगिताको विचमा सन्तुलन आउने कुरालाई ध्यान दिइने छ । अर्थात् अधिक उपयोग वा न्यून उपयोग नहुने कुरामा विशेष ख्याल गरिने छ ।

नीति घ : सवै किसिमका पुर्वाधार निर्माण गर्दा अपांगता भएका व्यक्ति, वालवालिका तथा जेष्ठ नागरिकले विशेष रेखदेख पाउनुपर्ने अवस्थाका ती बर्गको पहुँच सुनिश्चिता गर्ने कुरालाई समग्र निर्माण कार्यको अभिन्न मापदण्ड बनाइनेछ ।

नीति ङ : पुर्वाधार बनाउन त्यसबाट प्रवाह हुने सेवा क्षेत्रका सवै नगरवासीले समान स्तरको सेवा पाउने गरी डिजाइन र कार्यान्वयन गरिने छ ।

उद्देश्य २: सार्वजनिक निर्माणको कार्यमा मितव्ययिता, कार्यकुशलता र समयवद्धता हाँसील गर्नु ।

नीति क. सार्वजनिक सेवाका नगर स्तरीय पुर्वाधार निर्माण गर्दा पुँजी सुधार कार्यक्रम (Capital Improvement Program (CIP) मार्फत गरिने छ । यसरी निर्माणका कार्यक्रम अघि बढाउँदा निम्न विषयलाई आधार बनाइने छ ।

१) बृहत योजनाको प्राथमिकतामा उल्लेख भएका कार्यक्रम

२) समुदायको स्वास्थ्य, सुरक्षा, संरक्षणका लागि आवश्यक देखिएका कार्यक्रम

३) विषेश प्रयोजनमा गठन भएको एकाईको सीफारिस, नगरको योजना तथा बजेट शाखा मार्फत बृहत्तर नगर हितका कार्यक्रमका रुपमा पर्याप्त आधार सहित आर्थिक विकास तथा बजेट तथा योजना समितिमा पेश भई तथा नगर कार्यपालिका समेतबाट निर्णय भई प्रशासनीक प्रक्रिया पुगेका कार्यक्रम ।

नीति ख. सार्वजनिक सेवाका पुर्वाधार निर्माण गर्दा सम्वन्धित समूदायको न्यूनतम आवश्यकता पुरा हुने तथा गुणस्तरका नगर मापदण्ड पूग्ने गरी मात्र गरिने छ ।

नीति ग. निर्माण गरी सञ्चालनमा आइसकेका सार्वजनिक सेवाका पुर्वाधारलाई अपुग विश्लेषणका आधारमा न्यूनतम मापदण्डमा पुऱ्याइनेछ ।

नीति घ. सार्वजनिक निर्माणका कार्यक्रम सञ्चाल गर्दा दोहोरोपनालाई निरुत्सायित र नियन्त्रीत गरिने छ । सोही प्रक्रितिको कार्य पुनः गर्नुपर्दा अपुग पुरा गर्नमा केन्द्रित हुने गरी मात्र कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ ।

नीति ङ : अन्तर क्षेत्र तथा समुदाय तथा माथिल्लो सरकारी स्तरबाट हुने विकासका कार्यक्रमको नकरात्मक प्रभाव नियन्त्रण, दिगोपन तथा गुणस्तरीयता कायाम गर्नमा नगरबाट समन्वयकारी भूमिका निर्वाह गरिने छ ।

उद्देश्य ३ : पुर्वाधारको माग र नगरको क्षमताका विचमा सन्तुलन हाँसील गर्नु

नीति क. सार्वजनिक सेवाका नयाँ पुर्वाधार निर्माणमा ती संरचनाको आकार वा क्षमता निर्धारण गर्दा विद्यमान जनसंख्या र भविश्यको प्रक्षेपण समेतलाई आधार बनाइने छ ।

नीति ख. बृहत योजनाले तय गरेका प्राथमिकताका आधारमा नगरको आन्तरिक स्रोत, सम्भाव्य वाह्य स्रोत तथा साझेदारी समेतको सम्भावना विश्लेषण गरी पुर्वाधारका प्रमूख प्राथमिकताका परियोजना समेटेको बहु बर्षीय पुँजी सुधार कार्यक्रम निर्माण गरिने छ । नगरवासीको बृहत्तर आर्थिक सामाजिक हित गर्ने पुर्वाधारमा लगानी गर्नुपर्दा पुँजी सुधार कार्यक्रममा समेटेर मात्र गरिने छ ।

नीति ग. उत्तम विकल्पको कार्यक्रम बृहत योजना तथा पुँजी सुधार कार्यक्रममा समावेश गर्नु अघि सार्वजनिक निर्माणहरूका सुविधाहरूको पर्याप्तताको मुल्याकंन गरिने छ । पर्याप्तता नहुने देखिएमा परिमार्जन गरेर मात्र बृहत योजनामा र पुँजी सुधार कार्यक्रम समावेश गरिने छ ।

नीति घ. भविश्यमा सार्वजनिक सेवाको मागमा हुने बृद्धि मध्यनजगर गर्दै सार्वजनिक निर्माणका लागि भविश्यमा आवश्यक पर्ने जमिनको सुनिश्चिता पहिले नै गर्नमा जोड दिइने छ । महत्वपुर्ण सार्वजनिक सेवा पुर्वाधार विकासका लागि आवश्यक सार्वजनिक साधन (जमिन लगायत) सुनिश्चित गर्न आवश्यकता अनुसार सम्वन्धित निकायसँगको समन्वयमा अधिग्रहण वा निशुल्क प्राप्ती गरिनेछ ।

नीति ङ. हाल सञ्चालमा रहेका वा विगतमा संचालनमा रहेका सार्वजनिक सेवाका पुर्वाधार कुनै कारण बन्द भएमा त्यस्ता पुर्वाधारले चर्चेको क्षेत्र वा अन्य संचरना सार्वजनिक सेवाका अन्य पुर्वाधार निर्माण र सञ्चालनका लागि मात्र उपयोग गरिने छ ।

उद्देश्य ४ : सार्वजनिक सेवाका पुर्वाधार निर्माणलाई भू उपयोग योजना अनुकुल बनाउनु ।

नीति क. सार्वजनिक सेवाका पुर्वाधाररुको स्थान तय गर्दा भु-उपयोगको योजना अनुसार हुने गरी गरिने छ ।

नीति ख. लागत प्रभावकारी तथा एउटै पुर्वधारबाट एकभन्दा बढि समुदायलाई लाभ हुने पुर्वाधार निर्माणमा जोड दिइने छ तर यसवाट सम्वन्धित समुदायको भू उपयोगमा नकरात्मक प्रभाव हुन नदिन पर्याप्त सावधानीका उपाय अपनाइने छ ।

नीति ग. सार्वजनिक पुर्वाधारको डिजाइन गर्दा नगरको विशिष्ठ पहिचान, स्थानीय विशेषतामा र सामुदायिक विशिष्ठतामा ध्यान दिइने छ ।

नीति घ. सार्वजनिक सेवाका सवै पुर्वाधार निर्माण गर्दा नगरले तोकेको संहिता तथा मापदण्डको पुर्ण पालना गरिने छ । यदि स्थान विशेषका लागि कुनै संरचनाको स्थान, आकार, उचाई, ओगट्ने अधिकतम वा न्यूनतम क्षेत्र कानुनमा तोकिन सक्ने र तोकिएकोमा सवै व्यवस्थाको पुर्ण पालना गरिने छ ।

ङ. सवै संरचना निर्माण गर्दा सम्पदा क्षेत्रमा रहेका ऐतिहाँसीक, धार्मिक र साँस्कृतिक सम्पदाको विशिष्ठ पहिचान र महत्वमा असर हुन दिइने छैन । सार्वजनिक निर्माणका कारणले त्यस्ता संरचनाको क्षेती हुने अवस्थामा निर्माणको विकल्प खोजिने छ ।

उद्देश्य ५ : सार्वजनिक सेवाका पुर्वाधारको क्षेत्र निर्धारण गर्दा पर्याप्तता, उपयुक्तता र पहुँच सुनिश्चित गर्नु ।

नीति क. पुर्वाधार निर्माणको विकल्प छनोट गर्दा पुर्वाधारको प्रकृति अनुसार पुर्वाधार रहेको क्षेत्र सम्म न्यूनतम मापदण्ड पुगेका दुईतर्फी रुपमा ठूला गाडी आवत जावत गर्नसक्ने सडक भएको वा हुने एकीन गरिने छ । सामुदायिक पार्क, विद्यालय तथा सामुदायिक पुस्तकालयहरू, जेष्ठ नागरिक हेरचाह केन्द्र, वालगृह आदि निर्माण गर्दा सडक मार्गको अतिरिक्त पैदलमार्गको उपलब्धता पनि सुनिश्चित गरिने छ ।

नीति ख. सार्वजनिक निर्माणका साइट छनोट गर्दा वर्तमान समस्या समाधान तथा भविश्यको चापलाई सम्बोधन र वर्तमान र भविश्यको पहुँच समेत ख्याल गरिने छ । जग्गा प्राप्ती वा अधिग्रहण गर्नुअघि यो विषयको समेत विश्लेषण गरिने छ ।

नीति ग. सेवाको प्रकृति अनुसार सार्वजनिक सेवाका पुर्वाधारको मूख्य संचरचना रहने स्थानमा बिजुली, सञ्चार, पानी तथा ढलको लाइन जोडिएको हुनु पर्ने छ । त्यसका लागि सार्वजनिक जमिनको प्रयोग गर्दा अधिकतम उपयोगिता सुनिश्चित गरिने छ ।

नीति घ : ठूला लगानीका सार्वजनिक निर्माणको प्रक्रिया शुरु गर्नु अघि भू वैज्ञानिक परिक्षण तथा वातावरणीय प्रभाव मुल्यांकन गरिने छ ।

नीति ङ : सार्बजनिक सेवाका पूर्बाधारको नितिहरू बनाउदा स्थानीको बस्तुगत यर्थातलाई ख्याल गरेर निति, नियम तथा निर्देशिका निर्माण गरिने छ । साथै, सार्बजनिक सेवाका पूर्बाधारहरू तथा यस्का निति नियम निर्माण गर्दा टोल सुधार संस्थासंग पनि सम्वनयन गर्दै संस्थालाई सक्रिय गरिने छ ।

उद्देश्य ६: नगरको सार्वजनिक सेवा प्रवाहको क्षमता अभिबृद्धि गर्नु ।

नीति क. नगरमा रहेको प्राविधिक शाखालाई जनशक्ती र उपकरणयुक्त बनाई हरेक सार्वजनिक सेवा प्रवाह व्यवस्थित गराउन आवश्यक भौतिक पुर्वाधार निर्माणका लागि नगरका तर्फबाट समन्वयकारी भूमिका निर्वाह गर्न सक्ने सार्वजनिक पुर्वाधार निर्माण शाखा र सो अन्तर्गतका विशिष्ठ एकाई गठन गरिनेछ ।

नीति ख. सार्वजनिक निर्माणसँग सम्वन्धित शाखाका लागि चाहिने न्यूनतम प्राविधिक र व्यवस्थापकीय क्षमता निर्धारण गरी सो स्तरमा पुग्ने गरी नगर आफैं वा अन्य पक्षको सहयोग र साझेदारीमा क्षमता विकासका उद्देश्यमुलक कार्यक्रम चरणवद्ध रुपमा सञ्चालन गरिने छ ।

नीति ग. सार्वजनिक निर्माण शाखा तथा अन्तर्गतका एकाईहरूलाई आवश्यक पर्ने उपकरण तथा पुर्वाधारका लागि सालवासाली रुपमा बजेट सुनिश्चित गरिने छ ।

नीति घ : सार्वजनिक निर्माण शाखा तथा एकाई सूचना प्रविधि शाखा लगायत नगरका अन्य शाखा तथा एकाईसँगको समन्वयन र परस्पर सहयोग अभिबृद्धिका लागि आवश्यक संरचनागत सुधार गरिने छ ।

नीति ङ : प्रमूख प्रशासकीय अधिकृतको समयलाई प्रशासनीक मात्र नभई नीतिगत र आन्तरिक एवं वाह्य समन्वयको भूमिका निर्वाहमा पनि पर्याप्त रुपमा उपलब्ध हुने व्यवस्था गर्ने र सार्वजनिक निर्माण शाखाका लागि पनि साप्ताहिक रुपमा प्रमुख प्रशासकीय अधिकृतको सयम उपलब्ध हुने व्यवस्था मिलाइने छ ।

सार्वजनिक निर्माणहरूका तत्व (Components of Public Works)

नगरपालिकाको सार्वजनिक निर्माणसँग सम्वन्धित सेवा अन्तर्गत पर्ने क) खानेपानी

ख) सार्वजनिक सरसफाई (ढल, फाहोर संकलन र व्यवस्थापन तथा नाला व्यवस्थापन) ग) सिचाईं;

घ) बिद्युत ङ) सार्वजनिक भवन तथा पुस्तकालय च) सञ्चारलाई यो भागमा समेटिएको छ ।।

नगरवासीको दैनिक जनजिवन तथा औद्योगिक र व्यवसायिक गतिविधि सञ्चालनका लागि नगरले उपलब्ध गराउने यी क्षेत्रका सेवाले समग्र नगरको विकास र समृद्धि प्रभावित हुने भएकोले तल उल्लिखित नीति मार्फत सम्वन्धित क्षेत्रका निर्माण सम्वन्धि कार्यलाई व्यवस्थित गरिएको छ ।

खानेपानी

तानसेन नगरपालिका ऐतिहाँसीक सम्पदा सहितको शहर र शहरोन्मूख क्षेत्र तथा ग्रामिण भेग समेटिएको नगर हो । यस आधारमा विकास र सेवाको स्तरमा समेत भौगोलिक आधारमा पर्याप्त विभिदताहरू छन् । खानेपानीको सुविधा, पहुँच र व्यवस्थापनको अवस्थामा समेत सोही आधारमा विभिदता रहेका छन् ।

२०७५ सालको तथ्यांक अनुसार नगरका ८७.८१ प्रतिशत परिवारले धारा वा पाइपको पानीलाई खानेपानीको प्रमूख स्रोतको रुपमा उपयोग गरिरहेको अवस्थाले शुरक्षित पानीको औषत पहुँच देखाउँछ । शहरी क्षेत्रमा खानेपानी मिटर सहितकोनीजि धारा तथा अन्य भेगमा अन्य तवरले राखिएका आफ्नै घरको धारा सहित आफ्नै स्वामित्ममा पानी संकलन विन्दु (धारा) रहेका परिवार ६४ प्रतिशत रहेका छन् । तथापि खानेपानीको मिटर सहितको व्यवस्थित निजि धाराको पहुँच भने केहि कम रहेको छ । नगरमा तानसेन खानेपानी तथा सरसफाई आयोजना र वर्तुङ खानेपानी आयोजना जस्ता ठूला र मध्मम स्तरका खानेपानी अयोजना र ग्रामिण भेगमा स साना आयोजनाबाट खानेपानी सेवा प्रवाह भइरहेको छ। शहरी भेगमा नगर स्तरको खानेपानी आयोजना सञ्चालन भइरहेको भएपनि ग्रामिण भेगमा नगर मापदण्ड सहितको व्यवस्थित र पहुँचयोग्य खानेपानी सेवा एकीकृत रुपमा सञ्चालन गर्न बाँकी रहेको छ । एकीकृत खानेपानी सेवा सञ्चालन भएका स्थानमा नेपाल सरकारले निर्धारण गरेको शहरी मापदण्ड (प्रतिव्यक्ति प्रतिप्रतिदिन ८० देखि १०० ली) अनुसार पानी उपलब्ध गराउनका लागि पानीको अपुर्ति बढाउनु पर्ने अवस्था छ ।

हाल सञ्चालमा रहेका खानेपानी आयोजनामा सुद्धिकरणका न्यूनतम उपाय अपनाउँदा २०२२ सम्ममा ६८ प्रतिशत र २०२५ सम्ममा ७६.५ प्रतिशत र २०३० सम्ममा ९० प्रतिशत जनसंख्यामा शुरक्षित खानेपानीको

पहुँच पुऱ्याउने दिगो विकासको राष्ट्रिय लक्ष्य प्राप्तीमा यस नगरपालिका सफल हुने देखिन्छ। राष्ट्रिय लक्ष्य पुरा गर्दै २०३० सम्ममा सवै घरमा नीजि धारा सहित शुरक्षित पानीको पहुँच सुनिश्चित गर्ने तथा २०३८ सम्ममा सवै घरमा नगर मापदण्ड अनुरुपको परिमाण र गुणस्तरमा शुरक्षित पानी उपलब्ध गराइसक्ने लक्ष्य सहित यो लक्ष्य प्राप्तीमा लक्षित गरी यो क्षेत्रको नीति निर्धारण गरिएको छ।

उद्देश्य ७: हरेक पारिवारिक र व्यवसायिक एकाईसम्म शुरक्षित पानीको पहुँच पुऱ्याउनु

नीति क. साना तथा मझौला खानेपानीका स्रोत तथा योजनालाई एकिकृत गरी तानसेन नगरपालिका भरका लागि समान पानी वितरण प्रणाली तय गरिने छ। यसका लागि आवश्यकता अनुसार सम्वन्धित उपभोक्ता, नीजि क्षेत्र तथा सामुदायिक संघसंस्थासँग सहकार्य गरिने छ।

नीति ख : खानेपानीका स्रोत संरक्षण गर्ने तथा उपयुक्त पुर्वाधार विकास गरी हरेक घर तथा भवनमा खानेपानीको पहुँच पुऱ्याउनु नगरको उत्तीकै महत्वपुर्ण दुई प्राथमिकता हुनेछ।

नीति ग. जनसंख्याको चाप र अधिकतम पहुँच दिलाउने गरी आवश्यकता अनुसार क्लस्टर, वडा, बस्ती वा समुदाय स्तरमा उपयुक्त स्थानहरूमा पानी संकलन तथा वितरण केन्द्र निर्माण गर्नुका साथै हालका संरचनाको वितरण प्रणाली व्यवस्थापनलाई पनि समान प्रँथमिकतामा राखी एउटै वितरण वितरण केन्द्र मार्फत सवै उपभोक्तालाई शुरक्षित पानी वितरण गरिने छ।

नीति घ. एकीकृत पानी वितरण प्रणालीमा आवद्ध गर्न जटील हुने र अधिक लागत लाग्ने तर बस्ती सार्न नसकिने साना वा छरिएका वस्तीका लागि भने नगर मापदण्ड प्रतिकुल नहुने गरी साना खानेपानी आयोजनाको व्यवस्थापन गरिने छ।

नीति ङ : खानेपानीका पुर्वाधारको प्राविधिक मापदण्डकै रुपमा ती पुर्वाधारले ओगट्ने क्षेत्र र चर्चने क्षेत्र समेत जोडी न्यूनतम जग्गाको क्षेत्रफल निर्धारण गरिने छ।

नीति च. पानीको स्रोतबाट भण्डारण तथा वितरणमा चाहिने पुर्वाधार निर्माणका लागि चाहिने जमिन व्यवस्था गर्दा अन्य भू उपयोमा असर नगर्ने सार्वजनिक जग्गा, सामुदायिक योगदानका जग्गा वा खरीद गर्नुपर्ने जग्गा निर्माण प्रक्रिया शुरु हुनु अघि नै प्राप्ती वा अधिग्रहण गरिसकिने छ।

नीति छ : नयाँ बस्ती विकास गर्नुअघि अघि नै भुउपयोग योजनाद्धारा निर्धारित क्षेत्रहरूमा पानीको बन्दोबस्त गर्ने विकल्प तयार गरी सम्वन्धित पुर्वाधारको लागि चाहिने जमिनको पुर्व व्यवस्था गरिने छ।

नीति ज. पानीको संकलन तथा वितरणका लाइन बनाउँदा वातावरण संरक्षण वन, तथा पानीका भौगर्भिक वा सिमसार क्षेत्रहरूमा प्रतिकुल असर नगर्ने गरी व्यवस्थापन गरिने छ।

नीति झ : शहरी विकास मन्त्रालयद्धारा स्थापित संहिता तथा मापदण्डलाई तानसेन नगर मापदण्डमा अनुकुलन गरी न्यूनतम ८० लिटर प्रति व्यक्ति प्रति दिन को दरमा पानीको आपुर्ति हुने गरी स्रोत र संरचनाको व्यवस्थापन गरिनेछ।

नीति ञ: सम्भाव्य आगलागि नियन्त्रणका सवै पानी संकलन ट्यांकीमा कम्तिमा १ चौथाई पानी रहिरहने कुराको सुनिश्चिता गरिने छ भने व्यापारिक कम्प्लेक्स तथा उद्योग परिसरमा २४ सै घण्टा न्यूनतम पानी संकलन गर्नुपर्ने व्यवस्था गरिने छ।

नीति ट. हरेक नगर स्तरीय खानेपानी आयोजनाका लागि पुँजी सुधार कार्यक्रम अनुसार निर्माण सम्पन्न नभएसम्मका लागि वार्षिक रुपमा श्रोत उपलब्ध हुने व्यवस्था गरिनेछ।

नीति ठ. खानेपानीका सवै उपभोक्ताले मिटर जडान गरी पानीको वितरणको आधारमा बिलिङ्ग गर्ने तथा समय विल भुक्तानी नगर्ने उपभोक्तालाई विलम्ब दस्तुर तथा जरीवाना तथा अन्य सेवाबाट वञ्चीत गर्ने सम्मको कानुनी व्यवस्था गरिने छ। साथै, खानेपानीको चुहावट हुने तथा संरचना विगारेको प्रमाणित भएमा त्यसलाई पनि कानुनी दायरामा ल्याइने छ।

नीति ड : तानेसेन खानेपानी तथा सरसफाई उपभोक्ता समिति मार्फत महशुल सहुलियतका लागि उपलब्ध गराइदै आएको अनुदानलाई थप व्यवस्थित वनाउँदै लगिने छ।

सार्वजनिक सरसफाई

खुला दिशामुक्त भइसेकको तानसेन नगरपालिकामा शौचालय प्रयोग गर्ने जनसंख्याको आधारमा दिगो विकासको राष्ट्रिय लक्ष्य प्राप्तीका सन्दर्भमा २०२२ सम्ममा प्राप्त हुने अपेक्षित उपलब्धी हाँसील गरिसकेको छ। मानवजन्य फाहोर प्रशोधन गरी छुट्याउने र भरपर्दो व्यवस्थापन गर्ने विधि सहितको सार्वजनिक ढल प्रणाली नरहेको यस नगरमा सुदृढ सरसफाई संरचनाको उपयोग गर्ने जनसंख्या २०२२ सम्ममा ७० प्रतिशत र २०३० सम्ममा ९५ प्रतिशत पुऱ्याउन नगरले यो क्षेत्रमा प्राथमिकताका साथ कार्य गर्नुपर्ने देखिन्छ।

ग्रामिण भेगमा घरधुरी स्तरको शौचालयको सेप्टीक ट्यांकको फोहोर व्यवस्थापन शुरक्षित रुपमा गर्ने प्रवन्ध गर्न पनि वाँकी रहेको छ। नगरका धेरैजसो ब्यस्त क्षेत्रमा सार्वजनिक शौचालयको आवश्यकता महशुष भइरहेको, पर्यटकीय क्षेत्रहरूमा सार्वजनिक सरसफाइको गुणस्तर बृद्धि गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेको सन्दर्भमा यो समस्या सामाधानका लागि पनि नगरले कदम चाल्नुपर्ने अवस्था छ। मानवजन्य फोहोरको वैज्ञानिक विसर्जन वा व्यवस्थापन तथा भौगोलिक अवस्था तथा बस्तीको सघनताका आधारमा ढल व्यवस्थापन समेत सरसफाई क्षेत्रमा नगरको प्राथमिकता रहेको छ।

नगरमा ठोस फोहोर व्यवस्थापनका लागि संकलन र अस्थायी व्यवस्थापनको कार्य नगरले गरिरहेको भएपनि ठोस फाहोर पुनरचक्रण र प्रशोधन प्रणाली स्थापना र सञ्चालन गर्न बाँकी रहेको छ। त्यसका लागि उपयुक्त स्थान छनोट र पुर्वाधार विकास तथा सेवा नगरका सवै समुदायको पहुँच सुनिश्चिता गर्नु पनि नगरको प्राथमिकता रहने छ। यस पृष्ठभूमिमा सार्वजनिक सरसफाईका क्षेत्रसँग सम्वन्धित वर्तमान समस्या समाधानका लागि निक्न उद्देश्य तथा नीतिहरू तय गरिएको छ।

उद्देश्य ८ : मानवजन्य फोहोरको प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्नु।

नीति क. सर्वजनिक ढल ब्यवस्थापन र दिशाजन्नय लेदो ब्यवस्थापनका लागि प्रशोधन प्रणाली स्थापनाको कार्य सँगसँगैअघि बढाइने छ। हाल सञ्चालनमा रहेको ढल प्रणालीको तत्काल सुधार गरी हालको अवस्थामा सुधार गरिने गरिने छ। नयाँ निर्माण र विकास हुने ढल प्रणालीमा विकास गर्दा प्रशोधन गरी पानी र ठोस फाहोर छुट्याउने र व्यवस्थापन गर्ने प्रणाली स्थापना र सञ्चालन योग्य नहुँदा सम्म ढलमा मानव जन्य फाहोर बगाइने छैन। आधारभूत रुपमा मानवीय फोहोर संकलन र व्यवस्थापनका लागि न्यूनतम मापदण्डमा आवश्यक परिमार्जन गरी घरधुरी स्तरको सेप्टीक ट्यांक निर्माणलाई अनिवार्य बनाउने अभ्यासलाई नीतिगत निरन्तरता दिइने छ। नगरपालिकाभरी नीजि तथा सार्वजनिक सेप्टिक ट्यांक प्रणाली र ढल व्यवस्थापनका विभिद पक्षमा प्रवर्द्धनात्मक र सचेनात्मक गतिविधि सञ्चालन गरिने छ।

नीति ख. सेप्टिक ट्याङ्क घरघरमा स्थापना गर्न उपयुक्त मापदण्ड बनाई शौचालय निर्माणलाई सवै किसिमका घर निर्माणको अनुमति प्रक्रियामा अन्तरनिहित गरिने छ।

नीति ग. नगरको व्यवस्थापकीय भूमिका रहने गरी मानवजन्य फाहोर प्रशोधन सहितको ढल प्रणाली विकास गर्न वाह्य सहयोगको उपयोगमा जोड दिइने छ। नयाँ बस्ती विकास गर्दा पानी र फाहोर छुट्याउने प्राविधि सहितको सामुदायिक सेप्टीक ट्यांकी निर्माणमा नगरले शहुलियतको व्यवस्था गर्नेछ।

नीति घ. सवै प्रकारका सेप्टीक ट्यांक निर्माण गर्दा आम सरसफाईमा नकरात्मक प्रभाव पर्ने तथा पानीका स्रोत प्रदुशित हुने जोखिमको अवस्था स्वमुल्यांकनको विधि निर्धारण गरिने छ।

नीति ङ. नगरपालिकाले बिग्रिँदै जाने सेप्टिक ट्याङ्कबाट जमिनमुनीको पानी तथा स्वास्थ्यमा हानी हुने भएकोले हरेक सेप्टिक ट्याङ्कको अवस्था जाँच गरी मर्मत सम्भार गर्ने निर्देशिका तथा जनशक्ती तयार गरीने छ। सकेसम्म घर बाहिर मात्र सेप्टीक ट्यांक बनाउन पाइने गरी भवन संहितामा आवश्यक परिमार्जन गरी कार्यान्वयन गरिने छ।

उद्देश्य ९ : नगरलाई पुर्ण सरसफाईयुक्त बनाउनु।

नीति क. सरसफाई केन्द्र स्थापना गरी नगरका सवै घर, व्यवसाय तथा कारखानालाई ठोस फोहरको पुनरचक्रण तथा व्यवस्थापन सेवाको पहुँचमा ल्याइने छ।

नीति ख. सरसफाई केन्द्र स्थापना पछि सञ्चालन तथा यहाँबाट उत्पादन हुने बस्तुको विक्री वितरण र उपयोगको कार्य गर्न पुर्ण वा आंशिक रुपमा नीजि क्षेत्रलाई सेवा करारको विकल्प खुला राखिने छ। ।

नीति ग. आफैंले सेवा प्रवाह नगरी सेवा करार गर्दाको अवस्थामा फोहर संकलन गर्दा प्रयोगकर्ता शुल्क संकलन, संकलनको वारम्बारता, प्रशोधनका क्रममा उत्पादित जैवीक मलको मुल्य निर्धारण आदिका लागि नगरको सरसफाई एकाईले समन्वयत्मक र नियमनकारी भूमिका निर्वाह गर्नेछ।

नीति घ. नगरको फाहोर मैला व्यवस्थापन कार्यविधिलाई सन्दर्भका रुपमा लिएर फोहरमैला व्यवस्थापन सम्वन्धि नगर कानुनमा पुनचक्रण हुने तथा नहुने तथा सड्ने र नसड्ने फाहोरको विवरण तथा विभिन्न पक्षको भूमिका संकलनका विन्दुहरू लगायतको विषय समेटिने छ।

नीति ङ. फाहोरमैला विसर्जन, प्रशोधन तथा व्यवस्थापन हुने मुख्य केन्द्र तथा संकलन विन्दु तय गर्दा बसोबास क्षेत्रको वातावरण तथा भू उपयोगको तालमेत विग्रन नदिने गरी साइट छनोट गरिने छ। सरसफाइ केन्द्र सञ्चालन भइरहेकोमा त्यसको निश्चित दुरी सम्म सरसफाई प्रयोजन बाहेकका भवन निर्माणको अनुमति दिइने छैन।

नीति च. कम फाहोर उत्पादन गर्ने, पुनःप्रयोग तथा पुनःचक्रणका जनचेतना कार्यक्रमहरू समुदाय तथा विद्यालयहरूमा पुऱ्याइने तथा घरधुरी स्तरबाट फाहोर कम गर्ने, पुनरप्रयोग गर्ने तथा अन्तिम विकल्पका रुपमा पुनरचक्रण गरिने आवधारणालाई आधार बनाई उत्प्रेरणात्मक र सचेतात्मक गतिविधि सञ्चालन गरिने छ।

नीति छ. छनौट गरिएका फाहोर व्यवस्थापन केन्द्रको अवधि ख्याल राखी, भविष्यको लागि वैकल्पिक साइटहरू गरी नगरको स्वामित्वमा ल्याइने छ।

नीति ज : सरसफाई केन्द्र स्थापना, सञ्चालन र व्यवस्थापनमा अन्तर नगर साझेदारीलाई प्राथमिकतामा राखी साझेदारीका लागि नेतृत्वदायी भूमिका निर्वाह गरिने छ।

नीति झ : नगरको समग्र सरसफाई क्षेत्रको व्यवस्थापन र नियमनका लागि सार्वजनिक सरसफाई तथा फाहोर व्यवस्थापनको कानुनी र संरचनागत प्रवन्ध गरिने छ।

सिंचाई

यस नगरका तल्लो तटीय क्षेत्रमा ठूला नदि र अन्य क्षेत्रमा साना र मध्यम स्तरका पानीका स्रोतबाट सिंचाई भइरहेको र हुननसक्ने सम्भावना रहेको छ। यहाँ विभिन्न परम्परागत कुला तथा विभिन्न निकायको सहयोगमा सञ्चालमा रहेका मध्यम स्तरका सिंचाई आयोजना मार्फत खेतीयोग्य जमिनमा सिंचाई भइरहेको अवस्था छ । संघ र प्रदेश सरकारको सहयोगमा पनि साना र मझौला सिंचाई आयोजना सञ्चालनमा रहेका छन् । नगरपालिकामा भू उपयोग योजना तथा कृषि पकेट क्षेत्र निर्धारण गर्न बाँकी रहेको सन्दर्भमा सम्वन्धित क्षेत्रमा सिंचाई सुविधा अपुग विश्लेषण हुन बाँकी रहेको छ। कतिपय खेतीयोग्य जमिनमा मौसमी सिंचाइको भर पर्नुपर्ने अवस्था छ । मुलतः तरकारी उत्पादन, नगदेवाली उत्पादन तथा सवै किसिमका सिंचाईका कार्यक्रमबाट उपलब्ध हुने पानी वितरण र आयोजनाको निरन्तर संचालनमा पनि नगरको भूमिका रहनुपर्ने देखिन्छ। यस पृष्ठभूमिका नगरको सिंचाईको नीति निम्नानुसार निर्धारण गरिएको छ।

उद्देश्य १० : कृषियोग्य जमिन सवै समयमा सिंचित हुने अवस्थामा पुऱ्याउनु ।

नीति क : भू उपयोग योजना बनाई तानसेन नगरपालिकाको कृषि पकेट क्षेत्र निर्धारण गरी उत्पादनको प्रकृति अनुसार सिंचाईका लाभदायक विकल्प छनोट गरी सवै समयमा सिंचाई सुविधा उपलब्ध हुने व्यवस्था गरिने छ। यसका लागि गुरुत्वाकर्षणमा आधारित पानी प्रवाह हुने निर्माण भइ सञ्चालनमा रहेका कुलोको स्तरोन्नतीलाई मुख्य प्राथमिकता दिइने छ। लाभ लागत विश्लेषणका आधारमा लिफ्टीङ र अन्य वैकल्पिक सिंचाईका कार्यक्रम सञ्चालनलाई पनि प्राथमिकतामा राखिने छ।

नीति ख : परम्परागत कुलोको मर्मत सभ्भार र सञ्चालनका लागि सम्वन्धित कृषक समुहसँग आवश्यक समन्वय र साझेदारी गरिने छ । नयाँ र बृहत सिंचाईका प्रमूख आयोजनाको शुची बनाई संघ र प्रदेश सरकारसँग स्रोतका लागि समन्वय गरिने छ।

नीति ग : सवैखाले सिंचाई आयोजनाको पानी वितरणलाई प्रभावकारी बनाउन नगरबाट मापदण्ड निर्माण गरी सोको कार्यान्वयनको जिम्मा सम्वन्धित उपभोक्ता समिति वा कृषक समुहलाई दिइने छ। नगर र वडाका तर्फबाट कार्यान्वयन र अनुगमनको भूमिका निर्वाह गरिने छ।

नीति घ : व्यवसायिक खेती गर्न चाहनेहरूका लागि पानी संकलन र व्यवस्थापनको आन्तरिक संरचना निर्माणमा प्रस्तावनामा आधारित रहि नगरबाट सहयोग गरिने छ। स्वरोजगारका कार्यक्रमका लागि उपलब्ध गराइने सहयोगमा सिंचाईका विषयलाई पनि समेटिने छ।

नीति ङ : नाला वा खुला रुपमा अन्यत्र बग्ने आकासे पानी व्यवस्थापन र मानवजन्य फाहोर प्रशोधनबाट निस्कने पानी पनि अधिकतम रुपमा सिंचाईमा लगाइने छ।

नीति च : नगर भित्र वा वाह्य स्रोतबाट निर्माण वा स्तरोन्नतीबाट तयार हुने सिंचाईका ठूला तथा मझौला आयोजनाको नियमित मर्मत सम्भार र सञ्चालनका लागि शुल्क संकलन, मर्मत सम्भार कोष स्थापना र संचालन लगायतका लागि नगर स्तरीय संयन्त्रबाट समन्वयकारी र सहयोगी भूमिका निर्वाह गरिने छ।

सार्वजनिक भवन तथा पुस्तकालय

नगरपालिकाको स्वामित्व वा अधिनमा विभिन्न १७ वटा भवन रहेको नगरपार्श्वचित्र २०७५ मा उल्लेख छ। नगरका भवनहरू सेवा प्रवाहमा तथा आन्तरिक राजश्वको स्रोतका रुपमा व्यवसायिक प्रयोजनमा गाइएका छन् । नगरका वडा तथा समुदाय स्तरमा विभिन्न प्रयोजनाका ८१ ओटा सामुदायिक भवन रहेको नगर पार्श्वचित्र २०७५ मा उल्लेख छ। जसअनुसार वडा नं ४ मा १ र अन्य वडामा सो भन्दा बढि त्यस्ता भवन

रहेका छन् । विद्यालय वाहेक विभिन्न संस्था वा समिति मार्फत सञ्चालित ६ ओटा समुदायिक पुस्तकालय पनि नगरमा रहेका छन् ।

नगरपालिकाको कार्यालयका लागि एउटा सभ्राहल र वैठक कक्ष सहितको व्यवस्थित पक्की भवन रहेको छ भने ८ ओटा वडा कार्यालयको आफ्नो भवन रहेको छ । आफ्नो वडा कार्यालय भवन रहेका वडाका लागि लागि चाहिने कम्प्यूटर लगायत उपकारणको आधारभूत व्यवस्थापन गरिएको छ । तर, वडा कार्यालयलाई पुर्वाधारयुक्त बनाउन थप कार्य गर्नुपर्ने अवस्था रहेको छ । संख्यात्मक रुपमा धेरैओटा सामुदायिक भवन नगरभित्र रहेता पनि नगर र तथा वडा स्तरमा विभिन्न आवश्यकताका उद्देश्यमुलक भवन निर्माण हुनपर्ने जनचाहना रहेकोमा कमी पुर्तिका लागि नगरले काम गर्नुपर्ने आवश्यकता छ । यस पृष्ठभूमिका संस्थागत र सामुदायिक भवन मार्फत आम हित प्रवर्द्धन गर्ने लक्ष्य सहित यो क्षेत्रको उद्देश्उय तथा नीति निम्नानुसार तय गरिएको छ ।

उद्देश्य ११ : सार्वजनिक सेवा प्रवाहका लागि पर्याप्त भवनको उपलब्धता सुनिश्चित गर्नु ।

नीति क : तानसेन नगरपालिकाको हालको संगठन संरचना तथा विषयगत विभाग, शाखा वा एकाई सहितको भावी संगठन संचरना समेतलाई दृष्टिगत गरी आवधिक रुपमा कमी विश्लेषण गरिने छ । बृहत योजनाले तय गरेका संगठन संरचना तथा संवैधानिक रुमपा स्तः नगरमा आउने अन्य संरचना समेतको आवश्यकताका आधारमा पर्याप्त कार्य कक्ष, वैठक कक्ष तथा सभाहल सहितको भौतिक पुर्वाधारको उपलब्धता सुनिश्चित गरिने छ ।

नीति ख : सवै वडामा न्यूनतम प्राविधिक कर्मचारी समेत रहने गरी वैठक कक्ष सहितको आफ्नै वडा कार्यालय भवन व्यवस्थापन गरिने छ ।

नीति ग : सवै स्वास्थ्य संस्थाको आफ्नै भवन बनाउने लगायत नगरपालिकाले प्रवाह गर्ने खानेपानी तथा सरसफाई सेवा, स्वास्थ्य सेवा, शैक्षिक सेवा जस्ता सेवा प्रवाहका लागि आवश्यक भवनहरू निर्माण वा मर्मत सम्भारको कार्यलाई प्राथमिकताका साथ अघि बढाइने छ ।

नीति घ : कुनैपनि किसिमको संस्थागत तथा सामुदायिक भवन निर्माणको निर्णय र बजेट निनियोजन गर्नुअघि उपलब्ध भवनको क्षमता र आवश्यकताको विश्लेषण गरिने छ ।

नीति घ : नगरपालिकाबाट सवै किसिमका भवन निर्माण गर्दा भवन संहिता तथा मापदण्ड एवं भू उपयोग योजनाको पुर्ण कार्यान्वयन गरिने छ । सार्वजनिक भवन निर्माणमा बढि भन्दा बढि जनसंख्यालाई पयाक पर्ने स्थानमा निर्माण गरिने छ ।

उद्देश्य १२ : नगरवासीको आर्थिक, सामाजिक र शैक्षिक हित प्रवर्द्धन गर्नु ।

नीति क : आर्थिक गतिविधिमा योगदान गर्ने तथा आन्तरिक राजश्वमा योगदान गर्न सक्ने गरी लागत प्रभावकारीता विश्लेषणका आधारमा भूउपयोगको तालमेत नविग्रने जग्गामा व्यापारिक प्रयोजनमा भाडामा उपलब्ध गराउनयोग्य भवन निर्माणका लगानीको विषय नगरको प्राथमिकतामा रहने छ । यस्तो कार्यक्रमलाई पुँजी सुधार कार्यक्रमको अंग बनाइने छ ।

नीति ख : नगरमा उपलब्ध प्रयोग विहिन वा मर्मत संभार गरी प्रयोगमा ल्याउन सकिने भवनको वास्ताविक अवस्था यकिन गरी एक वडा एक पुस्तकालय तथा बजार र शहरी इलाकामा १ हजार परिवारमा एक पुस्तकालय हुने गरी पुस्तकालय भवन निर्माण, मर्मत सम्भार र सञ्चालन गरिने छ । यसका लागि बुहपक्षीय साझेदारीमा जोड दिइने छ ।

नीति घ : सामुदायिक पुस्तकालयको सञ्चालन र व्यवस्थापन सामुदायिक संघ संस्था तथा समिति मार्फत गरिने छ ।

नीति ग : आरोग्य केन्द्र, योग सिविर सञ्चालन हुने भवन, जेष्ठ नागरिक हेरविचार केन्द्र, वाल मनोरञ्जन केन्द्र जस्ता भवन निर्माण पनि नगरपालिको प्राथमिकतामा रहनेछ ।

नीति घ : पर्यटन प्रवर्द्धन, स्थानीय उत्पादन, कला र संस्कृतिको जगेर्ना तथा प्रवर्द्धन गर्ने तथा स्वरोजगारीका क्रियाकलाप संचालन हुने भवन निर्माणका लागत प्रभावकारी प्रस्तावलाई बृहत योजनाको अभिन्न अंगको रुपमा समेटी कार्यान्वयनमा लगिने छ ।

नीति ङ : सार्बजनिक निर्माणका संमरचनाहरू निर्माण गर्दा अपाङ्गमैत्री र बालमैत्री अनिवार्य रुपमा गरिने छ ।

बिद्युत

२०७५ को तथ्यांक अनुसार तानसेन नगरपालिका झण्डै सवैजासोले विद्युत सेवाको पहुँच पाएको देखिन्छ भने ९५ प्रतिशत घरधुरीमा आफ्नै विद्युत मिटर जडान भएको अवस्था छ । झण्डै शत प्रतिशत परिवारमा जलविद्युत सेवाको पहुँचमा रहेको देखिन्छ । छिटफुट रुपमा शौर्य उर्जाको प्रयोग पनि हुने गरेको छ । बत्ती वाल्नका लागि विद्युत प्रयोग बढि गरिने भएता पनि खाना पकाउने उर्जाको स्रोतका रुपमा ६० प्रतिशत भन्दा बढि परिवारले पेट्रोलिय पर्दाथको प्रयोग गर्ने गरेको देखिन्छ भने ३७ प्रतिशत परिवारले भने काठ दाउरा प्रयोग गर्ने गरेका छन् ।

कतिपय स्थानमा घर छेवैमा, सडकको सेटव्याक भित्र लगायत अव्यवस्थित रुपमा रहेका विद्युत पाल हटाउन बाँकी रहेको छ भने उपयुक्त उचाई र मापदण्डका पोलको पर्याप्त व्यवस्थापन हुन पनि बाँकी रहेको छ । कतिपय स्थानमा विद्युतीय जोखिम विपद्को कारक समेत हुनसक्ने अवस्था महशुष गरिएको छ ।

नगरको विकास र समृद्धिका लागि विद्युत आपुर्ति महत्वपुर्ण हुन्छ । तर विद्युत सम्वन्धि ससेवा प्रवाहमा संविधानतः नगरको मुख्य भूमिका नहुने भएपनि नगरको समग्र विकासका सन्दर्भमा विद्युतको सेवाको जिम्मेवारी अन्यत्र पन्छाउन सक्ने अवस्थामा पनि नगरपालिका रहँदैन । त्यसैले विद्युत सम्वन्धि सेवाका सन्दर्भमा नगरले समन्वयकारी र सहजकर्ताको भूमिका निर्वाह नीति लिएको छ ।

उद्देश्य १३ : सवैलाई भरपर्दो विद्युत सेवाको पहुँच सुनिश्चित गर्नु ।

नीति क. बिजुलीको सेवा नपुगेका घरधुरीहरूमा बिजुली पुऱ्याउन उपकरण तथा लाइन विस्तारका लागि नेपाल विद्युत प्राधिकरणसँग आवश्यक समन्वयन गरी नगरको तर्फबाट यस कार्यको सहजिकरण गरिने छ ।

नीति खः सवै घरमा विद्युतको मिटर जडानलाई निर्माण सम्मन्न प्रमाणपत्र वितरणमा अवद्ध गरी आ.व. २०७८/७९ सम्म सवै घरमा मिटर जडान भएको यकिन गरिने छ । मिटर र महशुलका लागि लालपुर्जाको समस्या रहेको पाइएमा वैकल्पिक विधि मार्फत यो सेवा उपलब्ध गराउन समन्वयात्मक भूमिका निर्वाह गरिने छ ।

नीति ग. विद्युतीय जोखिम न्यूनिकरण तथा विद्युत प्राधिकरणबाट स्रोत उपलब्ध नभएका स्थानका लागि विद्युत सेवा प्रवाहमा न्यूनतम बजेट व्यवस्थापन गर्ने कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिइने छ ।

नीति घ. बिजुलीको सेवामा समस्या भएका अथवा बढाउनु पर्ने अवस्थामा सो लाईन सँग जोडिएका उपकरणहरूको विस्तार गर्ने चाहिने जमिनको बन्दोबस्त गर्न नगरका तर्फबाट सहयोग र सहजिकरण गरिने छ ।

नीति ङ . राष्ट्रिय रुपमा विद्युत आपुर्तिमा हुने बृद्धिलाई मध्यनजर गरी दाउरा विस्थापन गर्दै खाना पकाउने उर्जाका रुपमा विद्युत प्रयोग गर्ने गरी उत्प्ररणात्मक गतिविधि सञ्चालन गरिने छ ।

नीति च. विद्युतीय पोल तथा तार वा अन्य उपकरण व्यवस्थापन गर्दा सडक, ढल, दुर सञ्चार, इन्टरनेट सेवा क्षेत्रका विचको समन्वय सुनिश्चित गर्न नेतृत्वदायी भूमिका निर्वाह गरिने छ ।

नीति छ. दिर्घकालमा बिजुलीका तारहरू बिछ्याउँदा सडकको फैलाओट तथा सार्वजानिक सेवाका लाइनहरूमा अरोध हुन नदिन शहरी क्षेत्रमा जमिन मुनीबाट लाइन विस्तार गर्न विद्युत प्राधिकरणसँग सहकार्य गरिने छ ।

नीति ज. भू उपायेग योजनाले निर्धारण गरेको क्षेत्रमा ठूला कलकारखना, व्यापारिक कम्प्लेक्स तथा सेवा केन्द्र स्थापनापुर्व अघि पर्याप्त विद्युत आपुर्ति यकिन गर्न सम्वन्धित पक्षकै तर्फबाट नगरले पहल कदमी लिने छ ।

नीति झ. थ्रि फेज लाइन विस्तारका लागि उर्जाको माग विश्लेषण नगरपालिकाको तर्फबाट गरी सोका आधारमा नेपाल विद्युत प्राधिकरणमा सहयोगका लागि औपचारिक समन्वयन गरिने छ ।

सञ्चार सेवा

तानसेन नगरपालिकामा ९५ प्रतिशतभन्दा बढि परिवारले कुनै न कुनै किसिमको मोवाइल टलीफोन सेवा उपयोग गरिरहेको अवस्था छ । वडाहरूमा ल्याण्डलाइन, सिडिएमए, एडिएसएल, मोवाइल, आदि सेवा नेपाल टेलिकम, एनसेल जस्ता कम्पनीहरूल उपलब्ध गराएका छन् । २९ प्रतिशत घरधुरीले इन्टरनेट सेवा प्रयोग गरिरहेका छन् । हाँ उपलब्ध भएको टेलीफोन सेवामा नेटवर्क नआउने समस्या भने विभन्नि क्षेत्रमा रहेको छ । नगरमा ५ ओटा एफ एम रेडिया तथा १८ पत्रपत्रिका एवं केहि अनलाइनले सूचनाको सेवा प्रवाह गरिरहेका छन् ।

सञ्चारको सेवाका लागि तारररहित प्रणाली प्रवर्द्धन गर्ने गरी सञ्चारको सेवा नगरपालिका भित्रको सबै घर तथा व्यवसायसम्म पुऱ्याउने र यसको लागि चाहिने एन्टेना, पोल, ता तथा अन्य उपकरण स्थापनामा सहजीकरण समेत गर्ने तथा सञ्चार क्षेत्रलाई थप पहुँचयोग्य र जनमैत्री बनाउने यो क्षेत्रको नीति निर्धारण गरिएको छ ।

उद्देश्य १४: सञ्चार सुविधालाई आम नगरवासीको अधिकतम पहुँचमा पुऱ्याउनु ।

नीति क. नगरपालिकाका हरेक घर तथा व्यवसायको लागि न्यूनतम गुणस्तर सहितको सञ्चार सुविधा (टेलीफोन र इन्टरनेट) उपलब्ध गराउन सेवा प्रदायकका लागि उपयुक्त वातावरण निर्माण गरिने छ ।

नीति ख. हरेक किसिमको सञ्चारको माध्यमको सेवाको गुणस्तर बढाउन सेवा प्रदायकहरूसँगको समन्वयमा नै गुणस्तरका मानक बनाइ नगरको सूचना प्रविधि एकाई मार्फत अनुगमन र नियमन गरिने छ ।

नीति ग. सवै वडा केन्द्र, पार्क तथा मनोरञ्जन स्थल, समुदाय तथा टोलहरूमा सशुल्क तथा निशुल्क तार रहित इन्टरनेट सेवा उपलब्ध गराउनका लागि नगर केन्द्रमा सेवा प्रदान गरिरहेका सेवा प्रदायकहरूलाई उत्प्रेरित गरिने छ ।

नीति घ. मोवाइल टेलीफोनको नेटवर्क राम्रो नभएको स्थानमा टेलीफोन टावर स्थापनका लागि नेपाल टेलीकम लगायतका सेवा प्रदायकसँग आवश्यक समन्वयन गरिने छ । टेलीफोनका टावर स्थापना गर्दा समुदायबाट टाढा, शुरक्षित र शहरी सौन्दर्यमा नकरात्मक असर नगर्ने गरी स्थापना गर्न लगाइने छ ।

नीति ङ. बिजुली, टेलिफोन,टेलिभिजन इत्यादिको लागि प्रयोगमा आउने टावरहरूको क्षमता बढाउने सम्भावनाको अधिकतम उपयोग गर्न सेवा प्रदायकलाई उत्प्रेरित गरी अनावश्यक टावरहरू घटाउन प्रयास गरिने छ ।

नीति च. सञ्चारका उपकरण स्थापना तथा सञ्चालन गर्दा तानसेन गरपालिकाको ऐतिहासिक तथा साँस्कृतिक महत्वका सम्पदामा हानी हुन तथा भू उपयोगका उद्देश्यमा नकरात्मक प्रभाव पर्न नदिने व्यवस्था गरिने छ । अहिले तथा भविष्यमा यातायात तथा अन्य सार्वजनिक सुविधाको विस्तारमा असर नपर्ने कुरामा विशेष ध्यान पुऱ्याउने गरी कानुनी व्यवस्था गरिने छ ।

नीति छ : स्थानीय एफ एम रेडियोलाई किसानको समय समेत विचार गरी तानसेन नगर केन्द्रीत पर्यटन, स्थानीय उत्पादनको प्रवर्द्धन र सेवा क्षेत्रको गुणस्तर र पहुँच प्रवर्द्धनका कार्यक्रम उत्पादन र प्रवर्द्धनका लागि प्रोत्साहित गरिने छ ।

नीति ज : इन्टरनेट, दुरसञ्चार, एफ एम रेडियो तथा छापा तथा अनलाइन सञ्चार माध्यमलाई नगरपालिकाबाट हुने आर्थिक गतिविधि तथा सेवा प्रवाहका सन्दर्भमा आम सरोकारका जानकारी उपलब्ध गराउन अधिकतम उपयोग गरिने छ ।

आवधिक प्राथमिकता तालिका ५.३.४ : सार्वजनिक निर्माण

क. नेपालको संविधानले नगरपालिका लगायत स्थानीय तहलाई खानेपानी सम्वन्धि अधिकारलाई एकल अधिकारको रुपमा समेटेको छ । स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ मा सञ्चालन ऐनले नगरको काम कर्तब्य र अधिकार अन्तर्गत खानेपानी, सरसफाई, सिंचाई लगायतको पुर्वाधार निर्माण र सेवा प्रवाहको नीति, नियम, मापदण्ड निर्माण, शुल्क निर्धारण र कार्यान्वयनको अधिकार र जिम्मेवारी समेटेको छ । तानसेन नगरपालिकाले आफ्नो वार्षिक नीति तथा कार्यक्रम तथा विभिन्न निर्णय मार्फत मुहान संरक्षण तथा खानेपानी व्यवस्थापन लगायतका जिम्मेवारी निर्वाह गरिरहेको छ । तथापी नगरको जिम्मेवारीलाई नीति र कानुन मार्फत व्यवस्थित बनाउने कार्य बाँकी छ । नगरवासीलाई लाई न्यूनतम मापदण्ड अनुसारको परिमाण र गुणस्तरीय खानेपानी सेवा उपलब्ध गराउन खानेपानी तथा सरसफाइका नीति तथा सम्वन्धित स्थानीय कानुन तथा मापदण्ड बनाई यो क्षेत्रका कार्यलाई थप व्यवस्थित बनाउनु नगरको नीतिगत प्राथमिकता हो ।

खानेपानीको राष्ट्रिय मापदण्ड मापदण्ड र नगरको प्रक्षेपित जनसंख्या विश्लेषण गर्दा (आगामी २० बर्षमा ६० हजार हाराहारी पुग्ने अनुमान) घरधुरी तहमा २४ घण्टा पानी उपलब्ध हुनुपर्ने, प्रतिव्यक्ति प्रतिदिन ८० देखि १०० लिटर पानी आवश्यक पर्ने र कम्तिमा ९० प्रतिशत परिवारले ५० मिटरको दुरीमा खानेपानी पाउनु पर्ने देखिन्छ । यस आधारमा नगरभित्रको भौगोलिक विभिदता र फरक आवश्यकताको सम्वोधन हुने तथा खानेपानी सम्वन्धि स्थानीय मापदण्ड तय गरी कार्यान्वयन गर्नु आवश्यक छ ।

दिगो विकास लक्ष्य अनुरुप २०३० सम्ममा सवै नगरवासीलाई शुरक्षित पानीको उपलब्धता सुनिश्चित गर्ने तथा बृहत योजना तर्जुमाका वखत निर्धारित पछिल्लो समयसिमा अर्थात् आर्थिक बर्ष २०९५/९६ को अन्त सम्ममा सवैलाई शुरक्षित खानेपानी उपलब्ध गराउने लक्ष्य पुरा गर्न सहयोग गर्ने गरी स्थानीय नीति, कानुन तथा मापदण्ड निर्माण र समयवद्ध कार्यान्वयनको समिक्षा यो क्षेत्रका आवधिक प्राथमिकता हुन् ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. नगरले खानेपानी आपुर्तिका लागि नगर मापदण्ड निर्धारण (८० देखि १०० लिटर प्रतिव्यक्ति प्रतिदिनको	१.खानेपानीको नगर मापदण्ड कार्यान्वयनको समिक्षा गरी कमी	१. स्थानीय परिवेश र परिवर्तित परिस्थिति अनुसार खानेपानी

राष्ट्रिय मापदण्ड प्रतिकुल नहुने गरी) गर्ने । मापदण्डलाई खानेपानीका पुर्वाधार निर्माण र पानी वितरणको प्राविधिक कार्यसँग अवद्ध गर्ने कार्यविधि बनाउने । २. खानेपानी, सिंचाई तथा उर्जाको स्रोतका रुपमा उपयोग हुने सवै प्रकारका पानीको सार्वजनिक स्वामित्वको सुनिश्चता हुने वा पानीका स्रोतमा नीजि स्वामित्व दावीलाई निरुत्साहित गर्ने र कारवाहिको दायरामा ल्याउने कानुनी व्यवस्था गर्ने ।	पुर्तिका लागि कार्यविधि तथा रणनीति तय गर्ने । २. पानीका स्रोतको उपयोग र व्यवस्थापन सम्वन्धि नीति तथा कानुन कार्यान्वयनको समिक्षा गर्ने ३. खानेपानीमा सवैको शुलभ पहुँच सुनिश्चिता गरी प्रदान गर्ने र दिगो विकास लक्ष्य हाँसील गर्ने तथा त्यसभन्दा अघि बढ्ने रणनीति सहित नगरको खानेपानी तथा सरसफाई नीति बनाउने ।	तथा सरसफाई सम्वन्धि मापदण्ड पुनरावलोकन गर्ने । २. खानेपानी तथा सरसफाई सम्वन्धि नीति तथा कानुन कार्यान्वयनको आवधिक (हरेक ३ बर्षमा) समिक्षा तथा परिमार्जन । ३. सवैका लागि सफा पानी र सरसफाईको पहुँचमा पुग्ने दिगो विकासका लक्ष्य प्राप्तीका सन्दर्भमा प्राप्त उपलब्धिको आवधिक समिक्षा (सन् २०२५ र २०२९)
ख. २०७५ को तथ्यांक अनुसार नगरको मुख्य शहरी क्षेत्र लगायत १४ वडामा पाइप लाइनमा आधारित धारा प्रणालीको खानेपानीको पहुँच करिव ८८ प्रतिशत परिवारमा पुगेको छ भने ६४ प्रतिशत परिवारको नीजी धारा रहेको छ । बजार क्षेत्रमा एकीकृत खानेपानी आयोजना पानी वितरण भएको छ । खानेपानीको सेवा शुल्क भुक्तानीका लागि लागि नगरले अनुदान उपलब्ध गराई उपभोक्तालाई आपुर्ति सहज गराउने पर्यत्न गरेको छ । नगरका कतिपय स्थानमा गुरुत्वाकर्षणमा आधारित पानीका स्रोतको कमी रहेकोले बस्ती भन्दा मुनीको पानी लिफ्ट गरेर तुलनात्मक रुमपा बढि लागतको खानेपानी सेवा उपभोग गर्नुपर्ने अवस्था छ ।		

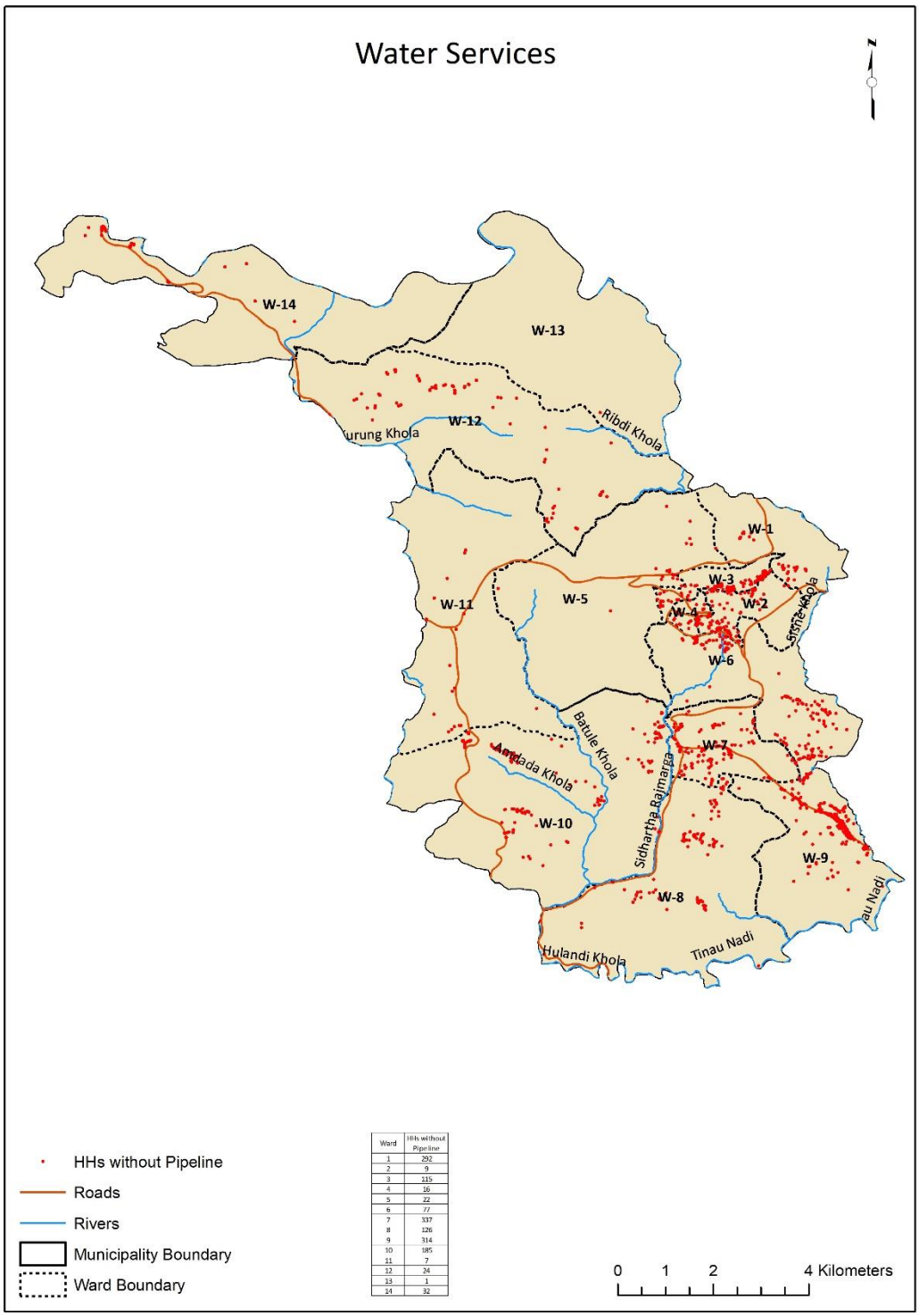

Ward	HHs without Pipeline
1	292
2	9
3	115
4	16
5	22
6	77
7	337
8	126
9	314
10	185
11	7
12	24
13	1
14	32

नक्शा १/५.३.४ : पाइपको खानेपानीको पहुँचमा नरहेका परिवार

माथिको नक्शामा शुरक्षित खानेपानीको पहुँच सुनिश्चिततामा रहेको कमी प्रस्तुत गरिएको छ । २०७५ को तथ्यांकका आधारमा तयार गरिएको नक्शा (१/५.३.४) अनुसार वडा नं १,३, ७, ८,९ र १० मा तुलनात्मक रुपमा बढि परिवारले पाइपलाइन बाहेकको खानेपानीलाई मुख्य स्रोत बनाएको देखिन्छ । धाराको पानीको पहुँच पुगेको स्थानमा पनि अपर्याप्त भएकोले वैकल्पिक पानीको स्रोत उपयोग गर्ने घरधुरी पनि रहेका छन् । अन्य कतिपय वडामा पनि छिटफुट मात्रामा ढुंगे धारा, कुवा वा धारा पाइप वाहेक अन्य स्रोतको पानीलाई खानेपानीको मुख्य स्रोत बनाएको देखिन्छ । नगरले सर्वप्रथम यस अवस्थालाई शुन्यमा ल्याइ पाइप लाइनमा आधारित पानीको

पहुँच शत प्रतिशत पुऱ्याउने तथा क्रमशः सवै घरमा २४ घण्टा पानी आउने गरी एक घर एक धारा जडान गर्ने गरी खानेपानीका कार्यक्रमलाई प्राथमिकिकरण गरेको छ । यस पृष्ठभूमिमा खानेपानीका संरचनाको अवस्था, पानीको स्रोत तथा सुद्धता आदिको यथार्थ अवस्था अध्यावधिक गर्ने, त्यसका आधारमा अपुग विश्लेषण गर्ने र कमी पुर्तिमा केन्द्रीत रहि सवैका लागि शुरक्षित र पर्याप्त खानेपानी घरधुरी स्तरमा नै उपलब्ध गराउने गरी खानेपानी व्यवस्थापन, भौतिक संरचना निर्माण र सेवा प्रवाहका कार्यको प्राथमिकिकरण गरिएको छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. नगर भित्रका खानेपानीका सवै मुहान र तीनको अवस्था तथा सञ्चालनमा रहेका वा निर्माणधिन खानेपानी आयोजनाको विवरण सहित जिपएसमा आधारित तथ्यांक तयार पार्ने र पानीको पहुँचमा रहेको वास्तविक कमि यकिन गर्ने । साथै पानिको गुणस्तर निरर्धारण गर्ने ।	१. खानेपानी सम्वन्धि सूचना संकलन गर्ने, अध्यावधिक गर्ने र व्यवस्थापन गर्ने कार्यलाई निरन्तरता दिने ।	१. खानेपानी सम्वन्धि तथ्यांकमा पानीको आपुर्ति र उपयोगको तथ्यांक समेत अध्यावधिक हुने व्यवस्था गर्ने ।
२. जोखिममा रहेका मुहान तथा नयाँ पहिचान र तीनको वडागत शुची बनाई न्यूनतम पानी भएका स्रोतका आधारमा संरक्षणका कार्यक्रम वडागत रुपमा कार्यान्वयन गर्ने ।	२. मुहान संरक्षणका न्यूनतम कार्य (बृक्षारोपण र घेरावार लगायत संरचनागत कार्य) पुरा गर्ने र त्यसको उपयुक्त अवस्था कायाम गर्न समुदायलाई जिम्मा दिई वडाको तर्फबाट नियमित अनुगमनको व्ववस्था गर्ने ।	२. मुहान शंरक्षण र व्यवस्थापनको निरन्तरताको सुनिश्चितता गर्ने ।
३. सञ्चालनमा रहेका साना र मध्यम स्तरका (१०० घरधुरीसम्म समेट्ने खानेपानी आयोजनाको वितरण प्रणालीमा रहेका समस्या नगर वा वडाले सम्वन्धित उपभोक्ता समीतीसँगको साझेदारीमा समाधान गरी बाँकी जिम्मेवारी पुर्ण रुपमा सम्वन्धित उपभोक्ता समितिमा हस्तान्तरण गर्ने ।	३. नगरका बजारी क्षेत्र र दायाँबायाँ एक किलोमिटर आसपासका सवै बजार क्षेत्रमा मिटर सहितको घरधरी स्तरको धारा जडान र नगर मापदण्ड अनुसार खानेपानी वितरण शुरु गसिक्ने गरी पुर्वाधार (मेनलाइन, ट्यांकी, विपिटी र वितरण प्रणाली) निर्माण वा सुधारको कार्य सम्पन्न गर्ने र अन्य क्षेत्रमा समेत एक घर एकधाराको व्यवस्थापनको कार्य अघि बढाउने ।	३. बहु स्रोत एककीकरण र पानी संकलन ट्यांकी लगायतका संचरना तयार गरी सवै घरधुरी स्तरमा मिटर सहितको धारा जडान गरी २४ घण्टा पानी आपुर्ति हुने व्यवस्था मिलाउने । पानीको उपयोगका आधारमा सञ्चालन र मर्मत सम्भारका लागि योगदान (महशुल) प्रणालीलाई व्यवस्थित गर्ने ।
४. एक भन्दा बढि खानेपानी आयोजनाको वितरण प्रणाली एकीकृत गर्न सकिने सम्भावनाको अध्ययन गरी नगर मापदण्ड अनुसारको समान पानी वितरण प्रणाली कार्यान्वयन शुरु गर्ने ।	४. छरिएका सवै खानेपानी आयोजना मध्ये मझौला (५० घरधुरीसम्म समेट्ने) आयोजनालाई कम्तिमा वडा स्तरको एकीकृत वितरण प्रणालीमा आवद्ध गरी पानी वितरणमा एकरुपता ल्याउने । साथै, खानेपानी बितरणलाई बैज्ञानीक र न्यायोचित ढङ्गले बितरण गर्ने ।	५. खानेपानी तथा सरसफाइसँग सम्बन्धीत कार्यक्रम तथा परियोजना बारे आवधिक समिक्षा गर्दै थप लक्षित परियोजना तथा कार्यक्रम गरी तानसेन नगरपालिकालाई सुरक्षित खानेपानीयुक्त सामुदाय सहितको नगर घाषणा गर्ने ।

	५. कम्तिमा ९५ प्रतिशत जनसंख्यालाई पाइपमा आधारित धाराको पानीको पहुँचमा पुऱ्याउने गरी खानेपानी आयोजना निर्माण वा स्तरोन्नतीको कार्य गर्ने । ६. तानसेन खानेपानी योजना भुल्के, सिस्ने, होलाङ्दी, तिनधारा र वर्तुङ्ग खानेपानीलाई थप आवश्यक मर्मत संभार, अपुग बस्तीमा बिस्तार तथा ब्यवस्थीत गर्ने । कलात्कमता र मौलिकतालाई ध्यान दिई ढुङ्गे धाराहरूलाई मर्मत गर्ने ।	

ग. आधारभूत स्वास्थ्य तथा सरसफाईको अधिकार संविधानतः स्थानीय सरकारलाई रहे अनुसार नगरले वार्षिक नीति तथा कार्यक्रम मार्फत यस नगरपालिकाले सार्वजनिक सरसफाईका कार्य व्यवस्थित गरिरहेको छ । तथापि फाहोरमैला ब्यवस्थापन सम्वन्धि स्थानीय कानुन बन्न बाँकी छ ।

सार्वजनिक सरसफाई अन्तर्गत खानेपानीसँगै जोडिएर आउने सरसफाईका कार्यक्रम तथा ठोस फाहोर र दिशाजन्य फाहोर व्यवस्थापनलाई नियमबद्ध बनाई नगरपालिकालाई सफा र स्वच्छ र हरित वातावरणयुक्त नगर बानाउने सम्भाव्य वाह्य साझेदारीको प्रारुप समेत बनाई यो क्षेत्रको दिर्घकालिन नीति, कानुन र मापदण्ड बनाउनु पर्ने हुनाले तीनको आवधिक प्राथमिकता तल प्रस्तुत छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. दिशाजन्य फाहोर व्यवस्थापन तथा फाहोर संकलन प्रशोधन, ब्यवस्थापन तथा पुनरप्रयोगलाई ब्यवस्थित गर्ने सम्वन्धि स्थानीय कानुन बनाउने । ठोस फाहोर व्यवस्थापनका लागि सार्वजनिक निजी साझेदारीको प्रारुप तयार पार्ने । २. वर्तमान अवस्था विश्लेषण गरी दिशाजन्य फाहोर ब्यवस्थापनका लागि नीजि तथा सार्वजनिक शौचालयको संरचना तथा दिशाजन्य लेदो व्यवस्थापन सम्वन्धि मापदण्डलाई भवन मापदण्डको अंग बनाउने ।	१. पुर्ण सरसफाईयुक्त नगर बनाउने सन्दर्भमा भएका प्रगतिको वार्षिक समिक्षाको पद्धति विकास गर्ने । सरसफाई क्षेत्रमा नीजि साझेदारीको अभ्यासलाई समयानुकुल बनउन निर्धारित विधि र मापदण्डमा आवश्यक परिमार्जन गर्ने । २. परिवर्तित शौचालयको संरचना संवन्धि मापदण्डलाई भवनको नक्शा स्वीकृति प्रक्रियासँग राखेर पुर्ण कार्यान्वयन गर्ने ।	१. सरसफाई सम्वन्धि विद्यमान कानुनमा आवश्यक परिमार्जन तथा पुर्ण सरसफाईयुक्त नगर निर्माणका लागि आवश्यक थप कानुन, नीति वा रणनीति बनाउनुका साथै नगरलाई पुर्ण सरसफाईयुक्त नगरको अवस्थामा पुऱ्याउने लक्ष्य प्राप्तिका दिशामा भएको प्रगतिको अवधिक समिक्षा गर्ने।

घ. नगरमा कुहिने र नकुहिने फोहोर वेग्लावेग्लै रुपमा संकलन र ब्यवस्थापनको अभ्यास रहेको छ । घरधुरी स्तरमा फाहोर छुटाएर राख्नका लागि वाल्टी उपलब्ध गराइएको छ । नगरलाई प्लाष्टिक झोला मुक्त नगर बनाउने प्रयास पनि भएको छ । हाल सेतो प्लाष्टिक वाहेक अन्यको प्रयोग नरहको अवस्था छ । तथापि पुर्वाधार तयारी नहुँदा बजार क्षेत्रको फाहोर संकलन गरी अव्यवस्थित रुपमामा थुपार्ने अभ्यासलाई निरन्तरता दिइरहनु परेको छ भने कतिपय क्षेत्र सरसफाई सेवाको पहुँच वाहिर छन् ।

भएपनि २०७५ को तथ्यांकले सवैजसो परिवारले शौचालय प्रयोग गरको देखिन्छ । कम्तिमा ०.५ प्रतिशत परिवारसँग भने निजी शौचालय छैन । करिव १० प्रतिशत परिवारले कच्ची शौचालय प्रयोग गर्ने गरेको अवस्था छ ।

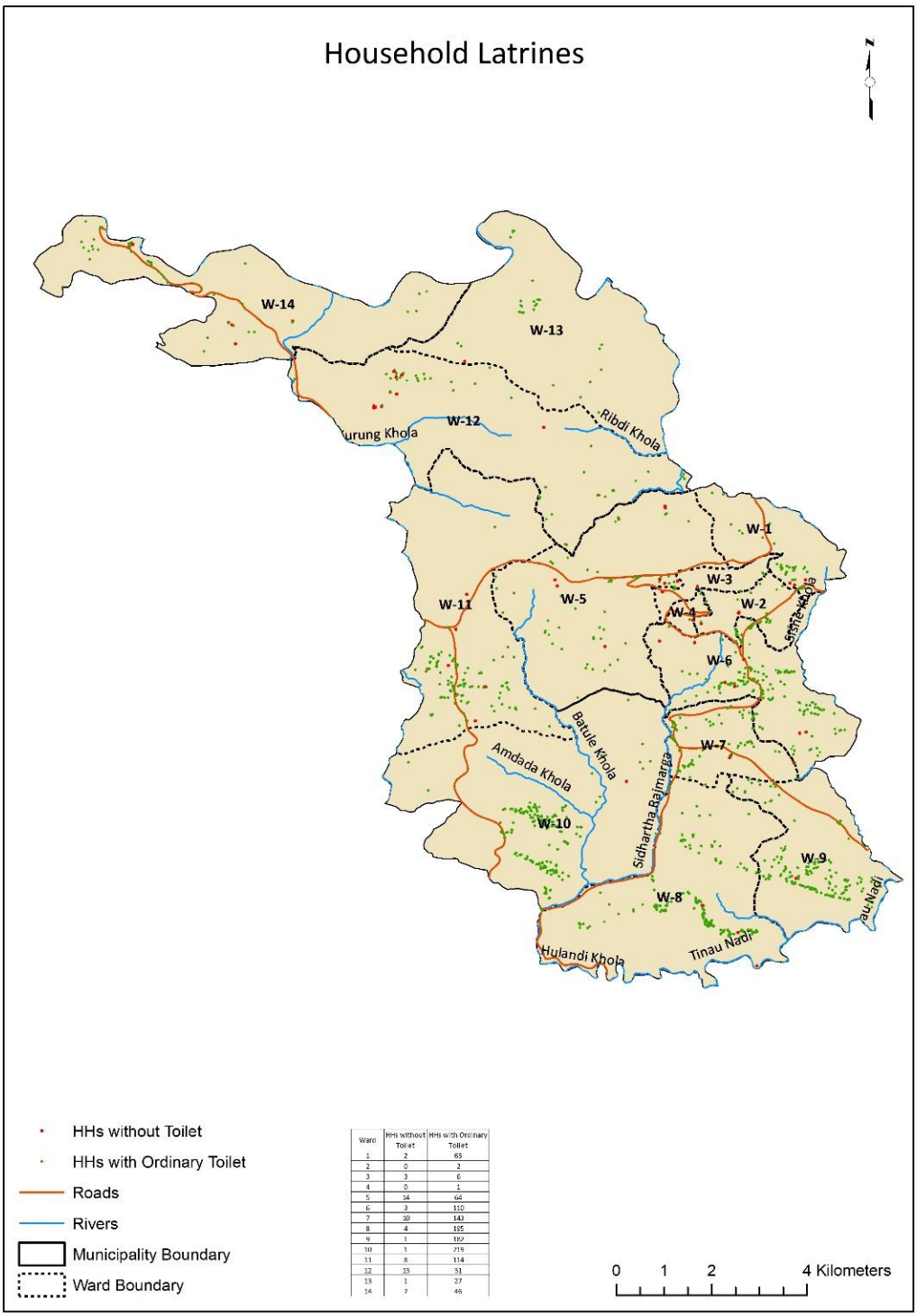

Ward	HHs without Toilet	HHs with Ordinary Toilet
1	2	65
2	0	2
3	3	6
4	0	1
5	14	64
6	3	110
7	10	143
8	4	185
9	1	192
10	1	219
11	8	114
12	13	31
13	1	27
14	7	46

नक्शा २/५.३.४ : शौचालय नभएका वा साधारण चर्पी प्रयोग गर्ने परिवार

शौचालय नभएका तथा साधारण चर्पी प्रयोग गर्ने परिवार माथिको नक्शामा देखाइएको छ। जस अनुसार नगरका वडा नं ६,७,८,९,१० र ११ मा बढि संख्यामा कच्ची शौचालयको उपयोग भएको देखिन्छ।

यसलाई दृष्टिगत गरी शौचालय निर्माण बाँकी केहि घरमा शौचालय निर्माण गर्न लगाउने र उपयुक्त मापदण्ड सहितको पक्की शौचालयको उपलब्धता सवै घरमा सुनिश्चित गर्ने विषयलाई सरसफाई क्षेत्रको प्राथमिकतामा समेट्नुपर्ने आवश्यकता छ। नगरमा फाहोर प्रशोधन प्रणाली विनाको ढल निकास सेवा शहरी

क्षेत्रमा उपलब्ध रहेको छ भने व्यवस्थित ढल र दिशाजन्य फोहोर व्यवस्थापनको पुर्वाधार र सेवा शुरुवात बाँकी रहेको छ । यस पृष्ठभूमिमा सार्वजनिक सरसफाईका आवधिक प्राथमिकता तल प्रस्तुत गरिएको छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. दिशाजन्य फाहोर ब्यवस्थापनका लागि ढल निकासको वर्तमान अभ्यासमा सुधार र विस्तार गर्न फाहोर प्रशोधन प्रणाली सहितको ढल निकास परियोजना सञ्चालनको सम्भाव्यता अध्ययन पुरा गर्ने । २. ठोस फाहोर ब्यवस्थापन र पुनरचक्रण प्रणाली सहितको सरसफाई केन्द्र स्था पनको प्रक्रिया अघि बढाउने । ३. बस पार्क तथा बसविसौनी क्षेत्रलाई पहिलो प्राथमिकतामा राखी कम्तिमा २ ओटा सार्वजनिक शौचालय निर्माण गर्ने । ४. घरधुरी स्तरको कच्ची शौचालयलाई पक्की शौचालयले विस्थापन गर्न प्रवर्द्धनात्मक कार्य सञ्चालन गर्ने । उपलब्ध शौचालयले निर्धारिर मापदण्ड पुरा गरे नगरेको सम्वन्धमा अध्ययन शुरु गर्ने ।	१. तानसेनको मुख्य शहरी क्षेत्रलाई प्रशोधन केन्द्र सहितको व्यवस्थित ढल निकास प्रणालीमा आवद्ध गरिसक्ने । छरिएका बस्ती क्षेत्रका लागि शौचालयको फाहोर शुरक्षित रुपमा संकलन गरी सोही प्रशोधन केन्द्रबाट व्यवस्थापन गर्न शुरु गर्ने । २. सरसफाई केन्द्र निर्माण सम्पन्न गरी सवै घरलाई ठोस फाहोर ब्यवस्थापन सेवामा आवद्ध गर्ने । ३. प्रत्येक वडाहरूमा सामुदायिक संस्थाहरूबाट व्यवस्थापन हुने गरी बजार तथा बढि जमघट हुने स्थाहरूमा, बस पार्कहरूमा आवश्यक संख्यामा सार्वजनिक शौचालय तथा मोबाइल शौचालयको व्यवस्था गर्ने ४. सवैघरमा निश्चित मापदण्ड सहितको शौचालय निर्माणको सुनिश्चितता गर्ने । ढल निकास सेवामा आवद्ध नभएका घरलाई दिशाजन्य लेदो व्यवस्थापन सेवामा आवद्ध गर्ने ।	२. ढल निकास र दिशाजन्य लेदो ब्यवस्थापनलाई थप वैज्ञानिक बनाउने । २. ठोस फाहोर व्यवस्थापनलाई नगरको राजश्वको आधारका रुपमा विकास गर्दै नगरलाई प्लास्टिक जन्य फाहोर रहित नगर बनाउने । माटोको भाडाकुडा, पातको दुना टपरीलाई प्रोत्साहन गर्ने । ३. बढि जमघट हुने क्षेत्र, व्यापारिक केन्द्र तथा बढि जमघट हुने सेवा प्रदायक निकायको नजिकमा सार्वजनिक शौचालय निर्माण गरी शार्वजनिक शौचालयको न्यूनतम माग पुरा गर्ने ।
ङ. नगरको आर्थिक विकास र समृद्धिका लागि कृषि क्षेत्रको उत्पादनशिलता आवश्यक छ । यसका लागि नगरपालिकाले भू उपयोग योजना निर्माण मार्फत कृषिका पकेट क्षेत्र निर्धारण र ती क्षेत्रमा उत्पादनका लागि आवश्यक सिंचाई सुविधा व्यवस्थापन को नितिगत प्रवन्ध गर्नुपर्ने आवश्यकता छ । स्थानीय तहले पाएको संवैधानिक अधिकार कर्यान्वयन गर्न सवै किसिमका सिंचाईका पुर्वाधार निर्माण र सेवा व्यवस्थापन गर्न सिंचाई नीति बनाउनु पर्ने भएकोले कृषि नीतिको अंगका रुपमा सिंचाई नीति तथा सान्दर्भिक कानुन निर्माण नगरको अल्पकालिन र मध्यकालिन प्राथमिकता हो भने ती नीति तथा कानुन कार्यान्वयनको समिक्षा तथा परिमार्जन र संशोधनको कार्य मध्यकालिन र दिर्घकालिन प्राथमिकता हुन् । त्यस आधारमा नगरको सिंचाई क्षेत्रको नीति तथा कानुन सम्वन्धि आवधिक प्राथमिकता तल प्रस्तुत छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. सिंचाईका पुर्वाधार निर्माण, सञ्चालन र व्यवस्थापनमा नगर, वडा, कृषि समुह तथा स्थानीय उपभोक्ताको सिंचाई सेवा व्यवस्थापन निर्देशिका बनाउने ।	१. सिंचाई सेवा व्यवस्थापन निर्देशिकामा आवश्यक परिमार्जन गर्ने ।	१. सिंचाई सम्वन्धि स्थानीय कानुनको पनरावलोकन तथा आवश्यक नयाँ कानुनी औजार विकास गर्ने ।

२. खानेपानीको काननुसँग तालमेल हुनेगरी सिंचाई प्रयोजनमा उपयोग हुने पानीको स्रोतको उपयोग सम्वन्धि विषयलाई मुहान तथा पानीका स्रोत व्यवस्थापन सम्वन्धि स्थानीय नीति कानुनमा समावेश गर्ने ।	३. भू उपयोग नीति तथा कृषि पकेट क्षेत्र लक्षित गरी कृषि नीतिको अंगका रुपमा सिंचाई नीति निर्माण गर्ने ।	३. सिंचाई नीति कार्यान्वयनको समिक्षा तथा कमी पुर्तिका थप रणनीति निर्माण गर्ने ।
च. यस नगरमा नगरमा सिंचाईको पानीको स्रोतको रुपमा होलाङ्दी, कुरुङ, काली गण्डकी, प्रभास, सिस्ने जस्ता नदीहरू रहेका छन् । सिंचाई सुविधा उपलब्ध भएमा तरकारी, अन्नवाली र फलफुल उत्पादनको संभाव्यता भएका खतीयोग्य जमिन पनि यस नगरमा छन् । रिचार्ज पोखरी निर्माण (वडा नं २), ठूलो कुलो सानोकुलो सिंचाई आयोजना (१३) राज कुलो,माईली कान्छी कुला, अर्गली लिफ्ट सिंचाई आयोजनाका जस्ता मझौला सिंचाई कार्यक्रमका लागि केन्द्र वा प्रदेश सरकारबाट पनि आर्थिक सहयोग भएको छ भने तिनाउखोला कोकल मदनपोखरा पाडेखर्क बडेआप बस्ती लिफ्ट सिचाई, गैरेटाल सिचाई कूलो मर्मत, छेर्लुङ्ग तल्लो माथिल्लो सिचाई कुलो आयोजना जस्ता आयोजना निर्माणाधिन अवस्थामा छन् । स्थानीय स्तर र समुदायबाट पनि सिंचाईका योजना सञ्चालन भइरहेका छन् । त्यसैले उत्पादन सम्भाव्यताका आधारमा बढि उत्पादन हुने र भू उपयोग योजना मार्फत कृषि प्रयोजनामा प्रयोगमा आउने भनी निर्धारित हुने कृषि क्षेत्र लक्षित गर्ने गरी सिंचाई क्षेत्रका कार्यक्रमलाई निम्नानुसार प्राथमिकिकरण गरिएको छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ५ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (५ देखि २० बर्ष)**
१. केन्द्र वा प्रदेश सरकारको सहयोगमा निर्माणाधिन तिनाउखोला कोकल मदनपोखरा पाडेखर्क बडेआप बस्ती लिफ्ट सिचाई, गैरेटाल सिचाई कूलो मर्मत, छेर्लूङ्ग तल्लो माथिल्लो सिचाई कुलो आयोजना जस्ता कार्यक्रम समयमा पुरा गर्नका लागि नगरका तर्फबाट आवश्यक सहजीकरण गर्ने । २. हाल सञ्चालन वा कार्यान्वयनमामा रहेका सिंचाई आयोजनाले समेट्ने क्षेत्र बाहिर तरकारी खेती, विभिन्न नगदे वाली र धान, गहुँ मकै जस्ता प्रमूख कृषि वाली उत्पादन बढि हुने क्षेत्र लक्षित बहुउद्देश्यीय सिंचाई आयोजनाको प्रस्ताव तयार गरी प्रदेश सरकारमा पेश गर्ने । त्यसमध्ये नगर गौरवका एक वा दुई आयोजनाको कार्य नगरका तर्फबाट शुरु गर्ने । नगर भित्र र नगर सिमानामा रहेका बिभिन्न नदिहरू जस्तो कालिगण्डकी नदि, कुरुङ्ग खोला अदिबाट हुन सक्ने सिचाईका लिफ्टीङ्ग परियोजनाको सम्भाव्यता अध्ययन गर्ने ।	१. वाह्य सहयोगका कार्यक्रम कार्यान्वनको समन्वय र सहजिकरणलाई निरन्तरता दिने । २. बहुउद्देश्यीय सिंचाई आयोजनाका लागि स्रोत प्राप्तीका लागि समन्वय गर्ने । साथै लगानीका वैकल्पिक स्रोत सेमेत खोजी गरी स्रोत प्राप्तीको सुनिश्चितता सहित कृषि पकेट क्षेत्रमा सिंचाई सुविधा पुऱ्याइसक्ने ।	२. कृषि उत्पादनका लागि वर्गिकृत सवै जमिनमा वाह्रै महिना भरपर्दो सिंचाई सुविधा उपलब्ध गराइसक्ने गरी नगर गौरवका सिंचाई आयोजना सम्पन्न गर्ने ।

३. उत्पादनको प्रकृति तथा सम्भावनाका आधारमा बर्खेपानी संकलन, ट्याङ्की निर्माण्न थोपा सिंचाई, पोखरी निर्माण वा सुधार जस्ता स साना योजनाको वडागत सुची तयार पारी समुदायसँगको साझेदारीका आधारमा कार्यान्वयनमा नगरका तर्फबाट न्यूनतम सहयोग गर्ने ।	३. साना तथा मझौला सिंचाईका आयोजना मध्ये समुदायबाट कम्तिमा ५० प्रतिशत लागत र श्रम सहभागिता तथा संरक्षण र व्यवस्थापनको सुनिश्चितता भएका आयोजना सम्पन्न गर्ने ।	३. सवै किसिमका सिंचाई आयोजनाका सम्वन्धित उपभोक्ता समितिबाट सञ्चालन र व्यवस्थापनको सुनिश्चितता गर्ने ।
ञ. तानसेन नगरपालिकाले स्थानीय भवन निर्माण संहिता तथा मापदण्ड कार्यान्वयन गरिरहेको छ । भवन निर्माण अनुमति दिनु अघि ती भवनको संरचनागत मजभुती र भूकम्पीय शुरक्षाका मापदण्ड पालनालाई अनिवार्य गरिएको छ । संरचनागत मजभुतीका मापदण्ड (भवन संहिता) सवै किसिमका भवनमा समान रुपमा लागु हुने भएता पनि विशेष सेवाका लागि बन्ने संस्थागत तथा सामुदायिक भवन तथा पुस्तकालय आदिको उचाई, कोठाको क्षेत्रफल, तीनमा अपागंता भएका व्यक्ति तथा वालवालिका लगाएतको पहुँच, वाह्य वातावरणको सकरात्मक वा नकरात्मक प्रभाव तथा भूकम्प वाहेक आगलागि, चट्याङ्, वाढि पहिरो, कटान आदिको जोखिम न्यूनिकरणका मापदण्ड समेत समेटी त्यस्ता भवनको अनय मापदण्ड बनाई कार्यान्वयन गर्नुपर्ने आवश्यकता महशुष गरी त्यसको प्राथमिकता तल प्रस्तुत छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ५ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (५ देखि २० बर्ष)**
१. नगरपालिका भित्रका कार्यालय (नगरपालिका, वडा कार्यालय र अन्तर्गतका निकाय), आपतकालिन सेवाका लागि भन्ने शुरक्षित भवन, सामुदायिक भवन, वाल गृह वा जेष्ठ नागरिक हेरचाह केन्द्र, पुस्तकालय आदि सार्वजनिक भवन (संचरचनागत वाहेकका) को पुर्वाधारको न्यूनतम मापदण्ड तयार गर्ने ।	१. सामुदायिक तथा संस्थागत भवनको निर्धारित मापदण्ड कार्यान्वपयनको समिक्षा गर्ने तथा विशेष प्रयोजनमा निर्माण हुने भवनको आवश्यकता अनुसार फरक मापदण्ड बनाउने । त्यस्ता मापदण्डलाई भवन विनियमको अंग बनाउने ।	१. सामुदायि, संस्थागत तथा व्यवसायिक भवन निर्माणका क्रममा निर्धारित मापदण्ड कार्यान्वयनमा देखिएका अपुग पुर्ति तथा नियमनका आवश्यक कानुन वा विनियम निर्माण वा संशोधन गर्ने ।
ट. नगरपालिकाले नगर तथा वडाको आफ्नो कार्यालय व्यवस्थापन गरी सेवा प्रवाह गरिरहेको छ । सदरमुकाममा रहेको नगरपालिका हुनुले विभिन्न सरकारी कार्यालयका भवनको उपयोगको अवसर पनि यस नगरपालिकालाई छ। यद्यपी आ.व. २०७६/७७ को मध्यावधि सम्ममा यस नगरका १४ मध्ये २ (१, ९) ओटा वडाको आफ्नो भवन छैन भने २ (११,१२) ओटा वडाको आफ्नो कार्यालय भवन पुरानो वा जिर्ण अवस्थामा छ । कतिपय वडा कार्यालय अन्य संघ संस्थाको भवनमा रहेकोले मध्यकाल र दिर्घकालमा ती वडाका लागि पनि भवन व्यवस्थापन गर्नुपर्ने छ । आवश्यक वडाको आफ्नै भवन बनाउनु नगरको मुख्य प्राथमिकता रहेको छ । नगरपालिका तथा वडाका भवन तथा आवश्यक पुर्वाधार उपकरणको व्यवस्थापन नगरको पनि प्राथमिकताको कार्य हो समुदाय स्तरबाट साना ठूला सामुदायिक भवनहरू निर्माण भएका छन् । नगरमा केहि पुस्तकालय भवन समेत रहेका छन् । तथापि नगर तथा वडा स्तरमा समुदायिक भवनको ठूलो माग रहेको छ । तानसेन बजारमा एउटा सामुदायिक पुस्तकालय सञ्चालनमा रहेको भएपनि पुर्वाधार र स्रोतको कमीले नगर शहरी विकासको मापदण्ड अनुसार प्रति दश हजार जनसंख्यामा एउटा सामुदायिक सभाहल तथा पुस्तकालय रहनुपर्ने र सोको क्षेत्रफ० ०.५ हेक्टर हुनुपर्ने शहरी विकास मन्त्रालयको योजना संहिता तथा मापदण्ड २०७२ उल्लेखित स्तर कायाम हुन सकेको छैन । तानसेनको ऐतिहाँसिक र साँस्कृतिक महत्वको अध्ययन र प्रचार प्रशारका लागि पनि नगर स्तरीय अध्ययन केन्द्र निर्माण हुनु जरुरी छ । नगरको फैलाओट तथा जनघनत्वको विभिदतालाई आधार बनाई नगर केन्द्रमा सोही मापदण्ड अनुसार एउटा पुस्तकालय तथा अन्यत्रका वडा स्तरमा आधारभूत विशेषतायुक्त पुस्तकालयको व्यवस्थापन गर्ने लगायतका प्राथमिकता सहित आवधिक कार्यक्रम तल प्रस्तुत गरिएको छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ५ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (५ देखि २० बर्ष)**
१. नगरपालिकाको कार्यालयको न्यूनतम भौतिक पुर्वाधार तयारी, सवै	१. सवै वडा कार्यालयको आफ्नै कार्यालय भवन निर्माण गरिसक्ने (	१. नगर तथा वडा कार्यालयलाई बैठक कक्ष, सेवा

वडा कार्यालयको आफ्नै भवन निर्माणको शुरुवात गर्ने । २. नगर स्तरीय पुस्तकालय निर्माणको संभाव्यता अध्ययन र स्रोत प्राप्तिका लागि समन्वय गर्ने ।	हाल वडा नं ५, १ र ९ वडा कार्यालयका आफ्नै भवन नभएको तथा ११ र १२ को भवन पुरानो भएको) । २. नगर केन्द्र वा नगरवासीको तुलनात्मक रुपमा सहज र समान पहुँच हुने स्थानमा सुव्यवस्थित सार्वजनिक पुस्तकालय भवन निर्माण गर्ने । ३. छरिएको बस्ती क्षेत्रमा कम्तिमा एक वडा एक पुस्तकालय र सघन बस्ती क्षेत्रमा एक हजार परिवारमा पुश्तकालय हुने गरी पुर्वाधार निर्माण वा उपललब्ध पुर्वाधार व्यवस्थापनको कार्य शुरु गर्ने । ४. सामुदायिक संघ संस्थासँगको स ाझेदारीमा जेष्ठ नागरिक, अपांगता भएका व्यक्ति तथा वालवालिकाको रेखदेख तथा मनोरञ्जन हुने प्रकृतिका सामुदायिक भवन क्लष्टर स्तरमा निर्माण गर्न प्रारम्भ गरी कम्तिमा दुइओटा भवन निर्माण गर्ने ।	ग्राही सूचना केन्द्र तथा अन्य आधारभूत भौतिक र प्राविधिक पुर्वाधारयुक्त बनाउने । २. नगरको पुस्तकालय भवनलाई अनलाइन स्रोत तथा पुस्तक सहित व्यवस्थित अध्ययन केन्द्रको स्वरुप प्रदान गर्ने । सो को सञ्चालन नगर स्तरीय संयन्त्र वा संस्था मार्फत गर्ने। ३. नगर केन्द्र वाहेकका वडामा एक वडा एक सार्वजनिक पुस्तकालयको व्यवस्थापन गरिसक्ने । पुस्तकालय सञ्चालन र व्यवस्थापनका लागि सामुदायिक संघ संस्थासँग वडाले साझेदारी गर्ने । ४. तानसेन बजार क्षेत्रमा कम्तिमा २ हजार जनसंख्यालाई अस्थायी आवास सुविधा दिने गरी विपतका समयका लागि कम्तिमा दुइओट शुरक्षित भवन निर्माण गर्ने ।
झ. वैकल्पिक उर्जा सम्वन्धि अधिकार र एक मेघावाट सम्मको साना जलविद्युत सम्वन्धि अधिकार संविधनतः स्थानीय सरकारलाई छ । विद्युत सेवा सम्वन्धि अधिकार संघ प्रदेश र स्थानीय तहको साझा अधिकारका रुपमा रहेकोले नगरपालिकाको अधिकार क्षेत्रको निर्क्योल हुन वाँकी छ । त्यसैले एक मेगावाट सम्मको जलविद्युत आयोजना सम्वन्धि अधिकारलाई कानुनी रुपमा व्यवस्थित गर्ने तथा तार, पोल, ट्रान्सर्फमर वा विद्युत वितरणमा वेलाबखत देखिने समस्या समाधानमा नगरको भूमिकामा स्पष्टता ल्याउनु आवश्यक रहेको महशुष गरी सो कार्यलाई अल्पकालिन कार्यका रुपमा समेटिएको छ । अन्य सान्दर्भिक विषयलाई आवधिक प्राथमिकतामा राखिएको छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ५ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (५ देखि २० बर्ष)**
१. विद्युत प्राधिकरण तथा सम्वन्धित निकायसँगको समन्वयमा विजुलीको तार, पोल, ट्रान्स्फर्मर परिवर्तन, सेवा प्रवाह र चुहावट नियन्त्रण लगायतमा नगरको भूमिकाका सन्दर्भमा स्पष्टता ल्याउने । २.. एक मेगावाट सम्मको जलविद्युत उत्पादन गर्न चाहने फर्म वा कम्पनीलाई अनुमति दिने प्रक्रिया निर्धारण गर्ने ।	२. आवश्यकता अनुसार जलविद्युत उत्पादन अनुमति प्रक्रियामा आवश्यक परिमार्जन गर्ने । आवश्यकता अनुसार वैकल्पिक उर्जा सम्वन्धि नीति तथा निर्देशिका बनाई विभिन्न सार्वजनिक स्थान, भवन आदिमा शौर्य उर्जा राख्ने,	२. जलविद्युत तथा वैकल्पिक उर्जा सम्वन्धि नीति तथा कानुनमा आवश्यक परिमार्जन गर्ने ।

	वैकल्पिक उर्जामा सहुलियत जस्ता विषयलाई व्यवस्थित गर्ने ।	

ञ. २०७५ को तथ्यांक अनुसरा यस नगरपालिकाका ९९ प्रतिशत परिवारले जलविद्युत सेवाको उपयोग गरिरहेका छन् भने ०.०९ प्रतिशतले शौर्य उर्जालाई घरको उर्जा आवश्यकता सम्बोधनमा लगाएका छन् । विद्युतीय मिटर जडना नगरी विद्युत उपयोग गरेका परिवार संख्या भने ४.६ प्रतिशत रहेको छ । जलविद्युत सेवा वाहेकको उर्जालाई इन्धनको स्रोत बनाएका तथा र जलविद्युत उपयोग गरेपनि घरमा मिटर जडान हुन बाँकी घरको संख्या र क्षेत्र तलको नक्शामा प्रस्तुत छ ।

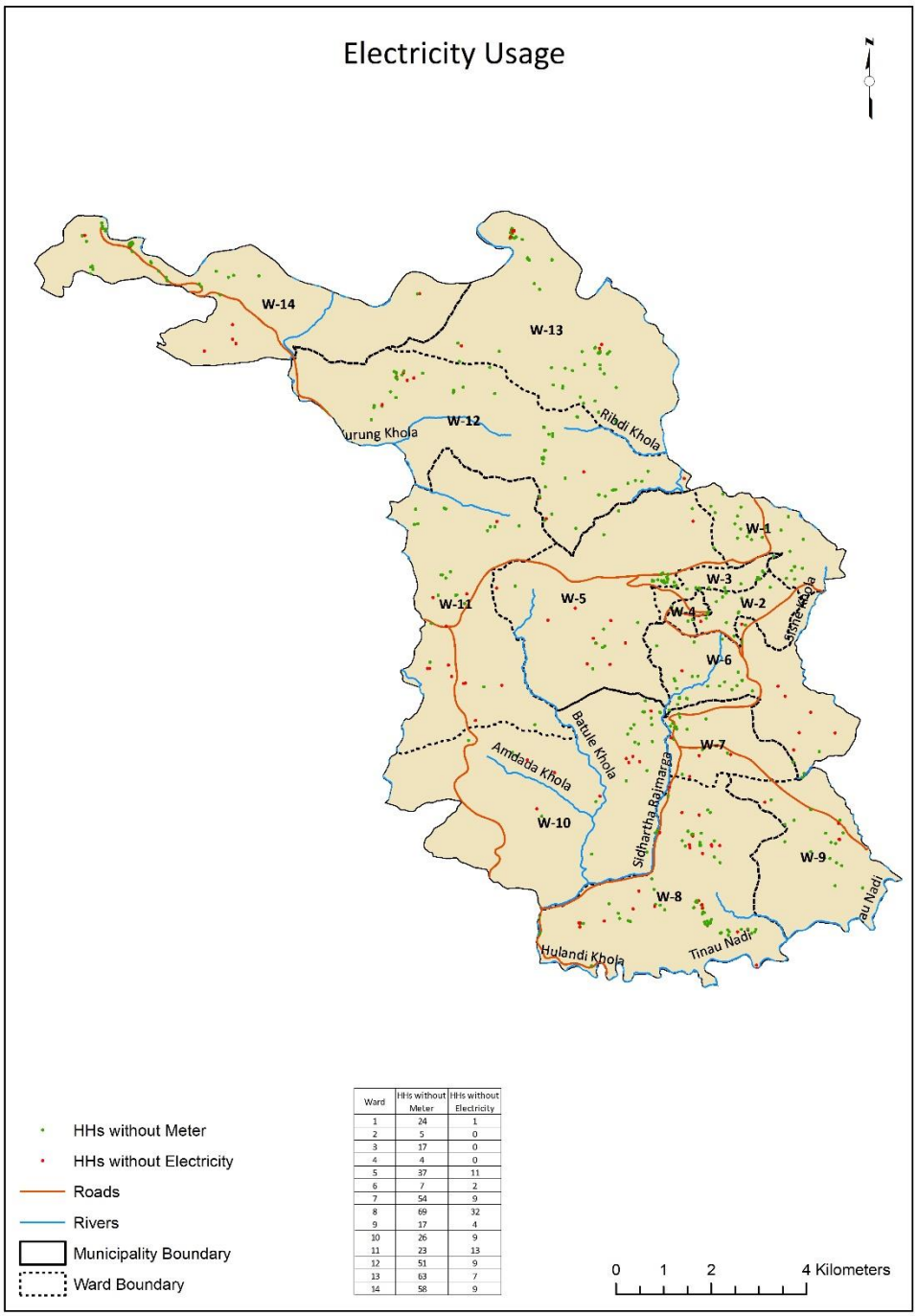

Ward	HHs without Meter	HHs without Electricity
1	24	1
2	5	0
3	17	0
4	4	0
5	37	11
6	7	2
7	54	9
8	69	32
9	17	4
10	26	9
11	23	13
12	51	9
13	63	7
14	58	9

नक्शा : ३/५.३.४ : जलविद्युत सेवा उपयोग नगरेका र मिटर जडान नभएका घरधुरी

यस नगरपालिकामा जलविद्युत सेवाको पहुँचमा ठूलो समस्या नरहेता पनि ग्रामिण क्षेत्रमा विद्युतको थ्री फेज लाइन विस्तार नभएकोले केहि वडा (९,१०,११,१२,१३ लगायत) मा विद्युत विद्युतीय उर्जामा आधारित

व्यवसाय सञ्चालनमा समस्या नागरिकले महशुष गरेको अवस्था छ। धेरै संख्यामा काठका पोल विस्थापन हुन बाँकी रहेकोको तथा अव्यवस्थित विद्युतका तारका कारण विद्युतीय जोखिम पनि रहेको अवस्था छ। राष्ट्रिय प्रशारण लाइन वाट वितरण हुने विद्युत सेवा व्यवस्थापनमा नगरको भूमिका खासै नहुने भएपनि विद्युतका पुर्वाधार विकासमा ती समुदायको सहयोग र साझेदारीका लागि नगरपालिका भूमिका खेल्नुपर्ने हुन्छ। टान्स्फर्मरमा आउने समय समयमा आउने समस्या, पोलको उपयुक्त स्थानमा व्यवस्थापन आदिमा पनि नगरको सहयोगको अपेक्षा नगरवासीले गर्ने गरेका छन्।

राष्ट्रिय स्तरमा जलविद्युत उत्पादनमा हुने बृद्धिलाई मध्यनजर गरी बत्ती वाल्ने वाहेक भान्छाको इन्धनको प्रमूख स्रोत तथा सडक बत्ती, विद्युतीय उर्जामा आधारित सवारी साधन आदि मार्फत जलविद्युतको उपयोग बढ्ने गरी पुर्वाधार विकास तथा उत्प्ररणात्मक गतिविधि मध्यकाल र दिर्घकालको नगरको प्राथमिकताका रुपमा अघि आएको छ। यी विषयलाई दृष्टिगत गरी विद्युत क्षेत्रका आवधिक प्राथमिकता निम्नानुसार तय गरिएको छ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ५ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (५ देखि २० बर्ष)**
१. विद्युत प्राधिकरणको समन्वयमा सवै काठका पोललाई सिमेन्ट वा फलामे पोलले विस्थापित गरिसक्ने। २. कम्तिमा सवै वडा केन्द्र ३ फेज लाइन विस्तार गर्ने। ३. विद्युतीय जोखिम रहेका क्षेत्रमा रहेका भौतिक पुर्वाधार तथा रुख विरुवा तथा अन्य जोखिमको उचित व्यवस्थापन गरिसक्ने। ४. सडक वा बस्ती क्षेत्रमा अशुरक्षित रुपमा रहेका पोल सार्न नगरका तर्फबाट समन्वयकारी भूमिका निर्वाह गर्ने। ५. तानसेन बजार क्षेत्रमा विद्युतत लाईनलाई भूमिगत गर्ने सम्वन्धमा पहल शुरु गर्ने।	२. विद्युत प्राधिकरणसँगको समन्वय र सहयोगमा सवै बजार क्षेत्र तथा लिफ्ट सिंचाई आयोजना सञ्चालन हुने क्षेत्र तथा विद्युतीय उर्जामा आधारित उद्योग वा कलकारखना शुरु हुन लागेका क्षेत्र सम्म ३ फेज लाईन विस्तार गरिसक्ने। ३. बिद्युतीय ट्रान्फर्मरहरूलाई व्यस्त बस्ती तथा बढि मानिसको जमघट हुने क्षेत्रभन्दा टाडा राख्न पहल गर्ने। घरयासी उर्जाको प्रमूख स्रोतका रुपमा विद्युतको उपयोग हुने गरी प्रवर्द्धनात्मक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने। प्रत्येक सडकमा घर छेउमा रहेको घरधनी र नगरको ५०/५० लगानीमा सोलार बती राख्ने।	नगरमा दाउरा वा पेट्रोलियमको विकल्पका रुपमा जलविद्युतलाई भान्छाको प्रमुख उर्जाको रुपमा उपयोग हुने अवस्थामा पुऱ्याउने गरी सहयोगात्मक र प्रवर्द्धनात्मक गतिविधिलाई निरन्तता दिने।

छ. संविधानतः दुर सञ्चार सम्वन्धि अधिकार संविधान अनुसार स्थानीय तहलाई नभए पनि रेडियो सञ्चालन सम्वन्धि अधिकार संविधानले एकल अधिकारका रुपमा समेटेको छ। स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ ले स्थानीय सेवा व्यवस्थापन सम्वन्धमा सूचना सञ्चार क्षेत्रको उपयोग, ब्यवस्थापन र नियमन सम्वन्धि गरेको ब्यवस्था अधिकार सम्वन्धि नगरको क्षेत्रको भूमिका सम्वन्धमा थप स्पष्ट पारेको छ। रेडियो सञ्चालन तथा स्थानीय सेवा व्यवस्थापनमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको उपयोग सम्वन्धि स्थानीय अधिकारलाई व्यवस्थित गर्न सूचना तथा सञ्चार सम्वन्धि निम्न नीतिगत कार्यतालिका वनाएको छ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. एफ एम रेडियो तथा आवश्यकता अनुसार स्थानीय सञ्चार	१. संचार सम्वन्धि स्थानीय नीति तथा कानुन कार्यान्वनको समिक्षा	१. सूचना तथा सञ्चार सम्वन्धि नीति तथा कानुन कार्यान्वयनको

माध्यम सञ्चालन तथा व्यवस्थापनमा सहजिकरण, इन्टरनेट सेवा व्यवस्थापन लगायत सूचना तथा सञ्चार सम्वन्धि स्थानीय नीति तथा कानुन तर्जुमा गर्ने ।	गर्ने तथा नगरलाई सूचना प्रविधि मैत्री नगर निर्माणका लागि नगर, नीजि क्षेत्र तथा सञ्चार क्षेत्रको पक्षको भूमिका स्पष्ट गर्ने गरी वार्षिक नीति तथा कार्यक्रममा यो विषय समावेश गर्ने ।	आवधिक समिक्षा तथा आवश्यक परिमार्जन ।
ज. तानसेन नगरपालिकामा ४ ओटा एफएम रेडियो, १ दैनिक लगायत १८ ओटा पत्रपत्रिका एवं अनलाइन सञ्चार माध्यमबाट सूचना तथा सञ्चार सेवा उपलब्ध भइरहेको छ । इन्टरनेट सेवा विस्तारको क्रममा रहेको छ भने टेलिफोन सेवाको पहुँच सामान्य रहेको छ । नगर केन्द्र वाहिरका कतिपय वडाहरूमा मोवाइल नेटवर्क तथा इन्टरनेटको पहुँचको सिमितता रहेका छन् । २०७५को तथ्यांक अनुसार २९ प्रतिशत परिवारले मात्र मोवाइल डाटा वाहेकको इन्टरनेट सेवा उपयोग गरेका छन् । मोबाइल फोनको प्रयोग परिवारमा एक भन्दा बढिले गरिरहेको भएपनि २०७५ को तथ्यांक अनुसार करिव ४.१९ प्रतिशत परिवारले मोबाइल फोन प्रयोग नगरेको देखिन्छ । यसलाई दृष्टिगत गरी नगरलाई सूचना प्रविधि मैत्री र सवै सेवालाई सूचना प्रविधिमा आधारित बनाउन वनाउन, दुर सञ्चार सेवालाई नगर मापदण्ड अनुकल बनाउन सूचना र सञ्चारको सेवालाई थप पहुँचयोग्य बनाउन संघीय सरकारको क्षेत्राधिकारमा असर नपर्ने गरी यो क्षेत्रको प्राथमिकता तय गरिएको छ । तलको नक्शामा नगरमा मोवाइल फोनको उपयोग नगर्ने परिवार देखाइएको छ । २०७५ को तथ्यांकमा केहि परिवर्तन भने भएको हुनसक्छ ।		

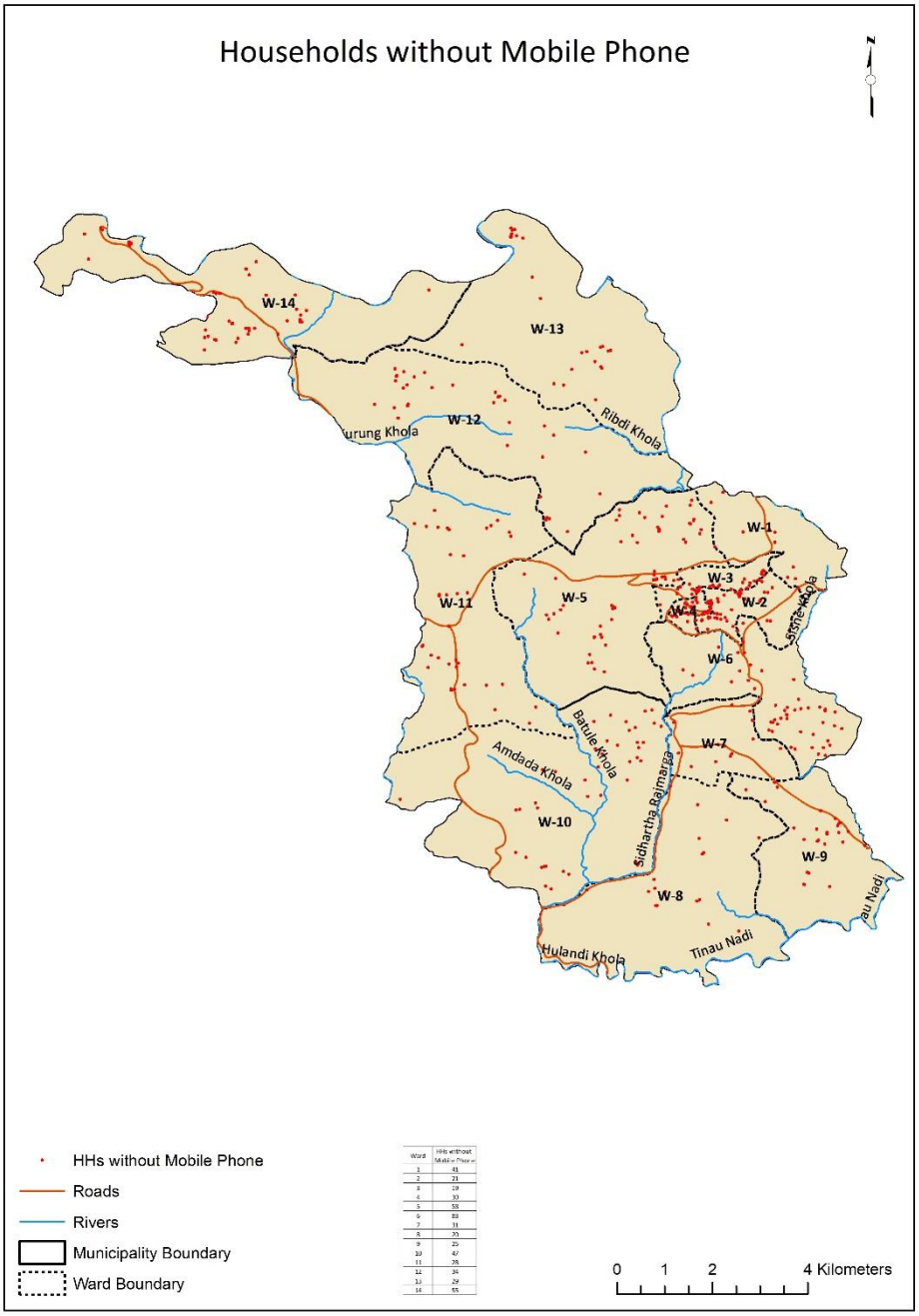

नक्शा : ४/५.३.४ : मोबाइल फोन प्रयोग नगर्ने परिवार

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ५ बर्ष)	दिर्घकालिन (५ देखि २० बर्ष)
१. नेपाल टेलिकम तथा अन्य सेवा प्रदायसँगको समन्वयमा टेलीफोनको नेटवर्क राम्रो नभएको क्षेत्रमा टावरहरू थप गर्न वा हालका टावरको क्षेमता बृद्धिका लागि संस्थागत समन्वय गर्ने । २. इन्टरनेट सेवा प्रदायकसँगको समन्वयमा कम्तिमा सवै सार्वजनिक सेवा प्रदायक निकाय र विद्यालय र	२. टेलीकम र नीजी क्षेत्रसँगको समन्वयमा सवै टोलसम्म वाइफाईको पहुँच सुनिश्चित गर्ने र	२. इन्टरनेट सेवा विस्तार र गुणस्तर प्रवर्द्धनका कार्यमा समन्वयात्मक भूमिकालाई निरन्तरता दिई सेवा प्रवाह र प्राप्तिमा अनलाइन

वडा स्तरका सामुदायिक भवनसम्म इन्टरनेट सेवा पुऱ्याउने ।	इनटरनेटको बिस्तार गर्दा Optical Fibar लाई प्रयोगमा ल्याउन । निजी क्षेत्रसँगको समन्वयमा नगरबाट उपलब्ध हुने सेवा तथा राजश्व भुक्तानी समुदाय वा घरबाटै हुनसक्ने गरी इन्टरनेट सेवा विस्तार गर्ने ।	पद्धतिको उपयोगलाई आधारभूत माध्यम बनाउने ।

ठ. उपभोक्ता समितिमार्फत हुने सार्वजनिक निर्माणका सवै कार्य सम्पन्न भएपछि कम्तिमा ८० प्रतिशत उपोभोक्ताको उपश्थितिमा सार्वजनिक परिक्षण अन्तिम भुक्तानी लिनुअघि अनिवार्य गर्ने पद्दति रहेको उपभोक्ता समिति गठनकै क्रममा स्थानीय अनुगमन समिति पनि गठन गर्ने कानुनी व्यवस्था छ। नगर स्तरमा नगर उपप्रमूखको संयोजकत्वमा तथा वडामा वडा अध्यक्षको संयोजकत्वमा अनुगमन समिति पनि रहेको छ । उपभोक्ता समितिका पदाधिकारीलाई पुर्व निर्माणको अनुशिक्षण दिने अभ्यास पनि रहेको छ। यसका बाबुजुत योजना निर्माण र कार्यान्वयनको समग्र पक्षलाई यी सवै गतिविधि व्यवस्थापनका लागि स्थानीय कानुनी व्यवस्थामा आवश्यक परिवर्तन गर्नुपर्ने आवश्यकता महशुष गरिएको छ। यसका साथै योजना मुल्यांकन, सम्भाव्यता अध्ययन जस्ता विषयलाई पनि संस्थागत गर्नुपर्ने छ।

उल्लिखित पृष्ठभूमिमा स्थानीय पुर्वाधार व्यवस्थापनमा सुधारका लागि निम्न कार्यसुचीलाई प्राथमिकिकरण गरिएको छ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ५ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (५ देखि २० बर्ष)**
१. खानेपानी र सिंचाइका ठुला आयोजनाको गुणस्तरीयता र दिगोपनाका लागि निश्चित सूचक र निश्चित मापदण्डका आधारमा योजनाहरूको काम सम्पन्न पश्चात तेश्रो पक्ष मूल्यांकन(Third Party Evaluation) पद्धति अवलम्बन गर्ने खालका निती बनाई कार्यान्वयन गर्ने । २. उपभोक्ता समिति वा निर्माण व्यवसायीबाट निर्माण हुने सवै किसिमका कार्यक्रम कार्यान्वयन, अनुगमन र निगरानीमा नागरिक सहभागिता र समावेशीकरण सुनिश्चित गर्ने गरी विकास योजना सञ्चालन, व्यवस्थापन तथा अनुगमन कार्यविधि वा ऐन बनाउने । ३. सवैखाले पुर्वाधार आयोजनाको मर्मत सम्भार कार्यविधि बनाई खानेपानी तथा सिंचाईका आयोजना मर्मत सम्भारको	१. तेस्रो पक्ष अनुगमन तथा मुल्यांकनको अवस्थामा आवश्यक सुधार सहित निरन्तरता दिने र स्थानीय पुर्वाधार विकास आयोजनाको सम्भाव्यता अध्ययन तथा वातावरणीय प्रभाव मुल्यांकनको दिग्दर्शन तयार गरी लागु गर्ने । २. पुर्वाधार विकासको प्रक्रियालाई समावेशी र सहभागितामुलक बनाउन लागु गरिएका कानुनी प्रावधानको प्रभावकारीता विश्लेषण गरी त्यसमा आवश्यक परिमार्जन गर्ने । ३. आयोजनाको स्तर अनुसार खानेपानी, सरसफाई तथा सिंचाईका पुर्वाधार मर्मत सम्भार तथा व्यवस्थापनको जिम्मेवारी नगर, वडा र समुदायमा विभाजन गर्ने ।	१. वातावरणीय प्रभाव मुल्यांकन र सम्भाव्यता अध्ययनलाई संस्थागत गर्ने । २. योजना तर्जुमा, कार्यान्वन, अनुगमन र निगरानीमा जनसहभागिताको पद्धतिलाई थप प्रभावकारी बनाउन कानुनी र व्यवहारिक सुधारलाई निरन्तरता दिने ।

जिम्मेवारी समुदायमा हस्तान्तरण गर्ने र नगरको भूमिका सिमित बनाउने ।		

ड. नगरपालिकामा योजना तथा प्राविधिक शाखा अन्तर्गत २ जना इन्जिनियर र ७ जना सव इन्जीनियर र १ जना असीस्टेन्ट सव इन्जिनियर सहितको प्राविधिक कर्मचारीको उपलब्धता रहेकोले उपभोक्ता समिति र अन्य तवरवाट निर्माण हुने खानेपानी तथा सिंचाईको पुवार्धार निर्माणको प्राविधिक सुपरिवेक्षण र अनुगमन गर्नमा जनशक्तिको ठूलो समस्या रहेको छैन । स्थानीय स्तरमा दक्ष मिस्त्रीहरू रहनाले खानेपानी तथा सिंचाई योजना निर्माण तथा सुधारका लागि प्राविधिक जनशक्तिको न्यूनतम सुपरिवेक्षणमा उनीहरूबाट काम हुन सक्ने अवस्था छ । नगर कार्यपालिका अन्तर्गत खानेपानी, सिंचाई लगायतको पुर्वाधार सम्वन्धमा नीतिगत कार्य गर्न पुर्वाधार विकास समिति रहेका तथा सेवाका सन्दर्भमा खानेपानी र सरसफाई क्षेत्र समेत हेर्ने सामाजिक विकास समिति रहेको छ । खानेपानी तथा सरसफाईका कार्यमा समन्वय र सवैका कामका विचमा सामञ्जस्यता ल्याउन नगर र वडामा खानेपानी, सरसफाई तथा स्वच्छता समन्वय समिति रहेको छ ।

यसका बाबुजुत भवन तथा यातायात वाहेकका गतिविधिको अनुगमन र सुपरिवेक्षण गर्ने जिम्मेवार इकाई तथा जनशक्ति नहुनु एवं सम्वन्धित क्षेत्रको विशिष्ठ क्षमताको कमी र नगर र वडा स्तरका समिति तथा संयन्त्रको क्षमताको सिमितताले गर्दा सार्वजनिक निर्माणको समग्र पक्षमा नगरको भूमिका समेत सिमित हुने कुरालाई दृष्टिगत गरी सार्वजनिक निर्माणका सन्दर्भमा संगठन तथा संस्थागत विकासको प्राथमिकता निम्नानुसार तय गरिएको छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ५ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (५ देखि २० बर्ष)**
१. प्रदेश र संघ सँगको समन्वयन र सहयोगमा प्राविधिक शाखामा निर्धारित संगठन संरचना अनुसार रिक्त प्राविधिक पदपुर्ति गरी भवन र यातायात वाहेक खानेपानी, सिंचाई तथा सरसफाईका पुर्वाधार जन्य कार्यको प्राविधिक नेतृत्व गर्ने फोकल पर्शन तोक्ने ।	१. सिंचाईका कार्यक्रम हेर्न प्राविधिक शाखा अन्तर्गत एकजना जिम्मेवार इन्जीनियर तोक्ने ।	१. खानेपानी, सरसफाई र स्वच्छता शाखा तथा सम्वन्धित एकाईलाई शहरी विकास विभाग (वा महाशाखा) को अंगको रुपमा विकास गर्ने ।
२. नगरको योजना तथा प्राविधिक शाखा र फाहोरमैला व्यवस्थापन शाखाको प्रशासनीक र समन्वयात्मक सहयोग रहने गरी कार्यात्मक सम्वन्ध स्थापना गर्ने ।	२. प्राविधिक, जिआइएस र प्रशासकीय कर्मचारी सहितको खानेपानी तथा सरसफाई एकाई गठन गरी खानेपानी, सरसफाई र स्वच्छता प्रवर्द्धनका कार्यलाई एउटै इकाई मार्फत कार्यान्वयन र सुपरिवेक्षण हुने वातावरण बनाउने । शाखाको न्यूनतम जिम्मेवारी र कार्यसम्पादन सुचक निर्धारण गर्ने ।	२. वडा स्तरमा खानेपानी तथा सरसफाई लगायात पुर्वाधारको सुपरिवेक्षण गर्ने कम्तिमा १ जना प्राविधिक र १ प्रशासनीक कर्मचारीको व्यवस्थापन गर्ने र नगरका शाखा र एकाईलाई ठूला आयोजनाको अनुगमन र सुपरिवेक्षणको भूमिकामा केन्द्रीत गर्दै लैजाने ।
३. नगर र वडा स्तरको खानेपानी, सरसफाई र स्वच्छता समन्वय समितिलाई क्रियाशिल गराउन बार्षिक अनुशिक्षण सञ्चालन गर्ने ।	३. नगर र वडा स्तरीय खानेपानी, सरसफाई र स्वच्छता समन्वय समितिको क्षमता विकास अनुशिक्षणलाई निरन्तरता दिने ।	३. नगर र वडा स्तरीय खानेपानी तथा सरसफाई समन्वय समिति को क्षमता विकासका कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिने ।
४. खानेपानी तथा सरसफाई क्षेत्रको जिम्मेवारी लिएका कर्मचारी, समन्वय समिति	४. समन्वयात्मक बैठकलाई संस्थागत गरी निरन्तरता दिने ।	४. अन्तर शाखा तथा सम्वन्धित संयन्त्रसँगको समन्वयलाई निरन्तरता दिने ।

तथा सामाजिक विकास समितिका विचमा समन्वय वैठक गर्ने । ५. खानेपानी, सरसफाई र स्वच्छता का नगर र अन्य मापदण्ड तथा भूमिका सम्वन्धमा प्राविधिक र प्रशासनीक कर्मचारी तथा नगर स्तरीय समन्वय समितिलाई तालिम दिने । ६. नगरको समग्र मानव संशाधन विश्लेषण पद्धति विकास गरी यो क्षेत्रको जनशक्तिको आवश्यकता र क्षमताको कमीका आधारमा क्षमता विकासका वार्षिक कार्यक्रम निर्धारण गर्ने ।	५. प्राविधिक इकाईलाई खानेपानी, सरसफाई र स्वच्छ ता समन्वय समितिको सचिवालयको रुप मा विकास गर्ने । ६. क्षमता विकासका वार्षिक कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने । ७. खानेपानी, सरसफाई र सार्वजनिक निर्माणका अन्य पुर्वाधार हेर्ने एकाई तथा सम्वन्धित कर्मचारीको कार्यसम्पादनलाई क्षमता विकास तथा पुरस्कार प्रणालीमा आवद्ध गर्ने । ८. वडा र मझौला र ठूला खानेपानी आयोजना उपभोक्ता समितिमा पानीको नियमित जाँच र सुद्धिकरण गर्नसक्ने गरी उपकरण र जिम्मेवारी निर्धारण गर्ने ।	६. कर्मचारीकोको क्षमता विकासका आन्तरिक र वाह्य कार्यक्रमको आवश्यकता विश्लेषणका आधारमा

सार्वजनिक निर्माण क्षेत्रको परिमाणात्मक लक्ष्य

विषय	आधार बर्ष २०७६/७७	२०७८/७९	२०८३/८४	२०९६/९७
धारा पाइपको पहुँच पुगेको परिवार (%)	८७.८१	९०	९५	९८
घरधुरीमा धारा जडान भएको परिवार (%)	६४.४३	७०	८०	९५
व्यवस्थित सेप्टीक ट्यांक सहितको शौचालय भएको परिवार संख्या (%)	५७.४३	६०	७०	९०
शौचालयको फोहोर व्यवस्थापनका लागि ढलको पहुँचमा रहेको परिवार (%)	३२.६६	४०	५०	५२
सार्वजनिक शौचालय संख्या	६	१४	१८	२२
स्रोतमा फाहोर छुट्याई ठोस फाहोर व्यवस्थापन सेवाको पहुँचमा रहेका परिवार (%)			६०	९०
नगर मापदण्ड अनुसार शुरक्षित र पर्याप्त पानीको पहुँचमा रहेको जनसंख्या (%)			८०	९५
सार्वजनिक पुस्तकालयको पहुँचमा भएको जनसंख्या (%)			५०	७५

५.५. वन, वातावरण र विपद् व्यवस्थापन

यो खण्डमा तानसेन नगरपालिकाको प्राकृतिक स्रोत, वातावरण, विपद् तथा आपतालिन व्यवस्थापन नीति तथा प्राथमिकता समेटिएको छ। बन लगायत स्थानीय प्राकृतिक स्रोतको उपलब्धता र उपयोग एवं नगरको शान्ति शुरक्षा लगायत सवै किसिमका प्रकोप, विपद् तथा आपतकालिन प्रतिकार्यमा नगरको भूमिकालाई पनि यो क्षेत्रमा समेट्ने प्रयास गरिएको छ।

क. प्राकृतिक स्रोत

तानसेन नगरपालिका प्राकृतिक सम्पदाले भरिपूर्ण अत्यन्त रमणीय स्थानको रुपमा परिचित नगर हो। यस नगरपालिकाको उत्तरी भागमा हिमालको हावाको प्रभाव तथा बढि उचाइका कारण जाडो हुने र दक्षिणी भाग बेशी भाग भएकोले गर्मी हुन्छ। चैत्र महिनादेखि आश्विनको शुरुसम्म गर्मी हुन्छ। आश्विन, कार्तिक र फागुनमा यहाँको हावापानी समशितोष्ण हुन्छ भने मंसिर, पौष र माघमा जाडो हुन्छ। जेष्ठको अन्त्यदेखि आश्विनको सुरुसम्म मनसुनी वायुका कारण प्रशस्त वर्षा हुने गर्छ। यहाँ गर्मीको समयमा अधिकतम ३५ डिग्री सेल्सियस सम्म तापक्रम रहने र जाडो समयमा न्यूनतम शुन्य डिग्री सम्म हुने गर्दछ। यस नगरमा औसत २४ डिग्री सेल्सियस तापक्रम रहने हुँदा न त धेरै जाडो न त धेरै गर्मी हुने गर्दछ।

यस नगरपालिकामा उष्ण (Tropical) देखि समशीतोष्ण (Temperate Climate) क्षेत्रमा पाइने वन्यजस्तु तथा वनस्पतिहरू रहेका छन्। नगरमा जम्मा ८७ वटा सामुदायिक वनहरू उपभोक्तालाई हस्तान्तरण गरिएको छ। हस्तान्तरित सामुदायिक वनले यस नगरपालिकामा २८४६.५३ हे. क्षेत्रफल ओगटेको छ। बांकी २३५३.४६ हेक्टर वन क्षेत्र सरकारद्वारा व्यवस्थित वनको रूपमा रहेको छ भने केही निजी वनहरू पनि रहेका छन्। नगरमा वन क्षेत्रमा पाइने जडिबुटीहरूमा रिट्ठा, टिमुर, सतावरी, बोझो, कुरिलो, दाल्चिनि, पावन, तेजपात, गुँरास, चिउरी, हर्रो, बर्रो, राजवृक्ष, सजिवन, लहरेगुर्जो, चुत्रो अमला, रुदिलो, तितेपाती सर्पगन्धा, कालोमसुलि आदि जडिबुटीहरू सङ्कलन तथा बिक्री हुने प्रशस्त सम्भावना रहेको देखिन्छ। साथै कृषि एवं वनजन्य औद्योगिक कच्चा पदार्थको उपलब्धता भएको हुँदा साना घरेलु उद्योगधन्दाको साथै जडीबुटी प्रशोधनसम्बन्धी उद्योग विकास र विस्तारको सम्भावना रहेको छ।

यस नगरपालिकामा नगर भएर बग्ने प्रशस्त खोला तथा नदीहरू जस्तै होलाङडी खोला, छाङदी खोला, तिनाउ नदी, बाहुन खोला, अँधेरी खोला, छरछरे खोला, रिडी खोला इत्यादि रहेका छन्। यहाँ विभिन्न पानीका मुहानहरू पनि अवस्थित रहेका छन्। नगरमा नदीजन्य पदार्थहरू जस्तै ढुंगा, गिट्टी, बालुवाको साथै फलाम खानी कोइला खानीको पनि सम्भावना रहेको छ। त्यसैले वातावरणीय र पर्यावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन गरेर उक्त क्षेत्रमा उत्खननसम्बन्धी काम हुन सक्ने देखिन्छ। विभिन्न प्राकृतिक श्रोतको प्रशोधन गरी उद्योगको विकास तथा अर्थतन्त्र बलियो वनाउन सकिने सम्भावना छ। नगरपालिकामा रहेका पार्क तथा उद्यानहरूले पनि यस नगरको शोभा बढाएको छ। ओम पार्क, ध्रुवघाट पार्क, अमर नारायण फुलबारी, बाघ खोर पार्क, प्रभास बगैंचा पार्क, हनुमान मन्दिर पार्क, इत्यादि नगरमा अवस्थित पार्कहरू हुन्।

यसरी प्राकृतिक सम्पदा एवं जैविक विविधताले सुसज्जित भएतापनि संरक्षणको अभावमा यी बहुमुल्य सम्पदाहरू माँसिने क्रम बढ्दो छ। पोखरीहरूको सदुपयोग नभएको, मुहानहरू सुक्दै गएको जस्ता समस्याहरू देखा पर्दै आएको छ। साथै वृक्षारोपणको अभावमा भुक्षय जस्ता प्रकोपले वनजंगलमा पनि क्षति भइरहेको छ। तसर्थ प्राकृतिक सम्पदाहरू प्रशस्त रहेतापनि यसको संरक्षणको अभावले गर्दा प्राकृतिक स्रोतहरू नाश

हुँदै गइरहेको छ । तसर्थ प्राकृतिक स्रोतहरू जस्तै वनजंगल, जैविक विविधता तथा जलाधारहरूको दिगो व्यवस्थापन मार्फत आय र रोजगारी वृद्धि गरी नगरको समृद्धिमा महत्वपूर्ण योगदान पुऱ्याउने उद्देश्य एवं नीतिहरू विकास गरिने छ ।

उद्देश्य १: वन सम्पदाको उत्पादकत्व र उत्पादन बढाई प्रकृतिमा आधारित पर्यटन व्यवसायको विकास गर्नु ।

नीति क. सामुदायिक वन, सरकारद्धारा संरक्षित वन एवं निजी वनहरूको उत्पादन वृद्धि हुने गरी वनहरूको व्यवस्थापन योजनाहरू निर्माण गरी प्रभावकारी कार्यान्व्यन गरिनेछ ।

नीति ख. नगरमा रहेका वनहरूलाई प्रकृतिमा आधारित पर्यटकीय गन्तव्य बनाउँदै पर्यटकहरूको संख्या उल्लेख्य वृद्धि गरिनेछ ।

नीति ग. व्यवसायिकरण हुन सक्ने जडिबुटि एवं गैरकाष्ठ वन पैदावारहरूको सम्भाव्य अध्ययन गरी पकेट क्षेत्र निर्धारण गरी खेति प्रविधिको विकास र विस्तार एवं जडिबुटि प्रशोधन केन्द्रको स्थापना गरिनेछ ।

नीति घ. गैर काष्ठ वनपैदावर एवं जडिबुटिमा आधारित मझौला वा ठूलो उद्योगको स्थापना गरी नगरमा गैरकाष्ठ वन पैदावरको स्वदेशी उत्पादन र आपुर्ति बढाई आयातलाई प्रतिस्थापना गरिनेछ ।

नीति ङ. वन क्षेत्रमा सामुदायिक वन लगायत वन व्यवस्थापन पद्धतिमा लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशिकरण रणनीतिलाई विषेश प्राथमिकतामा राखी संस्थागत गरी यसबाट प्राप्त लाभको न्यायोचित वितरण गरिनेछ ।

उद्देश्य २: वन, वनस्पति, वन्यजन्तु तथा जैविक विविधताको एकीकृत रुपमा संरक्षण र व्यवस्थापन गर्नु।

नीति क. वन, जलाधार र जैविक विविधता संरक्षणलाई समेत सम्बोधन हुने गरी दिगो व्यवस्थापन योजना निर्माण र रैथाने तथा संकटासन्न अवस्थामा रहेका प्रजातिको संरक्षण कार्ययोजना बनाई कार्यान्वयन गरिने छ ।

नीति ख. वन्यजन्तु र तिनको बासस्थान तथा दुर्लभ वनस्पतिको संरक्षण र व्यवस्थापनका लागि जैविक स्रोत संरक्षण अभियानलाई प्राथमिकतामा राखिने छ ।

नीति ग. वन नर्सरीहरू स्थापना गरिने छ ।

नीति घ. नगरमा रहेका जंगलहरूको दिगो व्यवस्थापनलाई प्रबर्द्धन गरिने साथै वन फँडानी नियन्त्रित गरिने र क्षतिग्रस्त जंगलहरूको पुर्नस्थापना एवं वनक्षेत्र वृद्धि गरिने छ ।

नीति ङ. संरक्षणमैत्री पूर्वाधार विकासको अवधारणालाई आत्मसात गरिनेछ ।

प्राकृतिक सम्पदा संरक्षण एवं दिगो व्यवस्थापनमा स्थानीयको संलग्नतालाई विशेष महत्व दिइनेछ । साथै संरक्षण सम्बन्धि चेतनास्तर बढाउँदै आवश्यक तालिम, शिक्षा, सेमिनारहरूको आयोजना गरिने छ ।

उद्देश्य ३: वैकल्पिक उर्जाको विस्तार गरी उर्जा आपुर्ति प्रणालीको विकास र बहुउपयोग प्रवर्द्धन गर्नु ।

नीति क. लघु तथा साना जलविद्युत, सौर्य उर्जा, जैविक उर्जा जस्ता वैकल्पिक उर्जाको उपयोग, निकास एवं विस्तार गरिनुका साथै उत्पादित उर्जाको उपयोग बढाउन विशेष कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ ।

नीति ख. वैकल्पिक उर्जाको व्यवस्था गरी ग्रामिण महिला एवं बालबालिकाहरूको स्वास्थ्यमा सुधार गरिनेछ ।

नीति ग. कृषि तथा पशुपालन र उद्योगहरूसँग सहकार्यमा सो क्षेत्रबाट उत्पादित जैविक पदार्थ/फोहरको प्रयोग गरी बायोग्याँस उत्पादन गरिने साथै बायोस्लरीबाट प्राङ्गारिक मल उत्पादन गरिने छ

नीति घ.सुधारिएको चुलो, बायोग्याँस एवं अन्य उर्जामा संलग्न नगरबासीलाई प्रोत्साहन गरिनेछ भने उर्जामा नवीनतम प्रविधिमा अध्ययन एवं अनुसन्धान गर्न स्थानीयलाई थप उत्साह प्रदान गरिनेछ ।

उद्देश्य ४: एकीकृत जलाधार व्यवस्थापन गर्नु ।

नीति क. नदी प्रणालीको विभिन्न तहको समन्वयमा एकीकृत जलाधार व्यवस्थापन नीति तथा योजना तयार गरी कार्यान्वयन गरिने छ ।

नीति ख. नदीजन्य पदार्थहरू जस्तै ढुंगा, गिट्टी, बालुवाको आंकलन गरी निर्दिष्ट क्षेत्रहरूबाट त्यस्ता वस्तुहरूको उत्खनन्, संकलन, प्रशोधन, ओसारपसार र विक्री वितरणलाई व्यवस्थित र प्रभावकारी बनाइनेछ ।

नीति ग. नदीजन्य पदार्थहरू जस्तै ढुंगा, गिट्टी, बालुवा उत्खनन् प्रक्रियालाई अनिवार्य रुपमा प्रारम्भिक वातावरणीय परिक्षण प्रतिवेदनमा उल्लेख भएअनुसारको परिणाममा गर्नका लागि प्रतिवेदन प्रमाणीकरण प्रक्रियालाई पारदर्शी एवं पर्यावरणीय प्रभावको समिक्षा गरिने साथै नियमित अनुगमन गरिनेछ ।

नीति घ. नगरमा भएका मुहानहरूको खोजी गरी यसको संरक्षणका लागि स्थानीयहरूलाई प्रोत्साहन गरिनेछ ।

नीति ङ नदी, खोला एवं पोखरीहरूको नियमित सरसफाई गरिनेछ र यसको सरसफाईको जिम्मा स्थानीयलाई दिइनेछ ।

उद्देश्य ५: खानी तथा खनिज पदार्थहरूको सम्भाव्यता अध्ययन गरी उद्योगको लागि प्रभावी र तुलनात्मक लाभका आधारमा विकास गर्ने ।

नीति क. खनिज पदार्थको उत्खनन, प्रशोधन र प्रयोग गर्न आवश्यक कानुन एवं कार्यविधिहरूको विकास गरिने छ ।

नीति ख. सम्बन्धित विश्वविद्यालयका विज्ञ एवं अनुसन्धानकर्ता एवं नीजि क्षेत्रहरूसँग समन्वय गरी नगरमा रहेका खनिज पदार्थहरूको अन्वेषण एवं प्रशोधन सम्बन्धि अध्ययन अनुसन्धान गरिनेछ ।

नीति ग. नगरमा अवस्थित खनिजजन्य पदार्थहरूमा आधारित उद्योगहरूको विकास गरि नगरको आय एवं समुदायको सामाजिक आर्थिक कल्याणको लागि उपयुक्त र दिगो योगदान पु-याइनेछ ।

नीति घ. खनिजजन्य पदार्थहरूको दिगो उत्खनन गरी उद्योगहरू सञ्चालनका लागि लक्षित लगानीको विकासका लागि उद्योग व्यवसायीहरूलाई प्रेरित गरिनेछ ।

ख. वातावरण

तानसेन नगरपालिकामा फोहरमैलाको समस्या, ढलनिकाशको समस्या, वायु, ध्वनी प्रदुषण जस्ता समस्याहरू नगरका प्रमुख समस्या बन्दै गइरहेको छ । यस नगरपालिकामा खानेपानीको अवस्था हेर्ने हो भने तानसेन खानेपानी योजना भुल्के, सिस्ने, होलाङ्दी, तिनधारा र वर्तुङ्ग खानेपानी तथा सरसफाई उ.स जस्ता खानेपानी आयोजनाहरू सञ्चालनमा रहेका छन् जसबाट २,९९९ घरधुरी लाभान्वित भएका छन् । नगरपालिकामा रहेका कुल १३,१२२ घरपरिवारहरू मध्ये ७,८०५ (६४.४३ प्रतिशत) घरपरिवारको पानीको स्रोत निजी रहेको तथ्याङ्कले देखाउँछ भने सार्वजनिक स्रोत प्रयोग गर्ने २,३३३ (१९.२६ प्रतिशत), सामुदायिक स्रोत प्रयोग गर्ने १,६४८ (१३.९० प्रतिशत), अरूको धारा वा पानीको स्रोत प्रयोग गर्ने २८२ (२.३३ प्रतिशत) र अन्यमा १० (०.०८ प्रतिशत) रहेका छन् । यसका साथै नगरपालिकामा रहेका कुल घरपरिवार १३,१२२ मध्ये ७,५३६ (५७.४३ प्रतिशत) परिवारहरूले फ्लस सहितको सेप्टि ट्याङ्क भएको चर्पी, ४,२८६ (३२.६६ प्रतिशत) फ्लस सहितको सार्वजनीक ढल भएको चर्पी, १,२३१ (९.३८ प्रतिशत) साधारण चर्पीको प्रयोग गरेको र ४० घरपरिवारहरूले भने चर्पीको प्रयोग नगरेको पाइयो । नगरमा २८ वटा सार्वजनिक शौचालय रहेका छन् । हाल खुल्ला दिसामुक्त नेपाल घोषणा सँगै खुल्ला दिसामुक्त अभियान एवं पूर्ण सरसफाई अभियानलाई सार्थक

निष्कर्षमा पुऱ्याउनका लागि सरसफाईको अभ्यासलाई चर्पी निर्माणमा मात्र सीमित नराखी उत्पादन हुने सबै प्रकारका फोहरलाई प्रशोधन गर्नु उत्तिकै अपरिहार्य हुन्छ ।

नगरपालिकामा रहेका कुल घरपरिवारहरू मध्ये ४,४४५ (३३.९६ प्रतिशत) घरको फोहोर घरमा नै लिन आउने गरेको, ३,१६१ (२४.०९ प्रतिशत) घरको कम्पाउन्ड भित्र बाल्ने, २,३०४ (१७.५६ प्रतिशत) कम्पोष्ट मल बनाउने गरेको, १,९१० (१४.५६ प्रतिशत) फोहर थुपार्ने ठाउँमा अथवा क्यानमा राख्ने गरेको पाइयो । ग्रामीण क्षेत्रमा फोहरको आयतन घटाउनका लागि फोहरहरू जलाउने प्रवित्ति हाल पनि यथावत नै रहेको छ । अस्पतालजन्य फोहरहरू पनि यत्रतत्र फालेको अवस्था रहेको छ । साथै समाधानको लागि फोहरहरू खोल्सा लगायत सार्वजनिक स्थलहरूमा समेत फाल्ने गरेकाले फोहरमैला नगरको लागि विकराल समस्याको रुपमा रहेको छ । फोहरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धि नगरद्धारा समयसमयमा निर्देशनहरू एवं सुचनाहरू प्रवाह भएतापनि फोहरहरूको उचित व्यवस्थापन प्रक्रिया नभएको अवस्था रहेको छ । फोहोरहरूका कारण प्रदुषण भई वातावरण लगायत जनस्वास्थ्यमा समेत प्रतिकुल असर पर्दछ ।

शहरीकरण बढेसँगै ध्वनी प्रदुषणको समस्या सिर्जना हुन्छ । बिशेषत ठुला राजमार्ग, उद्योग, कलकारखाना, बजार क्षेत्र नजिक यसको असर बढी देखिन्छ । यस नगरपालिका क्षेत्रमा पुराना सवारी साधन, ट्याक्टरबाट निस्कने ध्वनी तथा प्रेशर हर्नका कारण ध्वनी प्रदुषण बढको पाइन्छ । नगरमा वायु प्रदुषण पनि बढ्दो रहेको छ । कलकारखाना, सडक, घरहरूबाट निस्कने धुँवाका कारण यस नगरमा वायु प्रदुषण पनि भइरहेको अवस्था रहेको छ । तसर्थ पूर्वाधार विकास र वातावरण बीचको असन्तुलन, एकीकृत र योजनावद्ध विकासको अभाव, मापदण्ड एवं नीति निर्देशनको अभाव एवं वातावरण सम्बन्धि जनचेतनाको अभावका कारण नगरपालिकामा वातावरणीय प्रदुषण बढ्दै गईरहेको छ ।

यी सबै विविध पक्षहरूलाई मध्यनजर राख्दै, तानसेन नगरपालिकाले संविधानले दिएको प्रत्येक नागरिकलाई स्वच्छ र स्वस्थ वातावरणमा बाँच्न पाउने मौलिक हकको व्यवस्था गरी यसको व्यवस्थापनलाई उच्च प्राथमिकतामा राख्दै संघीय तथा प्रादेशिक सरकारको कार्य जिम्मेवारी अनुरुप वातावरण संरक्षण एवं प्राकृतिक स्रोत व्यवस्थापन उद्देश्यहरू तथा नीतिहरू अवलम्बन गरेका छन । वातावरण संरक्षणलाई टेवा पुऱ्याउन ध्वनी, जल, जमिन र वायुसँग सम्बन्धित प्रदुषण रोकथाम र नियन्त्रणका साथै हरियाली प्रर्वद्धन गरी वातावरणीय स्वच्छता कायम राखी उद्देश्य एवं नीतिहरू तयार गरिने छ ।

उद्देश्य १: प्रदुषण रहित स्वस्थ जल सम्पदाहरू जगेर्ना गरी दिगो व्यवस्थापन गर्नु ।

नीति क. पानी गुणस्तर र फोहर पानी बिसर्जनका लागि आवश्यक मापदण्ड, निर्देशिका निर्माण गरिनेछ ।

नीति ख. नगरमा रहेका उद्योग एवं अन्य व्यवसायबाट निष्काशन हुने फोहर पानीहरू जलस्रोतमा मिसाउने कार्यलाई निरुत्साहित बनाउँन आवश्यक दण्ड सजाय सहितको निर्देशिकाहरू विकास गरिनेछ ।

नीति ग. नगरमा रहेका नदी, खोला, जलाधार, पोखरीहरूको भौगर्भिक सुचना प्रणाली GIS को माध्यमद्धारा नक्शाकंन तयार गरिने छ ।

नीति घ. जलस्रोत विकास र व्यवस्थापन समग्रमा, व्यवस्थित ढंगले, एकीकृत जलस्रोत व्यवस्थापन integrated water resource management को आधारमा विकास गरिने छ ।

नीति ङ. जलाधार संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्न सार्वजनिक र नीजि जग्गामा जल पुनभर्रण water recharge का विशेष कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ ।

नीति च. जलसम्पदाहरूको दिगो संरक्षणमा समुदायको सहभागितालाई बढावा दिइने तथा संस्थागत क्षमता र समन्वय वृद्धि गरिने ।

नीति छ. जलस्रोतको संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्नका लागि स्थानीयको सक्रिय सहभागितालाई महत्व दिइनेछ र आवश्यक जनचेतनाका कार्यक्रमहरू, तालिम, गोष्ठि, सेमिनारहरू समयसमयमा गरिने छ ।

उद्देश्य २: : ध्वनी, माटो र वायु प्रदुषण तहको स्थानीय मापदण्ड तयार गरी सबै प्रकारका प्रदुषणको रोकथाम र नियन्त्रण गर्नु।

नीति क. जमिन, ध्वनी, वायु प्रदुषण रोकथाम सम्बन्धि अर्न्तराष्ट्रिय एवं राष्ट्रिय मापदण्ड अनुकुल कार्यविधि एवं निर्देशिकाहरू तयार गरी कार्यान्वयनका साथै सोको नियमित अनुगमन पनि गरिनेछ ।

नीति ख. पूर्वाधार विकास र वातावरणबीच सन्तुलन कायम गर्न आवश्यक कानुन र संरचना निर्माण गरी वातावरणीय प्रभाव मूल्याकंन र न्यूनिकरणलाई पूर्वाधार विकासको अभिन्न अंग बनाइनेछ ।

नीति ग. बजार, औद्योगिक क्षेत्र र जोखिममा रहेका क्षेत्रहरूको वायु गुणस्तरको एकीकृत नक्शांकन, वायु प्रदुषण क्षमता यकिन र पूर्वानुमान गरी उत्सर्जनका गतिविधिमा नियन्त्रण गरिने छ ।

नीति घ. औद्योगिक क्षेत्रहरूमा प्रदुषण नियन्त्रण प्रणाली स्थापना गरिने छ ।

नीति ङ. उद्योग एवं अन्य व्यवसायहरूबाट निष्काशन हुने प्रदुषणयुक्त धुँवाधुलो पानीलाई व्यवस्थित गर्न वातावरणमैत्री प्रविधि कार्यान्वयनमा ल्याइने छ ।

नीति च. उद्योगहरू स्थापनाका लागि औद्योगिक क्षेत्रबाट कुनै पनि वातावरणीय प्रदुषण नगरिने प्रतिवेदनका साथ प्रमाणपत्र लिनुपने व्यवस्था गरिनेछ ।

नीति छ. कृषिफार्म, उद्योग र अन्य व्यवसायहरूमा प्रयोग गरिने विषादी एवं उक्त स्थानहरूबाट निष्कासन हुने रसायन, ग्याँसहरूको निरुत्साहित गरिने तथा विकल्पको खोजी गरिनेछ ।

नीति ज. ध्वनी प्रदुषण हुने गरी कोलाहल मच्चाउनु र अत्यधिक पुराना सवारी साधनहरू चलाउन प्रतिबन्धका साथै यसरी चलाएमा ऐन बमोजिम दण्ड जरिवाना समेतको व्यवस्था गरिनेछ।

नीति झ. निर्माण कार्यहरूलाई वातावरणमैत्री बनाइनेछ ।

नीति ञ. विषादी प्रयोग न्यूनिकरणका लागि विषादी परिक्षण प्रयोगशाला निर्माण गरिनेछ र प्राङ्गारिक खेती गर्ने किसानलाई प्रोत्साहन गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ ।

नीति ट. माटो, जमिन, पानी, ध्वनी, वायु प्रदुषण मापन, परिक्षण एवं अध्ययन अनुसन्धानका लागि नगरमा वातावरण प्रयोगशाला निर्माण गरिने छ ।

नीति ठ. वातावरणीय प्रदुषण नियन्त्रणका लागि नगरमा स्थानीय लगायत, उद्योग व्यवसायी, कृषक लगायत अन्य सरोकारवालाहरूलाई जनचेतना जगाउने कार्यक्रमहरू गरिने छ ।

नीति ड. प्रदुषण बढाउने उद्योग, संस्थान वा व्यक्तिलाई सो सम्बन्धि सचेत गराउन र सोबाट पर्न जाने हानी नोक्सानीको क्षतिपुर्ति गराउन पहल गरिनेछ ।

नीति ढ. उत्सर्जनको स्तरलाई कम गर्न उत्सर्जनको नियमित निगरानी र नियन्त्रणका उपायहरू अपनाइनेछ ।

उद्देश्य ३: नगरमा वर्षातको पानी एवं दिसाजन्य लेदो व्यवस्थापनका लागि एक विस्तृत ढल निकाश प्रणाली स्थापना गर्नु ।

नीति क. सेप्टिक ट्याङ्क घरघरमा स्थापना गर्न उपयुक्त मापदण्ड बनाई शौचालय निर्माणलाई घर निर्माणको अनुमति प्रक्रियामा अन्तरनिहित गरिनेछ ।

नीति ख. वर्षातको पानी व्यवस्थापनका लागि बस्तीहरूमा ढल निकाश प्रणालीको विस्तार गरिने छ र बस्तीबाट अप्रशोधित ढल खुल्ला निष्काशन गर्ने कार्यलाई निरुत्साहित गरिने छ ।

नीति ग. उचित ढल निकाशको व्यवस्था नभएका र सेप्टिक ट्याङक एवं फोहर पानी निष्काशनको समस्या भएका स्थानहरूको पहिचान गरी ढल पूर्वाधार सहितको शहरी विकास गुरुयोजना तयार गरिने छ ।

घ) ढलनिकासलाई प्रसोधन गरी निस्काश गर्ने परिपाटीको थालनी गरिनेछ ।

नीति घ. ढल प्रणालीको नियमित मर्मत तथा सञ्चालन खर्च स्थानीय तह एवं लाभग्राही समुहको लागत सहभागितामा व्यवस्था गरिने छ ।

उद्देश्य ४: सबै नगरबासीलाई आधारभुत स्तरको सरसफाई सेवामा पहुँच तथा मानव मलमुत्र र फोहर पानीको उचित व्यवस्थापन गरी वातावरण स्वच्छता कायम गर्नु ।

नीति क. पानी तथा सरसफाई सँग सम्बन्धित नीति नियम, मापदण्ड निर्देशिका तर्जुमा तथा समयानुकुल परिमार्जन गरिने छ ।

नीति ख. आधारभुत खानेपानी तथा सरसफाईबाट वञ्चित रहेका क्षेत्रमा सरसफाई सेवा पुऱ्याउने कार्यक्रमलाई प्राथमिकता दिई सञ्चालन गरिने छ ।

नीति ग. सरसफाई लगायत पानीको भण्डारण तथा शुद्धिकरण सम्बन्धि चेतना अभिवृद्धि एवं तालिमहरू सञ्चालनका लागि राष्ट्रिय, अर्न्तराष्ट्रिय, सामुदायिक एवं अन्य सरोकारवालाहरू सगँ समन्वय गरिने छ ।

नीति घ. स्थानीयको सरसफाई अभियान, वृक्षारोपण र पोखरी संरक्षण गतिविधिहरूमा सक्रिय सहभागितालाई प्रोत्साहन गरिने छ ।

नीति ङ. फोहर पानी संकलन गर्ने प्रणालीको निर्माण र प्रशोधन केन्द्रको स्थापना गरिने छ ।

नीति च. नगरका प्रत्येक वडामा महिला, अपाङ्ग, ज्येष्ठ नागरिक र वातावरणमैत्री शौचालयको व्यवस्था गरिने छ ।

नीति छ. नगरमा शौचालय नभएका घरहरूको पहिचान गरी सो घरहरूसँग समन्वय गरी शौचालय निर्माण एवं सञ्चालन गरिनेछ ।

नीति ज. पूर्ण सरसफाईयुक्त नगरको रुपमा विकास गरी पर्यटन व्यवसायलाई टेवा पुऱ्याइने छ ।

उद्देश्य ५: फोहरमैला व्यवस्थापनका लागि स्थानीय लगायत निजी क्षेत्रको सहभागिता सहित नवीन प्रविधिको अवलम्बन गर्नु ।

नीति क. फोहरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धि स्पष्ट नीति, मापदण्ड एवं कार्यविधि, निर्देशनहरू तर्जुमा गरिने छ ।

नीति ख. फोहरमैला संकलनको लागि Door to Door collection लाई विस्तार गरिने र यसको लागि गुणस्तरीय ढुवानी साधनको व्यवस्था गरिने छ । साथै फोहरमैला संकलनका लागि नगरले गैर सरकारी संस्थालाई सम्झौता मार्फत नाफामुलक किसिमले सञ्चालन गर्न सकिनेछ ।

नीति ग. फोहर संकलन गर्दा प्रयोगकर्ता शुल्क मार्फत हरेक घर, व्यवसाय तथा कारखानाहरू, अस्पताल एवं शैक्षिक क्षेत्रबाट संकलन गरिने छ । नगरपालिकाले संकलन गर्ने टोलीलाई फोहरको दैनिक आयतन अनुसार शुल्क तोक्न सकिने छ । आवासीय क्षेत्रका फोहरहरू सामान्यतया हप्ताको ३ दिन (दुई दिन कुहिने फोहर र एक दिन नकुहिने) गरी सकंलन गरिने छ भने फोहरहरूको आयतन हेरी होटल तथा रेष्टुरेन्टहरूमा भने माग अनुसार सकंलन गरिने दिनहरू बढाउन सकिनेछ ।

नीति घ. अस्पतालजनीय फोहरहरू बिसर्जन गर्न दिँदा शुरुमै जीवाणु रहित (sterilized) गरेपश्चात मात्र संकलनकर्तालाई दिईने प्रावधान बनाई लागु गरिने छ । यसका लागि नगरमा स्थापित अस्पताल तथा अन्य स्वास्थ्यचौकीहरूमा जीवाणु रहित बनाउने उपकरणहरूको व्यवस्था अनिवार्य हुनुपर्ने व्यवस्था गरिने छ ।

नीति ङ. फोहरमैला व्यवस्थापनका अध्यादेशमा पुनचक्रण गर्न सकिने तथा पुनचक्रण गर्ने नसकिने वस्तुहरू वर्गिकरण गरिएको हुनु पर्नेछ ।

नीति च. तोकिएको मापदण्ड बाहेकका प्लाष्टिक उत्पादन र प्रयोगमा प्रतिबन्ध र प्लाष्टिकजन्य पदार्थको पुन:प्रयोगको नीति अवलम्बन गरिने छ

नीति छ. नदिको स्वच्छता कायम राख्न फोहरमैला नदी एवं अन्य जलस्रोतमा मिसाउने कार्य नियन्त्रण गरिने छ ।

नीति ज. संकलन भएका फोहोरहरूको लागि आवश्यक स्थानान्तरण स्टेशन transfer station हरू एवं resource recovery center एवं ल्याण्डफिल्ड साइटको व्यवस्था गरिने छ ।

नीति झ. ल्याण्डफिल्ड साइट तथा स्थानान्तरण स्टेशनहरू छनौट गर्दा अर्न्तराष्ट्रिय एवं राष्ट्रिय नीति एवं मापदण्ड अनुरुप निर्माण एवं सञ्चालन गरिने छ ।

नीति ञ. नगरमा उत्पादित पुन:चक्रिय योग्य फोहरहरू सदुपयोग गर्ने उद्योगहरू स्थापना गरिने छ ।

नीति ट. वातावरणमैत्री कार्ययोजना तयार गरी जैविक उर्जा, प्राङगारिक मल उत्पादन जस्ता गतिविधिहरू सञ्चालन गरिने छ ।

नीति ठ. नगरक्षेत्रबाट निष्काशित फोहरहरूमध्ये ६० प्रतिशत कुहिने फोहरहरू कम्पोष्ट मल अथवा बायोग्याँस निर्माण गरिनेछ भने ३० प्रतिशत नकुहिने फोहर पुन:चक्रणमा प्रयोग गरिन्छ र बाँकी अत्यन्त न्यून (करिब १० प्रतिशत) फोहरहरू मात्र ल्याण्डफिल्डमा जाने अवधारणालाई आत्मसात गरिनेछ ।

नीति ड. फोहर प्रशोधन केन्द्र, फोहर संकलन केन्द्र एवं फोहरमैलामा काम गर्ने कामदारहरूको स्वास्थ्य सुरक्षाको खयाल गरिनेछ । व्यवसायिक स्वास्थ्य सुरक्षा Occupational health safety plan योजना तयार गरिनेछ र सो अनुरुप कामदारहरूलाई व्यक्तिगत सुरक्षाका उपकरण Personal Protective Equipment PPE प्रदान एवं स्वास्थ्य परिक्षण पनि गरिनेछ ।

नीति ढ. स्थानीय समुदायको सहकार्यमा नगरमा विभिन्न स्थान एवं सडक किनारामा वृक्षारोपण र पुष्पबाटिका निर्माण जस्ता हरियाली प्रवर्द्धन कार्य गरिने छ ।

नीति ण. कम प्रयोग, पुन:प्रयोग तथा पुन:चक्रणका जनचेतना कार्यक्रमहरू समुदाय तथा विद्यालयहरूमा पुऱ्याउने तथा न्यूनीकरण, पुनरप्रयोग, पनरचक्रण (3R) अवधारणाका आधारमा प्रोत्साहनात्मक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ ।

आवधिक प्राथमिकता तालिका ५.५.१ : प्राकृतिक स्रोत तथा वातावरण

क. नेपालको संविधानको अनुसुची ८ मा स्थानीय तहको अधिकार अन्तर्गत स्थानीय बजार व्यवस्थापन, वातावरण, संरक्षण र जैविक विविधता सम्वन्धि अधिकार समेटेकोले स्थानीय तहको वातावरण संरक्षण संस्थागत नेतृत्व लिने अधिकार नगरपालिकाको हो । त्यसैले जैविक विविधता र वातावरण संरक्षण कार्यलाई निर्देशित र व्यवस्थित गर्ने, नीतिगत र कानुनी प्रवन्ध गर्ने नगरको प्राथमिकिताका कार्यहरू हुन् । यसका साथै दिगो व्यवस्थापनको लक्ष्य १५ मा समेत जैविक विविधता संरक्षण, वन व्यवस्थापन र यस विरुद्धका कार्यको नियन्त्रणलाई समेटिएको छ । दिगो विकास लक्षय १४ अनुसार सन् २०३० सम्ममा समुदाय घना वनले ढाकेको क्षेत्र २९ बाट ३५.५ प्रतिशत, संरक्षित वन ३५ बाट ४५ प्रतिशत, संरक्षित क्षेत्र २३.२३ बाट २५ प्रतिशत, झाडी बुट्यान क्षेत्र १०.६ बाट ५ प्रतिशतमा पुऱ्याउने सुचकहरू निर्धारण गरिएको छ तर विभिन्न कारणले प्रजातिहरूको बासस्थान विनास, वन विनास, प्रदुषण, प्राकृतिक स्रोतको दोहन, तापमान वृद्धि र जलवायु परिवर्तन, अतिक्रमणले जैविक विविधतता माथि प्रतिकुल असर परिरहेको छ । तसर्थ सो लक्ष्यलाई समेत मध्यनजर गरी वातावरण संरक्षणका दृष्टिले अत्यन्त महत्वपूर्ण मानिने प्राकृतिक सम्पदा, दुर्लभ वन्यजन्तु, वनस्पति वा जैविक विविधतायुक्त स्थलहरूको संरक्षण गरी वातावरणीय सन्तुलन कायम राख्न कानुनको निर्माण एवं समिक्षा र समयानुसार परिमार्जन गर्नु आवश्यक छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दीर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**

१. वातावरण तथा प्राकृतिक स्रोत संरक्षण ऐन एवं नियमावली निर्माण गर्ने । २. वातावरण संरक्षण कोष (सञ्चालन) कार्यविधि निर्माण गर्ने ।	१. वातावरण संरक्षण ऐन एवं नियमावलीको आवधिक समिक्षा गरी आवश्यक परिमार्जन गर्ने । २. वातावरण व्यवस्थापन कार्यक्रमलाई प्रभावकारी बनाई स्वच्छ र स्वस्थ वातावरण सृजना गर्दै प्राकृतिक स्रोतहरूको प्रभावकारी प्रयोगको माध्यमले दिगो लक्ष्य हाँसिल गर्न आवश्यक सहकार्यका साथै कोषको विवेकशील प्रयोग गर्ने ।	१. संघ, प्रदेश र स्थानीय तहमा प्राथमिकता प्राप्त आयोजना र वातावरणमा प्रभाव पार्ने अन्य आयोजनाहरू व्यवस्थित गर्न वातावरण व्यवस्थापनको समग्र पक्ष समेट्ने गरी कानुन, मापदण्ड तर्जुमा तथा संशोधन गरी कार्यान्वयनका लागि समन्वय गर्ने । २.विभिन्न संघ संस्थाहरूसँग सहकार्य गरी हरीयाली तानसेन र सफा तानसेनका लागि वातावरण संरक्षण कोषको मुलधन वृद्धि गर्ने ।

ख. नेपालको संविधानको अनुसुची ८ मा स्थानीय तहको अधिकार अन्तर्गत खानी तथा खनिज पदार्थको संरक्षण सम्बन्धि अधिकार समेटिएको छ । नगरको छापमा फलाम खानी र कोइला खानी रहेको छ साथै नगरका विभिन्न खोलाहरू जस्तै कालिगण्डकी, तिनाउखोलामा नदीजन्य पदार्थहरू पनि रहेका छन् । तर नगरमा रहेका यी अमुल्य वस्तुहरूको उत्खननका निमित्त हाल सम्म पनि कुनै नीति नबनेको अवस्था रहेको छ । तसर्थ यि वस्तुहरूको दिगो सदुपयोग गर्दै नगरमा विभिन्न उद्योगको विकास गर्दै अर्थतन्त्र बलियो बनाउनको निमित्त नीति निर्देशिकाको आवश्यकता रहेको छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दीर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. खानी तथा खनिज पदार्थ सम्बन्धि ऐन एवं निर्देशिका निर्माण गर्ने । २. नगरमा रहेका खानी तथा खनिज पदार्थको खोजतलास एवं गुणस्तर तथा परिमाण यकिन कार्यका लागि आवश्यक अध्ययन गर्ने । ३. खनिज पदार्थहरूको अनुसन्धान कार्यमा सम्बन्धित विद्यार्थी, भुवैज्ञानिक एवं अनुसन्धानकर्ताहरूलाई अध्ययन तथा खोजअनुसन्धान गर्न प्रोत्साहन एवं प्राथमिकता दिने ।	१. खानी तथा खनिज पदार्थ सम्बन्धि बनेका नीतिहरूको आवधिक समिक्षा गर्ने र आवश्यकता अनुरुप संशोधन गर्ने । २. विभागको अनुमतिमा वातावरणमा उल्लेखनीय प्रतिकुल असर नपर्ने गरी उत्खनन्सम्बन्धि कार्य गर्ने र बजारीकरणको लागि आवश्यक समन्वय गर्ने । ३. खनिज पदार्थहरूको खोजअनुसन्धान एवं उत्खनन् कार्यहरूमा नियमित अनुगमन एवं मुल्यांकन गर्ने ।	१. खनिज पदार्थको उत्खननमा बनेका कानुनमा आवश्यकता अनुरुप संशोधन एवं परिमार्जन गर्ने । २. नगरमा रहेका खनिज पदार्थहरूको उत्खनन गर्दै सो सम्बन्धि वातावरणमैत्री उद्योगहरूको स्थापना गर्ने । ३. खनिज पदार्थहरूमा नयाँ नयाँ अनुसन्धानबाट प्राप्त परिणाम एवं नयाँ प्रविधिहरूलाई अंगाल्दै दीगो संकलनका निमित्त अनुसन्धान जारी राख्ने ।
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दीर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**

ग. तानसेन नगरपालिका भित्र ८७ वटा सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहलाई हस्तान्तरित वनको क्षेत्रफल : २८४६.५३ हेक्टर (८७ वटा समूह) र बांकी २३५३.४६ हेक्टर वन क्षेत्र सरकारद्वारा व्यवस्थित वनको रूपमा रहेको छ। साथै नगरपालिकामा केही नीजि वनहरू पनि रहेका छन् । नगरमा वन उपभोक्ता समितिको निगरानीमा भएतापनि कालिज, वनकुखुरा, मृग जस्ता जीवजन्तुहरू चोरी शिकार हुने गर्दछ । जीवजन्तु चोरीशिकार तथा अवैध ओसारपसार पनि नगरको समस्या बन्दै गरेकोले सो अन्त्य गर्न तत्काल कारबाहीका लागि कानुनको व्यवस्था गनुपर्दछ । यसका साथै नगरमा जडिबुटिहरूको प्रचुर सम्भावना रहेको छ । विभिन्न प्रजातीका जडिबुटिहरू प्रशस्त रहेका छन् । तसर्थ यि वस्तुहरूको संरक्षण, उत्पादन तथा निकासी एवं व्यवसायिक खेती विकास सम्बन्धी कुनै पनि नीति नभएकाले सोको स्पष्ट नीति एवं कार्यविधि निर्माण आवश्यक छ । साथै

जडिबुटिको उचित संरक्षण, व्यवस्थापन, खेती विकास र प्रशोधन एवं जडिबुटिको संकलन, ओसार-पसार तथा निकासीलाई सरल, सहज, व्यवस्थित, पारदर्शी तथा उत्तरदायी बनाउदै रोजगारमुखी बनाउनु आवश्यक छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दीर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. जडिबुटिहरूको संरक्षण, उत्पादन तथा निकासी एवं व्यवसायिक खेती विकास सम्बन्धी स्पष्ट नीति एवं कार्यविधि निर्माण गर्ने ।	१. जडिबुटिहरूको दिगो संकलन गर्नका लागि नगरमा भएका नीति एवं कार्यविधिहरूमा आवश्यकता अनुरुप संशोधन गर्ने ।	१.समय परिवर्तन सँगै प्राकृतिक स्रोत दिगो संरक्षणमा भएका आविष्कार प्रविधि विकास एवं नवीनतम सोचलाई आत्मसात गर्दै नीति निर्माण एवं परिमार्जन तथा संशोधन गर्दै प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने ।
२. जीवजन्तु एवं वनस्पतिको चोरीशिकारी अन्त्य गर्न आवश्यक ऐनको व्यवस्था गर्ने ।	२. वन्यजन्तु चोरी शिकारी न्यूनिकरण गर्न नगरमा रहेका वनजंगलहरूमा घेराबार लगाई संरक्षण गर्ने ।	२. जीवजन्तु चोरीशिकारी अन्त्य गर्न बनेको ऐनको आवश्यता अनुसार संशोधन एवं परिमार्जन गर्ने ।
३. वन कार्यालयको अनुमतिमा नगरमा पाइने जडिबुटिहरूको अध्ययन तथा अनुसन्धान गर्ने । वन क्षेत्रको उत्पादकत्व वृद्धि र जैविक विविधता संरक्षण गर्न सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति सदस्यहरू समेतको क्षमता र सीप विकास तथा प्रचार प्रसार कार्यका लागि रणनीतिहरू बनाउने ।	३. नगरमा जडिबुटि प्रशोधन केन्द्र स्थापना गर्ने र जडिबुटिको बजारीकरण गर्ने ।	३. नगरमा रहेका स्थानीय श्रोतहरूको दिगो संकलन गर्ने उद्देश्यका साथ नगरमा स्थानीय, उद्योग वाणिज्य संघ एवं सरोकारवालाहरू सँग सहकार्य गरी थप ठुला तथा मझौला उद्योगहरू स्थापना गरी पूर्ण रोजगारमय नगर निर्माण गर्ने ।

घ. नगरमा पानीका मुहानहरू प्रशस्त रहेका छन् र पानीका मुहानहरू सुक्दै गएका छन् । पानीका मुहानहरू सुक्ने अवस्थाको गहन अध्ययन गरी मुहानहरूको खोजनीति गरी पानीको समुचित उपयोग, संरक्षण, व्यवस्थापन र विकास गर्न एंव पानीको लाभदायक उपयोगहरूको निर्धारण गर्ने, त्यस्तो उपयोगबाट हुने वातावरणीय प्रभाव तथा अन्य हानीकारक प्रभावको रोकथाम गर्ने तथा पानीका मुहानलाई प्रदुषण मुक्त राख्न आवश्यक छ । तसर्थ पानीका मुल एवं ताल तथा पोखरीहरूको संरक्षण गर्नका निम्ति निम्न प्राथमिकताहरू तल प्रस्तुत गरिएको छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दीर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. पानीका मुहानहरू संरक्षण एवं सम्बर्द्धन गर्नका निमित्त नगरमा गठन गरिएका टोल सुधार समितिहरूको प्रमुख जिम्मेवारी रहने गरी कार्यविधि निर्माण गर्ने ।	१. पानीका मुहान संरक्षणमा बनेको कार्यविधिको आवधिक समिक्षा गर्ने ।	१. पानीका मुहान संरक्षणमा बनेको कार्यविधिको आवधिक समिक्षा गर्दै आवश्यक संशोधन गर्ने ।
२. जमिन सुख्खा हुने जस्ता समस्या भइरहेको सन्दर्भमा नगरमा भएका पोखरीहरूको संरक्षण गर्दै ठाउँ ठाउँमा रिचार्ज पोखरीहरू निर्माण गर्ने ।	२. कम्तीमा एक वडा एक पोखरी निर्माण गर्ने ।	२. आवश्यकता अनुरुप पोखरीहरूको मर्मत गर्दै पोखरी निर्माण कार्यलाई निरन्तरता दिने ।
३. पानीका मुहान एवं पोखरीहरूको संरक्षणका लागि नगरबासीहरमा सचेतनाका कार्यक्रमहरू गर्ने ।	३. ताल एवं पोखरीहरूको संरक्षणमा नगरबासीहरूलाई बढि प्राथमिकता दिई संरक्षण कार्यमा अघि बढाउने ।	३. पोखरी लयागत पानीका मुहानहरूको सरसफाई एवं संरक्षण कार्यलाई निरन्तरता दिने ।

ङ. फोहरमैला व्यवस्थापन ऐन, २०६८ संवत् २०६८ सालको ऐन नं. ४ अनुसार फोहरमैलाको व्यवस्थापन गर्न स्थानान्तरण केन्द्र (ट्रान्सफर स्टेशन), ल्याण्डफिल साइट, प्रशोधन स्टेशन), कम्पोष्ट प्लाण्ट, बायो ग्यास प्लाण्ट लगायत फोहरमैलाको संकलन, अन्तिम विसर्जन तथा प्रशोधनका लागि आवश्यक पर्ने पूर्वाधार तथा संरचनाको निर्माण तथा सञ्चालन गर्ने जिम्मेवारी स्थानीय निकायको हुने व्यवस्था रहेको छ । नगरपालिकामा स्यानिटरी ल्याण्ड फिल्ड साइटको व्यवस्था सँगै फोहरमैला व्यवस्थापनको लागि उचित प्रयास भएको छ र नगरले कुहिने र नकुहिने फोहरहरू स्रोतमै छुट्याएर मात्र संकलन गर्ने र कुहिने फोहर र नकुहिने फोहर एवं सिसा जन्य फोहर संकलन गर्ने दिन समते तोकी नगरबासीमा सुचना प्रवाह गरेको छ । तर नगरपालिकामा फोहरमैला व्यवस्थापनको लागि उचित कार्यप्रणाली भएतापनि कतिपय वडाबासीले लुकिछिपी फोहरहरू फाल्ने गरेको छ जसले गर्दा खोलाहरू प्रदुषित भएका छन् भने होटलहरूबाट निष्काशन हुने फोहर पानी एवं फोहरमैलाको कारण पानीका मुहान लगायत वातावरण दुषित भएको छ । यसका साथै फोहर संकलनका लागि आवश्यक श्रोत साधनको कमी छ ।

नगरपालिकामा कुल घरपरिवारहरू मध्ये ४,४४५ (३३.९६ प्रतिशत) घरधुरीमा मात्र फोहरहरू घरमै संकलन गर्ने व्यवस्था रहेको छ भने गाउँघरमा फोहर संकलन गर्ने व्यवस्था नभएको अवस्था रहेको छ जसलाई चित्र नं **१/५.५.१.** मा पनि देखाइएको छ । नक्शामा नगरका केही वडाहरूका केही घरहरू मात्र घरधुरी फोहोर संकलनको सुविधा पुगेका देखिन्छ भने बाँकी घरहरू यस सेवाको पहुँचमा पुग्न नसकेको अवस्था रहेको छ । यसका साथै स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा १०२ को उपदफा (१) बमोजिम तानसेन नगरपालिकाले तानसेन नगरपालिकाको आर्थिक ऐन, २०७४ बनाएको छ जसमा नगरपालिका क्षेत्र भित्र नगरपालिकाले सरसफाइ सेवा उपलब्ध गराए वापतको सरसफाई शुल्क अनूसुची १५ बमोजिम लगाइ असूल गरिने व्यवस्था रहेको छ । तर घर अस्पताल तथा नगरले सरसफाई सेवा उपलब्ध गराएका घर, संघ संस्था तथा हामेस्टे जस्ता संस्थाहरू सञ्चालकहरूलाई नगरको शुल्कको दायरामा पुर्ण रुपमा ल्याउन नसकिएको अवस्था पनि रहेको छ ।

नगरपालिका भित्र उत्पादन भएको फोहरमैलाको संकलन गरी व्यवस्थापन केन्द्रसम्म लैजानका लागि आवश्यक संकलन र ढुवानी गर्ने व्यवस्था नगरपालिकामा भएतापनि नगरपालिकामा निष्कासित फोहरहरूको स्रोतमै कुहिने र नकुहिने फोहरमा वर्गिकरण गरी फोहरहरूको प्रकृति अनुरुप फोहरहरूको व्यवस्थापन गर्ने चेतना वडाका सबै स्थानीयमा नभएको अवस्था रहेको छ । तसर्थ सडकहरूको स्तरोन्नति संगै फोहर संकलन साधनहरूको व्यवस्था गरी फोहर संकलन प्रक्रियालाई गाउँघरमा समेत पुऱ्याई नगरको आय आर्जन गर्न सकिने अवस्थामा नगरलाई पुऱ्याउन फोहरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धि प्रभावकारी कार्यान्वयनको आवश्यकता छ । तसर्थ फोहोर व्यवस्थापन गर्न अल्पकालिन, मध्यकालीन र दीर्घकालीन सोचको आवश्यकता भएको र विभिन्न वातावरण विज्ञहरू एवं स्थानीयहरू सहितको संयुक्त प्रयासमा फोहोर व्यवस्थापनमा नयाँ प्रविधिको अध्ययन गर्न निम्न प्राथमिकताहरू तय गरिएको छ ।

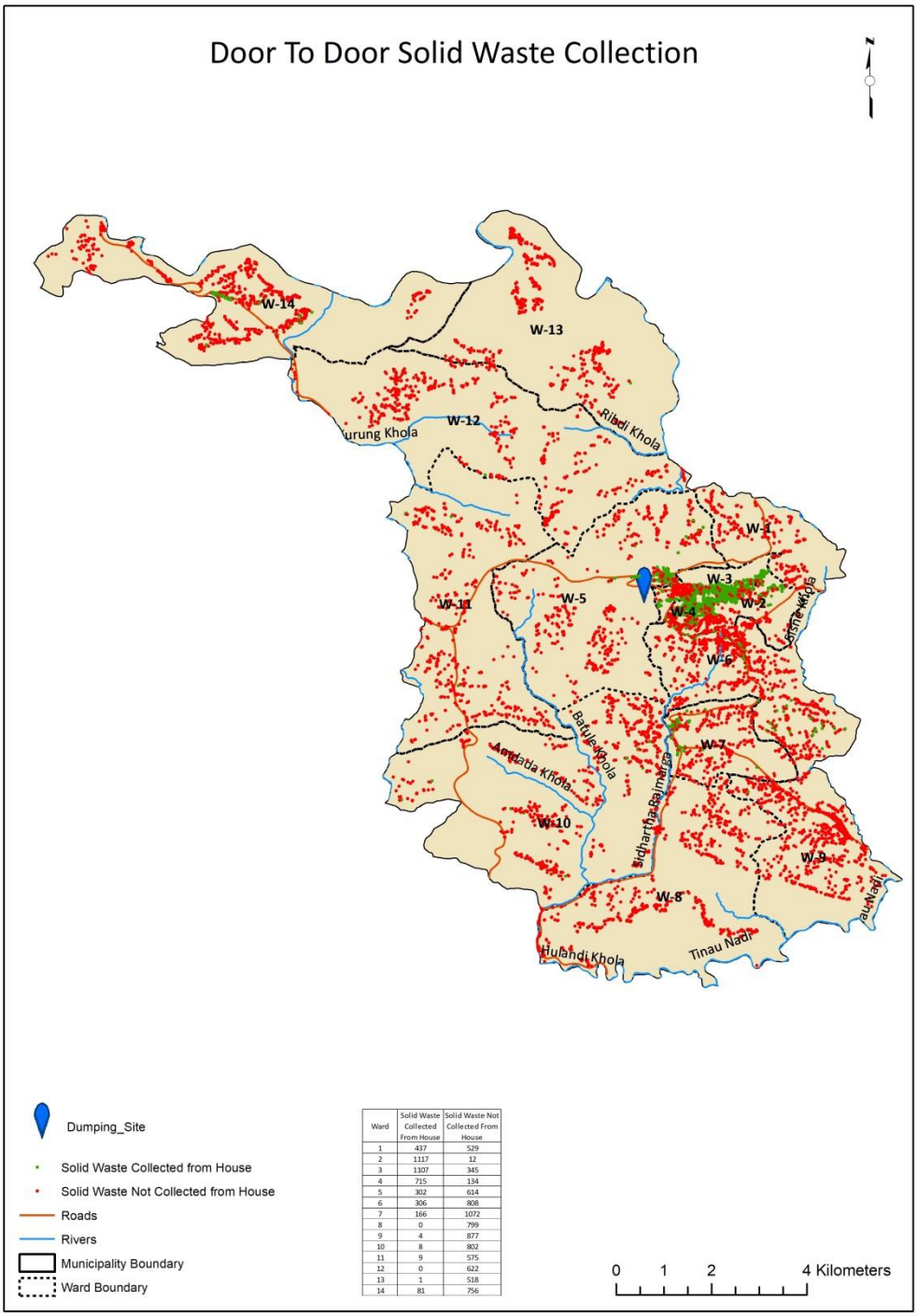

Ward	Solid Waste Collected From House	Solid Waste Not Collected From House
1	437	529
2	1117	12
3	1107	345
4	715	134
5	302	614
6	306	808
7	166	1072
8	0	799
9	4	877
10	8	802
11	9	575
12	0	622
13	1	518
14	81	756

नक्शा नं. १/५.५.१.: घरदैलो फोहर संकलन गरिएका घरघुरीहरू

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दीर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)

१. शुन्य फोहरको अवधारणालाई आत्मसात गरी फोहरहरू स्रोतमै वर्गिकरण गरेपश्चात मात्र उचित व्यवस्थापन गर्ने प्रक्रियालाई विकास गर्ने ।	१. फोहरहरू स्रोतमै कुहिने र नकुहिने फोहरमा छुट्टाछुट्टै वर्गिकरण गर्ने कार्यलाई निरन्तरता दिने ।	१. कुहिने र नकुहिने फोहरहरूमा वर्गिकरण गरिएका फोहरहरू मात्र घरदैलो फोहर संकलनकर्ताले लैजाने भएकोले वर्गिकरण प्रक्रियालाई निरन्तरता दिने ।
२. घरदैलो फोहर संकलन प्रक्रियालाई क्रमशः विस्तार गर्दै गाउँघरमा समेत यसको सुविधा पुऱ्याउन आवश्यक प्रबन्ध मिलाउने ।	२. घरदैलो (Door-to-door) फोहोर संकलनका लागि पर्याप्त सवारी साधनहरूको व्यवस्था गरी उक्त सुविधा नगरका प्रत्येक घर एवं फोहोर निष्काशन हुने स्थानहरूमा पुऱ्याउने ।	२. घरदैलो फोहर संकलन प्रक्रियाले नगरका फोहर निष्काशन गर्ने उद्योग, कलकारखाना, होटल, अस्पताल, बजार क्षेत्र, विद्यालय लगायत अन्यलाई समेत समेटिने गरी फोहरमैला संकलनमा विकास भएका नवीनतम उपायहरू अपनाई फोहरहरू संकलन प्रक्रियालाई अझ सरल सहज बनाउने ।
	३. बढ्दो फोहरमैला सँगै सो को व्यवस्थापनका लागि वैज्ञानिक तवरले व्यवस्थापनका लागि नगरमा स्थानान्तरण केन्द्र (transfer station) (यदि फोहर बिसर्जन गर्ने स्थानको दुरी १० कि.मि.भन्दा टाढा भएमा) निर्माण गर्ने ।	३. प्रशोधन केन्द्र एवं स्थानान्तरण केन्द्रहरूको मर्मत संभार सँगै नियमित अनुगमन गर्ने ।
४.सबै वडाको पहुँचमा पायक पर्ने स्थानमा फोहोर प्रशोधन केन्द्र स्थापनाको लागि सम्भावना अध्ययन गर्ने ।	४. बढ्दो फोहोरको अनुपातलाई मध्यनजर गरी फोहोर प्रशोधन केन्द्र स्थापना गरी सञ्चालन गर्ने ।	४. निर्माणाधिन फोहर, ईलेक्ट्रोनिक्स फोहोर, हानीकारक फोहर, धातु, सिसा प्लाष्टिक लगायत सबै किसिमका फोहोरहरूको व्यवस्थापन नगर आफैले गर्न सक्ने अवस्थामा पुग्ने ।
५. फोहोरमैला संकलन गरेबापतको रकम स्थानीय एवं फोहोर निष्काशन गर्ने सबैले तिर्नुपर्ने प्रणालीको विकास गरी फोहोरमैला व्यवस्थापन गर्ने प्रक्रियालाई विस्तार गर्ने ।	५. फोहरमैला व्यवस्थापनका लागि बिलिङ्ग र राजश्व संकलन प्रणालीहरूको व्यवस्थापन गर्ने ।	५. फोहोरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धि राजश्व संकलन प्रक्रियामा सुधार गरी पारदर्शिता र जवाफदेहीताको सुनिश्चितता गर्ने ।
६. पर्यटकीय नगर भएका कारण नगरका मुख्य मुख्य स्थान, बसपार्क, पैदल मार्गहरूमा डस्टविनहरू व्यवस्था गर्ने ।	६. डस्टबिनहरूको व्यवस्था नगरका प्रत्येक मुख्य स्थानहरूमा राख्ने र आगन्तुक एवं यात्रुहरूले फोहोरहरू उक्त डस्टबिनमा मात्र फाल्ने प्रकृतिको विकास गर्ने ।	६. डस्टबिनहरू राखिएका स्थानहरूको अवलोकन गरी आवश्यक स्थानमा डस्टबिनको संख्यामा वृद्धि गरी सफा नगर निर्माण गर्ने ।
७. ल्याण्डफिल्ड साइटलाई राष्ट्रिय तथा अर्न्तराष्ट्रिय मापदण्डहरूलाई अनुशरण गर्दै सञ्चालन गर्ने ।	७. ल्याण्डफिल्ड साइट सञ्चालन एवं अपग्रेड गर्ने ।	७. छनौट गरिएका ल्याण्डफिल्ड साइटको अवधि खयाल राखी, भविष्यको लागि वैकल्पिक साइटहरू रोजेर अधिकरणमा ल्याउने ।

८. होटल व्यवसायी, पशुपालन व्यवसायी, उद्योग व्यवसायी, पसल व्यवसायी एवं फोहर निस्कासन गर्ने अन्यहरूलाई फोहरमैलाको उचित व्यवस्थापन गर्नुपर्ने नीतिको जानकारी हुने गरी कडा कारबाही सहितको आदेशहरू जारी गर्ने ।	८. नगरमा फोहरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धि भएका आदेशहरूको पालना भए नभएको जानकारीका निमित्त नियमित अनुगमन एवं मुल्याकंन गर्ने ।	८. फोहरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धि हुने अनुगमन प्रक्रियालाई निरन्तरता दिने ।
च. तानसेन नगर प्लाष्टिक झोलामुक्त नगर समेत घोषणा भएको छ । नेपाल सरकार, वन तथा वातावरण मन्त्रालयले वातावरण संरक्षण ऐन, २०५३ को दफा ७ को उपदफा (३) ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी औद्योगिक व्यवसाय ऐन, २०७३ बमोजिम दर्ता भई सञ्चालनमा रहेको उद्योगहरूलाई खुल्ला रुपमा फोहर जलाउन प्रतिबन्ध लगाईएको भएतापनि नगरमा औद्योगिक फोहरहरू जलाउने गरेका छन् । नगरमा प्लाष्टिकको प्रयोग अत्यधिक मात्रामा भएको र सस्तो, सजिलो र बलियो हुने भएकाले यसको प्रयोग अझै बढ्दै गएको छ । नगरमा करिब ३,१६१ (२४.०९ प्रतिशत) घरपरिवारहरूले आफ्नै घरको कम्पाउन्डभित्र बाल्ने गरेको छ । जसले गर्दा प्लाष्टिकजन्य फोहरहरूबाट हुने नकरात्मक असरहरू जस्तै फालिएका प्लाष्टिकहरू सेवन गरेर पशुहरूको मृत्यु हुने, प्लाष्टिकले ढल नालीहरू, सिचाईका कुलोहरू थुनिने साथै खोलानालाहरू फोहर हुने, नगरको शोभा घट्ने जस्ता प्रभावहरू हुनुका साथै प्लाष्टिकहरू बाल्दा निस्कने हानीकारक ग्याँसहरूले मानवमा प्राणघातक रोगहरू लाग्न सक्ने भएका तसर्थ सो समस्याहरू हटाउन एवं प्लाष्टिकको वैकल्पिक व्यवस्थापन र निषेधात्मक कार्यक्रम ल्याउन तथा शुन्य फोहर अवधारणा मा गई भएका फोहोरलाई आधुनिक प्रविधि प्रयोग गरी श्रोतको रुपमा उपयोग गर्न नगरपालिकामा प्लाष्टिक व्यवस्थापन सम्बन्धि कार्ययोजनाहरूको आवश्यकता छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दीर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. प्लाष्टिकको प्रयोग बढ्दै गएको सन्दर्भमा प्लाष्टिकलाई व्यवस्थापन गर्न, तोकिएको मापदण्ड बाहेकका प्लाष्टिक उत्पादन र प्रयोगमा प्रतिबन्ध र पुनःचक्रण विधि एवं प्लाष्टिकजन्य पदार्थको पुनःप्रयोगको नीति अबलम्बन गर्ने ।	१. पुनःप्रयोग, पुनःचक्रण, कम प्रयोग (3R' concept) लाई अवलम्बन गर्दै अधिकतम सदुपयोग गरी नगरमा अत्यन्तै थोरै फोहरहरू मात्र विसर्जन गर्ने प्रणाली तयार गर्ने ।	१. पुनःचक्रण गर्न सकिने फोहरहरूलाई व्यवस्थापन गर्न सो सम्बन्धित उद्योगहरू पहिचान गरी स्थापना गर्ने ।
२. वातावरणमैत्री झोला प्रयोगलाई प्राथमिकता दिनको निमित्त नगरका महिलाहरूको सक्रिय भूमिकामा वातावरणमैत्री झोला उत्पादन सम्बन्धि आवश्यक परामर्श एवं तालिमहरूको व्यवस्था गर्ने ।	२. वातावरणमैत्री झोला निर्माण एवं प्रयोगलाई निरन्तरता दिने ।	२. प्लाष्टिकको मात्रा बढेसंगै प्लाष्टिक व्यवस्थापनका नवीनतम उपायहरूलाई अबलम्बन गर्दै जाने ।
३. औद्योगिक फोहोरहरू जलाउन प्रतिबन्ध लगाएको बारे उद्योग व्यवसायीहरूलाई समेत जानकारीमा ल्याई सो को दिगो व्यवस्थापनका लागि अनुगमन सहित समुदायमा यसबारे जनचेतना जगाउने ।	३. प्लाष्टिक उत्पादन, प्रयोग एवं विसर्जन प्रक्रियाहरूको नियमित अनुगमन एवं समुदायस्तरमा जनचेतना जगाउने क्रियाकलापहरूको निरन्तरता दिने ।	३. प्लाष्टिक सम्बन्धि सचेतनाका कार्यक्रमहरूलाई निरन्तरता दिने ।
४. फोहोरबाट मोहर भन्ने अवधारणालाई नगरका समुदायमा विकास गराउन फोहोरहरूलाई कच्चा पदार्थको रुपमा उपयोग गरी स्थापना गर्न सकिने उद्योगहरूबारेमा जानकारी एवं प्रशिक्षण एवं यस्ता उद्योगहरू सञ्चालन	४. फोहरहरूलाई कच्चा पदार्थको रुपमा प्रयोग गरी उद्योगहरू स्थापना गर्ने ।	४. फोहरहरूलाई सक्दो सदुपयोग गरी पर्यावरणीय उद्योगहरू सञ्चालन गर्ने र भएका उद्योगहरूको नियमित अनुगमन गर्ने ।

गर्ने व्यक्ति वा समुदायलाई नगरले प्रोत्साहन गर्ने कार्यक्रमहरू गर्ने ।		

छ. नगरमा निष्कासन हुने फोहरहरूमा बढि प्रतिशत फोहर जैविक फोहोर रहेको छ। तर नगरमा जैविक फोहरहरूको उचित व्यवस्थापनका कार्यविधिहरू नभएका कारण स्थानीयले उक्त फोहरहरू नदी खोल्सा एवं अन्य स्थानमा फाल्ने, गाड्ने र जलाउने गरेका छन् । जसले वायु प्रदुषण सँगै वातावरणीय ह्रास भइरहेको छ । तसर्थ जैविक फोहरहरूलाई नगरको स्रोतको रुपमा प्रयोग गर्न सकिने गरी कार्यविधिहरूको आवश्यकता रहेको छ ।

१. कृषिप्रधान नगर समेत भएका कारण जैविक फोहरहरू समाधान गर्ने उद्देश्यका साथ घरघरमा कम्पोष्ट मल बनाउन प्रेरित गर्ने खालका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने ।	१. जैविक फोहरहरूको व्यवस्थापनका लागि समुदाय स्तरमा सामुदायिक कम्पोष्ट मल प्लाण्टहरू राख्ने ।	१. जैविक फोहरहरूको व्यवस्थापनका लागि नगरमा ठुलो स्केलको कम्पोष्ट प्लाण्ट राख्ने ।

ज. यस नगरपालिकामा रहेका १३,१२२ परिवारहरू मध्ये धारा तथा पाइप प्रणालीबाट पिउने पानी प्रयोग गर्ने परिवारको सङ्ख्या ११,५२३ (८७.८१ प्रतिशत) रहेको छ । ट्यूबबेल वा हातेपम्प मार्फत् आपूर्ति गरिएको पिउने पानी उपभोग गर्ने परिवारको सङ्ख्या ५९१ (४.५० प्रतिशत) रहेको छ । नगरमा पानीका मुहानमा प्रदुषणको समस्या रहेको र मुहानहरूको उचित संरक्षण नभएको साथै ढलको उचित व्यवस्था नभएका कारण कतिपय स्थानमा फोहर पानी पानीका पानीका मुहानहरूमा मिसिएर पानी दुषित भएको छ । नगरमा पिउने गरेको पानी पिउन वा अन्य प्रयोगका लागि पूर्णरूपमा सुरक्षित नहुने सम्भावना बढी रहेको उक्त पानी पिउन योग्य वा अयोग्य जाँच गर्नका लागि नगरमा कुनै पनि किसिमको प्रयोगशाला समेत नभएको अवस्था रहेको छ । तसर्थ दिगो विकास लक्ष्य Sustainable Development Goals Status & Roadmap: २०१६ - २०३० समेतलाई आधार बनाई नगरमा स्वच्छ खानेपानीको आपुर्ती गरी स्वच्छ खानेपानी उपभोग जनसङ्ख्या क्रमश वृद्धि गर्नको निमित्त नगरमा खानेपानी तथा सरसफाई सम्बन्धि नीति निर्देशिका एवं पानी शुद्धिकरण सम्बन्धि निर्देशिकाको आवश्यकता छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दीर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. खानेपानी तथा सरसफाई सम्बन्धि नीति निर्देशिका निर्माण गर्ने ।	१. नगरमा खानेपानी तथा सरसफाई सम्बन्धि नीतिहरू आवश्यकता अनुरुप परिमार्जन गर्ने ।	१. खानेपानी सम्बन्धि नीति निर्देशिकाहरूको समिक्षा गर्ने एवं संशोधन एवं परिमार्जन गरी पुर्ण स्वच्छ खानेपानी उपभोग नगर निर्माण गर्ने ।
२. पानी शुद्धिकरण सम्बन्धि निर्देशिका निर्माण गर्ने ।	२. पानी शुद्धिकरण सम्बन्धि निर्देशिकामा आवश्यक परिमार्जन गर्ने ।	२. पानी शुद्धिकरण सम्बन्धि निर्देशिकामा आवश्यक परिमार्जन गर्ने ।
३. पानीको उपयुक्तताको परीक्षणका लागि आवश्यक प्रयोगशाला एवं दक्ष जनशक्तिको व्यवस्था गर्ने ।	३. सबै प्रकारका पानीको परिक्षण नगरमै गर्न सक्ने अवस्थामा पुऱ्याउन विभिन्न प्रयोगशालाका सामग्री, रसायनहरू एवं उपयुक्त स्थानहरूको व्यवस्था गर्ने ।	३. पानी परिक्षणमा दक्ष जनशक्तिहरू नगरकै स्थानीयलाई तयार गर्ने र सम्पुर्ण सुविधायुक्त प्रयोगशाला निर्माण गर्ने ।
४. पानी शुद्धिकरणका विविध उपायहरू सम्बन्धि नगरबासीहरूलाई तालिमहरू दिने एवं सुरक्षित पानी सम्बन्धि व्यापक जनचेतना फैलाउने र पानी शुद्धिकरणका विविध प्रक्रियाहरू नपढेका ग्रामिण	४. पानी शुद्धिकरण सम्बन्धि तालिम, जनचेतनाका कार्यक्रमहरूलाई निरन्तरता दिने र यी कार्यक्रमहरूमा महिला स्वयंसेविका एवं नगर स्वयंसेवकहरूलाई सम्मिलित गर्ने ।	४. पानी शुद्धिकरण सम्बन्धि तालिम, जनचेतनाका कार्यक्रमहरूलाई निरन्तरता दिने ।

महिलाहरू समेतले बुझ्ने गरी चित्रमा प्रस्तुत गरी सुचना बोर्डहरू राख्ने ।		
५. मुहानहरूको संरक्षण गर्ने ।	५.मुहानहरूको सरसफाई कार्यक्रमलाई नरन्तरता दिने	५.मुहानहरूको सरसफाईलाई निरन्तरता दिँदै संरक्षण गर्ने ।

झ. नगरपालिकाको नगरपालिकाको कुल घरपरिवारहरू मध्ये सबैभन्दा धेरै ७,८९४ (६०.१६ प्रतिशत) एल.पी ग्याँस, ४,९३३ (१४.१२ प्रतिशत) काठदाउरा, २७८ (२.१२ प्रतिशत) ले गोबर ग्याँसको प्रयोग गर्दछन् भने मट्टितेल, बिजुली
प्रयोग गर्ने जनसङ्ख्या नगन्य रहेको छ। काठ दाउराको प्रयोगले एकातर्फ वनजंगल र पर्यावरणमा क्षति पुग्ने र अर्कोतर्फ धुवाँ र दाउरा सङ्कलन गर्दा लाग्ने समयले क्रमशः स्वास्थ्यमा असर पुऱ्याउनुका साथै समयसमेत बढी खर्च हुने समस्या रहेको छ। नेपालले प्रस्तावित SDG–7 मा इन्धनको प्राथमिक स्रोतको रूपमा काठ, दाउरा, गुइँठा आदि प्रयोग गर्ने जनसमुदाय सन् २०३० सम्म १० % मा झार्ने) तथा बिजुलीको पहुँच ९९% मा ल्याउने बाट लक्ष्य राखेको छ। यसै राष्ट्रिय लक्ष्यलाई मनन गर्दै नगरमा समेत नीति तथा कार्यक्रमहरूलाई सोही उन्मुख बनाउनु आवश्यक छ।
नगरपालिकामा भएका स्रोत र साधनहरूको प्रयोग गरी नवीकरणीय उर्जाहरूको खोजी, उत्पादन एवं कार्यान्वयनका लागि नीति निर्देशिकाहरू निर्माण गर्दै नगरबासीमा उर्जाको सहज उपलब्धताको सुनिश्चित गर्न आवश्यक छ। त्यसलै सम्भाव्यताका आधारमा विद्युत्त तथा वैकल्पिक उर्जा मार्फत काठ दाउरालाई इन्धनको प्रयोगलाई कमी ल्याउन तल उल्लिखित कार्यक्रमले योगदान गर्नेछ।

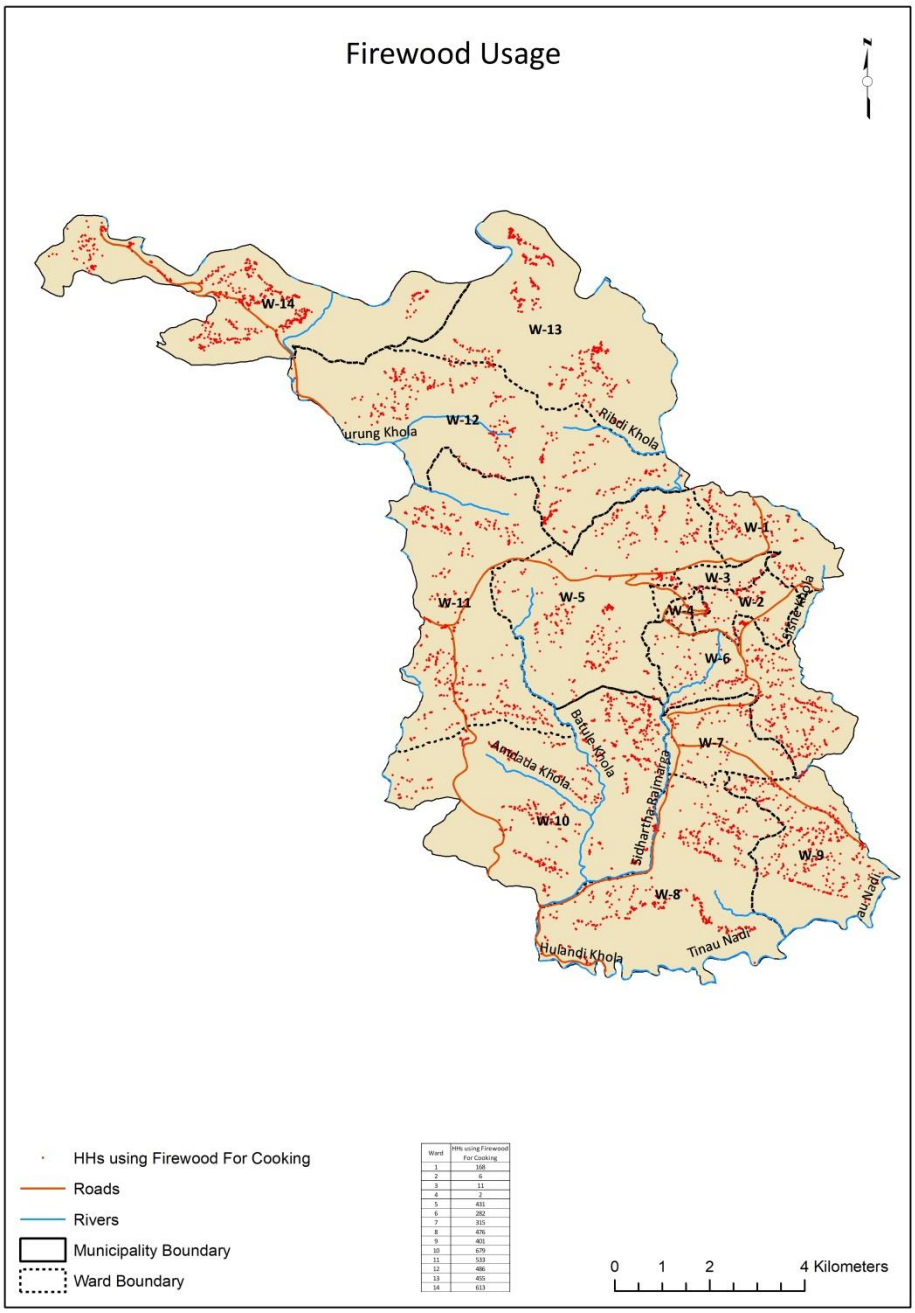

Ward	HHs using Firewood For Cooking
1	168
2	4
3	11
4	2
5	431
6	282
7	315
8	476
9	401
10	679
11	533
12	486
13	455
14	613

नक्शा ३/५.५.१. काठ दाउरालाई खाना पकाउने उर्जाको प्रमूख स्रोत बनाउने घरधुरी

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दीर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)
१. सौर्य उर्जाका लागि नगरमा सम्भाव्यता अध्ययन प्रक्रिया अगाडि बढाउने ।	१. सौर्य उर्जा उपयोगका विचको तुलनात्मक लाभका आधारमा शौर्य उर्जाको उपयोग गर्ने र नगरका घरहरूमा सहुलियतमा सौर्य उपकरणहरू जडान गर्ने ।	१. वैकल्पिक उर्जाहरू जस्तै सौर्य उर्जा, सुधारिएको चुलो, बायोग्याँस आदि जस्ता बैकल्पिक उर्जाको खपत बढाई कार्वन उर्त्सजनमा न्यूनिकरण गर्ने ।

२. विद्युत आपुर्तिको कमी पुर्तिका पुर्वाधार निर्माणका लागि समन्वय गर्ने ।	२. जलविद्युत आपुर्ति बढाउन समन्वयात्मक प्रयास गरी दाउराको उपयोगलाई न्यूनिकरण गर्ने ।	२. नगरमा कम मूल्यमा घरेलु माग पुरा गर्न लागत प्रभावी लघु जलविद्युत आयोजनाहरू सञ्चालन गर्न अध्ययन गर्ने ।
ञ. नगरपालिकामा रहेका कुल घरपरिवार १३,१२२ मध्ये ७,५३६ (५७.४३ प्रतिशत) परिवारहरूले फ्लस सहितको सेप्टि ट्याङ्क भएको चर्पी, ४,२८६ (३२.६६ प्रतिशत) फ्लस सहितको सार्वजनीक ढल भएको चर्पी, १,२३१ (९.३८ प्रतिशत) साधारण चर्पीको प्रयोग गरेको र ४० घरपरिवारहरूले भने चर्पीको प्रयोग नै नगरेको अवस्था रहेको छ । नगरपालिकामा आवश्यक आधारभूत सार्वजनिक भौतिक पुर्वाधारको विद्यमान अवस्थालाई हेर्दा ढलजस्तो सामुदायिक सरसफाई, स्वास्थ्य तथा व्यक्तिगत र पारिवारिक स्वास्थ्यसँग प्रत्यक्ष सरोकार राख्ने विषय व्यवस्थापनको स्थिति कमजोर रहेको छ तसर्थ ढलजस्ता भौतिक पुर्वाधारको समुचित विकास गर्न तथा शौचालय निर्माण एवं सञ्चालन गरी सरसफाई र स्वच्छता कायम राख्न अत्यावश्यक छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दीर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. नगरमा सेप्टिक ट्याङ्क सहितको चर्पीको प्रयोगलाई अनिवार्य गर्न नीति निर्माण गर्ने ।	१. सेप्टिक ट्याङ्क सहितको चर्पी निर्माणमा बनेका नीतिको आवधिक समिक्षा गर्दै आवश्यक परिमार्जन गर्ने ।	१. शौचालय प्रयोगमा बनेको नीतिमा परिमार्जन गर्ने ।
२. दिसाजन्य लेदो व्यवस्थापन हेतु नगरमा Feacal Sludge Management treatment plant स्थापनाको लागि सम्भाव्यता अध्ययन गर्ने ।	२. दिशाजन्य लेदो प्रशोधन तथा व्यवस्थापन (Feacal Sludge Management & Treatment Plant) सञ्चालनका निमित्त विभिन्न सरकारी एवं गैर सरकारी, दातृ निकाय एवं स्थानीयहरूसँगको समन्वयमा आवश्यक संरचनाको निर्माण एवं कार्यप्रणाली विकास गर्ने ।	२. Feacal Sludge Management treatment लाई व्यवस्थित र सुरक्षित गरी नीति निर्माण गरी श्रोतको रुपमा उपभोग गर्ने ।
३. नगरबासीसँगको सहकार्यमा शौचालयको निर्माण गर्ने ।	३. महिला बालबालिका, ज्येष्ठ नागरिक अपांगमैत्री शौचालयहरू नगरका मुख्य मुख्य स्थानहरू, बजार क्षेत्र, बसपार्कहरूमा निर्माण गर्ने र शौचालयको नियमित अनुगमन गर्ने ।	३. शौचालयहरूको मर्मत सम्भार गर्दै शौचालय प्रयोगको अनुगमन एवं समिक्षा गर्ने ।
ट. पुराना सवारी साधन, कच्ची सडक, मोटरबाटाको धुलो, कलकारखाना जस्ता साधनको प्रयोगले धुलोहरू बढेको छ । साथै नगरका १,२७८ घरपरिवारले नगरमा वायु प्रदुषणको समस्या भएको जनाएको छ । तसर्थ वायु प्रदुषण नियन्त्रणका लागि नगरमा निर्देशिका सँगै अनुगमनको आवश्यकता रहेको छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दीर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. नगरमा यातायात व्यवसायी संघसँग समन्वय गरी उच्च वायु प्रदुषण गर्ने पुराना सवारी साधनहरू हटाउने सम्बन्धमा नीति निर्माण गर्ने ।	१. नगरमा सञ्चालित गाडीहरूको नियमित अनुगमन गरी वातावरणमैत्री सडकहरू निर्माण प्रक्रियालाई अगाडि बढाउने ।	१. एकदमै न्यून वायु प्रदुषण गर्ने र वातावरणमैत्री सवारी साधन जस्तै विद्युतीय सवारी साधन लगायत अन्य नवीनतम उपायहरूलाई प्रयोगमा लाई सञ्चालन गर्ने ।

२. वातावरणीय प्रदुषणलाई मध्यनजर गरी ग्रामिण कच्ची सडकहरूको स्तरोन्नती गर्ने ।	२. गाउँघरका कच्ची सडकहरू कालोपत्रे गर्ने ।	२. वातावरणीय प्रदुषण परिक्षण प्रयोगशालाका लागि आवश्यक दक्ष कर्मचारीहरूको व्यवस्था गर्ने ।
३. बजार क्षेत्र, उद्योग कलकारखाना जस्ता वायु प्रदुषणबाट जोखिममा रहेका स्थानहरूको अध्ययन एवं अनुसन्धान गर्ने ।	३. बजार क्षेत्र, औद्योगिक प्रतिष्ठान र जोखिममा रहेका क्षेत्रमा वायु गुणस्तर मापन केन्द्र स्थापना र सञ्चालन, वायु गुणस्तरको एकीकृत नक्साकंन, वायु प्रदुषण क्षमता एकिन र पुर्वानुमान गरी उत्सर्जन गतिविधिमा नियन्त्रण गर्ने ।	३. वातावरणीय प्रदुषण परिक्षण प्रयोगशालाका लागि आवश्यक दक्ष कर्मचारीहरूको व्यवस्था गर्ने ।

ठ. नगरपालिकामा सञ्चालित विभिन्न उद्योगहरू तथा सवारी साधनहरूबाट ध्वनी प्रदुषण भइरहेको छ जसले गर्दा मानव कानले सुन्न सक्ने ध्वनी भन्दा अत्यधिक ध्वनीले गर्दा मानव स्वास्थ्यमा हुने नकारात्मक असरहरू हुने सम्भावना अधिक रहन्छ । तसर्थ सवारी साधन लगायत चर्को आवजमा ध्वनी निकाल्ने उद्योग कलकारखानाहरूबाट हुने ध्वनी प्रदुषण नियन्त्रण गर्न स्पष्ट नीति लगायत नेपाल सरकारले तोकेको मापदण्ड अनुरुप ध्वनी प्रदुषण स्तर प्रत्येक वर्ष जाँच गर्ने र मावन कानले सुन्न सक्ने ध्वनीको मात्रा भन्दा धेरै ध्वनी प्रदुषण भएमा दण्ड सजायको समेत व्यवस्था गर्न आवश्यक छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दीर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. सवारी साधन लगायत चर्को आवजमा ध्वनी निकाल्ने उद्योग कलकारखानाहरूबाट उत्पन्न हुने ध्वनी प्रदुषणलाई निराकरण गर्न र उद्योग व्यवसायी एवं सवारी चालकमा सो सम्बन्धि जानकारी प्रदान गर्न स्पष्ट नीति निर्देशन निर्माण गर्ने ।	१. ध्वनी प्रदुषणमा बनेको नीतिको समिक्षा गर्ने र आवश्यक परिमार्जन गर्ने ।	१. ध्वनी प्रदुषणमा बनेको नीतिको समिक्षा गर्ने र आवश्यक परिमार्जन गर्ने ।
२. नगरको ध्वनी मापनका लागि ध्वनी मापन यन्त्रको व्यवस्थापनका साथै समय समयमा अत्यधिक ध्वनी निष्काशन हुने स्थानहरू जस्तै मानव बस्ती, ट्राफिक, कलकारखाना इत्यादिमा मापन गर्ने र राष्ट्रिय मापदण्ड अनुरुप भए नभएको जाँच गर्ने ।	२. ध्वनी मापन यन्त्र सञ्चालन गर्न सक्ने जनशक्ति सहित यस्ता ध्वनी प्रदुषण गर्ने एकाईहरूको नियमित अनुगमन नर्गे ।	२. ध्वनी प्रदुषण नियन्त्रण गर्न बनेका नवीनतम उपकरण एवं प्रविधिहरू अँगाल्दै ध्वनी प्रदुषण नियन्त्रित नगर निर्माण गर्ने ।

ड. तानसेन नगरपालिकाको हरीयाली तानसेन र सफा तानसेनका लागि पनि बजेट विनियोन गरेको छ । वातावरण विषयमा छुट्टिएको रकम एकदमै न्यून भएका कारण वातावरण सम्बन्धि विविध क्रियाकलापहरू प्रभावकारी रुपमा सकिरहेको छैन । तसर्थ वातावरणीय प्रदुषणले नगरको शोभा समेत घट्ने भएकाले नगरको दुरदृष्टि *हरित वातावरणयुक्त पर्यटकीय नगर* लाई समेत दृष्टिगत गरी वृक्षारोपण एवं बगैंचा निर्माणले नगरको सौन्दर्यता लगायत वातावरण सन्तुलन कायम राख्ने भएकाले निम्न कार्यहरूलाई प्राथमिकतामा राखिएको छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दीर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. खाली जग्गाहरूमा वृक्षारोपण गरी हरियाली प्रवद्धन गर्ने ।	१. वृक्षारोपण कार्यक्रमहरूलाई निरन्तरता दिने	१. खुला तथा सार्वजनिक स्थलमा वृक्षारोपण गरी हरियाली कायम गर्ने साथै सडकपेटी किनारामा सुहाउंदो वृक्षारोपण गरि नगरको सौन्दर्यतामा वृद्धि तथा वातावरण सन्तुलनमा योगदान पुऱ्याउने ।

२. सुन्दर तानसेनका लागि एक वडा एक बगैंचा कार्यक्रमको शुरुवात गर्ने ।	२. एक वडा एक बगैंचा कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिने ।	२. स्थानीयको संलग्नतामा बगैंचाको संरक्षण गर्ने ।
ढ. नगरमा सरसफाई तथा वातावरण शाखा र कार्यपालिका अन्तर्गत वातावरण र विपद् व्यवस्थापन समिति रहेको छ । तर बढ्दो वातावरणीय प्रदुषण निराकरणका साथै वन, जङ्गल, वन्यजन्तु, चराचुरुङ्गी, जल उपयोग, वातावरण तथा जैविक विविधता सम्बन्धी स्थानीय नीति, कानून, मापदण्ड, योजना, कार्यान्वयन र नियमन गर्नका साथै जडीबुटी तथा अन्य गैरकाष्ठ वन पैदावार सम्बन्धी, सर्वेक्षण, उत्पादन, सङ्कलन, प्रबर्द्धन, प्रशोधन, र बजार व्यवस्थापन र सरसफाई तथा स्वास्थ्यजन्य फोहोरमैलाको व्यवस्थापन गर्नका निमित्त नगरमा वातावरण तथा प्राकृतिक सम्पदाहरूको संरक्षण सम्बन्धि ज्ञान एवं दक्षता हाँसिल गरेका वातावरण शाखा एवं कर्मचारी व्यवस्थापन पर्याप्त छैन । यसका साथै नगरबासीमा वातावरण सम्बन्धि जनचेतनाको पनि कमि देखिन्छ । तसर्थ मानव संशाधनको व्यवस्था सँगै क्षमता विकासका कार्यक्रमहरू आवश्यक छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दीर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. वातावरण सम्बन्धि बालबालिका समेतमा चेतना जगाउन विद्यालयको पाठ्यक्रममा वातावरण विषय समावेश गर्ने र वार्षिक कार्ययोजनामा कम्तीमा महिनाको एक पटक वातावरण सम्बन्धि अतिरिक्त क्रियाकलापहरू समावेश गर्ने ।	१. वातावरण विषय समावेश भएको पाठ्यक्रममा समयानुसार परिमार्जन गर्ने र वातावरण सम्बन्धित अतिरिक्त क्रियाकलापहरूलाई विद्यालयमा निरन्तरता दिने ।	१. वातावरण विषय समावेश भएको पाठेयक्रममा समयानुसार परिमार्जन गर्ने र वातावरण सम्बन्धित अतिरिक्त क्रियाकलापहरूलाई विद्यालयमा निरन्तरता दिने ।
२. वातावरण सम्बन्धि विविध गतिविधि सचालनका लागि प्रमुख समन्वयकारी भुमिका निर्वाहका लागि नगरमा वातावरण सम्बन्धि दक्षता हाँसिल गरेका निपुण कर्मचारीहरूको व्यवस्था गर्ने ।	२. नगर कार्यपालिकाको आफ्नो राजश्वको क्षमता, खर्चको आवश्यकता, सेवा उपलब्ध गराउनु पर्ने जनसंख्या तथा विकासका मुख्य मुख्य प्राथमिकता अनुरुप सँगठन तथा व्यवस्थापन सर्भेक्षणका आधारमा बिषयगत दक्ष कर्मचारीहरूको व्यवस्था गर्ने ।	२. वातावरण विषय एकदमै बहुआयामिक विषय भएका कारण यसका विविध पक्षहरूमा समावेशि रुपमा कार्यहरू गर्नका लागि नगरमा फोहोरमैला, खानेपानी तथा सरसफाई, जलस्रोत, उर्जा जस्ता विषयहरूका लागि छुट्टाछुट्टै एकाई निर्माण गर्ने ।
	३. अनियन्त्रित शहरीकरणलाई मध्यनजर गर्दै कौशी खेती तालिमहरू सञ्चालन गर्ने ।	३. कौशी खेती तालिमहरूलाई निरन्तरता दिँदै स्वच्छ नगर निर्माण गर्ने ।
४. वातावरण, वनजंगल, जैविक विविधता सम्बन्धि विविध जनचेतनाका कार्यक्रमहरू एवं तालिमहरू नियमित सञ्चालन गर्ने ।	४. वातावरण एवं प्राकृतिक स्रोत, जैविक विविधता सम्बन्धि व्यापक जनचेतना फैलाउन विभिन्न क्रियाकलापहरू गर्ने ।	४. नगरबासीहरूमा वातावरण संरक्षण सम्बन्धि चेतनास्तर वृद्धि गर्दै वातावरणमैत्री नगर निर्माण गर्ने ।

५.५.२. विपद् तथा आपतकालिन व्यवस्थापन

वि.सं. २०७२ सालको भुकम्पबाट आंशिक रुपमा प्रभावित पाल्पा जिल्लामा अवस्थित यस तानसेन नगरपालिका भुकम्प, पहिरो, आगलागी, विद्युतीय खतरा, सडक दुर्घटना, चट्टयाङ, असीना पानी, महामारी, जंगली आतकं जस्ता विपदहरूबाट जोखिममा रहेको छ । धनजनको क्षतिको हिसाबले ठूलो विपद्को सामना गर्नु नपरेको भएपनि बर्षेनी विभिन्न स्तरका पहिरो र भू-क्षयको प्रभाव भने नगरमा देखिने गरेको छ । वर्ड फ्लु, रेबिज, स्वाइन फ्लु तथा महामारीको जोखिम पनि समस्या नै बनिरहेको छ । नगरको भुसलडाँडा वस्ती, गोर्खेकोट, नारायण डाडाँ, खरीपानी वस्ती, कुन्शरे बस्ती, ओडारे बस्ती, बसपार्क आसपासका बस्ती, जैसि चौपारी बस्ती, तानसेन तल्लो पेट्रोलियम पम्पका बस्ती, जोर्ते क्षेत्र, आमडाडाको काउले क्षेत्र, पांडे खर्क, नामि कुवा, पिपल टोल, मौवा डाडा, लुहुङ सार आदि पहिरोको जोखिममा रहेका छन् । हाल युवाहरूमा लागुपदार्थ सेवन एवं मादक पदार्थ सेवनको समस्या पनि बढ्दो नै रहेको छ । बाँदर एवं दुम्सीको समस्याले गर्दा कृषकहरूले सोचे अनुपातको उब्जनी गर्न नसकेको अवस्था रहेको छ । नगरमा कच्ची घरहरू जोखिममा छन भने, अव्यवस्थित विद्युतीय तारहरूले गर्दा पनि बस्तीहरूमा जोखिम बढिरहेको छ यसका साथै नगरमा सडक दुर्घटना पनि अत्यन्त बढ्दै गइरहेको छ।

नगरले आपतकालिन सेवाका लागि महत्वपूर्ण मानिएको बारुण यन्त्र र यसको सञ्चालनका लागि जनशक्तिको आधारभूत व्यवस्थापन गरिएको छ । नगरमा स्थानीय संघ संस्था मार्फत एम्बुलेन्स सेवा प्रवाह भइरहेको भएपनि कतिपय स्थानमा बर्खाको समयमा यातायातको कारणले एम्बुलेन्स सेवा समेत सहज रुपमा उपलब्ध हुन कठिन रहेको छ । नगरपालिकामा प्रकोप प्रतिरोधी भवन निर्माणका लागि भवन निर्माण संहिता कार्यान्वयनका लागि प्राविधिक सहितको भवन तथा नक्सा उपशाखा रहेको र भवन संहिताको कार्यान्वयनबाट विपद् जोखिम कम हुने गरी व्यक्तिगत तथा संस्थागत भवनको संरचनागत मजबुतीका मापदण्ड कायम गरिएको छ। आपतकालिन आश्रय स्थलको रुपमा प्रयोग गर्नको लागि नगरपालिकामा खुला स्थान, सामुदायिक भवन र पार्कहरू रहेका छन् । जिल्ला प्रहरी कार्यालयमा खोज तथा उद्धार सामग्रीको पुर्व ब्यवस्था रहेको छ भने आपतकालीन सेवा प्रदानका लागि नगरमा नगर प्रहरीको व्यवस्था भएको छ । साथै नगरमा विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धि क्रियाकलापहरू गर्न युवा परिषद, नेपाल रेडक्रस सोसाइटी इत्यादि जस्ता संस्थाहरू पनि रहेका छन् । यस नगरपालिकामा नेपाल प्रहरी, सशस्त्र प्रहरी, नेपाली सेना तथा प्रहरी विटहरू रहेका छन् । यसबाट नगरवासीमा शान्ति शुरक्षाको न्यूनतम प्रत्याभूति रहेको छ । नगरमा नगरपालिकामा नगर विपद व्यवस्थापन कोष रहेको छ भने नगरपालिकाले वार्षिक कोषको लागि रकम विनियोजन पनि गर्ने गरेको छ ।

विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धि कुनै पनि ऐन एवं नियमावली नबनेको साथै नगर विपद् व्यवस्थापन एवं जलवायु उत्थानशील योजना बनेको छैन । यसका साथै वडा स्तरमा विपद् व्यवस्थापन समितिले औपचारिक रुपमा गठन गरी क्रियाशिल गराउन बाँकी रहेको, सामुदायिक विपद् प्रतिकार्यका संचना निर्माण गर्न बाँकी रहेको तथा नगर र वडा स्तरीय विपद् तथा जलवायु उत्थानशील योजना बनाई समुदाय स्तरबाट विपद् व्यवस्थापनको सवाललाई मुल प्रवाहीकरण गर्ने प्रक्रियालाई संस्थागत रुपमा अघि बढाउन बाँकी नै रहेको छ । नगरपालिकामा स्रोत सिमितता तथा तत्कालिन आवश्यकताको सम्बोधनका विषय तथा अन्य दैनिक जनजिवनसँग प्रत्यक्ष जोडिएका पुर्वाधार र सेवामा नै केन्द्रित हुनुपर्दा विपद् जोखिम न्यूनिकरणका पुर्वाधार तयारीलाई पर्याप्त प्राथमिकता दिन सकिएको छैन । विपद् व्यवस्थापन तथा आपतकालिन व्यवस्थापनका लागि नगरभित्र आपतकालिन कार्य संचालन वा प्रकोप तथा विपद् सम्वन्धि सूचना संकलन र विश्लेषण गर्ने इकाइ तयार गर्न सकिएको छैन । नगरपालिकाले संवैधानिक अधिकार बमोजिम नगर प्रहरी गठन गरी सांस्कृतिक जमघट, मेला तथा महोत्सव, बजार तथा सवारीको जथाभाबी पार्किङ नियन्त्रण आदि क्षेत्रमा नगरको सुरक्षाका लागि परिचालन गर्न सकेको छैन । यस सन्दर्भमा वस्तीहरू विकास भइरहेको यस नगरपालिकाले विपद् पुर्वतयारी तथा प्रतिकार्य एवं जलवायु अनुकुलनका विषयलाई अन्तरसम्वन्धित र विशिष्ठ क्षेत्रका रुमपा लिएर विकासका गतिविधि अगाडी बढाउनु पर्ने अवश्यकता रहेको छ ।

उल्लेखित पृष्ठभूमिमा दिगो विकासको लक्ष्य अनुसार संकटासन्न परिवारको उत्थानशीलता प्रवर्द्धन गर्ने, विपद्का कारण आर्थिक विकासमा पर्ने असर कम गर्ने तथा जलवायु परिवर्तन अनुकुलनको क्षमता विकास गर्ने लक्ष्य प्राप्ति गरी राष्ट्रिय लक्ष्य प्राप्तिमा नगरको तर्फबाट समेत योगदान हुने गरी नगरपालिकाले निम्नानुसार विपद् तथा आपतकालिन व्यवस्थापनका उद्देश्य तथा नीति तय गरेको छ ।

उद्देश्य १ : विपद् तथा आपत्कालिन व्यवस्थापनका लागि पर्याप्त भौतिक, नीतिगत तथा मानव संशाधनको उपलब्धता सुनिश्चित गर्नु ।

नीति क. विपद् पुर्वतयारीका संरचनागत र गैरसंरचनागत कार्यलाई समान प्राथमिकतामा राखी कार्यान्वयन गरिने छ ।

नीति ख. नगरको विपद् तथा आपतकालिन व्यवस्थापन एवं जलवायु परिवर्तन अनुकुलन कार्ययोजना बनाउनुका साथै सो योजना निर्देश गरे अनुरुप पहिरो, आगलागी तथा स्वास्थ्य जन्य महामारी नियन्त्रणका तथा तत्काल प्रतिकार्यका लागि चाहिने खुला स्थान निर्धारण र न्यूनतम जनशक्ति तथा पुर्वाधार एवं उपकरणको भरपर्दो व्यवस्थापन गरिने छ ।

नीति ग : नगरमा प्रकोप, विपद् तथा जलवायु परिवर्तनका समस्या सम्वन्धि सूचना संकलन, विश्लेषण, पुर्व तयारी र प्रतिकार्यका गतिविधि नियमित रुपमा सञ्चालन गर्ने दक्ष जनशक्ति सहितको विपद् व्यवस्थापन ईकाई गठन गरिने छ ।

नीति घ : नगरको विपद् प्रतिकार्य अन्तर्गत राहत, पुनस्थापना तथा पुनर्लाभका मापदण्ड निर्माण गरी लागु गरिने छ ।

नीति ङ : स्थानीय विपद् तथा जलवायु उत्थानीशील योजनाले निर्दिष्ट गरेका कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि न्यूनतम बजेट विनियोजन सुनिश्चित गरिने छ ।

नीति च : समयवद्ध रुपमा विपद् व्यवस्थापन योजना कार्यान्वयनको समिक्षा तथा परिमार्जन गरी सान्दर्भिक कार्यक्रमलाई बृहत योजनाको अंग बनाउँदै लगिने छ ।

नीति छः पुर्वाधार, उपकरण तथा नीति निर्धारणका आवश्यकता अनुसार संघ, प्रदेश तथा वाह्य सहायता निकायसँगको समन्वयन गरिने छ ।

नीति ज : भवन संहितालाई बाढि, पहिरो, भुकम्प, आगलागी, चट्याङ लगायतका विपद् जोखिम न्यूनिकरणका विषय समेत समेटेर परिमार्जन गरिने छ । साथै, कार्यान्वयनका लागि प्राविधिक जनशक्तिको क्षमता विकास गरिने छ ।

उद्देश्य २ : विपद्को प्रकृति अनुसार विशिष्टीकृत पुर्वाधारको उपलब्धता सुनिश्चित गर्नु ।

नीति क : जोखिम वस्ती पहिचान गरी दीर्घकालिन बस्ती व्यवस्थापन, आवश्यकता अनुसार स्थानान्तरण तथा जोखिम न्यूननिकरण र अल्पिकरणका कार्यलाई प्राथमिकताका साथ अघि बढाइने छ ।

नीति ख : वर्षाको पानी सडक तथा बस्ती क्षेत्रबाट भू क्षय नगरी नदि प्रणालीमा मिसिने गरी आकासेपानी व्यवस्थापनका गतिविधि सञ्चालन गरिने छ । आवश्यकता अनुसार बायो इन्जिनियरिङ्ग तथा संचरनागत विपद् जोखिम अल्पिकरणका कार्य सेमत अघि बढाइने छ ।

नीति गः खुला स्थानहरूको संरक्षण साथै, शुरक्षित आश्रय स्थल निर्धारण वडा स्तरमा गरिनुका साथै शुरक्षित भवन निर्माणको वेग्लै संहिता बनाई शुरक्षित भवन निर्माणमा नगरको स्रोत तथा वाह्य स्रोतको अधिकतम उपयोग गरी सघन बस्ती क्षेत्रमा शुरक्षित सामुदायिक भवन निर्माण गरिने छ ।

नीति घः उपलब्ध वारुण यन्त्रको पहुँच विश्लेषण गरी १५ मिनेट भित्र आगलागि नियन्त्रण स्थलमा पुगिसक्ने गरी वारुण यन्त्र व्यवस्थापन तथा २४ घण्टा सञ्चालन हुने अवस्थामा पुग्ने गरी पुर्वाधार तथा आन्तरिक व्यवस्थापनको कार्य गरिने छ ।

नीति ङः बारुण यन्त्रमा नै आगलागि जन्य स्वास्थ्य सम्वन्धि समस्या कम गर्न प्राथमिक उपचार गर्न सक्ने जनशक्ति तथा स्वास्थ्य उपकरणको व्यवस्था गरिनुका साथै आगलागि नियन्त्रणको प्राविधिक तालिम युक्त जनशक्ती परिचालित हुने व्यवस्था मिलाइने छ ।

नीति चः स्वास्थ्य जन्य महामारी नियन्त्रण तथा प्रतिकार्यका लागि नगर स्तरमा द्रुत प्रतिकार्य टोली बनाइनुका साथै अस्पतालमा महामारी नियन्त्रण इकाई गठनमा सहयोगी र समन्वयनकारी भूमिका निर्वाह गरिने छ ।

नीति छ : सडक दुर्घटना, विद्युतजन्य विपद् तथा अन्य कारणले घाइते भएकाहरूको जिवन रक्षा गर्न आपतकालिन ट्रमा प्रणालीलाई व्यवस्थित गर्न स्थानीय स्वास्थ्य संस्थासँग संस्थागत समन्वयन गरिने छ ।

उद्देश्य ३ : विपद् प्रभावितको सम्मान, सुरक्षा तथा तत्काल राहत र पुनर्लाभ सुनिश्चित गर्नु ।

नीति क : कुनै पनि प्रकारको प्रकोप सिर्जित विपद् प्रतिकार्य गर्दा प्रभावित हरूको सेवा तथा सुरक्षा नगर मापदण्ड त्यसको पुर्ण कार्यान्वयन गरिने छ ।

नीति ख : विपद्को समयमा अपांगता भएका, जेष्ठ नागरिक, वालवालिका र गर्भवती र विरामीहरूको सेवाको लागि विशेष प्रवन्ध गरिने छ ।

नीति गः विपद्को समयमा उपलब्ध गराइने सेवा तथा राहत प्याकेज वितरणमा स्पेयर मापदण्ड (Sphere Standards) र एक द्वार नीति (One Door Policy) को पुर्ण पालना गरिने छ ।

नीति घ : नगरको विपद् प्रतिकार्य कोषलाई समृद्ध बनाई मध्यम स्तरको विपद् प्रतिकार्य तथा पुनर्लाभका गतिविधिका लागि नगरलाई आत्म निर्भर बनाइने छ ।

नीति ङ. विपद् प्रतिकार्यका लागि आवश्यक सामग्रीहरू सहितको गोदाम घरको व्यवस्था र यसको पहुँच सुनिश्चितता गरी यसको सञ्चालन कार्यविधि समेत बनाइनेछ ।

नीति च. विपद् पूर्वतयारी एवं प्रतिकार्यका लागि नगरका युवा जनशक्तिको संलग्नतालाई बढि प्राथमिकता दिइनेछ ।

उद्देश्य ४ : नगर विकासका सवै पक्षमा विपद् तथा जलवायु परिवर्तन अनुकुलनलाई मुल प्रवाहीकरण गर्नु ।

नीति क : जलवायु परिवर्तन अनुकुलन बजेट तर्जुमा विधि निर्धारण गरी कार्यान्वयन गरिने छ ।

नीति ख : सवै भौतिक पुर्वाधारका कार्यमा विपद् जोखिम न्यूनिकरण तथा अल्पिकरण संरचनागत कार्य समावेश गरिने छ ।

नीति ग : निश्चित रकम भन्दा माथिका पुर्वाधार निर्माणका कार्यको योजना बनाउदा विपद् व्यवस्थापन तथा जलवायु अनुकुलनको कार्ययोजना समावेश गर्ने व्यवस्था गरिने छ ।

नीति घ : उद्योग तथा कलकारखना स्थापना गर्दा greenhouse gas उत्सर्जन निरुत्साहित गरिनुका साथै न्यूनीकरणका कार्यक्रम समेत एकीकृत रुपमा अघि बढाउनु पर्ने व्यवस्था गरिने छ ।

नीति ङः नगर सरसफाई, खानेपानी व्यवस्थापन, स्वास्थ्य सेवा आदि सञ्चालनका पुर्वाधार तयार गर्दा विपद् जोखिम न्यूनिकरण तथा व्यवस्थापनमा प्रत्यक्ष योगदान गर्ने गरी गरिने छ ।

उद्देश्य ५ : नगर सुरक्षामा नगरपालिको भूमिका प्रभावकारी बनाउनु ।

नीति क. नगर प्रहरी गठन तथा काम, कर्तव्य र अधिकार सहितको नगर प्रहरी ऐन तथा नियमावली निर्माण गरी कार्यान्वयन गरिने छ ।

नीति ख. नगर प्रहरीलाई नगरपालिका कार्यालय सुरक्षाको साथै आपतकालिन समयमा साथै हाट तथा अन्य प्रयोजनमा हुने भिडभाड नियन्त्रण, बजार व्यवस्थापन, फोहोर मैला व्यवस्थापन जस्ता कार्यको नियमन तथा साँस्कृतिक जमघट व्यवस्थापन जस्ता कार्यमा परिचालन गरिनेछ ।

नीति ग. ट्राफिक प्रहरी तथा जनपथ प्रहरीका साथै सशस्त्र प्रहरी लगायत शुरक्षा निकायसँगको समन्वयमा नगरको शान्ति शुरक्षा, लागुऔषध सेवन एवं वितरण नियन्त्रण र सवारी व्यवस्थापन लगायतका कार्यहरू प्रभावकारी रुपमा कार्यान्वयन गरिनेछ ।

नीति घ. आवश्यकता अनुसार क्लस्टर स्तरमा प्रहरी विटहरूको व्यवस्थापनका लागि सम्वन्धित निकायसँग समन्वय गरिने छ ।

नीति ङ : सडक बत्ती तथा सघन बस्ती र बजार क्षेत्रमा सीसी क्यामेरा मार्फत आपराधिक गतिविधिको निगरानी तथा प्रतिकार्यका लागि नेतृत्वदायी भूमिका निर्वाह गरिने छ ।

प्राथमिकता तालिका ५.५.२: विपद् तथा आपतकालिन ब्यवस्थापन

क. संविधानको अनुसूची ८ मा विपद् व्यवस्थापनलाई स्थानीय तहको एकल अधिकारको सूचीमा सूचीकृत गरेको छ । त्यसैगरी अनुसूची ९ ले सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहको अधिकारको साझा सूचीमा समेत विपद् व्यवस्थापनलाई समेटेको छ । नगरपालिकामा विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धि ऐन नियम बनेको नबनेको र सो अन्तर्गत निर्माण हुनुपर्ने कार्यविधि निर्माण नभएको अवस्था रहेको छ । यसका साथै नगर वा वडाहरूमा विपद् स्थानीय विपद् जोखिम ब्यवस्थापन तथा जलवायु उत्थानशिल योजना निर्माण भएको छैन । तसर्थ ऐनको प्रावधान अनुसार नगरको विपद् जोखिम न्यूनिकरण तथा ब्यवस्थापन ऐन, नियमावली, कार्यविधि, रणनीति र कार्यक्रम तय गरी स्थानीय तहको विपद् तथा आपतकालिन ब्यवस्थापनको संस्थागत नेतृत्व नगरपालिकाले लिने गरी विपद् तथा जलवायु उत्थानशील नगर निर्माण गर्न निम्न प्राथमिकताहरू प्रस्तुत गरिएको छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दीर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. जलवायु अनुकुलन तथा आपतकालिन व्यवस्थापन (शान्ति शुरक्षा, आगलागी नियन्त्रण, सडक सुरक्षा, वन्यजन्तु आतंक, स्वास्थ्य जन्य महामारी नियन्त्रण) का विषय समेटी जलवायु अनुकुलन तथा विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन ऐन, नियमावली, कार्यविधि तथा निर्देशिका बनाउने ।	१. विपद् तथा आपतकालिन व्यवस्थापन सम्वन्धि कानुनको पुनरावलोकन र संशोधन गर्ने ।	१. परिवर्तित सन्दर्भमा विपद् तथा आपतकालिन व्यवस्थापन र अनुकुलन सम्वन्धी स्थानीय कानुनमा आवश्यक परिमार्जन तथा नयाँ कार्यविधि तथा निर्देशिका निर्माण गर्ने ।
२. जलवायु परिवर्तन अनुकुलन मैत्री बजेट तर्जुमा र कार्यान्वयन निर्देशिका तयार गर्ने ।	२. जलवायु परिवर्तन अनुकुलन मैत्री बजेट तर्जुमा र कार्यान्वयन निर्देशिकामा आवश्यक परिमार्जन गर्ने ।	२. स्थानीय बजेट लाई जलवायु परिवर्तन अनुकलनमा केन्द्रित बजेट वर्गिकरणको पद्धति विकास गर्ने ।
३. नगर स्तरमा स्थानीय विपद् तथा जलवायु उत्थानशील योजना तथा वडा स्तरमा सामुदायिक विपद् तथा जलवायु उत्थानशील योजना तथा विद्यालयस्तरीय विपद् तथा जलवायु उत्थानशील योजना निर्माण गर्ने ।	३. स्थानीय, सामुदायिक एवं विद्यालयस्तरीय विपद् तथा जलवायु उत्थानशिल योजना कार्यान्वयनको वार्षिक रुपमा समिक्षा तथा परिमार्जन गर्ने एवं नयाँ योजनाहरू निर्माण गर्ने ।	३. स्थानीय, सामुदायिक तथा विद्यालयस्तरीय विपद् तथा जलवायु उत्थानशिल योजना निर्माणलाई निरन्तरता दिने ।
४. दिगो विकास लक्ष्य १३ लाई समेत लक्षित गर्दै नगरपालिकाले जलवायु परिवर्तनसँग सम्बन्धित	४. जलवायु परिवर्तनसँग सम्बन्धित जोखिमहरूको सामना गर्न र अनुकुलनका	४. जलवायु परिवर्तनसँग सम्बन्धित जोखिमहरूको सामना गर्न र

जोखिमहरूको सामना गर्न र अनुकुलनका उपायहरूलाई आफ्नो योजनाहरूमा समायोजन गर्ने ।	उपायहरूलाई नगरको योजनाहरूमा समायोजन गर्ने ।	अनुकुलनका उपायहरूलाई आफ्नो योजनाहरूमा समायोजन गर्ने ।

ख. संविधानको भाग ४ धारा ५१ 'छ' को प्राकृतिक साधन स्रोतको संरक्षण, संवर्द्धन र उपयोगसम्बन्धी नीतिअन्तर्गत जल उत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण गर्ने तथा प्राकृतिक प्रकोपबाट हुने जोखिम न्यूनीकरण गर्न पूर्वसूचना, तयारी, उद्धार, राहत एवं पुनर्स्थापना गर्ने कुरा उल्लेख छ । बाढी एवं पहिरोबाट जोखिममा रहेको छ । भौगोलिक हिसाबले कमजोर भूभाग र मध्यम खालको जलाधारीय अवस्थाले गर्दा यस नगरपालिकामा वर्षेनी बाढी तथा पहिरो हुने गरेको छ । नगरमा विशेषतः साना ठुला नदि/खोलाहरू बग्ने गरेको र वर्षायाममा नदी तथा खोलाहरूले आसपासका भू-भागहरू बर्षेनी कटान गरी क्षति पुऱ्याईरहेको छ । त्यस्तै पहिरोले बर्षेनी धेरै संख्यामा परिवारहरू प्रभावित भैरहेका छन् । जसलाई नक्शा नं. **१/५.५.२** पनि देखाइएको छ । नक्सामा पहिरोबाट क्षति हुन सक्ने घरधुरीहरूको चित्रण गरिएको छ । नक्साको अधारमा जोखिममा रहेका वस्तीहरू पहिचान गरी बस्ती स्थानान्तरण एवं उक्त जोखिमयुक्त स्थानहरूमा आवश्यक स्थानहरूमा पहिरो रोकथामका कार्यहरू पनि गर्न सकिन्छ । तसर्थ वातावरणलाई क्षति पुऱ्याउन सक्ने संभावित घटना वा आपत्कालिन स्थितिको विश्लेषण गरी त्यस्ता घटना वा परिस्थितिलाई प्रभावकारी एवं उपयुक्त ढङ्गले सामना गर्न सक्षम हुनका निमित्त विभिन्न योजनाहरू निर्माण एवं प्रभावकारी कार्यान्वयनको आवश्यकता छ ।

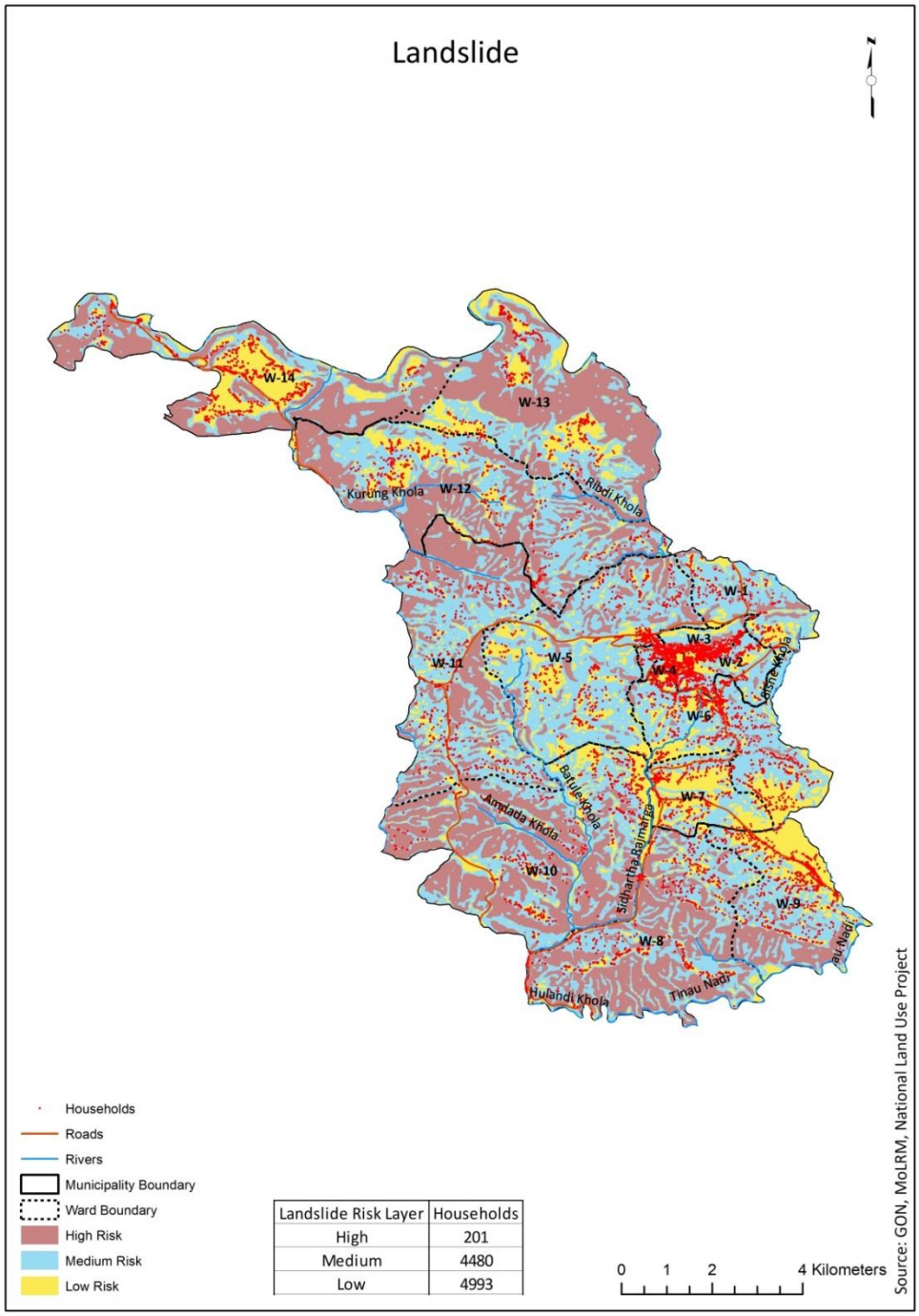

नक्शा १/५.५.२: पहिरोबाट जोखिमयुक्त बस्ती

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दीर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)
१. पहिरो जोखिम रहेका क्षेत्रमा तारजाली वा टेवा पर्खाल निर्माण तथा बायो-इन्जिनियरिङ अघि बढाउने ।	१. सडक क्षेत्रको दायाँबायाँ रहेका एकाध परिवार मात्र बसोबास गर्ने जोखिम युक्त घरलाई सार्ने र बढि जोखिममा रहेका टोल बस्ती लक्षित टेवा पर्खाल निर्माण कार्य सम्पन्न गर्ने ।	१. पहिरोको जोखिमलाई मध्यनजर गर्दै पहिरो जोखिम रोकथामका नवीनतम खोज तथा प्रविधिहरूलाई अँगाल्दै

		पहिरो जोखिम न्यून बनाउने ।
२. बाढी तथा डुवानको जोखिममा रहेका स्थानहरू तथा वस्तीहरूको सुरक्षाका लागि संकटासन्न क्षेत्रमा भू-क्षय तथा नदी कटान रोकथामका लागि तटबन्धन कार्यक्रम संचालन गर्ने ।	२. बाढी डुबानबाट क्षतिग्रस्त क्षेत्रहरूको पहिचान गरी विभिन्न संघ संस्थाहरूसंगको समन्वयमा भू-क्षय तथा नदी कटान रोकथामका लागि तटबन्धन गर्ने ।	२. साझेदारीमा विपद् तथा जलवायू समानुकुलित विकास योजनाहरू सञ्चालन गर्दै आगामी वर्षहरूमा नगरपालिका आफैले विगतका साझेदारीमा भएका सकारात्मक कार्ययोजनाहरूको अनुशरण गर्दै विपद् व्यवस्थापनका लागि कार्ययोजनाहरू बनाई कार्यान्वयन गर्ने ।
३. संभावित हानी, नोक्सानी एवं क्षति कम गर्न जोखिम क्षेत्रमा रहेका व्यक्ति, समुदाय एवम् सङ्घ/संस्थाहरूलाई पूर्वतयारीमा रहन र समयमा नै उपयुक्त ढङ्गले कार्य गर्न आवश्यक पर्ने पूर्वसुचना चेतावनी प्रणालीको विकास गर्ने ।	३. मुख्य नदीहरूमा बाढीको अनुगमन गरी पूर्वसुचना प्रणालीलाई थप प्रभावकारी बनाउने ।	३. मुख्य नदीहरूमा बाढीको अनुगमन गरी पूर्वसुचना प्रणालीलाई थप प्रभावकारी बनाउँदै लैजाने ।
४. प्राकृतिक प्रकोपका हिसाबले जोखिममा रहेका स्थानहरूमा वृक्षारोपण कार्यक्रम सञ्चालन गरी वातावरणीय सन्तुलन कायम राख्दै हरियाली प्रवर्द्धन गर्ने ।	४. वृक्षारोपण बिरुवाहरूको संरक्षण गर्दै वृक्षारोपण कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिने ।	४. वृक्षारोपण कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिने ।

ग. वि.सं. २०७२ सालको भुकम्पले तानसेन नगरपालिका आंशिक रुपमा प्रभावित भएको छ । नक्शा **२/५.५.२** मा भुकम्पीय जोखिमलाई मध्यम र उच्च जोखिममा नक्शाकंन गरिएको छ । उच्च जोखिममा रहेका घरहरू धेरै भएका कारण सो लाई मध्यनजर गर्दै निर्माण कार्यलाई भुकम्प प्रतिरोधी बनाउन आवश्यक छ ।

नेपाल सरकारले बस्ती विकास, शहरी योजना तथा भवन निर्माण सम्बन्धि मापदण्ड २०७२ रहेको छ जस अन्तर्गत स्थानीय निकायहरूले हाल लागू गरिरहेको मापदण्डका प्रावधानहरू आधारभूत निर्माण मापदण्ड अनुसार नगरले आफ्नो मापदण्ड बनाएको छ । तर भवन निर्माण गर्दा विपद् व्यवस्थापन समेतलाई दृष्टिगत गरी जमिनको अवस्था निर्धारण गरी निर्माण स्वीकृति दिने मापदण्ड भएता तापनि भू उपयोग नीति र भू उपयोग योजना मार्फत भवन निर्माण गर्न मिल्ने वा नमिल्ने आधारमा जग्गा बर्गीकरण नभएको अवस्था रहेको छ ।

यस्तै स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा १०२ को उपदफा (२) मा उल्लेख भए वमोजिमको अधिकार प्रयोग गरी तानसेन नगरपालिकाको मर्मत सम्भार सञ्चालन कार्यविधि, २०७५ तयार गरिएको छ । जसमा प्राथमिकतामा आकस्मिक मर्मत सम्भार, रोकथाम मूलक मर्मत सम्भार जस्ता क्रियाकलाप समावेश गरिएको छ । तर नगरपालिका अन्तर्गतका सडक, पुल पुलेसा, ढल, सिंचाइँ, खानेपानी लगायतका भौतिक पूर्वाधारका संरचनाहरू, आकस्मिक रुपमा आवश्यकता अनुसार मर्मत गरी दीर्घकालसम्म सञ्चालनमा ल्याउन नसकेको अवस्था रहेको छ । नगरपालिकामा प्रकोप प्रतिरोधी भवन निर्माणका लागि भवन निर्माण संहिता कार्यान्वयनका लागि प्राविधिक सहितको भवन तथा शहरी विकास उपशाखा रहेको छ । तर सबै किसिमका भवनको स्वीकृति तथा निर्माणको अनुगमन प्रक्रियामा स्थलगत रुपमा अध्ययन गरी सुरक्षाका मापदण्ड पुर्ण पालना भएको एकिन गर्नमा जनशक्तिको अपर्याप्तता रहेको छ । तसर्थ मानवीय जीवन सुरक्षा र हित सुनिश्चित गर्न र नभत्कने खालका सुरक्षित भवन संरचना निर्माणका लागि आवश्यक पर्ने संरचनाको डिजाइन, निर्माण पद्धति, निर्माण सामग्री, मर्मत-संभार परिमार्जन, भोगचलन जस्ता पक्षहरूको नियमन तथा नियन्त्रणका निम्ति जारी अध्यादेश वा नियम/विनियम तथा सम्बद्ध मापदण्डहरूको आवश्यकता छ ।

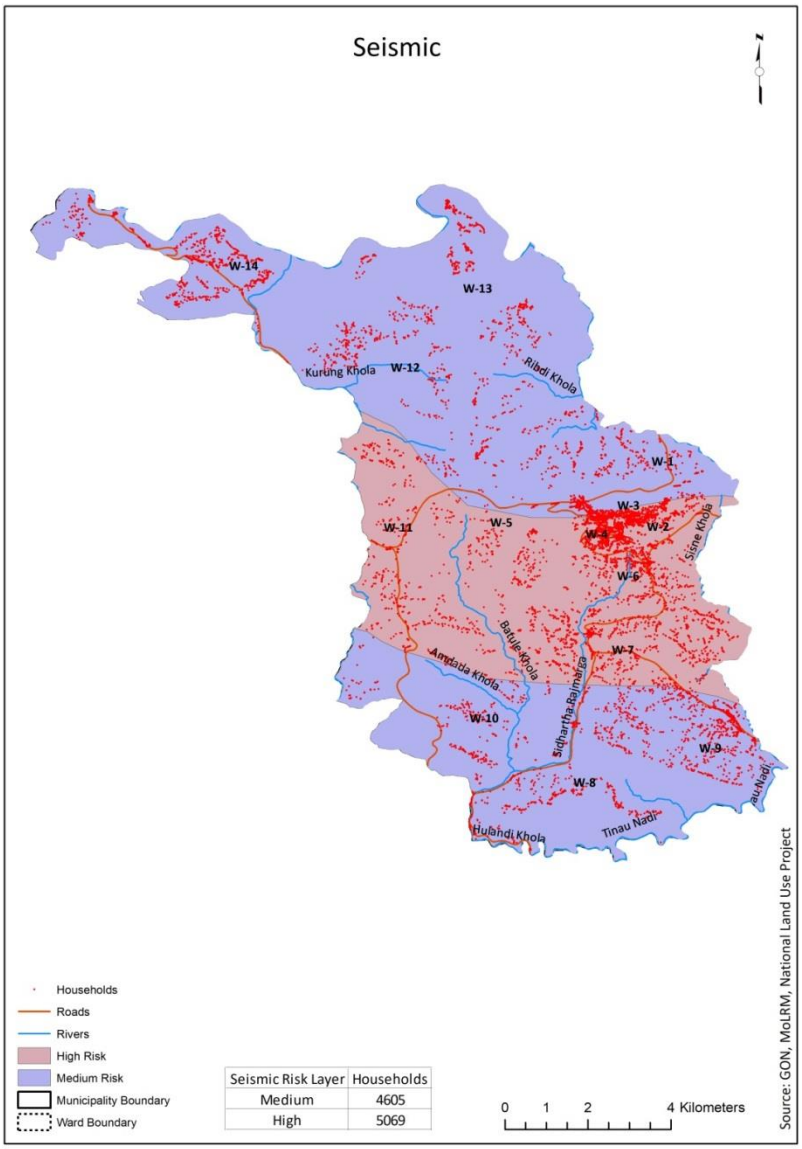

नक्शा

२/५.५.२: भुकम्पबाट जोखिमयुक्त बस्ती

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दीर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)
१. संघ तथा प्रदेशसँगको समन्वय र स्थानीय समुदायसँगको सहकार्यमा २०७२ को भूकम्पबाट क्षतीग्रस्त भएका र पुनर्निर्माण गर्न बाँकी सबै विद्यालय भवन, स्वास्थ्य चौकी तथा वडा कार्यालय भवनको पुननिर्माण कार्य सम्पन्न गर्ने तथा एककीकृत बस्ती लगायत व्यवस्थित आवास निर्माण वा पुनर्निर्माणको कार्य सम्पन्न गर्ने ।	१. भौतिक पूर्वाधारका योजनाहरूलाई जलवायु अनुकुल वनाउदै लैजाने ।	१. विपद् व्यवस्थापन एवं जलवायु परिवर्तनलाई समेत मध्यनजर गरी निर्माणका कार्यहरू गर्ने ।
२. भूकम्पीय सुरक्षा बाहेक सुरक्षित निर्माणको बहु आयामलाई समेटेर भवन तथा पुर्वाधार निर्माणमा प्राविधिक सहायता गर्न सक्ने गरी प्राविधिक शाखाको क्षमता विकास गर्ने ।	२. आवश्यकता हेरी भवन तथा पुर्वाधार निर्माणमा प्राविधिकहरू थप गर्ने र उक्त शाखाका कर्मचारीहरूका लागि अनुशिक्षण उपलब्धतालाई निरन्तरता दिने ।	२. आवश्यकता हेरी भवन तथा पुर्वाधार निर्माणमा दक्ष प्राविधिकहरू थप गर्ने ।

घ. नगरपालिकामा खोज, उद्धार तथा राहत तथा सिघ्र पुर्नलाभका लागि आवश्यक विपद् प्रतिकार्य सामग्री जिल्ला प्रहरी कार्यालयमा पुर्व ब्यवस्था गरिएको छ। तर विपद् ब्यवस्थापन ऐनमा ब्यवस्था गरिए अनुसार राहतको न्यूनतम मापदण्ड तय नगरिएको तथा राहत सामग्रीको न्यूनतम पुर्व व्यवस्था नभएको अवस्था रहेको छ। तसर्थ नगरपालिकामा विपद् व्यवस्थापन योजना एवं प्रतिकार्य योजना निर्माणको अभ्यास नगरमा नभएको सन्दर्भमा योजना निर्माण र अध्यावधि गर्ने अभ्यासलाई नियमित गराउनु तथा सवै विपद् प्रभावितलाई स्फेयर मापदण्ड अनुकुलको राहत वितरण हुने अवस्थामा पुऱ्याउनु नगरको प्राथमिकतामा रहेको छ। त्यसैले आपत्कालीन अवस्थामा जनधनको सुरक्षा तथा सेवा प्रदान गर्न आकस्मिक योजना लगायत विपद् प्रतिकार्यका लागि आवश्यक सामग्रीहरूको व्यवस्था गरी वडास्तरमा समेत प्रतिकार्य एवं राहतका सामग्री एवं गोदाम घरको व्यवस्थापन गरी सेवा प्रवाह गर्नको निमित्त निम्न बुँदाहरूलाई प्राथमिकतामा राखिएको छ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दीर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. विपद्को समयमा अपांगता भएका व्यक्ति, महिला, बालबालिका एवं ज्येष्ठ नागरिकको सुरक्षा तथा आपतकालिन सेवामा पहुँच सम्बन्धि स्फेयर कार्यढाँचा अनुकुलनका प्रावधान सहितको स्थानीय कार्यविधि निर्माण गर्ने।	१. अपांगता भएका व्यक्ति, महिला, बालबालिका एवं ज्येष्ठ नागरिकको शुरक्षा तथा आपतकालिन सेवामा पहुँच सम्वन्धि स्फेयर कार्यढाँचा अनुकुलका प्रावधान सहितको स्थानीय कार्यविधिमा आवश्यकता अनुरुप परिमार्जन गर्ने।	१. आपतकालिन सेवामा पहुँच सम्वन्धि स्फेयर कार्यढाँचा अनुकुलनका प्रावधान सहितको स्थानीय कार्यविधिमा समयानुसार सं शोधन एवं परिमार्जन गर्ने।
२. विपद् प्रभावितका विपद् प्रतिकार्य कोष सञ्चालन तथा राहत वितरण कार्यविधि निर्माण गर्ने।	२. सरोकारवालासँगको समन्वय बढाई विपद् व्यवस्थापन कोषमा जुट्ने सहयोगको दायरा विस्तार गरी मुलधनको आकार वृद्धि गरी सबै किसिमका विपद् प्रतिकार्य गर्न सक्ने अवस्थामा पुऱ्याउने।	२.विभिन्न संघ संस्थाहरूसँग समन्वय गरी विपद् प्रतिकार्य कोषको रकम वृद्धि गर्ने।
३. विपद् पूर्वतयारी तथा प्रतिकार्य योजना निर्माण गर्ने।	३. विपद् व्यवस्थापन (पुर्वतयारी, आपतकालिन प्रतिकार्य र पुनर्लाभ) को वित्तीय रणनीति तयार गरी लागु गर्ने।	३. समयानुसार विपद् पुर्वतयारी तथा प्रतिकार्य योजनाहरूमा परिमार्जन गर्दै आवश्यकता अनुरुप नयाँ योजनाहरू निर्माण गर्ने।
४. विपद् प्रतिकार्यका औजारहरू उपयुक्त अवस्थामा राख्नुका साथै क्लस्टरगत रुपमा सामुहिक बसोबासको सामग्री सेटको पुर्व व्यवस्था गर्ने।	४. विपद् व्यवस्थापनका निमित्त बनाइने गोदाम घरको सञ्चालन एवं व्यवस्थापन सम्बन्धि कार्यविधि निर्माण गरी आवश्यकता हेरी गोदाम घरको व्यवस्था प्रत्येक वडामा गर्ने।	४. क्लस्टरगत रुपमा रहेका विपद् प्रतिकार्य औजारमा आवश्यक थपघट तथा सामुहिक बसोबासका सामग्रीको अपुग पुर्ति र उपयोगिता कायम गर्ने।

ङ. आपतकालिन आश्रय स्थलको रुपमा प्रयोग गर्नको लागि नगरपालिकामा खुला स्थान र पार्कहरू रहेको छ। नगरपालिकामा विपद्को समयमा आपतकालिन कक्षको लागि सुरक्षित स्थानहरू पहिचान नगरिएको जसले गर्दा सुरक्षित स्थानको बारेमा नगरबासीहरूमा जानकारी नभएको अवस्था रहेको छ। नगर क्षेत्रमा जनघनत्व बढेसंगै सुरक्षित भवन एवं खुल्ला स्थानहरूको आवश्यकता भएकाले आगामी बर्षका लागि प्रति भवन २०० व्यक्ति अटाउने थप सुरक्षित भवन निर्माण गर्नु पर्ने आवश्यकता छ। तसर्थ विपद्का दृष्टिकोणले आपतकालिन आश्रय स्थलको रुपमा प्रयोग गर्नको लागि नगरपालिकामा खुल्ला स्थान, सुरक्षित भवन र पार्कहरूको संख्यामा अपर्याप्तता भएको साथै यसको संरक्षण आवश्यक भएका कारण निम्न बुँदाहरू प्राथमिकतामा राखिएका छन्।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दीर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**

१. नगर तथा वडा स्तरमा रहेका शुरक्षित भवनको अवस्था विश्लेषण गर्ने । ग्रामिण क्षेत्रमा आपतकालिन आश्रय स्थल पहिचान र निर्धारण गर्ने र सुरक्षित आश्रय स्थलको निर्माण गर्ने ।	१. बाल तथा अपाङ्ग मैत्री र विपद् प्रतिरोधात्मक बहुउपयोगी शौचालय, खानेपानी, बैकल्पिक उर्जाको व्यवस्था भएको प्रत्येक नगरबासीको पहुँचमा पुग्ने गरी नगरमा सुविधायुक्त सुरक्षित भवनहरू निर्माण गरी समुदायको जानकारीमा ल्याउने ।	१. जोखिमयुक्त बस्ती स्थानान्तरण गरी भू उपयोग योजना बमोजिम कम्तिमा ५ ओटा शुरक्षित एकीककृत बस्ती निर्माण गर्ने ।
२. विपद् परेको समयमा प्रयोग गर्नका लागि खुल्ला स्थान तथा चौरहरूको पहिचान र नक्सांकन गर्ने र सबै वडामा खुला स्थान पहिचान गरी इन्भेन्टरी तयार गर्ने र टोलगत रुपमा खुला स्थान सम्बन्धि सूचना प्रवाह गर्ने । ३. पुर्वाधार र सेवा व्यवस्थापन शाखाका कर्मचारीका लागि विपद् व्यवस्थापन तथा जलवायु अनुकुलन सम्वन्धि आधारभूत अनुशिक्षण उपलब्ध गराउने ।	२.खुल्ला स्थानहरूको संरक्षणमा स्थानीय लाई प्राथमिकता दिँदै सरसफाई लगायत संरक्षणका कार्यक्रमहरू गर्ने र निर्माण भएका सुरक्षित स्थलहरूको नियमित अनुगमन गर्ने । ३. पुर्वाधार र सेवा व्यवस्थापन शाखाका कर्मचारीका लागि विपद् व्यवस्थापन तथा जलवायु अनुकुलन सम्वन्धि आधारभूत अनुशिक्षण उपलब्ध गराउने ।	२. सुरक्षित आश्रय स्थलको व्यवस्थापन तथा उपयोगिता कायम राख्ने र खुल्ला स्थान एवं सुरक्षित आश्रय स्थलहरूको नियमित अनुगमन गर्ने । ३. विपद् व्यवस्थापन तथा जलवायु अनुकुलन सम्वन्धि आधारभूत अनुशिक्षण उपलब्ध गराउने कार्यलाई निरन्तरता दिने ।

च. नेपालको संविधानको अनुसुची ८ मा स्थानीय तहको अधिकार अन्तर्गत नगर प्रहरी सम्बन्धि अधिकार पनि समेटेको र नेपालको संविधानको धारा २१६ को उपधारा (१) बमोजिम स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ बनाएको जसअन्तर्गत नगर प्रहरीको गठन, सञ्चालन, व्यवस्थापन, नियमन तथा विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धि खोज, उद्धार, राहत तथा पुर्नस्थापनामा नगर प्रहरी परिचालन गर्न सकिने विषय समेटिएको छ । नगरमा नगर प्रहरीको व्यवस्था भई नगरका विभिन्न कार्यक्रममा परिचालन गरिएको छ् । नगर प्रहरीलाई आपतकालिन समयमा साथै हाट तथा अन्य प्रयोजनमा हुने भिडभाड नियन्त्रण, बजार व्यवस्थापन, फोहोर मैला व्यवस्थापन जस्ता कार्यको नियमन तथा साँस्कृतिक जमघट व्यवस्थापन जस्ता कार्यमा परिचालन गर्नका निमित्त नगर प्रहरी व्यवस्थापन सम्बन्धि नीति निर्देशिकाको आवश्यकता रहेको छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दीर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. नगर प्रहरी गठन र सञ्चालन सम्बन्धि ऐन र नियमावली निर्माण गर्ने ।	१. नगर प्रहरी सञ्चालन सम्बन्धि बनेका नीतिहरूको आवधिक समिक्षा गरी आवश्यकता अनुरुप परिमार्जन गर्ने ।	१. नगर प्रहरी सञ्चालन सम्बन्धि बनेका नीतिहरूको आवधिक समिक्षा गरी आवश्यकता अनुरुप संशोधन गर्ने ।
२. विपद् प्रतिकार्य तथा आपतकालिन सेवा प्रवाहमा आवश्यकता अनुसार नगर प्रहरी परिचालनको अभ्यास शुरु गर्ने ।	२. विपद् प्रतिकार्य र आपतकालिन सेवामा नगर प्रहरीलाई परिचालन गर्ने ।	२. नगर प्रहरीको थप व्यवस्था संगै विपद् प्रतिकार्य र आपतकालिन सेवामा नगर प्रहरीलाई परिचालन गर्ने ।
३. समुदाय स्वयं तथा नगर प्रहरी र अन्य सुरक्षा संयन्त्र (प्रहरी, सेना आदि) को सहयोगमा पार्क, मनोरञ्जन, खुला क्षेत्र र खेलकुद मैदानहरू लगायत सम्पदा क्षेत्र संरक्षण गर्ने ।	३. नगर प्रहरी, अन्य सुरक्षा संयन्त्र र स्थानीय (प्रहरी, बन विभाग, आदि) को सहयोगमा पार्क, मनोरञ्जन, खुला क्षेत्र र खेलकुद मैदानहरू संरक्षण गर्ने ।	३. नगर प्रहरीको सेवाको निरन्तरता र विस्तार गर्दै जाने ।
४. विपद्को समयमा गरिने खोज तथा उद्धार, पुर्नःस्थापना एवं व्यवस्थापन	४. नगर प्रहरी र नेपाल प्रहरीका स्थानीय इकाइलाई स्थानीय शान्ति सुरक्षाको	४. नगर प्रहरी र नेपाल प्रहरीका स्थानीय इकाइको

कार्यलाई सहज तथा प्रभावकारी बनाउनका लागि प्रहरी र नगर प्रहरी एवं नागरिक बीचमा पारस्परिक सम्बन्ध कायम गरी सम्बन्धित निकायसँगको समन्वयमा नगर प्रहरी र नेपाल प्रहरीका स्थानीय इकाइलाई स्थानीय शान्ति शुरक्षाको चुनौती सामना गर्न सघाउने गरी क्षमता विकासका सैद्धान्तिक कक्षा सञ्चालन गर्ने ।	चुनौती सामना गर्न सघाउने गरी क्षमता विकासका कार्यक्रमहरू आयोजना गर्ने ।	क्षमता विकासका कार्यक्रमहरूलाई निरन्तरता दिने ।
छ. नगरमा सडक दुर्घटना पनि प्रमुख समस्याको रुपमा रहेको छ । तसर्थ नगरमा दुर्घटना हुने क्रम बढ्दो रहेकोले सडक सुरक्षाको दुष्टिकोणबाट दुर्घटनाको सम्भाव्यतालाई मध्यनजर गर्दै सडक सुरक्षा कायम गर्न विभिन्न नीतिका साथै सडक स्तरोन्नति आवश्यक भएकाले निम्न प्राथमिकताहरू प्रस्तुत गरिएको छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दीर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. आवश्यक स्थानमा सीसी क्यामेराको व्यवस्था गर्ने ।	१. सडक दुर्घटना एवं अन्य सामाजिक अपराधका गतिविधि न्यूनिकरण गर्न आवश्यक स्थानहरूमा सीसी क्यामेराको व्यवस्था गर्ने ।	१. सडक दुर्घटना न्यूनिकरणका लागि भएका प्रविधिहरूको विकासलाई संभाव्यता हेरी नगरमा व्यवस्था गरी सडक दुर्घटना एकदमै न्यून बनाउने ।
२. समुदाय र निजी क्षेत्रको समन्वयमा बजार क्षेत्रमा सडक बत्तीको व्यवस्थापन गर्ने ।	२. सडक बत्ति एवं सि.सि क्यामेराको व्यवस्था नगरका प्रत्येक स्थानमा पुऱ्याउने ।	२. सडक बत्तिको व्यवस्था संगै आवश्यक मर्मत गरी यसको विस्तार गर्ने ।
३. सडक दुर्घटनालाई मध्यनजर गरी आवश्यक स्थानमा सडक चिन्हहरू, सिग्नलहरू, जेब्राक्रस एवं ट्राफिक प्रहरीहरूको व्यवस्था गर्ने ।	३. सबै घरमा आपतकालिन सेवा सुनिश्चित हुने गरी सडक पुर्वाधार विकास गर्ने । सडक दुर्घटना नियन्त्रणका लागि जोखिम युक्त स्थानहरूमा सडक सुरक्षाको संरचना बनाउने ।	३. आवश्यकता हेरी नगरमा रहेका स्थानमा ट्राफिक चिन्ह, ट्राफिक लाइटहरूको मर्मत सम्भार गर्ने तथा आवश्यक स्थानमा ट्राफिक चिन्ह, ट्राफिक लाइट एवं ट्राफिकहरूको व्यवस्था गर्ने ।
४. प्रहरी बिटहरूको व्यवस्थापन गर्ने ।	४. आवश्यकता अनुरुप ट्राफिक विट एवं ट्राफिक प्रहरीहरूको थप व्यवस्था गर्ने ।	४. शहरीकरण बढेसँगै ट्राफिक विट एवं ट्राफिक प्रहरीहरूको थप व्यवस्था गर्ने ।
५. सडक दुर्घटना हुने क्षेत्रहरूको पहिचान गरी न्यूनिकरणका लागि ट्राफिक सचेतना कार्यक्रमका साथै ट्राफिक प्रहरी तथा जनपद प्रहरीका स्थानीय एकाईसँगको नगरको शान्ति शुरक्षा, लागु औषध नियन्त्रण र सवारी व्यवस्थापन लगायतका कार्यक्रम समन्वय वैठक नियमित सञ्चालनको अभ्यास गर्ने ।	५. सडक दुर्घटना न्युनीकरणका लागि सचेतनाका कार्यक्रमहरूलाई निरन्तरता दिने ।	५. सडक दुर्घटना न्युनिकरणका लागि सचेतनाका कार्यक्रमहरूलाई निरन्तरता दिने ।
ज. अव्यवस्थित विद्युतीय तार, ईन्टरनेट एवं केबल नेटवर्कका तारहरूका कारण नगरमा आगलागीको सम्भावना बढि रहेको छ । आगलागी नियन्त्रणका लागि नगरले आपतकालिन सेवाका लागि महत्वपूर्ण मानिएको बारुण यन्त्र आफैंले सञ्चानल गरेको छ । नगरले आपतकालिन सेवाका लागि महत्वपूर्ण मानिएको बारुण यन्त्र आफैंले सञ्चानल		

गरिएको छ । नगरमा स्थानीय संघ संस्था मार्फत एम्बुलेन्स सेवा प्रवाह भइरहेको छ । आपतकालिन अवस्थाका लागि नगरमा ऐम्बुलेन्स एवं बारुणयन्त्रहरू अपर्याप्तता रहेको छ जसलाई तलको चित्र **३/५.५.२** द्वारा प्रस्त्याइएको छ । नगरमा रहेका ऐम्बुलेन्स एवं दमकलले केही आसपासका क्षेत्रमा मात्र सेवा पुऱ्याउन सक्दछ तर नगरका अन्य वडाबासीहरू आपतकालिन समयमा यस सुविधालाई छिटोछरिटो सेवाको पहुँचमा पुग्न नसकेको अवस्था रहेको छ । तसर्थ सम्पुर्ण नगरबासीले ऐम्बुलेन्स, शवबहान, दमकल जस्ता सेवाहरूमा सहज पहुँच पुऱ्याई विपद् जोखिमबाट सुरक्षित नगर निर्माण गर्नका निमित्त निम्न प्राथमिकताहरू तल प्रस्तुत गरिएको छ ।

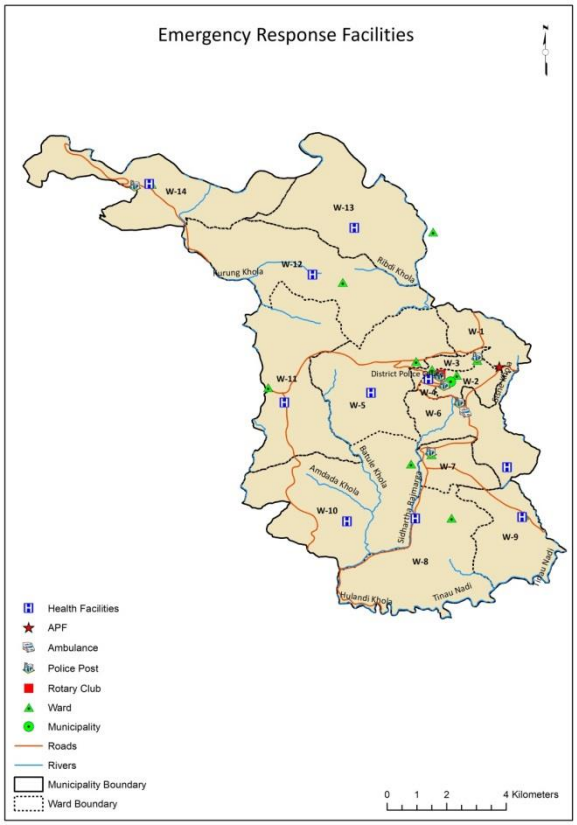

नक्शा ३/५.५.२: नगरमा रहेका आपतकालिन प्रतिक्रिया क्षमता

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दीर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)
१. वारुण यन्त्र सञ्चालन, शवबाहन, ऐम्बुलेन्स तथा फायरम्यान परिचालन सम्बन्धि कार्यविधि निर्माण गर्ने ।	१. बारुण यन्त्र सञ्चालन, शवबाहन, ऐम्बुलेन्स तथा फायरम्यान परिचालन कार्यविधिको आवधिक समिक्षा गरी आवश्यक परिमार्जन गर्ने ।	१. बारुण यन्त्र सञ्चालन, शवबाहन, ऐम्बुलेन्स तथा फायरम्यान परिचालन कार्यविधिको आवधिक समिक्षा गरी आवश्यक परिमार्जन गर्ने ।
२. सम्बन्धित निकाय एवं स्थानीयहरूको सहकार्यमा विद्युतीय एवं केवल नेटवर्कका लागि तांगिएका अनावश्यक तारहरू हटाउने ।	२. विद्युतीय एवं केवल नेटवर्कका तारहरूको नियमित अनुगमन गरी आवश्यकता अनुरुप मर्मत गर्ने ।	२. विद्युतीय एवं केवल नेटवर्कका तारहरूलाई भुमिगत गर्न आवश्यक व्यवस्था मिलाउने ।

३. वारुण यन्त्र सञ्चालनका लागि प्रशिक्षित फायरम्यानको व्यवस्था गर्ने ।	३. वारुण यन्त्रहरूको संख्या वृद्धि संगै प्रशिक्षित फायरम्यानहरूको व्यवस्था गर्ने ।	३. वारुण यन्त्रहरूको मर्मत सम्भार संगै आवश्यकतानुसार प्रशिक्षित फायरम्यानहरूको व्यवस्था गर्ने ।
४. व्यवसायिक, संस्थागत तथा सामुदायिक भवन, विद्यालय, सरकारी भवन, कलकारखाना जस्ता मानिसको बढि जमघट हुने संचरनामा अग्नि नियन्त्रक ग्याँस Fire Extinguisher अनिवार्य रुपमा राख्ने सम्वन्धि निर्देशिका निर्माण गर्ने ।	४. अग्नि नियन्त्रक ग्याँस Fire Extinguisher अनिवार्य राख्ने सम्बन्धमा निर्देशिका निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्ने ।	४. अग्नि नियन्त्रक ग्याँस Fire Extinguisher अनिवार्य राख्ने सम्बन्धमा निर्देशिकाको आवधिक समिक्षा गर्दै आवश्यक परिमार्जन गर्ने ।
५. बारुण यन्त्र तथा एम्बुलेन्सको सेवा सबैतिर समयमा पुऱ्याउनका लागि भौतिक पुर्वाधार, जनशक्ति तथा सम्वन्धित उपकरणको व्यवस्थापन गर्ने ।	५. नगर अस्पताल मार्फत ख बर्गको (स्वास्थ्य सहायक सहितको) एम्बुलेन्स सेवा सञ्चालन गर्ने ।	५. ख बर्गको एम्बुलेन्स सेवामा सवै नागरिकको पहुँच सुनिश्चित हुने गरी कम्तिमा ३ ओटा एम्बुलेन्स नगर अस्पताल वा क्लस्टर स्तर बाट सञ्चालन गरी हालको एम्बुलेन्स सेवालाई विस्थापित गर्ने ।
६. बढि जोखिममा रहेका (अपांगता भएका व्यक्ति, जेष्ठ नागरिक तथा गर्भवती) लाई आपतकालिन स्वास्थ्य सेवा पुऱ्याउन सहयोग गर्न एम्बुलेन्स सेवा निशुल्क गराउन पहल गर्ने । ७. ऐम्बुलेन्स, दमकल समयमा पुऱ्याउनको निमित्त सडक स्तरोन्नति गर्ने ।	६. बढि जोखिममा रहेका (अपांगता भएका व्यक्ति, जेष्ठ नागरिक तथा गर्भवती) लाई आपतकालिन स्वास्थ्य सेवा पुऱ्याउन सहयोग गर्न एम्बुलेन्स सेवा निशुल्क गराउन नगरपालिकाबाट लागत बेहोर्ने व्यवस्था मिलाउने । ७. सबै किसिमका आपतकालिन सेवा कम्तिमा टोल स्तरमा पुग्ने गरी वडा स्तरका सडकलाई ग्राभेल गरिसक्ने र क्लस्टर स्तरमा एम्बुलेन्स रहने गरी स्थानीय र बाह्य संघ संस्था तथा नीजी क्षेत्रसँग सहकार्य गर्ने । ८. नगर तथा सवै सार्वजनिक सेवा प्रदायक कार्यालय, स्थानीय मनोरञ्जन केन्द्र लगायत समुदायको बढि जमघट हुने भवनमा आपतकालिन द्वारहरूको अनिवार्य व्यवस्थापन गर्ने गरी नगर कार्यालयबाट शुरुवात गर्ने ।	६. एम्बुलेन्स लगायतका आपतकालिन सेवामा जोखिममा रहेका (अपांगता भएका व्यक्ति, जेष्ठ नागरिक तथा गर्भवती) को निशुल्क पहुँच सुनिश्चित गर्ने । ७. बारुण यन्त्रको संख्या र पहुँच विस्तार गरी सवै घरमा १५ मिनेट भित्र बारुण यन्त्र पुग्ने पद्धति विकास गर्ने ।

झ. नगरमा रहेका युनाइटेड मिसन अस्पताल, पाल्पा जिल्ला अस्पताल, स्वास्थ्य चौकी, समुदाय स्वास्थ्य इकाई , लुम्बिनि मेडिकल कलेज एण्ड टिचिङ्ग हस्पिटल मार्फत नियमित र आपतकालिन/आकस्मिक स्वास्थ्य सेवा उपलब्ध भइरहेको छ । नगरमा सञ्चालित स्वास्थ्य केन्द्रहरू सबैमा आपतकलिन प्रतिकार्य योजनाहरू नबनेको जसले गर्दा विपद्को समयमा बढ्दो बिरामी चापलाई व्यवस्थित गरी स्वास्थ्य उपचार सबैमा र समयमानै पुऱ्याउन कठीन हुने अवस्था रहेको छ । यसका साथै चराबाट सर्ने वर्ड फ्लु, सुंगुर वा अन्य तवरबाट सर्ने स्वाइन फ्लु तथा अन्य महामारीबाट नगर सुरक्षित राख्नको निमित्त नगरमा केही प्रावधान नभएको अवस्था रहेको छ । तसर्थ नगरमा महामारी

फैलन सक्ने सम्भावना बढि भएकोले नगरबासीलाई महामारी सम्बन्धि सचेतिकरण गर्न निम्न प्राथमिकता तल प्रस्तुत गरिएको छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दीर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. जनावर एवं चराचुरुङ्गीबाट सर्ने महामारीलाई समेत मध्यनजर गरी उक्त विषय समेटी सरसफाई निर्देशिका निर्माण गर्ने। जसमा पशुपंक्षीहरूबाट सर्ने रोगहरूलाई मध्यनजर गरी कुखुरा, बंगुरलाई नियमित चेकजाँच गराउने, पशुपन्छी बस्ती भन्दा टाढा पालन गर्ने, क्वारेन्टाईनको व्यवस्था गर्ने जस्ता विषयहरू समेटिने ।	१. महामारीको समयमा महामारी नियन्त्रण एवं सुरक्षित हुन महामारी सम्बन्धि निर्देशिकाको समिक्षा गर्दै आवश्यक परिमार्जन गर्ने । निर्माण गर्ने ।	१. महामारी सम्बन्धि भएका निर्देशिका एवं कार्यविधिलाई आवश्यकता हेरी संशोधन गर्ने ।
२. अस्पताल एवं स्वास्थ्य चौकीहरूमा आपतकालिन प्रतिक्रिया योजनाहरू निर्माण गर्ने ।	२. विपद्लाई मध्यनजर गरी नगरमा भएका स्वास्थ्य चौकीहरूमा आपतकालिन सेवा प्रदान गर्ने व्यवस्था सहित स्वास्थ्य चौकीहरूको स्तरोन्नति गर्ने ।	२. महामारी फैलदा समेत नगर सुरक्षित हुन सक्ने अवस्थामा पुग्न पुर्वाधार, जनशक्ति, साधन स्रोतहरूको पुर्व व्यवस्था गर्ने ।
३. महामारी सम्बन्धि जनचेतनाका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने ।	३. महामारी सम्बन्धि जनचेतनाका कार्यक्रमहरूलाई निरन्तरता दिने	३. महामारी सम्बन्धि जनचेतनाका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने ।
४. टोल सुधार तथा सरसफाई समितिको संलग्नता हुने गरी नगरको नियमित सरसफाई गर्ने ।	४. पर्यटकीय नगर निर्माण गर्ने नगरको दुरदृष्टि समेत भएका कारण नगर सरसफाई गर्ने अभियानलाई निरन्तरता दिने ।	४. पर्यटन व्यवसायलाई समेत टेवा पुऱ्याउन सरसफाई अभियान सञ्चालन गरी सुन्दर स्वच्छ नगर निर्माण गर्ने ।

ञ. बेरोजगारी एवं अन्य विविध कारणहरूले गर्दा युवाहरूमा लागुपदार्थ दुर्व्यसनी बढ्दो रहेको छ । तानसेन नगरपालिकाको युवा परिषद गठन तथा सञ्चालन कार्यविधि, २०७५ मा स्थानीय युवाहरूलाई सक्रिय बनाई आफ्नो कार्यक्षेत्रमा युवाहरूलाई संगठित गरी सामाजिक कार्यहरू तथा स्वंयसेवी कार्यहरूमा सहभागी गराउने व्यवस्था उल्लेख भएको छ । युवा जनशक्तीलाई विपद् व्यवस्थापन सम्वन्धि समेतनामुलक गतिविधि गतिविधि तथा विपद् प्रतिकार्य, खोज तथा उद्धार, राहत वितरण, विपद् सम्बन्धि सर्वेक्षण, प्राथमिक उपचार जस्ता कार्यहरूमा सहभागी गराउन सक्ने गरी संस्थागत र ब्यवस्थाहरू गर्न नसकिएको अवस्था रहेको छ । तसर्थ रोजगारको व्यवस्था सँगै मदिरा सेवन एवं लागुपदार्थ दुर्व्यसनीमुक्त नगर निर्माण गर्नका लागि निम्न प्राथमिकताहरू प्रस्तुत गरिएको छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दीर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. मदिराको व्यवस्थित बिक्रि वितरण सम्वन्धि स्थानीय कार्यविधि बनाउने ।	१. मदिरा विक्रि वितरण सम्बन्धि बनेका कार्यविधिको आवधिक समिक्षा गरी आवश्यकता अनुसार संशोधन एवं परिमार्जन गर्ने ।	१. मदिरा विक्रि वितरण सम्बन्धि बनेका कार्यविधिको आवधिक समिक्षा गरी आवश्यकता अनुसार संशोधन एवं परिमार्जन गर्ने ।

२. लागुपदार्थ दुर्व्यसनी सम्बन्धि विविध जनचेतनाका कार्यक्रमहरू विद्यालयहरू लगायत प्रत्येक वडाहरूमा सञ्चालन गर्ने ।	२. लागुपदार्थ दुर्व्यसनी सम्बन्धि जनचेतनाका कार्यक्रमहरूलाई निरन्तरता दिने ।	२. लागुपदार्थ दुर्व्यसनी सम्बन्धि जनचेतनाका कार्यक्रमहरूलाई निरन्तरता दिने ।
३. युवाहरूलाई बढि भन्दा बढि सामाजिक कार्यहरूमा संलग्न गराउनका लागि आवश्यक रणनीतिहरू निर्माण गर्ने ।	३. लागुपदार्थ दुर्व्यसनीमा लागेका व्यक्तिहरू लक्षित गर्दै नगरमा विभिन्न रोजगारको व्यवस्था गर्ने ।	३. युवाहरूलाई स्वरोजगार बनाई लागुपदार्थ दुर्व्यसनी मुक्त नगर निर्माण गर्ने ।

ट. नगरपालिकामा पर्याप्त रुपमा खेतियोग्य जमिन रहेको साथै कृषि एवं पशुपालनको संभावना प्रचुर मात्रामा रहेका छन् । तर जंगल नजिक बस्ती एवं खेत भएका कारण किसानहरूले बाँदर, चितुवा जस्ता जंगली जनावर आतंकको समस्या भोग्नु परेको छ । जंगली आतंकले नगरका प्रायजसो सबै वडाका बासिन्दाहरूलाई असर गरेको छ र नगरको सबै वडाहरूमा यो एउटा प्रमुख समस्याको रुपमा स्थापित भएको छ । तसर्थ जंगली आतंकले जनजिवनमा नै असर गरेको साथै कृषि उत्पादनमा ह्रास ल्याएको कारणले जंगल एवं जंगली जनावरको सुरक्षा सँगै उपयुक्त उपायहरूको नितान्त आवश्यक भएकोले निम्न प्राथमिकताहरूलाई तल प्रस्तुत गरिएको छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दीर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. जंगली जनावरद्धारा नाश हुन नसक्ने खेतिहरूबारे अनुसन्धान गरी वैकल्पिक खेतिको विकास गर्ने ।	१. वन कार्यालय एवं सामुदायिक वन उपभोक्ता समुहहरूसंगको सहकार्य एवं समन्वयमा वन जंगलमै जंगली जनावरको पर्याप्त आहाराको लागि विविध फलफुलको बिरुवा एवं अन्य बिरुवाहरू रोप्ने ।	१. जंगली आतंक शुन्य गर्न नवीनतम प्रविधिहरूको विकासलाई प्राथमिकता दिई कार्यान्वयन गर्ने ।
२. जंगली जनावरको आतंकलाई मध्यनजर गरी वन कार्यालय सँग सहकार्य गरी जंगलमा घेराबार लगाउने ।	२. नगरमा रहेका वनहरूको संरक्षण गर्ने ।	२. जंगली आतकंबाट हुने नोक्सानी न्यूनीकरण गर्न जंगली आतकं बीमाको अवधारणाको विकास गर्ने ।

ठ. तानसेन नगरपालिकामा कान्तिपुर एफ.एम., रेडियो नेपाल लगायत ५ ओटा स्थानीय रेडीयोहरू सुन्न सकिन्छ । नगरपालिकामा नेपाल टेलिकम र एनसेलको 3G Network सेवा उपलब्ध छ । Ncell, NTC आदिले इन्टरनेट सेवा पुऱ्याउँदै आइरहेका छन् भने केही केवल नेटवर्क तथा डिस होमजस्ता माध्यमबाट टिभी तथा इन्टरनेट सेवा सञ्चालनमा छन् । नगरस्तरमा राष्ट्रिय, अन्तर्राष्ट्रिय लगायत स्थानीय श्रीनगर टेलिभिजन, सूर्योदय टेलिभिजन र पाल्पा टेलिभिजन सञ्चालनमा रहेका छन् । पत्रपत्रिकाहरूको सुविधा पनि नगरमा रहेको छ । यसका साथै प्रविधिको विकास संगै नगरपालिकाले सर्वसाधारणको सुविधाको निमित्त तानसेन नगरपालिका मोबाइल एप्स निर्माण गरेको छ जसमा अन्य विषयका अतिरिक्त आकस्मिक सेवा सम्बन्धि नम्बरहरू समाबेश गरिएको छ । विपद्को समयमा सञ्चार माध्यमको प्रमुख भुमिका रहने भएका कारण नगरमा रहेका रेडियो, टेलिभिजन लगायत सञ्चारका अन्य माध्यमहरूको सदुपयोग गरी विपद् व्यवस्थापन एवं जलवायु परिवर्तन सम्बन्धि सबै सुचना एवं जनचेतनाका निमित्त निम्न प्राथमिकताहरू तल प्रस्तुत गरिएको छ ।

१. प्रकोप, विपद् तथा आपतकालिन सूचना सामग्री निर्माण तथा प्रचार प्रसारको निमित्त विभिन्न सञ्चार माध्यम जस्तै रेडियो, अनलाइन, एसएमएस, सामाजिक सञ्जाल आदि सम्बन्धि स्थानीय निर्देशिका निर्माण गर्ने ।	१. विपद् व्यवस्थापन तथा जलवायु परिवर्तनका सुचना सम्प्रेषण सम्बन्धि बनेका निर्देशिकाको आवश्यकता अनुरुप परिमार्जन गर्ने ।	१. विपद् पत्रकारितामा लागेका व्यक्तिहरूलाई सुचना संप्रषण गर्नका निमित्त विपद् पुस्तिकाहरू निर्माण गर्ने ।

२. सूचना प्रविधि एकाईसँगको समन्वयमा विपद् तथा जलवायु परिवर्तन सम्बन्धि भएका घटनाहरूको तथ्यांक राख्नको निमित्त तथ्याकं व्यवस्थापनको विकास गर्ने ।	२. विपद् व्यवस्थापन समितिको प्रमुख भुमिका रहने गरी विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धि घटनाहरू डिजिटल माध्यमबाट तथ्यांक राख्ने प्रणालीको व्यवस्था गर्ने ।	२. विपद् व्यवस्थापन समितिको संलग्नतामा सबै प्रकारका प्रकोप समेटिने गरी डाटाहरू राख्ने र उक्त डाटालाई सुरक्षित राखी व्यवस्थापन गर्ने कार्यलाई निरन्तरता दिने ।
३. मोबाइल एप्स, सामाजिक सञ्जाल लगायत सूचना प्रविधिलाई विपद् सम्वन्धि सचेतनामुलक गतिविधिमा उपयोगमा ल्याउने ।	३. सञ्चार माध्यमलाई सचेतनामुलक गतिविधिमा उपयोग गर्ने ।	३. सञ्चार माध्यमलाई सचेतनामुलक गतिविधिमा उपयोग गर्ने ।

ड. नगरपालिकामा विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धि क्रियाकलापहरू गर्न कार्यालयमा नगर प्रमूखको अध्यक्षतामा विपद् तथा जलवायु उत्थानशील समिति गठन भएको छ । तर नगरमा पूर्वसूचना कार्यदलका सदस्यहरू, प्रथामिक उपचार कार्यदलका र खोज तथा उद्धार कार्यदल गठन भएका छैनन् । यसका साथै विपद् व्यवस्थापन उपशाखामा हाल पनि आवश्यक कर्मचारीहरूको व्यवस्था गर्न नसकिएको अवस्था रहेको छ ।

नगरका प्रत्येक वडाहरू समेट्न सक्ने गरी प्रतिकार्य टोलीहरू एवं अन्य मानव संशाधनको अपर्याप्तता छ । यसका साथै नगरमा स्थानीयहरूमा विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धि चेतनामा कमी छ । प्रकोप एवं जलवायु परिवर्तन, विपद् व्यवस्थापन कोष, विपद् प्रतिकार्य टोली, आपतकालिन योजना, आपतकालिन नम्बरहरू लगायत विपद्का विविध पक्षहरूबारे वडाबासीहरूमा जानकारीको कमी भएका कारण निम्न प्राथमिकताहरू प्रस्तुत गरिएको छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दीर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. नगरपालिकामा अवस्थित विभिन्न संघ संस्थाहरू सगँ आपसी समन्वयमा प्रत्येक वडाहरू समेटिने गरी विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धि कार्यक्रमहरू गर्ने साथै नियमित रुपमा यी संघ संस्थाहरूद्धारा गरिने कार्यहरूको अनुगमन एवं मुल्यांकन गर्ने ।	१. विपद् जोखिम न्यूनिकरण र व्यवस्थापन सम्बन्धि अध्ययन अनुसन्धान र प्रविधि विकासका क्षेत्रमा सरकारी निकाय, शिक्षण संस्थान, अनुसन्धानकर्ता तथा नीजि क्षेत्रको साझेदारी र सहकार्यलाई प्रवर्द्धन र सुदृढ गर्ने ।	१. अनुगमन एवं मुल्यांकन संगै विपद् जोखिम न्यूनिकरण र व्यवस्थापन सम्बन्धि अध्ययन अनुसन्धान र प्रविधि विकासका क्षेत्रमा सरकारी निकाय, शिक्षण संस्थान, अनुसन्धानकर्ता तथा नीजि क्षेत्रको साझेदारी निरन्तरता दिने ।
२. प्रकोप र विपद् जोखिमको अनुगमन, सूचना संप्रेषण, खोज तथा उद्धार कार्यलाई प्रभावकारी बनाउन आधुनिक प्रविधि तथा उपकरण, बन्दोबस्तीका सामग्री र दक्ष जनशक्ति सहितको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने ।	२. जलवायु परिवर्तन अल्पिकरण, अनुकुलन, प्रभाव न्यूनिकरण मानव तथा संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि गर्ने ।	२. खोज तथा उद्धार कार्यलाई प्रभावकारी बनाउन आधुनिक प्रविधि तथा उपकरण, बन्दोबस्तीका सामग्री र दक्ष जनशक्ति सहितको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने ।
३. सबै वडामा स्थानीय विपद् व्यवस्थापन समिति अन्तर्गत परिचालित हुने गरी सामुदायिक विपद् प्रतिकार्य तथा प्राथमिक उपचार टोली गठन र टोलीको क्षमता बढाई टोलीको न्यूनतम व्यवस्थापन र परिचालन गर्ने ।	३. सामुदायिक विपद् प्रतिकार्य तथा प्राथमिक उपचार टोली गठन र टोलीको क्षमता बढाई टोलीको व्यवस्थापन र परिचालनलाई निरन्तरता दिने ।	३. जलवायु परिवर्तन अनुकुलन तथा अन्य विपद् तथा आपतकालिन व्यवस्था सम्वन्धि आवश्यक क्षमता अभिवृद्धि गरी परिचालन गर्ने ।

४. विपद्का हरेक प्रकोप समेटिने गरी नगरमा विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धि जनसमुदायमा चेतना अभिवृद्धिका लागि वृहत कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने ।	४. विपद् जोखिम व्यवस्थापन तथा जलवायु परिवर्तन सम्बन्धि जनचेतनाका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने ।	४. नगर, वडा र सामुदायिक विपद् व्यवस्थापन समितिबाट हुने सचेतनामुलक गतिविधिको कार्यान्वयनलाई निरन्तरता दिने ।
५. विपद् तथा आपतकालिन व्यवस्थापन सम्वन्धि ऐन, नियम वा निर्देशिका सम्वन्धि अनुशिक्षण सवै कर्मचारीहरूलाई दिने ।	५. वडा र नगर स्तरको विपद् व्यवस्थापन समितिमा नव निर्वाचित प्रतिनिधि सहित आवश्यक परिवर्तन र विपद् र जलवायु परिवर्तन सम्वन्धि अनुशिक्षण र वार्षिक रुपमा पुर्नताजगी दिने ।	५. नयाँ कर्मचारी तथा जनप्रतिनिधिलाई जलवायु परिवर्तन अनुकुलन तथा अन्य विपद् तथा आपतकालिन व्यवस्था सम्वन्धि नीति र अभ्यासको अनुशिक्षण र आवश्यक सैद्धान्तिक तालिम दिने ।

५.६. संस्थागत विकास र सुशासन

यो खण्डमा तानसेन नगरपालिकाको आन्तरिक संगठन संरचना तथा संयन्त्रको वर्तमान स्वरुपमा आवश्यक परिवर्तन र जिम्मेवारी पुनरपरिभाषित गरी क्षमता विकासका विशिष्ठ कार्यक्रम कार्यान्वयन समेतका माध्यमबाट नगरले तय गरेका अल्पकालिन, मध्यकालिन र दिर्घकालिन कार्य सम्पादनका लागि उपयुक्त संस्थागत संरचनाको सूनिश्चितता सहितको संस्थागत विकास कार्यक्रम तथा पारदर्शिता, जवाफदेहिता र सुशासन प्रवर्द्धनका नीति तथा कार्यक्रम प्रस्तुत गरिएको छ ।

५.६.१. संस्थागत विकास

संविधानिक ब्यवस्था अनुसार नगरसभा नगरको संगठन संरचनाको सवैभन्दा माथिल्लो अंग हो जसले नगर व्यवस्थापिकाको रुपमा काम गर्छ । नगर कार्यपालिका नगरसभा प्रति उत्तरदायी प्रमूख कार्यकारीणी अंग हो । नगर कार्यपालिका नगर प्रमूखको अध्यक्षतामा रहन्छ भने नगर उपप्रमूखले न्यायिक समितिको संयोजकका साथै नगर प्रमुखको अनुपश्थितिमा नगर कार्यपालिकाको प्रमूखको भूमिका निर्वाह गर्छन् । प्रमूख प्रशासकीय अधिकृतले नगर कार्यपालिकाको सदस्य सचिवको अतिरिक्त नगरको कर्मचारी प्रशासनको नेतृत्व गर्छन् ।

संविधान र संघीय कानुनले निर्धारण गरेका उल्लिखित संरचना तथा जिम्मेवारी अनुरुप नगरमा विभिन्न प्रयोजनका लागि विभिन्न समिति, आयोग तथा संयन्त्र निर्माण र सञ्चालन तानसेन नगरपालिकाले गरिरहेको छ । संस्थागत क्षमता विकासले नीतिगत भूमिकामा रहने नेतृत्व तथा नीति कार्यान्वयनको भूमिकामा रहने स्थानीय कर्मचारी संयन्त्र एवं सान्दर्भिक अन्य संयन्त्र तथा इकाईको क्षमता विकासका विषय पर्दछन् । बृहत योजना तर्जुमाका क्रममा पहिचान गरिएका आन्तरिक क्षमतामा रहेको कमी पुरा गर्ने योजना कार्यान्वयनका लागि आवश्यक दक्षताको सुनिश्चितताका कार्यक्रमलाई नगरले अघि बढाउने छ ।

नगरको संस्थागत क्षमता विकासका सवाल बृहत योजनामा समेटिएका चार ओटा विषगत क्षेत्र तथा बाह्र ओटा विषयको नीति तथा प्राथमिकतामा नै समेटिएको छ । ती सवै क्षेत्रमा समेटिएका संस्थागत विकासका आवधिक प्राथमिकताको शारांश तथा सम्वन्धित विशिष्ठ क्षेत्रमा नसमेटिएका संस्थागत विकासँग सम्वन्धित अन्य प्राथमिकताका विषयलाई बुँदागत रुपमा यहाँ प्रस्तुत गरिएको छ ।

- नगर सभा तथा नगर कार्यपालिकाको क्षमता विकाकासको आवश्यकता विश्लेषण गरी आवधिक रुपमा क्षमता विकासका कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि प्रदेश र संघीय सरिकार अन्तर्गतमा सम्वन्धित निकायसँग नगरपालिकाले संस्थागत समन्वय र सहकार्य गरी कमी पुर्तिमा लक्षित कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने । यस्ता कार्यक्रम हरेक स्थानीय तहको निर्वाचन लगत्तै गर्नुका साथै वार्षिक रुपमा पुनरताजगी सञ्चालन गर्ने ।
- नगरको संगठन तथा व्यवस्थापन सर्वेक्षण गरी नगर बृहत योजनाले प्रस्ताव गरेको क्षेत्रगत शाखा तथा इकाईहरू गठन वा हालका त्यस्ता संयन्त्रको स्वरुपमा आवश्यक परिवर्तन गर्नुका साथै सेवा, शर्त तथा जिम्मेवारी परिभाषित गर्ने ।
- प्रमूख प्रशासकीय अधिकृतको प्रत्यक्ष सुपरिवेक्षण हुनेगरी कम्तिमा अधिकृत स्तरको कर्मचारीको नेतृत्व रहने गरी नगरपालिकामा वेग्लै योजना शाखा बनाउने । योजना तर्जुमा प्रक्रियामा नागरिक सहभागिता प्रवर्द्धतनका साथै योजना कार्यान्वनको आवधिक समिक्षा, योजनामा आवश्यक परिमार्जनको सहजीकरण, वार्षिक नीति तथा कार्यक्रम तयारीमा सहजिकरण तथा पुँजी सुधार योजना निर्माण र कार्यान्वन , शहरी नियोजनाका कार्यमा समन्वय जस्ता समग्र पक्षमा यो शाखाले नेतृत्वदायी भूमिका निर्वाह गर्नेछ ।
- प्रविधिक शाखालाई यातायात, अन्य पुर्वाधार, वातावरण आलिको विशिष्ठ शाखा तथा इकाईको स्तरमा लाने र प्राविधिक कर्मचारीको कार्य विशिष्टीकरण गर्ने । दिर्घकालमा सवै किसिमका भौतिक पुर्वाधार र सम्वन्धित सेवा व्यवस्थापनको जिम्मेवारी सहितको शहरी विकास महाशाखा बनाउने । विभिन्न प्राविधिक शाखा तथा इकाईलाई महाँशाखाको अंग बनाउने ।

- राजश्व तथा पुर्वाधार, कृषि, पर्यटन तथा उद्योग व्यवसाय लगायत आर्थिक विकासका समग्र पक्ष हेर्ने जिम्मेवारी सहित आर्थिक विकासको शाखा बनाउने । नगरको आर्थिक विकासका कार्यक्रम तर्जुमा तथा कार्यान्वयन, अनुगमन, मुल्यांकनका कार्य यस शाखाले नगर योजना शाखा सँगको सहकार्यमा गर्नेछ ।
- लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण, शिक्षा र स्वास्थ्य, सरसफाई जस्ता समाजिक विकासका संयन्त्रलाई थप क्षमतायुक्त क्रियाशिल बनाउने ।
- प्राकृतिक स्रोत तथा वातावरण, विपद् तथा आपतकालिन व्यवस्थापन, यहाँको साँस्कृतिक सम्पदा संरक्षण र प्रवर्द्धन, पार्क तथा मनोरञ्जन आदिलाई लाई पर्याप्त प्राथमिकता दिन संगठन विकासका निर्धारित कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने । जस कर्मचारी क्षमता तथा नगर र वडा स्तरका समिति वा संयन्त्र स्थापना र तीनको प्रभावकारीता विस्तारका कार्य गर्ने ।
- आर्थिक विकास, समाजिक विकास, पुर्वाधार विकास, बन, वातावारण र विपदे् व्यवस्थापन जस्ता क्षेत्रका क्षेत्रका समिति, आयोग आदि गठन र क्षमता विकासका कार्यक्रम सम्वन्धित क्षेत्रको प्राथमिकताका आधारमा कार्यान्वयन गर्ने ।
- दिर्घकालमा नगर योजना आयोग गठन गरी नगर विकास योजना निर्माणको माथिल्लो निकायको रुपमा क्रियाशिल गराउने ।

५.६.२. सुशासन

तानसेन नगरपालिकाले नगरको शासकीय अभ्यासलाई पारदर्शी र सहभागितामुलक बनाउन विभिन्न प्रयास गरिरहेको छ । उपभोक्ता समिति मार्फत सञ्चानल हुने योजना कार्यान्वयन कार्यविधि २०७४, तानसेन नगरपालिकाका पदाधिकारीहरूको आचार संहिता २०७४ तथा संघीय सूचनाको हक सम्वन्धि ऐन कार्यान्वयन जस्ता कानुनी औजार मार्फत नगरको विकास र सेवा प्रवाहको विधिलाई पारदर्शी र जवाफदेहि र सहभागिता मुलक बनाउने प्रयास गरेको छ । पारदर्शी, जवाफदेहि, उत्तरदायी र सहभागितामुलक स्गानीय शासन र प्रतिश्पधी र गुणस्तरीय स्थानीय सेवा सहितको सदाचारयुक्त शासन प्रणालीलाई संस्थागत गर्न नगर प्रयासरत छ । तथापि सुशासनको माग तथा यस क्षेत्रमा आएका नयाँ अभ्यासलाई आत्मासात गरी नगर र नागरिकका विचको परसम्पर विश्वास कायाम हुने गरी नगरवासीलाई सुशासन र जनउत्तरदायी स्थानीय सरकारको अनुभूति दिलाउन हाल अघि बढेका प्रयासलाई संस्थागत गर्नु तथा थप कदम चाल्नुपर्ने आवश्यकता नगरले महशुष गरेको छ ।

सेवा प्रवाहको विधि र प्रकृयालाई छिटो र सहज बनाउन आधुनिक प्रकृयामा आधारित विद्युतिय शासन प्रणालीको विकास र विस्तार गर्दै नागरिकका तहसम्म सेवालाई गुणस्तरीय र प्रभावकारी बनाउने र आम नागरिकमा सुशासनयुक्त स्थानीय शासनको अनुभूति गराउने गरी तानसेनलाई सुशासनयुक्त नगरको पहिचान दिलाउने लक्ष्यका साथ यो क्षेत्रको उद्देश्य तथा नीति तय गरिएको छ ।

उद्देश्य १ : नगरको शासकीय अभ्यासको पारदर्शिता अभिवृद्धि गर्नु

नीति क : पारदर्शिता र सुशासन प्रवर्द्धनका कानुनी र संस्थागत प्रवन्ध गरिने छ । सूचनाको हक संवन्धि संघीय ऐनको पुर्ण कार्यान्वयन गरिने छ । जसका लागि अभिलेख व्यवस्थापन प्रणाली तथा सूचनाको स्वतः खुलासालाई अध्यावधिक र समयवद्ध गराइने छ ।

नीति ख : नगरका विकास तथा सेवा सम्वन्धि सूचनालाई अध्यावधिक गरी नागरिकले वझ्न सक्ने भाषा र स्वरुपमा समय समयमा सार्वजनिक गरिने छ ।

नीति ग : विकासका कार्यक्रम सम्वन्धि सूचना सम्वन्धित समूदायले सहज रुपमा प्राप्त गर्न सक्ने गरी कानुनी र प्रक्रियागत प्रवन्ध गरिने छ ।

नीति घ : नगरको आन्तरिक संयन्त्रको क्षमता विकास र कार्यस्थलको स्वरुपमा आवश्यक परिवर्तन गरी खुला कार्य स्थलको अवधारणाको पुर्ण कार्यान्वयन गरिने छ ।

नीति ङ : नगरका निर्णय तथा आर्थिक गतिविधिका सूचनामा आम नागरिकको पहुँच बढाउन सूचना व्यवस्थापन र प्रवाहका वढि भन्दा बढि माध्यमको उपयोग गरिने छ ।

नीति च. वार्षिक बजेट तथा खर्च सहितको आवधिक प्रतिवेदनको शारांश सरल भाषामा संक्षेपीकरण गरी सार्वजनिक गर्ने अभ्यासको शुरुवात गरिने छ ।

नीति छ : विकास, सेवा, आम्दानी तथा खर्च सम्वन्धि सूचना समयवद्ध रुपमा अनलाइन माध्यमबाटै प्राप्त गर्न सक्ने गरी सूचना प्रविधिमा आधारित सूचना प्रवाहको संस्थागत अभ्यास गरिने छ ।

नीति ज. नगरसभामा हुने छलफल तथा काम कारवाहीको प्रत्येक्ष प्रशारण लगायत सवै नगरसभा सदस्यको धारणा अभिलेखनको अभ्यास शुरु गरिने छ । नगर कार्यपालिकाका सवै निर्णयलाई आम नागरिकको जानकारीका लागि उपयुक्त माध्यमबाट निर्णय भएकै दिन सार्वजनिक गर्ने अभ्यास गरिने छ ।

उद्देश्य २ : स्थानीय विकास प्रक्रियालाई सहभागितामुलक बनाउनु ।

नीति क : नगरवाट कार्यान्वयन हुने सवै किसिमका पुर्वाधार निर्माणका कार्यक्रमको योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन र निगरानीमा नागरिक सहभागिता सुनिश्चित गर्ने विधि तय गरी कार्यान्वयन गरिने छ । निर्माण व्यवसायीवाट हुने विकास निर्माणको कार्यको अनुगमन र निगरानीमा समेत नागरिकको सहभागिता हुने संस्थागत व्यवस्था गरिने छ ।

नीति ख : उपभोक्ता समितिमा पदाधिकारी तहमा महिला समभागिता अनिवार्य हुने गरी कम्तिमा ३३ प्रतिशत महिला सहभागिता र सम्वन्धित समुदायको जानसांखिक समिश्रणका आधारमा दलित, आदिवासी जनजाती तथा सिमान्तकृत वर्गको सहभागिता सुनिश्चित गरिने छ ।

नीति ग : विकासका कार्यक्रम र वजेट तर्जुमा गर्दा लैगिक उत्तरदायी र गरिवी निवारण केन्द्रित पद्धति कार्यान्वयन गरिने छ ।

नीति घ : विकास कार्यक्रमको उपलब्धी मुल्यांकन तथा परिमार्जन सम्वन्धि निर्णयमा सम्वन्धित समुदायको प्रतिनिधित्वका लागि आवश्यक प्रवन्ध गरिने छ ।

नीति ङ. नगरको दिर्घकालिन, मध्यकालिन तथा वार्षिक योजना तथा कार्यक्रमको प्रभावकारीता मुल्यांकन समयवद्ध रुपमा गरिने छ । यो प्रक्रियालाई सहभागितामुलक बनाइने छ ।

उद्देश्य ३ : स्थानीय स्तरमा सामाजिक जवाफदेहिता प्रवर्द्धन गर्नु ।

नीति क : नगर तथा अन्तर्गतका निकायवाट प्रवाह हुने सेवा तथा सुविधामा नागरिकको धारणा र सन्तुष्टी आँकलन गर्न सामाजिक परिक्षण, सार्वजनिक सुनुवाई, टाउनहल बैठक, नागरिक प्रतिवेदन प्रणाली जस्ता सामाजिक जवाफदेहिताका उपयुक्त औजारहरूको उपयोग गरिने छ ।

नीति ख : सेवा र विकासका प्रक्रिया प्रति नागरिक तहमा रहनसक्ने असन्तुष्टी संवोधनका लागि नगर स्तरमा गुनासो संकलन र सुनुवाइका लागि संयन्त्र तयार गरी क्रियाशिल गराइने छ ।

नीति ग : विकास निर्माणको निर्णय लिनु अघि स्थानीय परम्परा, संस्कृति तथा सम्पदा एवं निश्चित समुदायको हितमा पर्नसक्ने नकरात्मक प्रवाभको लेखाजोखा प्रक्रियामा सम्वन्धित समुदायको प्रतिनिधित्व शुनिश्चित गरिने छ ।

नीति घ : नगरको कार्यप्रतिको नागरिक धारणा अभिव्यक्त हुने वातावरण बनाउन अनलाइन विधिहरू निर्धारण र प्रचारप्रसार गरिने छ ।

नीति ङ. नगरपालिका वाहेक नगरवासीको सेवामा संलग्न संघ संस्था तथा निकायको जवाफदेहिता वढाउन सहजीकरणको कार्य गरिने छ ।

उद्देश्य ४ : स्थानीय प्रशासनको सदाचारिता सुनिश्चित गर्नु ।

नीति कः नगर र नगर अन्तर्गतका निकायवाट प्रवाह हुने सेवा र सुविधा प्राप्तीको प्रक्रिया थप सरल वनाइने छ ।

नीति ख : राजश्व भूक्तानी, सीफारिस, नक्शा स्वीकृति प्रक्रिया आदिलाई विद्युतीय प्रणालीमा आवद्ध गरिने छ ।

नीति ग : नगरको संयन्त्र तथा नगर भित्रका सवै सार्वजनिक निकायको सेवा प्रवाहमा हुनसक्ने आर्थिक अनियमितताको सूचना संकलन, विश्लेषणका लागि नगर स्तरीय संयन्त्र निर्माण गरिने छ ।

नीति घ : आन्तरिक र वाह्य रुपमा आर्थिक अनियमितता सम्वन्धि सूचना उपलब्ध गराउने सूचनादाताको संरक्षण गरिने छ ।

नीति ङः आर्थिक अनियमितता सम्वरिन्ध अनुसन्धान, अभियोजन र तहकिकातका लागि सम्वन्धित निकायसँग आवश्यक समन्वय गरिने छ ।

आवधिक प्राथमिकता तालिका ५.६.२ : सुशासन प्रवर्द्धन

तानसेन नगरपालिकाले नगरको सूशासन र पारदर्शीता प्रवर्द्धतनका लागि भिभिन्न नीतिगत तथा शाषकीइ कार्य गरेको छ । तानसेन नगरपालिकाका पदाधिकारीहरूको आचार संहिता, २०७४ ले नगरका पदाधिकारीहरूको सदाचातिताको विषयलाई निर्देशित एवं व्यवस्थित गरेको छ भने मर्मत सम्भार सञ्चालन कार्यविधि २०७५, उपभोक्ता समिति मार्फत सञ्चालन हुने योजना कार्यान्वयन कार्यविधि २०७४, नगरको कार्यसम्पादन नियमावली २०७४जस्ता कानुनी प्रावधान मार्फत नगरको सूशासन र जवाफदेहिता प्रतिको प्रतिवद्धता स्पष्ट पारेको छ । यस पृष्ठभूमिमा नेपालको संविधानको धारा ५१ म उल्लिखित सार्वजनिक प्रशासनलाई स्वच्छ, सक्षम, निश्पक्ष, पारदर्शी, भ्रष्टाचारमुक्त, जनउत्तरदायी र सहभागितामूलक बनाउँदै राज्यबाट प्राप्त हुने सेवा सुविधामा जनताको समान र सहज पहुँच सुनिश्चित गरी सुशासनको प्रत्याभूति गर्ने संघीय नेपालको नीतिलाई मार्गदर्शक नीतिको रुपमा लिदै नगरपालिकाको शासकीय अभ्यासलाई थप पारदर्शी, जवाफदेहि र सहभागितामुलक बनाउन संस्थागत सुशासन सम्वन्धि आवधिक प्रथमिकतालाई निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दीर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. सूचना अधिकारी तथा सम्वन्धित सूचना व्यवस्थापन शाखाको समन्वयम नगरका निर्णय, प्रतिवेदन वा अन्य सान्दर्भिक सवै तथ्यांक तथा सूचना डिजिटाइज गर्नुका साथै अभिलेख व्यवस्थापन प्रणालीमा सुधार गर्ने ।	१. अभिलेख व्यवस्थापन, सूचनाको स्ततः सार्वज निकिकरण तथा सूचनाको मागको संवोधनको अभ्यासलाई थप व्यवस्थित गराई नगरलाई सूचनाको हकमैत्री नगर बनाउने ।	१. सूचना व्यवस्थापन र प्रवाहको अभ्यासलाई थप व्यवस्थित र सरलीकृत गर्ने ।
२. व्यक्तीगत गोपनियताको हकको रक्षा गर्दै नगरका विकास, सेवा तथा आर्थिक सूचनालाई डिजिटाइज गरी अनलाइन पद्धतिबाट सार्वजनिक पहुँचमा उपलब्ध गराउने प्रक्रिया प्रारम्भ गर्ने ।	३. अनलाइन सूचना सार्वजनिकिकरण को अभ्यासलाई संस्थागत गर्ने र आवधिक आर्थिक सूचना सार्वजनिक गरेसँगै त्यसउपर नागरिक सम्बाद प्रारम्भ गर्ने ।	२. मोवाइल एप्स, अनलाइन खूलासा आदि मध्ये उपयुक्त विधिबाट सुसूचित नागरिक सहभागितामा आधारित त्रैमाशिक व चौमाशिक नागरिक सम्बादको अभ्यासलाई निरन्तरता दिने ।
३. नगरको मुख्य प्रवेशद्वार वाहिर डिजिटल सूचना पाटी राख्ने र सो मार्फत नागरिक बडापत्रका विषय लगायत आर्थिक	३. डिजिटल सूचना पाटीलाई वडा कार्यालय सम्म विस्तार गर्ने ।	३. डिजिटल सूचनापाटी मार्फत सूचना प्रवाहको अभ्यासलाई आवश्यक सुधार सहित निरन्तरता दिने ।

तथा अन्य सूचना सार्वजनिक गर्ने पद्धति विकास गर्ने ।		
४. कर भुक्तानी तथा नक्शा स्वीकृति प्रकृयालाई अनलाईन बनाउन पुर्व तयारीका कार्य सम्पन्न गर्ने । करदाताहरूको जिपिएसमा आधारित अभिलेख तयार गनी राजश्व भूक्तानीको अवस्था यकिन गर्ने पद्धति विकास गर्ने ।	४. विद्युतीय माध्यमबाट नक्शा स्वीकृति तथा राजस्व भुक्तानी प्रणालीको पुर्ण कार्यान्वयन गर्ने । नगरबाट उपलब्ध गराइने विभिन्न सीफारिस अनलाइन विधिबाट उपलब्ध गराउन आवश्यक तयारी पुरा गर्ने ।	४. नगर र वडाका सीफारिस लगायतका सेवालाई अनलाइन बनाउने ।
५. योजना तर्जुमा र कार्यान्वयन प्रक्रियालाई थप सहभागितामुलक बनाउन स्थानीय विकास कार्यक्रम सञ्चालन र व्यवस्थापन ऐन तथा अन्य सान्दर्भिक स्थानीय कानुन बनाई उपभोक्ता समिति मार्फत सञ्चालन हुने योजना कार्यान्वयन कार्यविधिलाई सोही कानुनको अंग बनाउने ।	५. विकास योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन र नागरिक निगरानीको को विधिलाई सहभागितामुलक बनाउन तय गरिएका स्थानीय कानुन कार्यान्वयनको समिक्षा गरी थप रणनीति निर्माण गर्ने ।	५. बृहत योजना तथा पुँजी सुधार कार्यक्रम निर्माण वा परिमार्जनलाई सहभागितामुलक बनाउन स्थापित विधि तथा मापदण्डमा आवश्यक परिवर्तन गर्ने ।
६. नगरका काम कारवाही माथि गुनासो तथा सुझाव संकलन र समयवद्ध सुनुवाईको विधि र माध्यम तय गरी कार्यान्वयन गर्ने ।	६ . गुनासो संकलन र फछौंटको अभ्यासलाई अनलाइन पद्धतिमा आधारित बनाउने ।	६ गुनासो संकलन र फछौंटको विधिमा आवश्यक परिमार्जन र थप व्यवस्थित गर्ने ।
७. जनप्रतिनिधि तथा कर्मचारीलाई नगरको समाजिक जकादेहिता प्रवर्द्धनका नीति, सूशासन र सूचनाको हक तथा सामाजिक जवाफदेहिता प्रवर्द्धन सम्वन्धि अनुशिक्षण उपलब्ध गराउने ।	७. जनप्रतिनिधि तथा कर्मचारीलाई दिइने सुशासन र समाजिक जवाफदेहिता सम्वन्धि अनुशिक्षणलाई वार्षिक रुपमा निरन्तरता दिने ।	७. जनप्रतिनिधि तथा सूचनाको हक, शुसासन तथा सुशासन प्रवर्द्धनका मानक तथा विधि सम्वन्धि अनुशिक्षण दिने ।
८. विभिन्न शाखा तथा इकाईको कार्य सम्पादन मापनको शुचकमा सुशासनका विषय समेट्न शुरु गर्ने ।	८. सामाजिक जवाफदेहिता र सुशासन प्रवर्द्धनलाई सम्वन्धित शाखा र कर्मचारीको कार्यसम्पादन मापनका शुचकका रुपमा संस्थागत गर्ने	८. परदर्शिता र सुशासनमा योगदान गर्ने एकजना कर्मचारी र एकजना नागरिक समाजका सदस्यल ाई वार्षिक रुपमा पुरस्कृत गर्ने अभ्यास शुरु गर्ने ।
९. दिर्घकालिन नीति तथा योजना र वार्षिक विकास कार्यक्रमको दादाम्यताको वार्षिक विश्लेषणको अभ्यास शुरु गर्ने ।	९. बजेट तर्जुमा तथा कार्यान्वयनको अभ्यासलाई बृहत योजना, मध्यकालिन खर्च संरचना र पुँजी सुधार कार्यक्रममा आधारित बनाउने अभ्यास संस्थागत गरिसक्ने ।	

१०. खुला नगरसभाको अभ्यास प्रारम्भ गर्ने र नगर सभामा व्यक्त धारणा अभिलेखन गर्ने पद्धति विकास गर्ने ।	१०. खुला नगरसभाको अध्यासमा आवश्यक सुधार सहित निरन्तरता दिने ।	१०. खुला नगरसभा र नगर पालिका कार्यालयमा रहेका कार्यस्थलको वर्तमान स्वरुपमा आवश्यक परिवर्तन गरी खुला (पारदर्शी) कार्यकक्षको अवधारणा पुर्ण कार्यान्वयन तथा समग्र खुलापन मार्फत नगरलाई खुला नगर बनाउने ।

समाप्त